

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Нехай благо народу буде найвищим законом!

Цицерон

НАУКА І ПРАВООХОРОНА № 4(58), 2022

Засновано 2007 року

Видається 4 рази на рік
(лист Міністерства юстиції
України
від 02.06.2009
№ 7446-0-33-09-32)

**Відповідно до наказу
МОН України**
від 15.10.2019 № 1301
журнал “Наука і правоохоро-
на” включено до Переліку
наукових фахових видань
України відповідно до списку
згідно з додатком 8
(категорія “Б”)

**Зареєстровано
Міністерством
юстиції України**
Свідоцтво про державну
реєстрацію друкованого
засобу масової інформації:
серія KB № 13082-1966P
від 21.08.2007

Науковий журнал “Наука і
правоохорона” внесено до
переліку міжнародної
наукометричної бази **Index
Copernicus International
Journals Master List**

Рекомендовано до друку
Вченою радою Державного
науково-дослідного інституту
МВС України
(протокол
від 14.12.2022 № 8)

Адреса
01011, м. Київ,
пров. Євгена Гуцала, 4-а
Телефон: (044) 254-95-21
Факс: (044) 280-01-84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
[http://
naukaipravoohorona.com/](http://naukaipravoohorona.com/)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор
ВЕРБЕНСЬКИЙ М.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Заступник головного редактора
МУЗИКА А.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)

Відповідальний секретар
ПЛУГАТАР Т.А., к.ю.н., с.н.с. (ДНДІ)

АЛЕКСЄЄНКО І.В., д.політ.н., проф. (Дніпр. держ. ун-т внутр. справ)
БАРКО В.І., д.лсх.н., проф. (ДНДІ)
БЕРЛАЧ Н.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БЛОУС В.Т., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
БОНДАРЕНКО В.Д., д.ф.н., проф. (ДНДІ)
БРІЄДЕ ЯУТРИТЕ, д.ю.н., проф. (Латвійський ун-т, Латвійська
Республіка)
БУХАНЕВИЧ О.М., д.ю.н., доцент (ХУУП)
ГЕЄЦЬ В.М., д.е.н., проф. (Ін-т економ. прогноз. НАН України)
ГУЛІЄВ Аріф Джаміль огли, д.ю.н., проф. (НАУ)
ДОЛЖЕНКОВ О.Ф., д.ю.н., проф. (Південноукр. нац. пед.
ун-т ім. К.Д. Ушинського)
ЗАРОСИЛО В.О., д.ю.н., проф. (МАУП)
КОПИЛЕНКО О.Л., д.ю.н., проф. (Ін-т законодавства Верховної Ради
України)
КОПОТУН І.М., д.ю.н., проф. (Academy HUSPOL, Czech Republik;
EIDV, Slovakia)
КОРИСТІН О.Є., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КРИВОЛАПЧУК В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
КУЛИК О.Г., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
МИСЛИВИЙ В.А., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
MILAN HEJDIŠ, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republik)
НАВРОЦЬКИЙ В.О., д.ю.н., проф. (Львів. держ. ун-т внутр. справ)
ПОПОВИЧ В.М., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ПРОЦЕНКО Т.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and
Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)
РЯДІНСЬКА В.О., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
СВИРИДЮК Н.П., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ФЕДОТОВА Г.В., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ШОПНА І.М., д.ю.н., проф. (ВІКНУ ім. Т. Шевченка)
ЯРМИШ О.Н., д.ю.н., проф. (ДНДІ)
ОПРИШКО І.В., к.ю.н., с.н.с., доцент (ДНДІ)

Засновник і видавець

© Державний науково-дослідний інститут МВС України

Науковий журнал посів I місце в конкурсі на краще
наукове періодичне видання в системі МВС України
у 2010 році, II місце у 2011 і 2012 роках та III місце
у 2014 році

За точність викладеного матеріалу відповідальність
несуть автори статей та їх рецензенти

DOI <https://doi.org/10.36486/np>

DOI (Issue): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\)](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58))

SALUS POPULI SUPREMA LEX ESTO!

Let the welfare of the people be the supreme law

Cicero

NAUKA

I PRAVOOKHORONA № 4(58) 2022

Founded in 2007

Issued four times a year

(Letter of the
Ministry of Justice of
Ukraine dated
02.06.2009
No. 7446-0-33-09-32)

By order

No.1301, dated 15.10.2019
included into the Ukrainian
sciences special edition
List according to
annex 8 (category "B")

Registered

by Ministry of Justice of
Ukraine
State registration
certificate series KB
No. 13082-1966P dated
21.08.2007

Scientific journal "Nauka
i Pravoookhorona"
included in the list of
international database
Index Copernicus
International Journals
Master List

Recommended

by State Research Institute's
Scientific Council
(Record No. 8 dated
14.12.2022)

Address

4a Ye.Gutsalo Lane, UA-
01011 Kyiv, Ukraine
tel.: +38 044 254 95 21
fax: +38 044 280 01 84
E-mail: dndi@mvs.gov.ua
[http://](http://naukaipravoookhorona.com/)
naukaipravoookhorona.com/

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief

VERBENSKYI M.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief

MUZYKA A.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

Executive Secretary

PLUHATAR T.A., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate (State Research Institute MIA Ukraine)

ALIEKSIEIENKO I.V., Doctor of Political Sciences, Full Professor
(Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs)

BARKO V.I., Doctor of Psychological Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BERLACH N.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BILOUS V.T., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BONDARENKO V.D., Doctor of Philosophical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

BRIEDE JAUTRITE, Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (University of Latvia, Latvian Republic)

BUKHANEVYCH O.M., Doctor of Juridical Sciences, Docent (Khmelnytsky University of Management and Law)

HEIETS V.M., Doctor of Economic Sciences, Full Professor (Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine)

HULIIEV ARIF DZHAMIL OHLY, Doctor of Juridical Sciences, Professor
(National Aviation University)

DOLZHENKOV O.F., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (South Ukrainian K.D. Ushynsky NPU)

ZAROSYLO V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (IAPM)

KOPYLENKO O.L., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor
(Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)

KOPOTUN I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Academy HUSPOL, Czech Republic; EIDV, Slovakia)

KORYSTIN O.Ye., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KRYVOLAPCHUK V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

KULYK O.H., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MYSLYVYI V.A., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

MILAN HEJDIS, Paed. Dr., Ph.D. (Academy HUSPOL, Czech Republic)

NAVROTSKYI V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Lviv State University of Internal Affairs)

POPOVYCH V.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

PROTSENKO T.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

RALF HEDEL, Dr. PD (Fraunhofer Institute for Transportation and Infrastructure Systems IVI, Dresden, Germany)

RIADINSKA V.O., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

SVYRYDIUK N.P., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

FEDOTOVA H.V., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

SHOPINA I.M., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (Military Institute of Taras Shevchenko National University of Kyiv)

YARMYSH O.N., Doctor of Juridical Sciences, Full Professor (State Research Institute MIA Ukraine)

OPRYSHKO I.V., Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Associate, Docent (State Research Institute MIA Ukraine)

Founder

© State Research Institute MIA Ukraine

The scientific journal won 1st place in the competition for the best scientific periodical in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in 2010, the second place in 2011 and 2012, the third place in 2014

For the accuracy of the posted material, the authors and reviewers are responsible

Kyiv 2022

З М І С Т

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ
ПРАВознавство. ІСТОРІЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Будзинський М.П., Александров М.Є., Бакал В.П., Ващук Н.Ф. Державно-правові аспекти розроблення та затвердження символіки Міністерства внутрішніх справ України	7
Ірха Ю.Б. Детермінанти та різновиди гендерно зумовленого насильства	15
Нікіфоренко В.С., Кукін І.В. Державна прикордонна служба України: основні етапи та перспективи розвитку	27
Чисніков В.М., Лелет С.М., Алексєєва О.В., Кожухар О.В., Якубчик Т.В. Правоохоронні органи України: від проголошення незалежності держави до Революції гідності (24 серпня 1991 р. – лютий 2014 р.). Хроніка основних подій	41

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

Dolzhenkov Oleksandr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii. Administrative and Legal Regulation of Police Cooperation with Local Authorities and the Population under Martial Law in Ukraine	57
Мацько В.А. Національна поліція України як суб'єкт запобігання і протидії корупції	69
Приходько В.І. Адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні: реальність та перспективи	76
Рядінська В.О., Токарева К.О., Козакова І.В. Антикорупційна заборона щодо використання службових повноважень, свого становища та пов'язаних з цим можливостей: прогалини законодавства	85
Смерницький Д.В., Тригубенко М.В. Досвід зарубіжних країн щодо організації та правового регулювання науково-технічної діяльності	96

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ.
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Багаденко І.П. Стан кримінальних правопорушень серед неповнолітніх за період 2017–2021 років: аналіз та перспективи	106
Близнюк І.Л. Особливості виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень у процесі ремонту та експлуатаційного утримання автомобільних доріг	119
Бочек О.І. Гендерно зумовлене насильство в реаліях війни РФ проти України: правові аспекти	130
Козак І.П. Детермінанти організованої злочинності в Україні у період воєнного стану	140
Репік І.А., Бова А.А. Сезонні зміни дорожньо-транспортної аварійності в Україні: структурні відмінності	148
Сахарова О.Б. Особливості виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії	158

Хальота А.І. Правові аспекти застосування сучасних технологій у запобіганні кримінальним правопорушенням поліцією	169
--	-----

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА.
ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Мовчан А.В., Козій В.В. Основи розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою	178
Новицький А.М., Пунда О.О. Особливості розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення правопорушень корупційного характеру	190
Пономаренко А.В. Особливості закінчення досудового розслідування кримінальних про- ступків	200

**ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА.
ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Остапович В.П., Барко В.І. Особистісні характеристики поліцейських як компонент професійної придатності до діяльності	208
Процик Л.С., Бурбій А.В. Аналіз нормативно-правового забезпечення психопрофілактичної роботи в органах системи МВС	221

РЕЦЕНЗІЇ

Головко О.М., Гавриленко О.А. Таємниці діяльності спецслужб на українських теренах: історія в особистостях. Рецензія на монографію Ярмиша О.Н., Бернадського Б.В. “Лицарі плаща й кинджала” (українська історія крізь призму діяльності спецслужб)	230
---	-----

CONTENTS

THEORY AND PHILOSOPHY OF LAW. COMPARATIVE SCIENCE OF LAW. HISTORY OF LAW AND THE STATE	
Budzynskyi Mykola, Aleksandrov Mykhailo, Bakal Vitalii, Vashchuk Nataliia. State-Legal Aspects of the Development and Approval of the Symbolism of the MIA of Ukraine	7
Irkha Yurii. Determinants and Types of Gender-Based Violence	15
Nikiforenko Volodymyr, Kukin Ihor. State Border Guard Service of Ukraine: Main Stages and Perspectives of Development	27
Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Aliksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana. Law Enforcement Agencies of Ukraine: From the Declaration of State Independence to the Revolution of Dignity (August 24, 1991 – February 2014). Chronicle of Key Events	41
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCE LAW	
Dolzhenkov Oleksandr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii. Administrative and Legal Regulation of Police Cooperation with Local Authorities and the Population under Martial Law in Ukraine	57
Matsko Vita. The National Police of Ukraine as a Subject of Preventing and Counteracting Corruption	69
Prykhodko Vadym. Administrative and Legal Means of Ensuring Road Safety in Ukraine: Reality and Prospects	76
Riadinska Valeriia, Tokarieva Kateryna, Kozakova Iryna. Anti-Corruption Prohibition on the Use of Official Powers, Position and Related Opportunities: Legislative Gaps	85
Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna. Experience of Foreign Countries in the Organization and Legal Regulation of Scientific and Technical Activities	96
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY. CRIMINAL AND EXECUTIVE LAW	
Bahadenko Iryna. Status of Criminal Offenses among Minors for the Period 2017–2021: Analysis and Perspectives	106
Blyzniuk Ihor. Features of Detection and Prevention of Criminal and Other Offenses in the Process of Road Repair and Operational Maintenance	119
Bochek Oksana. Gender-Based Violence in the Realities of Russia’s War against Ukraine: Legal Aspects	130
Kozak Ivan. Determinants of Organized Crime in Ukraine during the Period of Martial Status	140
Repik Ihor, Bova Andrii. Seasonal Changes in Road and Transport Accidents in Ukraine: Structural Differences	148
Sakharova Olena. Features of Detection and Prevention of Criminal and other Offenses in the Process of Conducting Electronic Auctions for the Sale of Electric Energy	158

Khalota Andrii. Legal Aspects of Using Modern Technologies in Preventing Criminal Offenses by the Police	169
---	-----

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS. FORENSIC EXPERTISE.
OPERATIONAL AND SEARCH ACTIVITIES**

Movchan Anatolii, Kozii Vasyl. Fundamentals of Investigation Crimes Regarding Illegal Possession of Cryptocurrency	178
Novytskyi Andrii, Punda Oleksandr. Peculiarities of the Investigation of Criminal Proceedings on the Facts of Committing Corruption Offenses	190
Ponomarenko Alla. Peculiarities of Completing a Pre-Trial Investigation of Criminal Offenses	200

LEGAL PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY.

PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES

Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym. Personal Characteristics of Police Officers as a Component of Professional Aptitude for Activity	208
Protsyk Liubov, Burbii Anastasiia. Analysis of the Regulatory and Legal Provision of Psychoprophylactic Work in Bodies of the MIA System	221

REVIEWS

Holovko O.M., Havrylenko O.A. Secrets of the Special Services’ Activities on the Ukrainian Territory: History in Personalities. Review of the monograph by Yarmysh O.N., Bernadskyi B.V. “Knights of the Cloak and Dagger” (Ukrainian History through the Prism of Special Services)	230
---	-----

ТЕОРІЯ ТА ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВознавство. Історія права та держави

УДК 354.741(477)

Будзинський Микола Петрович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
заступник директора ДНДІ МВС України,

м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0003-3345-8408

Александров Михайло Євгенович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0001-9574-232X

Бакал Віталій Павлович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0003-0019-7053

Вашук Наталія Федорівна,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,

ORCID ID 0000-0001-1734-2564

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗРОБЛЕННЯ ТА ЗАТВЕРДЖЕННЯ СИМВОЛІКИ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано державно-правові аспекти розроблення та затвердження символіки Міністерства внутрішніх справ України.

На основі історичного та історико-правового аналізу визначені основні етапи розвитку геральдичного знака – емблеми МВС України, проаналізований сучасний стан її використання, а також проведений порівняльний аналіз емблеми МВС з емблемою Національної поліції України. Визначено, що процеси розроблення символіки Міністерства внутрішніх справ здійснювались від початку 90-х років і мали на меті створення інформативного символу, який би відповідав призначенню та меті діяльності МВС та підпорядкованих йому структур.

Ключові слова: МВС України, історичний розвиток, символіка, емблема, розроблення, знаки розрізнення.

Розвиток правоохоронних органів України нерозривно пов'язаний з історією держави. Не є винятком і Міністерство внутрішніх справ України з його понад

столітньою історією. Основні етапи становлення МВС України, зокрема нормативно-правові акти, детально розглянуті у підготовленому співробітниками Державного науково-дослідного інституту МВС України восьмитомному виданні “Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)” [1]. Однак, враховуючи багаторічну історію і постійні зміни в системі МВС, існують специфічні аспекти функціонування міністерства, дослідження яких потребує нових наукових пошуків. Одним із таких аспектів є розроблення і затвердження символіки МВС України.

Тема дослідження символіки МВС України є актуальною у зв’язку з утворенням нових центральних органів виконавчої влади, передусім Національної поліції України, символіка якої подібна до символіки МВС, а також необхідністю розроблення єдиної концепції символіки органів виконавчої влади України.

Дослідженню розвитку символіки правоохоронних органів та їх практичного використання присвячені праці таких науковців, як О. Баїв, М. Боданюк, С. Граб, Л. Зайцев, В. Карпов, А. Левицька, С. Литвин, Д. Табачник, В. Тюріна та ін. Значний внесок у дослідження історії символіки різних правоохоронних структур першої половини ХХ ст. зробив М. Чмир. Однак попри висвітлення у цих працях символіки окремих структурних підрозділів системи МВС, символіка самого міністерства залишається поза увагою науковців.

Метою дослідження є висвітлення державно-правових аспектів розроблення та затвердження символіки МВС України. Для її досягнення пропонуємо проаналізувати символіку тих органів державної влади, правонаступником яких є МВС України, дослідити нормативно-правові акти, якими було затверджено символіку міністерства на етапі відновлення незалежності України, та визначити пріоритетні напрями удосконалення символіки МВС.

Історично становлення МВС України припало на період Української Революції 1917–1921 рр. У зазначений період у різних державних утвореннях (Українська народна Республіка (УНР), Українська Держава (УД), Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР)) діяли міністерства (державні секретаріати) внутрішніх справ, а також підпорядковані МВС правоохоронні органи (Народна міліція в УНР, Державна Варта в УД, державна жандармерія в ЗУНР). Документи зазначених державних структур зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). Наприклад, документи МВС УНР містяться у фонді ЦДАВО 1092 [2]. Аналіз тогочасних оцифрованих документів, що містяться у фондах ЦДАВО, свідчить, що МВС та інші правоохоронні органи не мали власної символіки.

Стосовно символіки на одностроях, то питання форменого одягу та знаків розрізнення правоохоронних органів у той час було, фактично, не розробленим. Існували або окремі проекти знаків розрізнення, не запроваджені в життя [3], або питання запровадження знаків розрізнення регулювалося на місцевому рівні. Наприклад, власний однострій та знаки розрізнення мала Народна міліція та Державна варта в Подільській губернії [4; 5]. Серед елементів, які використовувалися як знаки розрізнення на уніформі Державної Варти та Народної міліції, є п’ятикінцеві та шестикінцеві зірки, кутоподібні смужки (шеvronи), а також тризуби. Кокарди були у формі кола синього кольору з тризубом жовтого (зо-

лотистого кольору) з обрамленням із золотистих променів. Однак елементи на одностроях не можуть бути прирівняні до символіки. Фактично, єдиним символом, що використовували усі формування періоду Української Революції (і військові, і правоохоронні, і цивільні), був тризуб.

Отже, у період Української Революції 1917–1921 рр. на перше місце вийшли питання розроблення знаків розрізнення працівників підпорядкованих МВС структур, проекти яких, щоправда, не були впроваджені в життя через низку суспільно-політичних та військових причин. Що ж стосується емблеми власне міністерства, то таке питання взагалі не було актуальним, і тризуб був єдиним символом, який уособлював державну владу і використовувався, зокрема, на бланках МВС УНР.

Із відновленням незалежності України у 1991 році питання щодо розроблення та затвердження символіки державних органів України, зокрема МВС, постало знов. Необхідно було позбутися радянських атрибутів і традицій та створити власний, інформативний і простий символ, який відображав би сутність діяльності міністерства і його державницьку належність.

Активна робота з розроблення нового символу МВС розпочалася на початку 1990-х років. У ДНДІ МВС України зберігається експертний висновок від 27 серпня 1992 року № 03/Г, який було надано на проекти відомчого знака МВС (рис. 1). Попри те, що усі проекти містили елементи національної державної символіки (тризуб, синьо-жовтий прапор), комісія вбачала у проектах відомчого знака нагромадження елементів, різних за своїм смисловим значенням.

Рис. 1. Проекти емблеми МВС України, 1992 рік
(матеріали ДНДІ МВС України)

Над розробленням емблеми МВС України працював і колектив членів Спілки дизайнерів України у складі О. Басарабова, О. Кузнецова та І. Малова. Технічне завдання на розроблення емблеми МВС колектив отримав від Головного інженерно-впровадницького центру “Спецтехніка” МВС України, працівники якого, наприклад капітан міліції І. Мошаров, також брали активну участь у

розробленні нової символіки [6]. Результатом робіт із розроблення емблеми став наказ МВС від 14 квітня 1993 року № 237 “Про затвердження емблеми Міністерства внутрішніх справ України, емблеми підвідомчих служб, а також концепції зовнішнього виду транспортних засобів МВС України”. Емблема МВС зразка 1993 року складалася з малого Державного Герба України та восьмикутного кристала білого кольору (рис. 2). Кристал був обраний як символ непохитності та сумління. Білий колір контурного штриха символізував порядність і чистоту намірів [7].

Рис. 2. Емблема МВС, 1993 рік

У 2000 році емблему МВС було вдосконалено. Відтепер восьмикутник мав вигляд променистої зірки з білого металу, в центрі якої розміщено малий Державний Герб України (рис. 3). З опису геральдичного знака – емблеми МВС, затвердженої Указом Президента України від 19 грудня 2000 року № 1346/2000 [8]:

“Геральдичний знак – емблема Міністерства внутрішніх справ України (далі – емблема МВС України) являє собою восьмикутну зірку з білого металу у вигляді 48 розбіжних променів.

У центрі зірки вміщено зображення малого Державного Герба України.

Відтворення зображення емблеми МВС України допускається у пропорціях, що відповідають меті їх застосування.

Емблема МВС України може бути виконана в однокольоровому варіанті”.

Рис. 3. Емблема МВС, затверджена Указом Президента України від 19 грудня 2000 року № 1346/2000

Важливо зазначити, що емблема МВС є основою й для інших символів МВС, яким є прапор Міністерства внутрішніх справ України, що відповідно до Указу Президента встановлюється в кабінеті Міністра внутрішніх справ України, у залі засідань колегії Міністерства, а також використовується на штандарті Міністра внутрішніх справ України, в емблемах головних управлінь, управлінь внутрішніх справ, структурних підрозділів і служб, на прапорах органів і підрозділів внутрішніх справ, строювих підрозділів і навчальних закладів МВС України, міститься у вигляді знаків розрізнення на форменому і спеціальному одязі осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, на відомчих заохочувальних відзнаках МВС України на бланках службової документації, печатках, транспортних і спеціальних засобах, будинках і спорудах МВС України [8].

Таким чином, геральдичний знак – емблема МВС України у вигляді восьмикутної променистої зірки використовується впродовж більше ніж двадцяти років. Ця ж емблема була взята і за основу для емблеми НПУ, якою також є срібна (біла) восьмикутна промениста зірка, у центрі якої розміщено зображення малого Державного Герба України [9]. Відмінності в емблемах МВС і НПУ полягають у кількості променів та у їх довжині (іл. 4).

Рис. 4. Ліворуч – емблема МВС, праворуч – емблема НПУ

Як видно з рис. 4, емблеми МВС і НПУ мають візуальні відмінності. Однак під час зображення емблем на знаках розрізнення або на кольорографічних схемах транспортних засобів, через єдину основу та подібне стилістичне оформлення може виникати помилка в ідентифікації приналежності працівників чи транспортних засобів до НПУ або до МВС. Таким чином, з одного боку, існує необхідність у чіткому візуальному розрізненні емблем МВС та НПУ. Проте варто розуміти, що заміна емблем МВС та НПУ передбачає зміни до відповідних указів Президента України і потягне за собою не тільки заміну власне емблеми, а й затвердження нових зразків штандарту Міністра внутрішніх справ чи Голови НПУ, прапорів, символіки відомчих начальних закладів тощо. Тому питання щодо доцільності розроблення нових емблем МВС або НПУ залишається відкритим.

Отже, у розглянутому матеріалі проаналізовано державно-правові аспекти розроблення та затвердження символіки МВС України. Визначено, що процеси розроблення символіки Міністерства внутрішніх справ здійснювались від початку 90-х років і мали на меті створення інформативного символу, який би відповідав призначенню та меті діяльності МВС та підпорядкованих йому структур. Перший символ МВС України був затверджений наказом Міністра внутрішніх справ у квітні 1993 року. Нинішній геральдичний знак – емблема МВС – затверджена Указом Президента України від 19 грудня 2000 року № 1346/2000 і є основою як для іншої символіки міністерства (штандарт Міністра, прапор МВС тощо), так і для символіки органів, діяльність яких координується через Міністра внутрішніх справ України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): у 8 томах. / авт. кол.: М.Г. Вербеньський, О.Н. Ярмиш, В.О. Криволапчук, Т.О. Проценко та ін.; за заг. ред. А.Б. Авакова. МВС України; ДНДІ МВС України. Київ, 2012–2017.
2. Міністерство внутрішніх справ Української Народної Республіки: Київ, Вінниця, Проскурів, Рівне, Кам'янець-Подільський, Станіслав (Галичина), Тарнів (Польща). 1917–1923. ЦДАВО. URL: <https://e-resource.tsdav.gov.ua/fonds/1091/> (дата звернення: 03.10.2022).
3. Міліція України періоду Центральної Ради: до питання про форму одягу. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3DqO5r7G4oM> (дата звернення: 02.10.2022).
4. Чмир М. Державна варта Подільської губернії Української Держави: однострій та знаки розрізнення (1918 р.). Знак. 2015. Ч. 67. С. 7–9.
5. Чмир М. Республіканська охорона (Народна міліція) Подільської губернії УНР: однострій та знаки розрізнення (кінець 1918 – квітень 1919). Знак. 2016. Ч. 69. С. 8–10.
6. Олексієнко О. Емблема МВС України не має аналогу в світі. Та чи буде вона мати авторитет серед західних побратимів? Іменем Закону. 1993. № 22. С. 10.
7. Сопов О., Торгоненко А. За службу державі. Відзнаки МВС України. С. 23.
8. Про символіку органів внутрішніх справ: Указ Президента України від 19 грудня 2000 року № 1346/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1346/2000#Text> (дата звернення: 03.10.2022).
9. Про символіку Національної поліції України: Указ Президента України від 09 грудня 2015 року № 692/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2015#Text> (дата звернення: 02.10.2022).

REFERENCES

1. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: podii, kerivnyky, dokumenty ta materialy (1917–2017 pp.). “Ministry of Internal Affairs of Ukraine: events, leaders, documents and materials (1917–2017 pp.): in 8 volumes” / M.H. Verbenskyi, O.N. Yarmysh, V.O. Kryvolapchuk, T.O. Protsenko and others; in gen. ed. A.B. Avakova. Ministry of Internal Affairs of Ukraine; State Research Institute MIA Ukraine. Kyiv, 2012–2017 [In Ukrainian].
2. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainskoi Narodnoi Respubliki: Kyiv, Vinnytsia, Proskuriv, Rivne, Kamianets-Podilskyi, Stanislav (Halychyna), Tarniv (Polshcha). “Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian People’s Republic: Kyiv, Vinnytsia, Proskuriv, Rivne, Kamianets-Podilskyi, Stanislav (Galicia), Tarniv (Poland)”. 1917–1923. The Central State Archive of the Higher Authorities and Administration of Ukraine (hereinafter referred to as the Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine). URL: <https://e-resource.tsdav.gov.ua/fonds/1091/> (Date of Application: 03.10.2022) [In Ukrainian].
3. Militsiia Ukrainy periodu Tsentralnoi Rady: do pytannia pro formu odiahu. “Militia of Ukraine during the period of the Central Rada: to the question of the uniform”. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=3DqO5r7G4oM> (Date of Application: 02.10.2022) [In Ukrainian].

4. *Chmyr M.* (2015). Derzhavna varta Podilskoi hubernii Ukrainskoi Derzhavy: odnostriy ta znaky rozriznennia (1918 r.). “The State Guard of the Podilsk Province of the Ukrainian State: uniform and insignia (1918)”. Sign. Part 67. P. 7–9 [In Ukrainian].

5. *Chmyr M.* (2016). Respublikanska okhorona (Narodna militsiia) Podilskoi hubernii UNR: odnostrii ta znaky rozriznennia (kinets 1918 – kviten 1919). “Republican Guard (People’s Militia) of the Podilsk Province of the Ukrainian People’s Republic: uniform and insignia (end of 1918 – April 1919)”. Sign. Part 69. P. 8–10 [In Ukrainian].

6. *Olieksiienko O.* (1993). Emblema MVS Ukrainy ne maie analohu v sviti. Ta chy bude vona maty avtorytet sered zakhidnykh pobratymiv? “The emblem of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has no analogue in the world. But will it have authority among its Western counterparts?” In the name of the Law. No. 22. P. 10 [In Ukrainian].

7. *Sopov O., Torhonenko A.* Za sluzhbu derzhavi. “For service to the state”. Awards of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. P. 23 [In Ukrainian].

8. Pro symboliku orhaniv vnutrishnikh sprav. “On the symbols of internal affairs bodies”: Decree of the President of Ukraine dated December 19, 2000 No. 1346/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1346/2000#Text> (Date of Application: 03.10.2022) [In Ukrainian].

9. Pro symboliku Natsionalnoi politsii Ukrainy. “On the symbols of the National Police of Ukraine”: Decree of the President of Ukraine dated December 9, 2015 No. 692/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/692/2015#Text> (Date of Application: 02.10.2022) [In Ukrainian].

UDC 354.741(477)

Budzynskyi Mykola,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Acting Deputy Director
of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3345-8408

Aleksandrov Mykhailo,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher, State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-9574-232X

Bakal Vitalii,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Research Lab, State Research Institute
MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0019-7053

Vashchuk Nataliia,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Chief of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-1734-2564

STATE-LEGAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT AND APPROVAL OF THE SYMBOLISM OF THE MIA OF UKRAINE

In the article, the authors analyze the historical and legal aspects of the formation of the symbols of the Ministry of Internal Affairs (MIA) of Ukraine. The relevance of the study is due to the fact that in recent years Central bodies of executive power have appeared, the symbols of which are similar to the symbols of the Ministry of Internal Affairs. As a result, there may be errors in the identification of employees,

© Budzynskyi Mykola, Aleksandrov Mykhailo, Bakal Vitalii, Vashchuk Nataliia, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).1](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).1)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhorona.com/>

vehicles, and institutions that contain the appropriate symbols on insignia, color schemes, and other visual attributes.

The chronological framework of the study covers the period 1917–1921 and the period from 1991 to the present. The source base for research is archival materials, scientific and popular scientific articles on the subject of the study, as well as legal acts regarding the approval of the symbols of the Ministry of Internal Affairs and other central executive authorities.

The authors determined that in the period 1917–1921, the then similar institutions of the Ministry of Internal Affairs did not have their own separate symbols. On the other hand, with the restoration of independence, the process of developing the symbol of the Ministry of Internal Affairs was conditioned by the submission of the Soviet heritage and ended in 1993 with the approval of the first emblem of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. The current heraldic sign – the emblem of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine was approved in 2000. With the creation of the National Police of Ukraine, the emblem of the National Police was developed on the basis of the emblem of the Ministry of Internal Affairs, which is similar in style, content and visual design.

In the conclusions, the authors emphasize that the emblem of the Ministry of Internal Affairs, approved in 2000, is used in many attributes of the Ministry, and is also the basis for the symbols of other central executive bodies. The question of the feasibility of developing a new emblem of the Ministry of Internal Affairs remains open.

Keywords: Ministry of Internal Affairs of Ukraine, historical development, symbolism, emblem, development, insignia.

Отримано 01.12.2022

Ірха Юрій Богданович,

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,

начальник відділу

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-6442-0974

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА РІЗНОВИДИ ҐЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

У статті розглянуто основні детермінанти та різновиди ґендерно зумовленого насильства. Наголошено, що у переважній більшості випадків ґендерно зумовлене насильство розглядається політиками, науковцями, фахівцями та пересічними громадянами як насильство, де жертвою є жінка, а правопорушником (кривдником) – чоловік. Звернена увага на те, що це насильство є серйозним порушенням прав і свобод людини, має тяжкі фізичні, психологічні, емоційні та соціальні наслідки. При цьому прояви ґендерно зумовленого насильства щодо жінок і чоловіків можуть відбуватися по-різному і залежать від багатьох факторів.

Ключові слова: дискримінація, порушення прав і свобод людини, ґендерно зумовлене насильство, детермінанти ґендерно зумовленого насильства, різновиди ґендерно зумовленого насильства.

У відносинах між жінками і чоловіками завжди буде проявлятися об'єктивна нерівність, яка зумовлена статевими і фізіологічними відмінностями, соціальними ролями тощо. Незважаючи на це, у демократичному суспільстві важливо максимально забезпечити рівні права, свободи та можливості для представників обох статей, а також захистити їх від дискримінації та будь-яких насильницьких посягань за статевою ознакою.

Ґендерно зумовлене насильство (далі – ҐЗН) – одна з найбільш розповсюджених форм структурного та культурного насильства, яке присутнє у кожному суспільстві, а його наслідки впливають на усе людство. За твердженням Фонду народонаселення ООН, ҐЗН не тільки відображає, а й збільшує нерівність між чоловіками і жінками, порушує здоров'я, честь, безпеку і самостійність його жертв. Це насильство охоплює велику кількість порушень прав людини, у тому числі розпусні дії відносно дітей, зґвалтування, домашнє насильство, сексуальні образи та переслідування, торгівля жінками та дівчатками, деякі небезпечні традиції [1].

ҐЗН завжди було, є і буде деструктивним явищем у будь-якому суспільстві. Від нього страждають як жінки, так і чоловіки, однак саме жінки та діти є найчисельнішими жертвами цього насильства з огляду на їх вразливість.

На сьогодні вивченню ҐЗН та механізмів протидії різноманітним його правам приділяється значна увага вчених та експертів з усього світу. Прогрес у цих питаннях можна спостерігати після 2000 року – з часу ухвалення Резолюції Ради Безпеки ООН № 1325 та формування, так би мовити, порядку денного “Жінки,

© Irkha Yuri, 2022

мир, безпека”. Крім того, суттєвій активізації досліджень та удосконаленню національного законодавства у цій сфері сприяло прийняття Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція).

В Україні проблемами гендерної рівності та протидії різноманітним проявам ГЗН займалися такі науковці, як Н.В. Аніщук, М.Д. Бойко, Ю.Ю. Боброва, І.В. Ващенко, Н.В. Галіцина, І.О. Грицай, Н.А. Голярдик, Л.В. Гонюкова, Ю.В. Івченко, З.Р. Кісіль, К.Б. Левченко, Л.Р. Наливайко, Н.М. Оніщенко, О.Л. Остапчук, О.С. Перунова, К.О. Черевко та інші.

На наше переконання, вироблення ефективних правових механізмів запобігання, реагування та ліквідації негативних наслідків ГЗН неможливе без з'ясування різноманітних форм його проявів, а також належного розуміння причин і умов, які спонукали кривдників до застосування цього насильства, що і стало предметом цього дослідження.

Метою статті є визначення основних детермінант та різновидів гендерно зумовленого насильства як щодо жінок, так і стосовно чоловіків.

ГЗН стосовно жінок є глобальним явищем, для якого не існує соціальних, економічних чи національних кордонів. Хоча це насильство – порушення прав людини, найбільш кричуща форма дискримінації за ознакою статі, але воно все ще залишається значним чином безкарним. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан зазначив, що людство зрозуміло, що здійснення прав людини має важливе значення для благополуччя та розвитку особистості, суспільства та світу. Однак дуже багато жінок все ще позбавлені цих основних прав людини, занадто часто їхня свобода і гідність обмежуються, і занадто багато з них зазнають насильства. Насильство над жінками є чи не найганебнішим порушенням прав людини та, мабуть, найпоширенішим, воно не знає кордонів географії, культури чи багатства. Поки це триває, ми не можемо стверджувати, що досягаємо реального прогресу на шляху до рівності, розвитку та миру [2].

Проблема ГЗН стосовно жінок, як наголошує Н. Аніщук, має глибоке історичне коріння, адже, починаючи з античних часів і середньовічного феодалізму, жінки зазнавали різноманітних проявів гендерного насильства – викрадення та торгівлі, домашнє насильство тощо. Не вдалося викоренити це негативне явище і у ХХІ ст. Дослідниця наголошує, що ГЗН – це вид насильства, який є значно серйознішим за сексуальний напад чи зґвалтування, його природа у нерівних правових відносинах, що сприяють поляризації відмінностей між статями. Хоча зазначене насильство може відбуватися у публічній обстановці, воно значною мірою коріниться в позиції припустимості до насильства у сім'ї, суспільстві та державі, призводячи до гендерного дисбалансу та дискримінації за статевою ознакою, від чого страждають, насамперед, жінки [3, с. 19, 21].

На відміну від загальновизнаних порушень прав людини, таких як тортури, зникнення чи затримання, багато форм ГЗН стосовно жінок, як зазначає М. Лі-бескінд, не вважаються порушенням прав людини, незважаючи на їх заборону та переслідування відповідно до вимог міжнародних правових документів із захисту прав і свобод людини. У деяких суспільствах ГЗН стосовно жінок взагалі вважається майже природним явищем в особистих відносинах і в релігії, тому воно має

фактичний імунітет від критики та переслідування. До того ж національне законодавство окремих країн санкціонує такі дії, що надає згубним соціальним звичаям офіційної підтримки [4, с. 652, 657].

Наприклад, у країнах Центральної Азії переважає психологічне насильство над жінками у всіх його різновидах: починаючи від заборон на навчання та роботу до словесних образ з боку чоловіка, батька, брата, матері, сусіда, колеги, начальника та просто незнайомої людини на вулиці. І все це робиться в межах традиції, яка маркується як захист честі та гідності дівчини, жінки від зазіхання чужих людей (чоловіків). При цьому каталізаторами насильницької поведінки стосовно жінок можуть стати засоби масової інформації, які створюють культурний клімат, у якому насильство проти жінок вважається цілком прийнятною дією [5, с. 9].

ГЗН щодо жінок та загроза такого насильства є основними перешкодами для розширення прав, свобод і можливостей жінок, а також для їх рівноправної участі у житті суспільства. Досить часто різноманітні прояви ГЗН щодо жінок залишаються непоміченими, незадокументованими і тому не вирішеними. Безпеку жінок вдома, в сім'ї, в родині, на вулиці, на робочому місці та в суспільстві загалом неможливо забезпечити лише за допомогою притягнення кривдників до юридичної відповідальності. На нашу думку, у суспільстві мають бути вироблені стійкі моральні імперативи щодо неприпустимості ГЗН щодо жінок, а також розроблені організаційно-правові механізми його профілактики. Для цього важливо, насамперед, з'ясувати причини та умови, які спонукають та сприяють ГЗН щодо жінок.

Однією з детермінант ГЗН стосовно жінок Н. Чуркіна виокремлює наявну гендерну ієрархію у суспільстві, яка виникла внаслідок бінарного способу мислення людини: добро–зло, верх–низ, світло–темрява, жінка–чоловік. Дослідниця зазначає, що на початку розвитку людської цивілізації бінарний спосіб мислення дозволяв однозначно розуміти навколишній світ і людину. Така оцінка дійсності є досить стійкою, вона стала основою численних стереотипів, багато з яких продовжують існувати до цього часу та визначати поведінку сучасної людини. Завдяки стереотипам у людини формується готовий образ про явища та процеси. Водночас стереотипи спрощують об'єкти навколишнього світу, дозволяють сприймати їх схематично, спотворюючи дійсність. На переконання Н.А. Чуркіної, причиною формування негативного сприйняття жінок у суспільстві може бути їх об'єктивізація, тобто ставлення до людини, як до об'єкта або речі. Споживацьке ставлення до жінки та її знецінення зумовлюють відчужуваність статей, а бінарний спосіб мислення та негативне ціннісне маркування жіночого (“фемінного”) сприяють ГЗН стосовно жінок, адже це дозволяє багатьом чоловікам виправдовувати своє домінування у суспільстві та інституціалізувати насильницькі практики [6, с. 102–130, 104].

О. Джоветті виокремлює три ключові фактори, які зумовлюють ГЗН стосовно жінок:

1) шкідливі гендерні норми (гендерні стереотипи використовуються для виправдання насильства щодо жінок, культурні норми часто диктують, що чоловіки агресивні, контролюючі та домінуючі, тоді як жінки слухняні, підкоряються і покладаються на чоловіків як на постачальників благ);

2) голод (жінки вступають у ранні та примусові шлюби, оскільки їх сім'ї вимагають виплати приданого та намагаються зменшити рахунок на харчування, дефіцит грошей посилює напругу в сім'ях, що може призвести до насильства);

3) війна та збройний конфлікт (жінки можуть зазнати не лише сексуальної експлуатації та жорстокого поводження, а й гендерної відмови у доступі до основних послуг) [7].

Окрім соціальних детермінантів, ГЗН стосовно жінок зумовлюється й низкою інших чинників. Так, у своєму дослідженні Т. Федченко та О. Дмитрієва зазначають, що формування людини відбувається не тільки під впливом її біологічних якостей, а й з урахуванням природних, соціально-економічних та соціально-психологічних факторів, які постійно впливають на індивідів з моменту їх народження. На їх переконання, на всі випадки ГЗН впливають такі фактори: 1) біологічні – хромосомні і генетичні порушення; 2) соматичні – хронічні інтоксикації, хронічні захворювання, травми; 3) антропогенні – стан зовнішнього середовища, загазованість, випромінювання, шум, забрудненість водойм; 4) особистісні – психічні захворювання, алкоголізм, наркоманія; 5) соціальні – низький соціально-економічний статус, безробіття, рецидиви злочинів; 6) громадські – насильство як форма вирішення конфліктів, дискримінація жінок за статевою ознакою тощо [8, с. 44].

У суспільстві вирує думка, що ГЗН стосовно жінок пов'язане із надмірним вживанням чоловіками алкоголю, їх ревністю чи гнівом. Водночас, за твердженнями іноземних науковців, це може бути лише частиною причини, але не її цілим. Зазначені обставини називають “тригерами”, тому що вони у певній ситуації можуть “запустити” чоловіка до насильницьких дій. Однак це не означає, що у подібних ситуаціях такі обставини спровокують в інших чоловіків аналогічну поведінку. Вчені впевнені, що хлопчики не народжуються для насильства, вони навчаються застосовувати насильство, якщо з ними так поведуться або вчать, що насильство є правильним способом використання чоловічої сили [9].

На переконання експертів Всесвітньої організації з охорони здоров'я, моделлю, яка найбільш широко використовується для розуміння ГЗН щодо жінок, є так звана “соціально-екологічна” або “екологічна” модель, яка передбачає, що це насильство є результатом факторів, які діють на чотирьох рівнях: індивідуальному, поведінковому (у стосунках), громадському та соціальному.

Індивідуальними факторами, що зумовлюють підвищену ймовірність вчинення чоловіком насильства щодо свого партнера(ів), є: молодий вік; низький рівень освіти; був свідком або жертвою насильства в дитинстві; шкідливе вживання алкоголю та наркотиків; розлади особистості; прийняття насильства як належної поведінки; випадки жорстокого поводження з партнерами в минулому. Водночас індивідуальними факторами, що зумовлюють підвищену ймовірність жінки зазнати ГЗН з боку партнера(ів), є: низький рівень освіти; насильство між батьками; сексуальне насильство в дитинстві; прийняття насильства як належної поведінки; вплив інших форм ГЗН.

Поведінковими факторами, що зумовлюють ризики як віктимізації жінок, так і скоєння злочинів з боку чоловіків, є: конфлікти у стосунках або невдоволення ними; домінування чоловіків у сім'ї; економічний стрес; наявність у чоловіка

декількох партнерів; нерівність в освітніх рівнях, тобто, коли жінка має вищий рівень освіти, ніж її партнер-чоловік.

До громадських та соціальних факторів належать: гендерно-несправедливі соціальні норми (особливо ті, які пов'язують поняття мужності з домінуванням та агресією); оверти (це те, що людина зробила, але не хотіла б, щоб це сталося з нею самою); низький соціально-економічний статус жінки; слабкі юридичні санкції проти ГЗН у шлюбі; відсутність громадянських прав у жінок, включаючи обмежувальні або несправедливі закони про розлучення та шлюби; слабкі санкції громади та суспільства загалом за ГЗН; широке суспільне визнання насильства як способу вирішення конфлікту; збройний конфлікт і високий рівень загального насильства в суспільстві [10, с. 3–4].

Безумовно, жінки, з огляду на природні дані, а також соціальні, політичні, релігійні, культурні гендерні переконання та стереотипи, є досить вразливими до ГЗН. Особливо страждають жінки, які живуть у бідності, вдови, жінки з корінного населення, жінки-інваліди, жінки в місцях позбавлення волі, жінки, які перебувають у збройних конфліктах, а також жінки, які живуть у сільській місцевості чи у віддалених громадах.

У процесі реалізації міжнародного порядку денного “Жінки, мир, безпека” та внаслідок імплементації Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської конвенції) у національному законодавстві багатьох держав світу запроваджено прямі заборони на здійснення ГЗН щодо жінок. Ці заборони поширюються на сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування; сексуальні домагання; психологічне насильство; переслідування; фізичне насильство; домашнє насильство; каліцтво статевих органів; вбивство “в ім'я честі”; примусовий шлюб; примусовий аборт та примусову стерилізацію.

ГЗН щодо жінок, як правило, є досить латентним і може проявлятися у різноманітних діях, залежно від культурних традицій, матеріального становища, соціального середовища, норм права, моралі, релігійних переконань тощо. Ще у 1993 році американською вченою Л. Хейс було виокремлено типи ГЗН щодо жінок в аспекті їх життєвого циклу:

1) до народження – селективний аборт; побої під час вагітності (емоційний і фізичний вплив на жінку; вплив на результат пологів); вимушена вагітність (наприклад, масове зґвалтування на війні);

2) дитинство – жіноче дітовбивство; емоційне та фізичне насильство; диференційований доступ до їжі та медичної допомоги для немовлят;

3) дівочтво – дитячий шлюб; каліцтво статевих органів; сексуальне насильство з боку членів сім'ї та незнайомих людей; диференційований доступ до харчування та медичної допомоги; дитяча проституція;

4) підлітковий вік – насильство на побаченнях і залицяннях; сексуальні стосунки через економічну необхідність; сексуальне насильство на робочому місці; зґвалтування; сексуальні домагання; примусове заняття проституцією; торгівля жінками;

5) повноліття – жорстоке поводження з жінками з боку інтимних партнерів-чоловіків; подружнє зґвалтування; зловживання приданим і вбивства за віком;

© Irkha Yurii, 2022

вбивство партнером; психологічне насильство; сексуальне насильство на робочому місці; сексуальні домагання; зґвалтування; жорстоке поводження з жінками-інвалідами;

6) літній вік – жорстоке поводження з вдовами; жорстоке поводження з літніми людьми [11, с. 9].

На переконання З. Дадабаєвої, ГЗН щодо жінок включає, але не обмежується такими проявами, як:

1) фізичне, сексуальне та психологічне насильство в сім'ї: нанесення побоїв, катувань; примус дівчат до вступу у статевий зв'язок, зґвалтування чоловіком дружини; викрадення жінки з метою зґвалтування або одруження, примусова вагітність; примусова стерилізація або примусовий аборт.

2) фізичне, сексуальне та психологічне насильство у суспільстві: експлуатація жінок у важких та шкідливих умовах праці, домагання на роботі, психологічне залякування позбавленням роботи; примус до вступу до статевого зв'язку; торгівля жінками, примус до проституції; дотримання звичаїв та традицій, які підтримують насильство над жінками.

3) фізичне, сексуальне та психологічне насильство, що здійснюється за потурання та в масштабах держави: катування та зґвалтування жінок і дівчат як засіб у вирішенні збройного конфлікту; правове насильство, що включає випадки законодавчого обмеження прав жінок або їх прямої дискримінації, чи приховане насильство у вигляді застосування суворішого покарання щодо жінки в судах; усі випадки не реагування держави на насильство [5, с. 10].

Важливо, на нашу думку, наголосити що ГЗН, інспіроване державою, зазвичай, відображає цінності, стиль роботи та манери поведінки правлячої політичної, державної, економічної та духовної еліти, які вони намагаються впровадити у культурні, соціальні і правові практики як щодо жінок, так і чоловіків. У такий спосіб ГЗН стає частиною державної політики, для протидії якому необхідна глибинна перебудова суспільства. У демократичній державі така деструктивна державна політика може бути змінена за допомогою демократичного контролю інститутів громадянського суспільства за органами публічної влади. В авторитарних і тоталітарних державах такі зміни можливі, як правило, революційним шляхом.

Масштабність ГЗН щодо жінок вражає. Це насильство є актуальною і поширеною проблемою, яка може вплинути на жінок на будь-якому етапі їхнього життя і приймати різні форми, багато з яких мають тривалий характер. У переважній більшості випадків ГЗН розглядається політиками, науковцями, фахівцями та пересічними громадянами як насильство, де жертвою є жінка, а правопорушником (кривдником) – чоловік. Водночас небагато людей визнають, що чоловіки також можуть стати жертвами цього насильства.

Р. Гамільтон аргументовано стверджує, що дефініції ГЗН, визначені на національному та міжнародному рівнях, як правило, не містять вказівки на стать, а тому необхідно враховувати, що жертвами ГЗН можуть бути і чоловіки. Це не заперечує того, що більша частина енергії та ресурсів має бути зосереджена на жінках і дівчатах як на жертвах, однак відкриває двері для надання чоловікам допомоги там, де раніше для них були зачинені двері.

Р. Гамільтон звертає увагу на те, що багато чоловіків, які постраждали від ГЗН,кладають значні сили та ресурси у приховування своїх травм, адже через публічне розкриття інформації, особливо про переживання емоційної та фізичної травми, вони можуть стати об'єктом глузувань. Безпосереднє переживання травми постраждалими може бути ускладнене суспільною невірою в те, що чоловіки та хлопці можуть бути жертвами ГЗН, а також болісним досвідом ганьби. Відсутність емпатійної відповіді на пережите чоловіками ГЗН відображається у діяльності поліції та соціальних служб, які досить часто не розглядають їхні скарги всерйоз. Чоловіки, які стали жертвами насильства в сім'ї, де кривдником є жінка, можуть зіткнутися з соціальними упередженнями та приниженням, коли повідомляють про цю подію в поліцію. Чоловіки-жертви домашнього насильства сприймаються як позбавлені мужності, а їхня гендерна ідентичність – як фундаментально порушена [12].

На переконання С. Дюрхам, існує 10 причин, чому чоловіки та хлопці не повідомляють про пережите ГЗН: стигма; сором; почуття провини; страх остракізму; розгляд сексуального насильства як катування; криміналізація одностатевих стосунків; гомофобна реакція; соціальні упередження (наприклад: сумнів щодо особистої маскулінності); невизнання жінок як винних у насильстві з боку інтимного партнера; втрата доступу до дітей. Дослідник виокремлює три різновиди ГЗН щодо чоловіків:

1) домашнє насильство – фізичне (ляпаси, удари, в тому числі ногами, удушення), емоційне (образи, обзивання, приниження) і сексуальне насильство (зґвалтування, травмування статевих органів), ізоляція, контроль взаємодії з іншими людьми, неправдиві звинувачення та відсутність доступу до дітей або батьків;

2) інституційне насильство – чоловіки та хлопці в установах та закладах виконання покарань особливо вразливі до ГЗН. Крім того, особи з фізичними і розумовими вадами, які перебувають у закладах інтернатного типу, вчетверо частіше стають жертвами сексуального насильства, ніж інші особи, які там перебувають;

3) насильство під час збройного конфлікту – чоловіки та хлопці зазнають примусового вербування, зґвалтування, сексуального насильства, примусового інцесту, групової мастурбації та гомосексуальних актів, кастрації. Це може відбуватися під час безпосереднього збройного конфлікту, ув'язнення (полону), а також використовуватися як одна із терористичних тактик [13].

На переконання вчених із Південноафриканської Республіки, домашнє насильство – це катастрофа, яка існувала завжди, але питанням насильства проти чоловіків не приділяли належної уваги, на відміну від жінок. Насильство над чоловіками є тривіальним, оскільки воно перебуває під впливом соціальних та гендерних стереотипів, які визначають чоловіків як глав сімейств, що мають бути сильними захисниками сім'ї, утриманців та годувальників. Випадки домашнього насильства занижуються у разі, коли чоловіки є жертвами, а жінки та інші чоловіки – кривдниками. Чоловіки неохоче говорять про те, що стали жертвами, вважаючи, що це несумісне з їхньою маскулінністю, особливо в суспільствах, де чоловікам неприйнятно говорити про свої емоції. Зазначені вчені наголошують, що домашнє насильство над чоловіками включає низку навмисних дій, таких як сексуальне, психологічне, емоційне та словесне насильство. Формами побиття

чоловіка є: ляпаси; обливання гарячою водою під час сну потерпілого та в місцях, переважно прихованих одягом; каліцтво статевих органів; словесні образи; образа партнера в присутності дітей; різання; обливання бензином та підпал. Крім того, можливі бичування, кидання стільців, лавок, табуретів, використання посуду та інших предметів у будинку для нападу на чоловіка–партнера, особливо після серйозних розбіжностей з ним [14, с. 2, 4–5].

Існує багато причин домашнього насильства щодо чоловіків. С. Дешпанд виокремлює соціокультурні та психологічні фактори такого насильства. До соціокультурних факторів, на думку вченого, належать менший дохід подружжя/партнера, освіта середнього класу, створення нуклеарної сім'ї та вплив алкоголю. Водночас до психологічних факторів дослідник відносить те, що багато жінок мають серйозні проблеми з контролем гніву, через що вони стають агресивними та схильними до словесних обрах чи фізичного насильства. Жінки, які стикаються зі стресом на робочому місці, відчувають розчарування та гнів через невиконання очікувань і, таким чином, також можуть вдаватися до насильницької поведінки. Фінансові труднощі через низький дохід чоловіка та/або більший дохід дружини також можуть бути одним з факторів, що ведуть до насильства [15, с. 247].

Однією із загальних причин ІЗН, яка притаманна як чоловікам, так і жінкам, є те, що людина скоює насильство щодо свого партнера/подружжя, оскільки має таку можливість. В аспекті розуміння детермінантів ІЗН щодо чоловіків, заслуговують на увагу результати опитування американських учених, які встановили, що фактор жорстокого поводження чоловіка був найменшою причиною нападу на нього жінки. Ними виявлено, що основними факторами застосування жінками сили до своїх чоловіків були:

- “мій партнер не був чутливим до моїх потреб” (46 %);
- “я хотіла привернути увагу свого партнера” (44 %);
- “мій партнер мене не слухав” (43 %).

Крім того, американські фахівці під час опитування з'ясували глибинні мотиви жінок для нападу на своїх чоловіків. До них належать:

- “я вважаю, що чоловіки можуть легко захистити себе, тому я не турбуватимусь, коли стаю фізично агресивною” (24 %);
- “я з'ясувала, що більшість чоловіків навчали не бити жінку, і тому я не боюся помсти від мого партнера” (19 %);
- “я вважаю, що якщо жінки дійсно рівні чоловікам, то вони повинні мати можливість фізично висловлювати гнів на них” (13 %);
- “коли я росла, я дізналася, що можу бути фізично агресивною щодо свого брата, і він не чинитиме опір” (12 %);
- “коли я виражаю свій гнів фізично, то відчуваю сексуальне збудження” (8 %) [16, с. 587].

Крім того, інші американські вчені наголошують, що діяльність на підставі закону “первинного агресора” зазвичай призводить до арешту чоловіків та ігнорує дослідження, які вказують, що 50 % домашніх нападів є взаємними. Таким чином, жінку заохочують продовжувати жорстоке поводження зі своїм партнером, доки він нарешті не перестане терпіти. Така провокація чоловіка небезпечна. Дослідники звертають увагу, що наявні дані не підтверджують гіпотезу про те, що

жінки вдаються до насильства лише з метою самооборони. Вони частіше використовують зброю в нападах, ніж чоловіки (80% для жінок; 25 % для чоловіків). Жінки значно частіше кидають у чоловіка предмети, дають ляпас, б'ють ногою, кулаком чи підручними засобами або кусають. Вченими виокремлено три причини, через які жінка нападає на чоловіка:

- вирішити суперечку;
- реакція на сімейну кризу;
- “перестань турбувати мене” [17].

Опрацювання наведених даних вказує, що детермінанти та різновиди ГЗН щодо чоловіків є відмінним від ГЗН стосовно жінок. Незважаючи на негативний аспект цього насильства, у багатьох державах продовжують існувати стереотипи про неможливість чоловіка стати жертвою цього насильства, що перешкоджає наданню їм кваліфікованої допомоги.

Дослідження детермінант та різновидів ГЗН дають нам підстави стверджувати, що у суспільстві прояви ГЗН щодо жінок і чоловіків відбуваються по-різному і залежать від багатьох факторів. Жінки та чоловіки можуть стати його жертвами незалежно від свого віку, освіти, професії, місця проживання, релігійних переконань тощо. ГЗН існує в малих і великих містах, заможних і бідних громадах, воно є несправедливим та аморальним проявом сили і влади. Безумовно, у демократичних, правових державах набагато легше протидіяти різноманітним проявам ГЗН, але й у них є багато проблем, зумовлених різними гендерними стереотипами щодо ролі жінок і чоловіків.

Прояви ГЗН відбуваються не тільки у сфері інтимних відносин партнерів, вони простежуються також у середовищі:

1) сім'ї – домашнє насильство, зґвалтування подружжям, сексуальне насильство з боку партнера, подружжя чи родича, а також сексуальне насильство над дітьми;

2) громади – насильство, вчинене невідомою особою або особою, яка не має стосунку до жертви. До цієї категорії належать, зокрема, торгівля людьми та примусова проституція;

3) держави – насильство, скоєне державними службовцями або за їх потуранням, зокрема побої або зґвалтування, вчинене поліцією, тюремними охоронцями, військовослужбовцями, прикордонниками та іншими особами, які зловживають державно-владними повноваженнями.

На нашу думку, ГЗН не є виключно проблемою відносин між статями. Ця проблема має глобальний характер і стосується фундаментальних прав людини – права на життя, на свободу, на особисту недоторканність, на гідність, на охорону здоров'я тощо. ГЗН стосовно жінок і чоловіків є серйозним порушенням їхніх прав і свобод, яке має тяжкі фізичні, психологічні, емоційні та соціальні наслідки. Ми переконані, що протидія ГЗН повинна відбуватися комплексно із одночасним розробленням та впровадженням правових, економічних, інформаційних та соціально-виховних механізмів профілактики та реагування на різноманітні прояви цього насильства на міжнародному, державному та місцевому рівнях. При цьому ефективність таких механізмів залежить від готовності більшості членів суспільства проявляти нульову толерантність до різноманітних форм ГЗН.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Насильство: визначення поняття та приклади. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence>. (дата звернення: 13.11.2022).
2. Violence Against Women “Most Shameful”, Pervasive Human Rights Violation, Says Secretary-General In Remarks On International Women’s Day. Press Release SG/SM/6919 WOM/1113. 8 March 1999. URL: <https://press.un.org/en/1999/19990308.sgs6919.html> (дата звернення: 14.11.2022).
3. Аніщук Н.В. Виникнення та сутність феномена гендерного насильства: історико-правовий екскурс. *Форум права*. 2008. № 1. С. 18–22.
4. Liebeskind M.L. Preventing gender-based violence: from marginalization to mainstream in international human rights. *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*. 1994. vol. 63, no. 3. pp. 645–678.
5. Гендерное насилие: учебное пособие / под ред. С. Касымовой. Душанбе: Центр гендерного образования, 2003. 145 с.
6. Чуркина Н.А. Ментальные основания гендерного насилия. *Манускрипт*. 2018. № 1 (87). С. 102–105.
7. Giovetti O. 3 causes of gender based violence. 2019. March 5. URL: <https://www.concernusa.org/story/causes-of-gender-based-violence/> (дата звернення: 10.11.2022).
8. Федченко Т.М., Дмитриева О.А. О гендерном насилии как медицинской проблеме. *Тихоокеанский медицинский журнал*. 2005. № 2. С. 43–45.
9. Smith M., Shannon S., Vickery K. What causes genderbased violence? *Health Actions for Women Practical Strategies to Mobilize for Change*. URL: https://en.hesperian.org/hhg/Health_Actions_for_Women:What_causes_gender-based_violence%3F (дата звернення: 10.11.2022).
10. Understanding and addressing violence against women: intimate partner violence. World Health Organization. 2012. 12 p. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432> (дата звернення: 15.11.2022).
11. Lori H., Pitanguy J., Germain A. Violence against women: the hidden health burden (English). World Bank discussion papers; 31.07.1994. no. WDP 255. Washington, D.C.: World Bank Group. 106 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/Violence-against-women-the-hidden-health-burden> (дата звернення: 18.11.2022).
12. Hamilton R. “Hidden traumas” – when men are victims of gender-based and sexual violence. URL: <https://www.justgender.org/hidden-traumas-when-men-are-victims-of-gender-based-and-sexual-violence> (дата звернення: 10.11.2022).
13. Durham S. Hidden suffering: gender based violence (GBV) against boys and men URL: <https://www.sacap.edu.za/blog/applied-psychology/hidden-suffering-gender-based-violence-gbv-against-boys-and-men/> (дата звернення: 10.11.2022).
14. Thobejane T.D., Luthada V., Mogorosi L.D. Gender-based violence against men: a muted reality. *Southern African Journal for Folklore Studies*. 2018. Volume 28. Number 1, pp. 1–15.
15. Deshpande S. Sociocultural and Legal Aspects of Violence Against Men. *Journal of Psychosexual Health*. 2019. № 1(3–4), pp. 246–249.
16. Fiebert M.S., Gonzalez D.M. Women who initiate assaults: The reasons offered for such behavior. *Psychological Reports*, 1997. Volume 80. Issue 2. pp. 583–590.
17. Corry C.E., Fiebert M.S., Pizzey E. Controlling domestic violence against men. 2002. URL: http://www.familytx.org/research/Control_DV_against_men.pdf (дата звернення: 15.11.2022).

REFERENCES

1. Nasylstvo: vyznachennia poniattia ta pryklady. “Violence: definition of the concept and examples”. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence>. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].
2. Violence Against Women “Most Shameful”, Pervasive Human Rights Violation, Says Secretary-General In Remarks On International Women’s Day. Press Release SG/SM/6919 WOM/1113. 8 March 1999. URL: <https://press.un.org/en/1999/19990308.sgs6919.html> (Date of Application: 14.11.2022) [In English].
3. Anishchuk N.V. (2008). Vynyknennia ta sutnist fenomena gendernoho nasylstva: istoryko-pravovyi ekskurs. “The emergence and essence of the phenomenon of gender violence: a historical and legal excursion”. Forum prava. No. 1. P. 18–22 [In Ukrainian].

4. *Liebeskind M.L.* (1994). Preventing gender-based violence: from marginalization to mainstream in international human rights. *Revista Juridica Universidad de Puerto Rico*. Vol. 63, No. 3. P. 645–678.
5. Gendernoe nasiliie. “Gender violence”: textbook / ed. S. Kasymovoi. Dushanbe: Tsentr gendernogo obrazovaniya, 2003. 145 p. [In Russian].
6. *Churkina N.A.* (2018). Mentalnye osnovaniia gendernogo nasiliia. “Mental foundations of gender violence”. Manuscript. No.1 (87). P. 102–105. [In Russian].
7. *Giovetti O.* (2019). 3 causes of gender based violence. March 5. URL: <https://www.concernusa.org/story/causes-of-gender-based-violence/> (Date of Application: 10.11.2022) [In English].
8. *Fedchenko T.M., Dmitrieva O.A.* (2005). O gendernom nasilii kak meditsinskoy probleme. “About gender-based violence as a medical problem”. *Tihookeanskiy meditsinskiy zhurnal*. No. 2. P. 43–45. [In Russian].
9. *Smith M., Shannon S., Vickery K.* What causes genderbased violence? *Health Actions for Women Practical Strategies to Mobilize for Change*. URL: https://en.hesperian.org/hhg/Health_Actions_for_Women:What_causes_gender-based_violence%3F (Date of Application: 10.11.2022) [In English].
10. Understanding and addressing violence against women: intimate partner violence. World Health Organization. 2012. 12 p. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/77432> (Date of Application: 15.11.2022) [In English].
11. *Lori H., Pitanguy J., Germain A.* Violence against women: the hidden health burden (English). World Bank discussion papers; 31.07.1994. No. WDP 255. Washington, D.C.: World Bank Group. 106 p. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/489381468740165817/Violence-against-women-the-hidden-health-burden> (Date of Application: 18.11.2022) [In English].
12. *Hamilton R.* “Hidden traumas” – when men are victims of gender-based and sexual violence. URL: <https://www.justgender.org/hidden-traumas-when-men-are-victims-of-gender-based-and-sexual-violence> (Date of Application: 10.11.2022) [In English].
13. *Durham S.* Hidden suffering: gender based violence (GBV) against boys and men URL: <https://www.sacap.edu.za/blog/applied-psychology/hidden-suffering-gender-based-violence-gbv-against-boys-and-men/> (Date of Application: 10.11.2022) [In English].
14. *Thobejane T.D., Luthada V., Mogorosi L.D.* (2018). Gender-based violence against men: a muted reality. *Southern African Journal for Folklore Studies*. Volume 28. Number 1. P. 1–15 [In English].
15. *Deshpande S.* (2019). Sociocultural and Legal Aspects of Violence Against Men. *Journal of Psychosexual Health*. No. 1(3–4). P. 246–249 [In English].
16. *Fiebert M.S., Gonzalez D.M.* (1997). Women who initiate assaults: The reasons offered for such behavior. *Psychological Reports*. Volume 80. Issue 2. P. 583–590 [In English].
17. *Corry C.E., Fiebert M.S., Pizzey E.* (2002). Controlling domestic violence against men. URL: http://www.familytx.org/research/Control_DV_against_men.pdf (Date of Application: 15.11.2022) [In English].

UDC 340.12

Irkha Yurii,

Candidate of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
Head of the Research Department,
State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6442-0974

DETERMINANTS AND TYPES OF GENDER-BASED VIOLENCE

The article examines the main determinants and types of gender-based violence. It is emphasized that in the relations between women and men there will always be an objective inequality, which is due to sexual and physiological differences, social roles, etc. Despite this, it is important in a democratic society to ensure equal rights,

© Irkha Yurii, 2022

freedoms and opportunities for representatives of both sexes as much as possible, as well as to protect them from discrimination and any violent attacks based on gender.

In the author's opinion, gender-based violence has always been, is and will be a destructive phenomenon in any society. Gender-based violence is not exclusively a problem of relations between the sexes. This problem has a global character and concerns fundamental human rights – the right to life, freedom, personal inviolability, dignity, health care, etc. Gender-based violence against women and men is a serious violation of their rights and freedoms, which has serious physical, psychological, emotional and social consequences.

Manifestations of gender-based violence occur not only in the sphere of intimate relations between partners, they can also be traced in the environment of the family, community of the state. Both women and men suffer from gender-based violence, but women and children are the most numerous victims of this violence due to their vulnerability. The author emphasized that in the vast majority of cases, gender-based violence is considered by politicians, scientists, specialists and ordinary citizens as violence where the victim is a woman, and the offender is a man. At the same time, not many people recognize that men can also become victims of this violence.

The author came to the conclusion that manifestations of gender-based violence against women and men occur differently and depend on many factors. Women and men can become its victims regardless of their age, education, profession, place of residence, religious beliefs, etc. Gender-based violence exists in small and large cities, wealthy and poor communities, and is an unjust and immoral manifestation of power and authority. Undoubtedly, in democratic, legal states it is much easier to counteract various manifestations of gender-based violence, but they also have many problems caused by different gender stereotypes regarding the role of women and men.

Keywords: discrimination, violation of human rights and freedoms, gender-based violence, determinants of gender-based violence, types of gender-based violence.

Отримано 28.11.2022

Нікіфоренко Володимир Степанович,доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
перший заступник Голови Державної прикордонної служби України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-1452-2312

Кукін Ігор В'ячеславович,кандидат наук з державного управління,
начальник групи наукової роботи Головного центру
супроводження програм розвитку (Офісу реформ)
Державної прикордонної служби України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-0976-7884

ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто основні етапи та перспективи розвитку Державної прикордонної служби України з урахуванням нових геополітичних умов, у яких Україна опинилася після 2014 року. Обґрунтовано необхідність об'єднання окремих етапів, які виокремлювались науковцями під час попередніх досліджень до початку активної фази російської агресії. Запропоновано виділення трьох основних етапів розвитку прикордонного відомства України. Звернута увага на поступове виокремлення двох векторів реалізації прикордонної політики, що пов'язані з необхідністю захисту і охорони державного кордону з російською федерацією та республікою білорусь, і впровадження європейських технологій інтегрованого управління кордонами.

Ключові слова: історія розвитку, прикордонна політика, прикордонна діяльність, прикордонна служба, охорона державного кордону.

Прикордонна політика держави має свою специфіку, враховує зовнішні та внутрішні чинники, стан відносин із суміжними та іншими країнами. Її головними цілями є розвиток прикордонного співробітництва та забезпечення належного рівня прикордонної безпеки. Прикордонна діяльність – це “передбачений правом цілеспрямований процес суб'єктно-об'єктної взаємодії в системі державного управління із формування та реалізації прикордонної політики для забезпечення належного рівня прикордонної безпеки” [1, с. 145].

У розвитку прикордонного відомства України було багато новацій, прикладів мужності та героїзму українських прикордонників. Були і прикордонні конфлікти, які до 2014 року вирішувалися лише мирними засобами (з Республікою Молдова (1997–2011 роки) – питання спільного користування автодорогою “Одеса-Рені” в районі населеного пункту Паланка; з Румунією (2004–2009 роки) – вирішення в міжнародному суді питань щодо острова Зміїний; з росією (2003 рік) – питання несанкціонованої діяльності навколо українського острова Тузла).

Перебіг подій, пов'язаних з російською агресією проти України, нові геополітичні перспективи України після набуття нею статусу кандидата для вступу в Європейський Союз вимагають пошуку напрямів подальшого розвитку Державної прикордонної служби України та переосмислення раніше отриманого досвіду на підставі критичного аналізу основних етапів становлення прикордонного відомства.

Результати дослідження історії розвитку Державної прикордонної служби України відображені в роботах О.В. Адамчука, О.В. Ананьїна, О.Т. Басараб, А.В. Братка, О.Б. Ганьби, О.М. Дмитренка, В.Л. Зьолки, М.І. Кабачинського, Ю.Б. Курилюка, М.М. Литвина, А.Б. Мисика, А.Ф. Моти, В.М. Петрова, А.М. Притули, В.М. Процика, О.М. Романухи, Т.О. Цимбалістого та ін. Водночас незначний термін часу, що минув після отримання Україною незалежності, обмежив попередніх дослідників у врахуванні багатьох факторів, які істотно впливають на визначення етапів розвитку прикордонного відомства України. Нові геополітичні умови, в яких Україна опинилася після 2014 року, вимагають переосмислення раніше отриманого досвіду для визначення перспектив подальшого розвитку Державної прикордонної служби України.

Складність визначення етапів розвитку прикордонної політики проявляється через велику кількість ключових подій на різних ділянках державного кордону. Навіть у протистоянні російській агресії окремі науковці вже виділяють декілька періодів: спроба спорудження без попереднього погодження дамби поблизу українського острова Коса Тузла восени 2003 року; окупація Кримського півострова на початку 2014 року; втрата Україною контролю за окремими ділянками державного кордону в Донецькій та Луганській областях. Саме під час протистояння російській агресії став очевидним дисбаланс між правоохоронною та військовою складовими охорони державного кордону [2, с. 6].

Метою статті є визначення системних змін та основних етапів розвитку Державної прикордонної служби України протягом 30 років незалежності України.

Сучасне прикордонне відомство України веде свою історію з дати підписання Указу Президії Верховної Ради України “Про підпорядкування Україні Прикордонних військ, що дислокуються на її території” від 30.08.1991 № 1608-XII. Для забезпечення охорони державного кордону, регламентації підстав, повноважень, способів діяльності органів та підрозділів охорони державного кордону, організації їх комплектування, матеріально-технічного і фінансового забезпечення був необхідний перший (перехідний) етап. Він тривав упродовж 1991–1993 років [3].

На цьому етапі прийнято закони України “Про державний кордон України”, “Про Прикордонні війська України”. Оформлено міжнародними угодами проходження лінії державного кордону з Республікою Польща, Словацькою Республікою та Угорщиною. В їх основу було покладено норми та принципи, що були зазначені у відповідних договорах колишнього СРСР.

Окремо слід зазначити про встановлення державного кордону України з республікою білорусь, російською федерацією і Республікою Молдова. Відповідно до Угоди “Про створення Співдружності Незалежних Держав” всі її підписанти визнали територіальну цілісність і недоторканність існуючих кордонів [4, с. 64].

Суттєвим фактором, що підкреслив необхідність прискорення нормативно-правового визначення державного кордону України, був початок бойових дій у

березні 1992 року у так званому Придністров'ї. Це вплинуло на активізацію процесів встановлення повного контролю на українсько-російській та українсько-білоруській ділянках державного кордону, розбудови на них мережі пунктів пропуску. Протягом 1991–1993 років відбувалось утворення і становлення прикордонного відомства. У цей період опрацьована необхідна нормативно-правова база, створені організаційно-штатні структури, розпочато охорону державного кордону та здійснення прикордонного контролю на українсько-російській, українсько-білоруській та українсько-молдовській ділянках [5, с. 58]. Водночас весь комплекс цих заходів неможливо було повністю виконати протягом зазначених термінів.

Багато дослідників другий етап розвитку прикордонного відомства обмежують періодом 1994–1999 років. Це обґрунтовується проведенням подальших заходів розбудови Прикордонних військ України в межах Комплексної програми розбудови державного кордону, прискоренням процесів договірно-правового оформлення державного кордону, формуванням нової методології охорони державного кордону в нових геополітичних реаліях, розбудовою мережі пунктів пропуску через державний кордон [5, с. 59]. У цей період була удосконалена система управління, що призвело до суттєвої реорганізації організаційно-штатної структури Прикордонних військ України [6].

Також тоді був підписаний договір про державний кордон з республікою білорусь [7] (обмін відповідними грамотами відбувся у 2013 році [8]). Були проведені заходи делімітації та підписана угода про державний кордон з Республікою Молдова [9] (остаточно питання виконання Додаткового Протоколу до цієї угоди вирішені лише у 2011 році шляхом підписання акта визначення та закріплення на місцевості меж ділянки автомобільної дороги Одеса-Рені в районі населеного пункту Паланка [10]).

Міжнародно-правовий механізм забезпечення безпеки державного кордону включає міжнародні організації та установи, які з використанням правових інструментів впливають на непорушність та захищеність державних кордонів. Він створює умови для реалізації спільної прикордонної політики на основі уніфікації норм права з питань прикордонної безпеки, розробки спільних програм і стратегій прикордонної співпраці та впровадження інтегрованих систем прикордонного контролю. Водночас його трансформації не можуть повною мірою слугувати відправними моментами для виокремлення етапів розвитку прикордонного відомства [11].

Упродовж 2000–2003 років відбувалось нормативно-правове забезпечення розбудови прикордонної інфраструктури. Проведено оптимізацію прикордонних структур, переосмислені підходи до організації системи охорони державного кордону та відбулось перетворення Прикордонних військ України у правоохоронний орган спеціального призначення – Державну прикордонну службу України [5, с. 59; 3; 6]. Указом Президента України (№ 1241/2000) було затверджено Програму дій, спрямованих на підтримання режиму державного кордону і прикордонного режиму, розвитку прикордонних та митних органів України на період до 2005 року [12, с. 19].

Як бачимо, на другому та третьому етапах також не відбулось логічного завершення завдань першого періоду. Договір між Україною та Румунією “Про ре-

жим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань” був ратифікований Законом України лише у 2004 році [13]. Робота міжнародного суду про визначення морських кордонів між Україною та Румунією тривала до 2009 року [14].

Переговорний процес 2004–2008 років з питань демаркації українсько-російського кордону був малоефективним. Російська сторона затягувала процес шляхом нав’язування одночасного проведення демаркації сухопутної ділянки та делімітації Азовського моря і Керченської протоки. Ситуація змінилась лише у 2010 році з підписанням угоди “Про демаркацію українсько-російського державного кордону”, встановленням 07.11.2012 першого прикордонного знака біля українського населеного пункту Сеньківка. Водночас залишались чисельні суперечності, що були наслідком необхідності продовження спільного користування окремими земельними ділянками (наприклад, російська залізниця на відстані понад 30 км проходила територією Луганської області) [15, с. 318].

Зважаючи на зазначене, доцільно перший етап розвитку прикордонного відомства України розглядати як період створення прикордонної інституції та організації її діяльності в системі центральних органів державної влади. Його тривалість обмежується періодом 1991–2003 років. Саме у середині 2003 року почались кардинальні реформи прикордонної політики України. Відбулось перетворення Прикордонних військ України у правоохоронний орган спеціального призначення – Державну прикордонну службу України [12, с. 19].

У цей період в Україні відбулось переосмислення понять “охорона” і “захист” державного кордону, які раніше розглядались як тотожні. Їх відмінність полягає в тому, що охорона державного кордону здійснюється до моменту вчинення правопорушення шляхом виявлення, попередження та профілактики протиправної діяльності. Заходи захисту державного кордону проводяться лише для поновлення вже порушених прав та інтересів держави.

Прикордонне відомство є ключовим організаційно-правовим інструментом зміцнення прикордонної безпеки, яка досягається скоординованою діяльністю та вжиттям комплексу політичних, організаційно-правових, дипломатичних, економічних, військових, прикордонних, імміграційних, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, природоохоронних, санітарно-карантинних, екологічних, технічних та інших заходів [16].

Організаційно до його складу входять: Адміністрація Державної прикордонної служби України – центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (протягом 2003–2010 років мала статус центрального органу виконавчої влади, формувала прикордонну політику та координувала діяльність інших центральних органів державної влади в межах наданих повноважень), та його територіальні органи; Морська охорона, яка здійснює охорону державного кордону на морі, річках, озерах, контроль за плаванням суден і кораблів у прилеглий зоні, територіальному морі та внутрішніх водах, охорону суверенних прав України у прилеглий зоні та в її Виключній морській економічній зоні; органи охорони державного кордону, які безпосередньо виконують завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та відповідно до законодавства України, є правоохоронними органами [17].

Також у Державній прикордонній службі України є: розвідувальний орган, що організовує свою діяльність відповідно до Закону України “Про розвідку”; навчальні заклади; науково-дослідні установи; підрозділи спеціального призначення; органи забезпечення [17].

Здатність права забезпечувати належне регулювання суспільних стосунків впливає на ефективність правового регулювання. Відсутність концепції розвитку законодавства України з прикордонних питань призвело до невідповідності постанови Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 № 442 “Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади” Закону України від 03.04.2003 № 661-IV “Про Державну прикордонну службу України”, що також негативно впливає на реалізацію прикордонним відомством своїх прав координатора прикордонної діяльності [18, с. 5].

Починаючи з березня 2011 року, повноваження центральних органів виконавчої влади з питань проведення реформ були обмежені внесенням пропозицій на розгляд міністрів, які спрямовують та координують їх діяльність. Визначення пріоритетних напрямів розвитку було віднесено до виключних компетенцій відповідних міністерств [19]. Унаслідок цього збільшились терміни реалізації законодавчої ініціативи та впровадження інституту кримінальних проступків [20].

Це також призвело до: колізії законодавства з питань фінансування діяльності розвідувального органу (що пов’язане з позбавленням статусу головного розпорядника коштів); збоїв у системі правосуддя через відсутність в органах охорони державного кордону повноважень для проведення досудових розслідувань з питань контрабандної діяльності, торгівлі людьми, незаконного переправлення через державний кордон осіб; зниження оперативності реагування на зміни обстановки; ускладнення процедур співфінансування з Державного бюджету процесів реалізації міжнародних угод з питань залучення міжнародної технічної допомоги тощо.

Закон України “Про національну безпеку України” містить протиріччя з прикордонних питань. Так, Міністерство внутрішніх справ України забезпечує формування та реалізацію політики у сферах: захисту державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; протидії злочинності, нелегальній міграції та інші. На Державну прикордонну службу України покладене завдання щодо реалізації державної політики у сфері безпеки державного кордону України та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні.

Аналіз європейської та інших світових практик свідчить про відсутність єдиного підходу до побудови систем та структур прикордонних інституцій, зокрема у Сполучених Штатах Америки, Республіці Польща, Фінляндській Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, країнах Балтії та інших. У кожній країні вони формувалися з огляду на національні традиції, історичний досвід, особливості та форми правових систем, а також безпекового середовища.

Наразі в діяльності Державної прикордонної служби України виокремлюються два вектори реалізації прикордонної політики: захист та охорона державного кордону з російською федерацією та республікою білорусь (потребує досягнення необхідних для адекватного реагування на воєнні загрози спроможностей); впровадження європейських технологій інтегрованого управління кордонами (спрямо-

ується на удосконалення правоохоронної діяльності). З огляду на це, Державна прикордонна служба України як правоохоронний орган спеціального призначення входить до складу сил безпеки, а як військове формування – до складу сил оборони сектору безпеки і оборони України.

Українська парадигма охорони та захисту кордону також має бути само-бутньою. Вона не може формуватися шляхом сліпого калькування чужого досвіду. Надання прикордонному відомству України зазначених повноважень усуває передумови до монополії на правоохоронну діяльність, забезпечує прикордонників комплексом інструментів, що необхідні для реалізації правоохоронних функцій, покращує ефективність взаємодії між правоохоронними органами України.

Після активізації співробітництва з країнами Європейського Союзу та підписання 11.06.2007 у Люксембурзі робочої домовленості було розпочато оперативне співробітництво між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Європейською агенцією з питань управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах Європейського Союзу. Починаючи з 2010 року, представники прикордонного відомства України брали участь у спільних операціях на сухопутних кордонах України з державами-членами Європейського Союзу, зовнішніх морських кордонах Європейського Союзу, в пунктах пропуску для авіаційного сполучення. Були реалізовані проекти підготовки персоналу з питань виявлення викрадених транспортних засобів та підробок у документах, підготовки кінологів, вивчення іноземної мови. Впроваджено механізми спільного обміну статистичними даними та проведення аналізу ризиків [21, с. 257].

Починаючи з 2007 року, було започатковано щорічне видання Стратегічного бюлетеня прикордонної безпеки України. Підставою для його опрацювання був прийнятий у 2003 році Закон України від 19.06.2003 № 975-IV “Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави” та низка інших нормативно-правових актів [22]. У 2008 році вперше звернуто увагу на запровадження принципу субсидіарності, що пов’язаний з передаванням на нижчі рівні управління необхідних ресурсів та повноважень для самостійного вирішення завдань на регіональному і територіальному рівнях [23, с. 21].

У 2010 році запроваджено у практику європейську методологію інтегрованого управління кордонами – “комплексний механізм державного управління прикордонною безпекою, який охоплює систему політичних, правових, економічних, організаційних і соціальних засобів цілеспрямованого впливу уповноважених суб’єктів на об’єкти управління прикордонною безпекою”. Його треба розглядати ширше, ніж суто професійну діяльність прикордонників з охорони кордону [24, с. 5].

З огляду на зазначене, доцільно другий період розвитку Державної прикордонної служби України визначати з 2003 до 2014 року. Він пов’язаний зі становленням Державної прикордонної служби України як правоохоронного органу спеціального призначення.

Наступний етап розвитку прикордонного відомства України розпочався у 2014 році та триває досі. У цей період відбулась тимчасова окупація росією території Автономної Республіки Крим, окремих районів Донецької та Луганської

областей, що викликало необхідність: внесення змін у порядок застосування органів та підрозділів охорони державного кордону; створення контрольних пунктів в'їзду-виїзду; пошуку стратегії оновлення основ міжнародного права, міжнародної та прикордонної безпеки [12, с. 19].

В умовах протистояння російському вторгненню формується стратегічне бачення майбутніх перспектив розвитку держави після завершення воєнного стану. Цілком очевидно, що в наступному періоді буде необхідна розбудова південних та східних ділянок державного кордону, впровадження кращих практик захисту та охорони державного кордону, забезпечення його відкритості з Молдовою, Румунією, Туреччиною, Угорщиною, Словаччиною та Польщею, забезпечення взаємних поїздок громадян країн, які мають з Україною добросусідські відносини [25, с. 236].

У зв'язку з цим було прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення механізму правового регулювання відносин у прикордонному просторі. Зокрема набули чинності Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 “Про Стратегію сталого розвитку “Україна 2020””, розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 № 1189 “Про схвалення Стратегії розвитку Державної прикордонної служби”, а також інші нормативно-правові акти з питань забезпечення прикордонної безпеки, насамперед, Закон України “Про національну безпеку України”. Це прискорило трансформацію прикордонної політики відповідно до кращих європейських та світових стандартів [12, с. 19].

У законодавстві тривалий час існувала кримінальна відповідальність за незаконне перетинання державного кордону (передбачалась статтею 331 Кримінального кодексу України). У 2004 році її було декриміналізовано. У 2018 році Законом України № 2599-VIII до Кримінального кодексу України введено статтю 332-2, яка встановлює кримінальну відповідальність за перетинання державного кордону з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза або в пунктах пропуску через державний кордон без відповідних документів або за документами, що містять недостовірні відомості. Проте законодавцем залишено в силі адміністративну відповідальність, передбачену статтею 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що ускладнює кримінально-правову кваліфікацію зазначеного злочину [25, с. 315].

Залишаються недостатньо врегульованими питання юридичної відповідальності за організацію та переміщення через державний кордон предметів контрабанди. Міжнародні експерти, зокрема і Європейської Комісії, неодноразово зазначали, що Україна чи не єдина європейська держава, де не криміналізована відповідальність за контрабанду.

Державна прикордонна служба України постійно вживає заходів з удосконалення законодавства України. Упродовж 2019–2021 років за її ініціативою був врегульований порядок: виділення органам охорони державного кордону в постійне користування земельних ділянок завширшки 30–50 м уздовж лінії державного кордону для його інженерно-технічного облаштування (Закон України від 29.10.2019 № 232-IX); використання та застосування заходів примусу, бойової

техніки та озброєння особовим складом Державної прикордонної служби України (Закон України від 18.11.2021 № 1897-IX), що підвищило її спроможності.

З початком російської агресії державі для забезпечення належного правопорядку та правового врегулювання правовідносин довелося в авральному порядку приймати низку законодавчих актів. Законом України від 15.04.2014 № 1207-VII “Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України” було доповнено Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 204-2, а Кримінальний кодекс України – статтею 332-1, що передбачають юридичну відповідальність за порушення порядку в’їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї [26].

Починаючи з 24 лютого 2022 року, Україна закрила пункти пропуску через українсько-білоруську та українсько-російську ділянки держаного кордону. Територія, де основні завдання прикордонників полягали в боротьбі з диверсійно-розвідувальними групами противника та відбитті збройного вторгнення, значно збільшилась. Ці обставини потребують корегування прикордонної політики України на далеку перспективу та зміни парадигми охорони кордонів з російською федерацією та республікою білорусь.

Таким чином, в історії розвитку прикордонного відомства України доцільно виділяти три основні етапи, що наведені в табл. 1. Перший (1991–1993 роки) – утворення прикордонного відомства та організація його діяльності в системі центральних органів державної влади Україні. Другий (2003–2014 роки) – становлення Державної прикордонної служби України як правоохоронного органу спеціального призначення. Третій (триває з 2014 року) – захист української державності та відновлення територіальної цілісності України.

Таблиця 1

Етапи розвитку Державної прикордонної служби України

№ з/п	Період років	Зміст етапів
1	1991 – 2003	Утворення прикордонного відомства та організація його діяльності в системі центральних органів державної влади Україні
2	2003 – 2014	Становлення Державної прикордонної служби України як правоохоронного органу спеціального призначення
3	Із 2014 року	Захист української державності та відновлення територіальної цілісності України

Із набуттям Україною та Республікою Молдова статусу кандидатів для вступу до Європейського Союзу виникає нагальна потреба створення нової системи захисту державного кордону, підвищення ефективності реалізації державної прикордонної політики, прискорення процесів запровадження європейських стандартів інтегрованого управління кордонами, створення належних умов для реалізації прав і свобод людини, розвитку транскордонного співробітництва, підготовки органів та підрозділів охорони державного кордону до захисту і охорони зовнішніх кордонів Європейського Союзу.

Крім того, у сучасних умовах Державна прикордонна служба України у складі сил безпеки і оборони виконує п’ять основних завдань, зокрема: участь у

відсічі збройній агресії, забезпечення контролю режиму воєнного стану (в оперативному підпорядкуванні Збройних Сил України перебуває значна кількість органів та підрозділів охорони державного кордону); організація відновлення охорони державного кордону на його деокупованих ділянках; відновлення роботи системи спостереження на морській ділянці державного кордону.

Підсумовуючи, ще раз зазначимо три основні етапи, які необхідно виділити у розвитку Державної прикордонної служби України. Перший (1991–2003 роки) – утворення прикордонного відомства та організація його діяльності в системі центральних органів державної влади України. Другий (2003–2014 роки) – становлення Державної прикордонної служби України як правоохоронного органу спеціального призначення. Третій (з 2014 року) – захист української державності та відновлення територіальної цілісності України.

Після завершення воєнного стану слід вважати основними такі напрями розвитку прикордонного відомства України: адаптація нормативно-правової бази з прикордонних питань до стандартів Європейського Союзу; подальший розвиток системи інтегрованого управління кордонами та інтенсифікація міжнародного прикордонного співробітництва; підвищення ефективності захисту та охорони ділянок державного кордону з республікою білорусь та російською федерацією (визначення двокілометрової смуги оборонних земель, створення системи інженерних споруд вздовж лінії державного кордону, реорганізація наявних та розгортання додаткових прикордонних підрозділів за рахунок збільшення загальної чисельності Державної прикордонної служби України (мінімум на 10 тис. осіб), забезпечення їх сучасним озброєнням, військовою технікою, матеріальними засобами); посилення протидії протиправній діяльності на державному кордоні, надання прикордонним органам відповідних слідчих повноважень; посилення відповідальності за порушення законодавства України з прикордонних питань; розвиток прикордонної авіації та Морської охорони; розбудова системи висвітлення надводної обстановки в акваторіях Чорного та Азовського морів; створення системи обробки попередньої інформації про пасажирів; реконструкція наявних та будівництво нових пунктів пропуску через державний кордон з країнами ЄС; подальше впровадження у практику служби прикордонних нарядів систем дистанційного контролю за ділянками місцевості та нових технологій і технічних засобів; організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу з урахуванням нових викликів, кращого світового досвіду країн, що постійно знаходяться під загрозою агресії; розвиток системи соціального та правового захисту, медичної та психологічної реабілітації військовослужбовців, які брали участь у бойових діях.

Нагальними потребами сьогодення є: забезпечення балансу між належним рівнем прикордонної безпеки та відкритістю державного кордону для законного транскордонного співробітництва та осіб, які подорожують; повернення прикордонному відомству України повноважень координатора діяльності суб'єктів інтегрованого управління кордонами, які в неї були протягом 2003–2011 років. Головним результатом виконання заходів наступного етапу розвитку буде забезпечення готовності Державної прикордонної служби України до захисту зовнішніх кордонів Європейського Союзу.

Напрямом подальших досліджень може бути визначення особливостей нормативно-правової бази Фінляндії, Латвії та Іспанії, де прикордонні відомства разом з правоохоронними функціями виконують військові завдання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Литвин М.М. Прикордонна діяльність держави: теоретичний аспект. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 1. С. 141–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_1_21 (дата звернення: 13.11.2022).
2. Братко А.В., Мисик А.Б. Роль Державної прикордонної служби України в системі воєнної безпеки в умовах гібридної війни. *Чесць і закон*. 2021. № 1(76). С. 5–10.
3. Процик В.М. Нормативно-правове забезпечення процесу створення і становлення Прикордонних військ України (30 серпня 1991–1993 рр.). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyku/nvsv/02_2009/09pvmprvu.pdf (дата звернення: 12.11.2022).
4. Цимбалістий Т.О. Конституційно-правовий статус державного кордону України: дис. ... канд. юрид. наук: 20.02.03 / Академія ПВУ імені Б. Хмельницького. Хмельницький, 1998. 213 с.
5. Кабачинський М.І. На варті рубежів Батьківщини: Прикордонні війська України в 1991–2003 роках: монографія. Хмельницький: НАДПСУ, 2006. 564 с.
6. Ананьїн О.В. Прикордонна безпека України в сучасних умовах. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2011. Спецвипуск. С. 517–521.
7. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон: Договір, ратифікований Законом України від 18.07.1997 № 491/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_004#Text (дата звернення: 13.11.2022).
8. Україна і білорусь остаточно поділили кордони. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/303960/ukrayina-i-bilorus-ostatochno-podilyly-kordony> (дата звернення: 11.11.2022).
9. Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_046#Text (дата звернення: 13.11.2022).
10. Щодо підписання Акту визначення та закріплення на місцевості меж ділянки автомобільної дороги Одеса-Рені в районі н.п. Паланка. *Міністерство закордонних справ України*. URL: <https://mfa.gov.ua/news/800-shhodo-pidpisannya-aktu-viznachennya-ta-zakriplennya-na-miscevosti-mezh-dilyanki-avtomobilynoji-dorogi-odesa-reni-v-raioni-np-palanka> (дата звернення: 13.11.2022).
11. Адамчук О.В., Петров В.М., Дмитренко О.М. Державна прикордонна служба України як суб'єкт забезпечення внутрішньої безпеки держави. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2. С. 175–180.
12. Ганьба О.Б. Становлення та розвиток правових відносин у сфері прикордонної безпеки України: від архаїчного права до сьогодення. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 1. С. 16–21.
13. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань: Договір ратифікований Законом України від 12.05.2004 № 1714-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022#Text (дата звернення: 13.11.2022).
14. International court of justice reports of judgments, advisory opinions and orders maritime delimitation in the black sea (Romania v Ukraine) judgment of 03.02.2009. URL: <https://web.archive.org/web/20171031115513/http://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf> (дата звернення: 11.11.2022).
15. Романюха О.М. Демаркація українсько-російського кордону. *Молодий вчений*. 2016. № 4 (31). С. 318–322.
16. Зьолка В., Мота А. Державна прикордонна служба України як суб'єкт реалізації державної міграційної політики України. *Migration & Law*. 2021. Vol. 1. Issue 1. С. 50–68.
17. Про Державну прикордонну Службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 13.11.2022).
18. Басараб О.Т. Перспективи розвитку законодавства, що регулює оперативно-службову діяльність Державної прикордонної служби України. *Право і суспільство*. 2018. № 3. С. 3–8.
19. Про центральні органи виконавчої влади. Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

20. *Притула А.М.* Державна прикордонна служба України в системі протидії злочинності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: Юридичні науки. 2019. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpsurn_2019_1_4 (дата звернення: 13.11.2022).
21. Митна енциклопедія: у 2-х т. / І.Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2013. Т. 1. 472 с.
22. Біла книга – 2007. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України / Адміністрація Державної прикордонної служби України. Київ, 2007. 122 с.
23. Біла книга – 2008. Стратегічний бюлетень прикордонної безпеки України / Адміністрація Державної прикордонної служби України. Київ, 2008. 192 с.
24. *Литвин М.М.* Концептуальні засади інтегрованого управління кордонами. Досвід упровадження в Україні. *Наука і оборона*. 2014. № 1. С. 3–7.
25. *Курилюк Ю.Б.* Кримінальна відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. *Нове українське право*. 2021. Вип. 3. С. 235–242.
26. *Курилюк Ю.Б.* Незаконне перетинання державного кордону України: деякі аспекти складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 315–320.

REFERENCES

1. *Lytvyn M.M.* (2014). Prykordonna diialnist derzhavy: teoretychnyi aspekt. "Border activity of the state: theoretical aspect". Strategic priorities. No. 1. P. 141–149. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2014_1_21 (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].
2. *Bratko A.V., Mysyk A.B.* (2021). Rol derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy v systemi voiennoi bezpeky v umovakh hibrydnoi viiny. "The role of the state border service of Ukraine in the system of military security in the conditions of a hybrid war". Honor and law. No. 1(76). P. 5–10 [In Ukrainian].
3. *Protsyk V.M.* (2009). Normatyvno-pravove zabezpechennia protsesu stvorennia i stanovlennia Prykordonnykh viisk Ukrainy (30 serpnia 1991–1993 rr.). "Regulatory and legal support of the process of creation and formation of the Border Troops of Ukraine (August 30, 1991–1993)". Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. No. 2. URL: https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/02_2009/09pvmvpu.pdf (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].
4. *Tsimbalisty T.O.* (1998). Konstytutsiino-pravovyi status derzhavnoho kordonu Ukrainy. "Constitutional and legal status of the state border of Ukraine": dissertation. ... Candidate of Jurid. Sciences: 20.02.03 / B. Khmelnytskyi Academy of State University. Khmelnytskyi. 213 p. [In Ukrainian].
5. *Kabachynskyi M.I.* (2006). Na varti rubezhiv Batkivshchyny. "Guarding the borders of the Motherland: Border troops of Ukraine in 1991–2003": monograph. Khmelnytskyi: NADPSU. 564 p. [In Ukrainian].
6. *Ananiin O.V.* (2011). Prykordonna bezpeka Ukrainy v suchasnykh umovakh. "Border security of Ukraine in modern conditions". Gilea: Scientific Bulletin. Collection of scientific works. Special issue. P. 517–521 [In Ukrainian].
7. Dohovor mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Bilorus pro derzhavnyi kordon. "Agreement between Ukraine and the Republic of Belarus on the state border": Agreement ratified by Law of Ukraine No. 491/97-BP dated 18.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/112_004#Text (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].
8. Ukraina i bilorus ostatochno podilyly kordony. "Ukraine and Belarus finally divided the borders". URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/303960/ukrayina-i-bilorus-ostatochno-podilyly-kordony> (Date of Application: 11.11.2022) [In Ukrainian].
9. Dohovor mizh Ukrainoiu i Respublikoiu Moldova pro derzhavnyi kordon. "Agreement between Ukraine and the Republic of Moldova on the state border". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_046#Text (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].
10. Shchodo pidpysannia Aktu vyznachennia ta zakriplennia na mistsevosti mezh dilianky avtomobilnoi dorohy Odesa-Reni v raioni n.p. Palanka. "Regarding the signing of the Act of defining and fixing the boundaries of the section of the Odesa-Reni highway in the area of n.p. Palanka". Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. URL: <https://mfa.gov.ua/news/800-shhodo-pidpisannya-aktu-vyznachennia-ta-zakriplennia-na-miscevosti-mezh-dilyanki-avtomobilynoji-dorogi-odesa-reni-v-raioni-np-palanka>. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].

11. *Adamchuk O.V., Petrov V.M., Dmytrenko O.M.* (2017). Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy yak subiekt zabezpechennia vnutrishnoi bezpeky derzhavy. "The State Border Service of Ukraine as a subject of ensuring the internal security of the state". Public administration and customs administration. No. 2. P. 175–180 [In Ukrainian].

12. *Hanba O.B.* (2019). Stanovlennia ta rozvytok pravovykh vidnosyn u sferi prykordonnoi bezpeky Ukrainy: vid arkhainoho prava do sohodennia. "Formation and development of legal relations in the sphere of border security of Ukraine: from archaic law to the present". Law and public administration. No. 3 (36). T. 1. P. 16–21 [In Ukrainian].

13. Dohovir mizh Ukrainoiu ta Rumuniieiu pro rezhym ukraïnsko-rumunskoho derzhavnoho kordonu, spivrobotnytstvo ta vzaiemnu dopomohu z prykordonnykh pytan. "Agreement between Ukraine and Romania on the regime of the Ukrainian-Romanian state border, cooperation and mutual assistance on border issues": Agreement ratified by Law of Ukraine No. 1714-IV dated 12.05.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/642_022#Text. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].

14. International court of justice reports of judgments, advisory opinions and orders maritime delimitation in the black sea (Romania v Ukraine) judgment of 02.03.2009. URL: <https://web.archive.org/web/20171031115513/http://www.icj-cij.org/files/case-related/132/132-20090203-JUD-01-00-EN.pdf>. (Date of Application: 11.11.2022) [In English].

15. *Romanukha O.M.* (2016). Demarkatsiia ukraïnsko-rosiskoho kordonu. "Demarcation of the Ukrainian-Russian border". Young Scientist. No. 4 (31). P. 318–322 [In Ukrainian].

16. *Zolka V., Mota A.* (2021). Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy yak subiekt realizatsii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy. "State border service of Ukraine as a subject of implementation of the state migration policy of Ukraine". Migration & Law. Vol. 1. Issue 1. P. 50–68 [In Ukrainian].

17. Pro Derzhavnu prykordonnu Sluzhbu Ukrainy. "On the State Border Service of Ukraine: Law of Ukraine dated April 3, 2003 No. 661-IV". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].

18. *Basarab O.T.* (2018). Perspektyvy rozvytku zakonodavstva, shcho rehulyuye operatyvno-sluzhbovu diialnist Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. "Prospects for the development of legislation regulating operational and service activities of the State Border Service of Ukraine". Law and Society. No. 3. P. 3–8 [In Ukrainian].

19. Pro tsentralni orhany vykonavchoi vlady. "About central bodies of executive power. Law of Ukraine dated March 17, 2011 No. 3166-VI". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>. (Date of Application: 11.11.2022) [In Ukrainian].

20. *Prytula A.M.* (2019). Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy v systemi protydyi zlochynnosti. "The State Border Service of Ukraine in the system of combating crime". Bulletin of the National Academy of the State Border Service of Ukraine. Series: Legal Sciences. Issue 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnadpcurn_2019_1_4. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].

21. Mytna entsyklopediia: U dvoikh tomakh. "Customs encyclopedia: In two volumes" / I.H. Berezhniuk (res. editor) and others. Khmelnytskyi: PP Melnyk A.A., 2013. Vol. 1. 472 p. [In Ukrainian].

22. Bila knyha – 2007. Stratehichni biuleten prykordonnoi bezpeky Ukrainy. "White book – 2007. Strategic bulletin of the border security of Ukraine" / Administration of the State Border Service of Ukraine. Kyiv, 2007. 122 p. [In Ukrainian].

23. Bila knyha – 2008. Stratehichni biuleten prykordonnoi bezpeky Ukrainy. "White book – 2008. Strategic bulletin of the border security of Ukraine" / Administration of the State Border Service of Ukraine. Kyiv, 2008. 192 p. [In Ukrainian].

24. *Lytvyn M.M.* (2014). Kontseptualni zasady integrovanooho upravlinnia kordonamy. Dosvid uprovdzhennia v Ukraini. "Conceptual principles of integrated border management. Implementation experience in Ukraine". Science and defense. No. 1. P. 3–7 [In Ukrainian].

25. *Kuryliuk Yu.B.* (2021). Kryminalna vidpovidalnist za porushennia poriadku vyizdu na tymchasovo okupovanu terytoriiu Ukrainy ta vyizdu z nei. "Criminal liability for violation of the procedure for entering and leaving the temporarily occupied territory of Ukraine". New Ukrainian law. Issue 3. P. 235–242 [In Ukrainian].

26. *Kuryliuk Yu.B.* (2019). Nezakonne peretynannia derzhavnoho kordonu Ukrainy: deiaki aspekty skladu zlochynu. "Illegal crossing of the state border of Ukraine: some aspects of the composition of the crime". Journal of the Kyiv University of Law. No. 4. P. 315–320 [In Ukrainian].

Nikiforenko Volodymyr,Doctor of Juridical Sciences, Honored Lawyer of Ukraine,
First Deputy Head of the State Border Service of Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1452-2312**Kukin Ihor,**Candidate of Sciences in Public Administration,
Head of the scientific work group of the Main Center
support of development programs (Office of Reforms)
State Border Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0976-7884

STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE: MAIN STAGES AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

The article presents the results of the study of the main stages and prospects of development of the State Border Guard Service of Ukraine, taking into account the new geopolitical conditions in which Ukraine found itself after 2014. The necessity of combining individual stages, which were singled out by scientists during previous studies before the beginning of the active phase of Russian aggression, was substantiated. Attention was drawn to the gradual separation of two vectors of border policy implementation related to the need to protect and secure the state border with the Russian Federation and the Republic of Belarus and the introduction of European technologies of integrated border management. It was emphasized that these features include the State Border Guard Service of Ukraine as a special purpose law enforcement agency in the security forces, and as a military formation – in the defense forces of Ukraine.

It is proposed to distinguish three main stages of development of the State Border Guard Service of Ukraine. The first stage of development (1991–2003) was the formation of the border guard agency and its activities in the system of central state authorities of Ukraine. The second stage of development (2003–2014) is the formation of the State Border Guard Service of Ukraine as a special law enforcement agency. The third stage (since 2014) is the protection of Ukrainian statehood and restoration of the territorial integrity of Ukraine.

The expedient directions of further development of the State Border Guard Service of Ukraine after the end of martial law are given. Today, the urgent need is to ensure a balance between the proper level of border security, openness of the state border for legal cross-border cooperation and travelers, returning to the State Border Guard Service of Ukraine the powers of coordinator of the integrated border management entities, as it was during 2003–2011. The materials of the article can be used for planning further measures to improve the regulatory and legal support of the State Border Guard Service of Ukraine and the subjects of integrated border management. Ensuring the readiness of the State Border Guard Service of Ukraine to protect the

© Nikiforenko Volodymyr, Kukin Ihor, 2022

external borders of the European Union is the main result of the next stage of development.

Keywords: history of the State Border Guard Service of Ukraine, border guard policy, border guard activities, border guard service, state border protection.

Отримано 29.11.2022

Чисніков Володимир Миколайович,доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-2020-7298**Лелет Сергій Миколайович,**кандидат юридичних наук, старший дослідник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6099-4121**Алексєєва Ольга Василівна,**кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-3390-536X**Кожухар Оксана Володимирівна,**кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ
МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2234-781X**Якубчик Тетяна Василівна,**старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

**ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ УКРАЇНИ: ВІД
ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ДЕРЖАВИ ДО
РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ
(24 серпня 1991 р. – лютий 2014 р.)
ХРОНІКА ОСНОВНИХ ПОДІЙ¹**

Стаття є витягом із четвертого розділу навчального посібника “Становлення та розвиток органів поліції (міліції) на території України (ХУІІІ ст. – 2023 р.): хроніка основних подій”, який готує колектив відділу НІРВД ДНДІ МВС України. У дослідженні висвітлюється хроніка основних подій становлення правоохоронних органів України від проголошення незалежності держави до Революції Гідності (24 серпня 1991 р. – лютий 2014 р.).

Ключові слова: Акт проголошення незалежності України, Положення про Міністерство внутрішніх справ України, нормативно-правова база.

¹ Початок. Продовження у наступному номері.

24 серпня 1991 р.

Позачергова сесія Верховної Ради УРСР двадцятого скликання ухвалила Акт проголошення незалежності України та постанови про політичну обстановку в Україні і негайні дії Верховної Ради України по створенню умов для неповторення надалі військового перевороту; про департизацію державних органів, установ та організацій; про військові формування в Україні; Закон УРСР про надання додаткових повноважень Голові Верховної Ради України. З цього часу у життєдіяльності МВС України розпочинається новий етап – у якості відомства суверенної держави.

26 серпня 1991 р.

Видано наказ МВС № 383 “Про перегляд відомчих нормативних актів і створення нормативної бази МВС України”, згідно з яким начальникам головних управлінь, управлінь, самостійних відділів міністерства наказувалось переглянути усі відомчі нормативні документи і в установленому порядку скасувати ті з них, що втратили практичне значення або суперечать чинному законодавству України.

30 серпня 1991 р.

Видано Указ Президії Верховної Ради України “Про підпорядкування Україні внутрішніх військ, що дислокуються на її території”.

4 вересня 1991 р.

Над будинком Верховної Ради України піднято синьо-жовтий прапор.

* * *

Наказ МВС СРСР про департизацію органів внутрішніх справ і внутрішніх військ СРСР. Міністрам внутрішніх справ союзних республік наказувалось “не допускати і припиняти утиски, переслідування та інші форми дискримінації працівників органів внутрішніх справ і військовослужбовців внутрішніх військ за їх належність до політичних партій і рухів і політичні переконання, а також за здійснення свого конституційного права на участь у політичній діяльності поза межами органів внутрішніх справ, частин і з’єднань внутрішніх військ і в поза-службовий час”.

14 вересня 1991 р.

Видано постанову Кабінету Міністрів України № 197 “Про порядок компенсації особам рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ за службу понад установлений законодавством робочий час, а також у дні щотижневого відпочинку та святкові дні”.

26 листопада 1991 р.

Наказ МВС України про затвердження і введення в дію Інструкції “Про порядок прийому, реєстрації, обліку і розгляду в органах, підрозділах та установах

внутрішніх справ України заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини і пригоди”.

29 листопада 1991 р.

Видано розпорядження Голови Верховної Ради України “Про створення в системі Міністерства внутрішніх справ України військ внутрішньої і конвойної служби”.

1 грудня 1991 р.

Відбувся Всеукраїнський референдум і вибори Президента України. За незалежність України проголосувало 90,32 відсотки учасників референдуму. Президентом України обрано Леоніда Марковича Кравчука.

6 грудня 1991 р.

Наказ МВС України про затвердження Положення “Про інспекцію по особовому складу підрозділів по роботі з особовим складом органів внутрішніх справ України і примірні службові обов’язки працівників інспекції по особовому складу”. Документ складався з 6 розділів і 39 пунктів: I. Загальні положення (п.п. 1.1–1.6). II. Функції інспекції (п.п. 2.1–2.6). III. Посадові обов’язки начальника та заступника інспекції (п.п. 3.1–3.8). IV. Посадові обов’язки старшого інспектора з особових доручень, старшого інспектора та інспектора (п.п. 4.1–4.7). V. Форми роботи інспекції (п.п. 5.1–5.7). VI. Права інспекції (п.п. 6.1–6.5).

8 грудня 1991 р.

У Бресті відбулося підписання Білорусією, Росією і Україною угоди про Співдружність Незалежних Держав. Союз Радянських Соціалістичних Республік припинив існування як суб’єкт міжнародного права і геополітична реальність.

9 грудня 1991р.

Наказом МВС України № 501 затверджено Положення “Про Штаб Міністерства внутрішніх справ України”, який мав 4 розділи і 34 пункти: I. Загальні положення (п.п. 1.1–1.6). II. Основні завдання (п.п. 2.1–2.10). III. Функції (п.п. 3.1–3.8.3). IV. Обов’язки і права начальника Штабу (п.п. 4.1–4.10.5).

Згідно з п. 1.1. “Штаб МВС України (на правах Головного управління) є самостійним структурним підрозділом МВС України і під безпосереднім керівництвом Міністра внутрішніх справ України забезпечує координацію та узгодження дій галузевих служб міністерства, органів і підрозділів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю і охороні громадського порядку”.

25 грудня 1991р.

Президент СРСР М.С. Горбачов звернувся до співвітчизників по центральному телебаченню з промовою, в якій, зокрема, наголосив, що у зв’язку з ситуацією,

яка склалася з утворенням Співдружності Незалежних Держав, він припиняє свою діяльність на посту Президента СРСР.

28 грудня 1991 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 382 затверджено новий текст Присяги працівника органів внутрішніх справ.

9 січня 1992 р.

Міністерство внутрішніх справ і Міністерство вищої освіти України видали спільний наказ про створення на базі спеціального факультету МВС при Українській юридичній академії Харківський інститут внутрішніх справ з підготовки юристів для роботи в органах МВС з двома формами навчання: очною та заочною.

15 січня 1992 р.

Президія Верховної Ради України ухвалила Указ про Державний гімн України.

16 січня 1992 р.

Наказом МВС України № 22 затверджена “Інструкція по роботі дільничного інспектора міліції”, яка визначала завдання, організацію праці, обов’язки та права дільничного (старшого дільничного) інспектора міліції відділу (управління) внутрішніх справ та підлеглих йому відділень міліції. Інструкція мала 2 розділи і 12 пунктів: І. Загальні положення (п.п. 1.1–1.14) та ІІ. Порядок організації роботи дільничного інспектора (п.п. 2.1–2.4.2).

27 січня 1992 р.

Постанова Кабінету Міністрів України № 33 “Про створення Української академії внутрішніх справ”. УАВС (нині – Національна академія внутрішніх справ) було створено на базі Київської вищої школи МВС СРСР імені Ф.Е. Дзержинського та Київського філіалу Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС СРСР.

5 лютого 1992 р.

Укладено Угоду між Колегією МВС України і Радою професійної спілки атестованих працівників ОВС України. Метою цієї Угоди було “прийняття сторонами взаємних зобов’язань, спрямованих на поліпшення умов праці, побуту, відпочинку і реалізацію відповідних правових гарантій співробітників органів внутрішніх справ”.

15 лютого 1992 р.

Наказ МВС України про створення на базі Київської вищої школи міліції ім. Ф.Е. Дзержинського та Київського філіалу Всесоюзного інституту підвищення кваліфікації керівних працівників МВС СРСР – Української академії внутрішніх справ.

У складі Української академії внутрішніх справ створити Інститут підготовки кадрів органів виконання покарань з правами юридичної особи і закріпити за Інститутом матеріально-технічну базу Київського філіалу ВІПК МВС СРСР.

18 лютого 1992 р.

Прийнято Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність”. У статті 2 Закону наводиться поняття оперативно-розшукової діяльності. ОРД – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

19 лютого 1992 р.

Верховна Рада України затвердила тризуб як малий герб України, вважаючи його головним елементом великого Державного герба України.

29 лютого 1992 р.

Постанова Кабінету Міністрів України № 100 “Про умови оплати праці працівників органів внутрішніх справ України”, яка була оголошена наказом МВС. У ньому зазначалося: “Ввести в дію з 1 січня 1992 року шкали співвідношень посадових окладів рядового і начальницького складу, працівників, які не мають спеціальних звань рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ до мінімального розміру заробітної плати”.

6 березня 1992 р.

Верховна Рада України ухвалила закони про скасування кримінальних покарань у вигляді заслання та про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію).

* * *

Наказ МВС України про затвердження “Настановлення по організації професійної підготовки рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ України”. У документі, зокрема, наголошувалося, що “призначення на посаду, присвоєння чергових спеціальних звань проводити тільки після складання працівником заліків по службовій і бойовій підготовці”.

11 березня 1992 р.

Наказом МВС України на підставі Закону України “Про освіту” Дніпропетровська, Донецька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, і Херсонська середні школи міліції були перейменовані в училища міліції МВС України.

12 грудня 1992 р.

МВС України видало вказівку про заходи щодо запобігання загибелі і поранення співробітників органів внутрішніх справ. У документі зазначалося, що “міністерство серйозно стурбоване кількістю фактів загибелі і поранення співробітників органів внутрішніх справ”. За період 1991 року і 11 місяців 1992 року

в Україні за різними обставинами загинули і отримали поранення 1 175 співробітників органів внутрішніх справ. Більше всього таких випадків було у Дніпропетровській, Донецькій, Миколаївській областях та Республіці Крим. З них при виконанні службових обов'язків, пов'язаних із безпосередньою участю в охороні громадського порядку і боротьбі зі злочинністю, загинуло і поранено відповідно 60 і 569 чоловік.

Далі наводилися конкретні приклади загибелі і поранення співробітників органів внутрішніх справ в окремих регіонах республіки. Від керівників ОВС вимагалось “глибоко проаналізувати факти загибелі і поранення особового складу, зробити з цього відповідні висновки, вжити конкретних заходів по недопущенню таких випадків”.

26 березня 1992 р.

Верховною Радою України прийнято Закон України “Про внутрішні війська Міністерства внутрішніх справ України”.

31 березня 1992 р.

Наказом МВС України № 180 затверджено Положення про Управління справами Міністерства внутрішніх справ України.

9 квітня 1992 р.

Видано Закон України “Про пенсійне забезпечення військовослужбовців та осіб начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ” та постанову Верховної Ради України про порядок введення цього Закону в дію.

10 квітня 1992 р.

Видано наказ МВС України № 194 “Про підпорядкування МВС України УВС міста Севастополя”. Згідно з документом на начальника УВС міста Севастополя поширювались “всі права начальника УВС області у вирішенні питань службової діяльності і роботи з кадрами”. Постановою Кабінету Міністрів України № 186 “дозволено Міністерству внутрішніх справ України мати шістьох заступників Міністра, у тому числі одного першого, а також колегію у складі 15 осіб”.

5 травня 1992 р.

Наказ МВС України № 251 “Про затвердження Положення про Управління по організації роботи органів внутрішніх справ на транспорті МВС України”.

14 травня 1992 р.

Наказ МВС України № 255 “Про затвердження Положення про Головне управління військ внутрішньої та конвойної охорони”. Наказ МВС України № 261 “Про затвердження Положення про Головне фінансово-економічне управління Міністерства внутрішніх справ України”.

18 травня 1992 р.

Наказом МВС України № 274 створено Київське училище міліції МВС України.

30 травня 1992 р.

Затверджено Положення про Головне управління Державної автомобільної інспекції МВС України.

4 червня 1992 р.

Видано наказ МВС № 803 “Про реорганізацію УВС міста Києва в Головне управління внутрішніх справ”.

19 червня 1992 р.

Закон України “Про внесення змін і доповнень до Закону УРСР “Про міліцію”. Внесення змін було мотивовано, насамперед, проголошенням незалежності України, а внаслідок цього – необхідністю приведення чинного ще в УРСР законодавства у відповідність до нових вимог.

22 червня 1992 р.

Наказом МВС № 366 затверджено Положення про Головне управління захисту економіки від злочинних посягань МВС України.

30 червня 1992 р.

Видано наказ МВС № 383 “Про заснування заохочувальних грошових премій МВС України за кращі публікації та телерадіопередачі в засобах масової інформації про діяльність органів внутрішніх справ”.

6 липня 1992 р.

Наказом МВС № 406 затверджено Положення про Головне управління виконання покарань МВС України.

12 вересня 1992 р.

Видано наказ МВС України № 538 “Про підвищення рівня загальної та професійної культури, службової етики працівників органів внутрішніх справ та ролі керівників в організації виховної роботи”.

7 жовтня 1992 р.

Розпорядженням Президента України № 157 затверджено Положення про Міністерство внутрішніх справ України. У ст. 1. Положення зазначалось, що “МВС України є центральним органом державної виконавчої влади, керівник якого, відповідно до Конституції України, входить до складу Кабінету Міністрів України. Міністерство реалізує державну політику у сфері захисту прав і свобод громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, організує і координує діяльність органів внутрішніх справ по боротьбі зі злочинністю, охороні громадського порядку і забезпеченню громадської безпеки.

12 жовтня 1992 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 575 затверджено Положення про порядок застосування вогнепальної зброї. Постановою Кабінету Міністрів України № 576 затверджено Положення про дозвільну систему.

27 жовтня 1992 р.

Після формування нового українського уряду на чолі з прем'єр-міністром Леонідом Кучмою, Президент України Л.М. Кравчук видав Указ про призначення Василюшина Андрія Володимировича Міністром внутрішніх справ незалежної України, який обіймав цю посаду ще за часів УРСР, з 26 липня 1990 р.

Жовтень 1992 р.

У Києві відбулося підписання багатосторонньої Угоди про співробітництво міністерств внутрішніх справ 13 держав – республік колишнього СРСР щодо боротьби з незаконним обігом наркотичних і психотропних засобів.

17 листопада 1992 р.

Встановлення Указом Президента України, враховуючи заслуги органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю та охороні правопорядку, професійного свята “День міліції”. Документом затверджувалось відзначення Дня міліції “щорічно 20 грудня – у день прийняття Верховною Радою України у 1990 році Закону України “Про міліцію”. Також в Указі наголошувалось: “У День міліції у містах Києві, Сімферополі, Севастополі, обласних та районних центрах, містах обласного підпорядкування проводити урочисті заходи”.

23 листопада 1992 р.

Наказом МВС України затверджено Положення про Головне управління тилового та матеріально-технічного забезпечення МВС України.

26 січня 1993 р.

Верховна Рада України, вважаючи, що “одним із найважливіших завдань діяльності всіх Органів державної влади і посадових осіб є забезпечення виконання актів законодавства з питань зміцнення законності і правопорядку, прийняла постанову “Про стан виконання законів і постанов Верховної Ради України з питань правопорядку і заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю”.

28 січня 1993 р.

Наказом МВС України № 42 створено спеціальний підрозділ міліції охорони “Титан”.

8 лютого 1993 р.

Наказ Міністерства освіти і Міністерства внутрішніх справ України про створення на базі Донецького училища міліції МВС України та Донецького відділення заочного навчання Української академії внутрішніх справ при Донецькому державному університеті по підготовці юристів для роботи в органах МВС з двома формами навчання: очною та заочною.

24 березня 1993 р.

Наказом МВС України № 157 затверджено Положення про Головне інформаційне бюро МВС України. У документі зазначалося, що ГІБ у системі органів

і підрозділів МВС України є головною організацією із розробки та впровадження засобів обчислювальної техніки в діяльність ОВС, організації статистичної та оперативно-довідкової роботи, організаційно-методичного керівництва архівною роботою.

25 березня 1993 р.

Утворено Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу). Постановою Кабінету Міністрів України № 220 затверджено Положення Про Національне центральне бюро Інтерполу (Укрбюро Інтерполу), яке представляє Україну в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі та є центром координації взаємодії правоохоронних органів країни з компетентними органами зарубіжних держав щодо ведення боротьби зі злочинністю, що має транснаціональний характер або виходить за межі країни.

31 березня 1993 р.

Наказ Міністерства внутрішніх справ України про створення у містах Донецьку і Запоріжжі училищ міліції МВС України на базі училищ професійної підготовки працівників міліції УВС Донецької і Запорізької областей зі щорічним прийомом на навчання 125 осіб, зберегти відділення початкової підготовки молодшого та середнього начальницького складу для органів внутрішніх справ України у кількості 225 чоловік.

14 квітня 1993 р.

Наказом МВС України № 237 затверджено емблему Міністерства внутрішніх справ України та емблеми підвідомчих служб.

21 квітня 1993 р.

Прийнято Закон України “Про порядок одержання згоди Ради народних депутатів на притягнення депутата до відповідальності”.

22 квітня 1993 р.

Видано постанову Верховної Ради України “Про спеціальні звання, формений одяг та знаки розрізнення в органах внутрішніх справ України”.

12–13 травня 1993 р.

У Єревані відбулася нарада міністрів внутрішніх справ Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Росії, Таджикистану, Туркменістану та України. У її роботі взяли участь як спостерігачі делегації МВС Латвії та Естонії. Голови делегацій підписали угоду про співробітництво між міністерствами внутрішніх справ з техніко-криміналістичного забезпечення оперативно-службової діяльності.

25 червня 1993 р.

Верховна Рада України прийняла постанову “Про державну програму боротьби зі злочинністю”, яка мала 7 розділів і 94 пункти: I. Організація та правові засади (п.п. 1–12). II. Профілактика правопорушень (п.п. 1–33). III. Зміцнення

громадського порядку та безпеки (п.п. 1–14). IV. Боротьба з організованою злочинністю та злочинністю у сфері економіки (п.п. 1–32). V. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю (п.п. 1–6). VI. Удосконалення кримінально-виконавчої системи (п.п. 1–7). VII. Кадрове та матеріально-технічне забезпечення правоохоронної діяльності (п.п. 1–22).

30 червня 1993 р.

Прийнято Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” та видано постанову Верховної Ради України “Про порядок введення в дію Закону України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю”. Останнім документом доручалось Кабінету Міністрів до 1 серпня 1993 р. затвердити структуру і штатну чисельність управлінь та відділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України. Наказом МВС № 381 експертно-криміналістичний факультет Української академії внутрішніх справ було перепрофільовано у слідчо-криміналістичний.

5 липня 1993 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 510 створено Державну службу боротьби з економічною злочинністю МВС України.

10 серпня 1993 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 615 затверджено Положення про Державну службу охорони при Міністерстві внутрішніх справ.

23–24 вересня 1993 р.

У Волгограді (РФ) відбулася нарада міністрів внутрішніх справ Азербайджану, Вірменії, Грузії, Киргизії, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та України. У її роботі взяли участь як спостерігачі делегації МВС Латвії та Естонії.

16 листопада 1993 р.

МВС України з метою забезпечення належної організації роботи підрозділів дорожньої міліції посилення боротьби зі злочинністю на автодорогах України, попередження незаконного вивозу товарно-матеріальних цінностей за її межі видало наказ “Про організацію роботи підрозділів дорожньої міліції”.

16 грудня 1993 р.

Постановою Верховної Ради України затверджено “Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного, військового, фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України”. Документ мав 4 розділи і 29 пунктів: I. Загальні положення (п.п. 1.1–1.3). II. Комплектування спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю (п.п. 2.1–2.10). III. Матеріально-технічне і військове забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю (п.п. 3.1–3.6). IV. Фінансове та соціально-побутове

забезпечення спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю (п.п. 4.1–4.2.10).

23 грудня 1993 р.

Ухвалення законів України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві” та “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів”.

3 січня 1994 р.

Наказом МВС України затверджено Положення “Про Управління паспортної, реєстраційної та міграційної роботи МВС України”.

4 лютого 1994 р.

Прийнято постанову Верховної Ради України “Про порядок введення в дію Закону України “Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві”.

16–17 лютого 1994 р.

У Ашхабаді (Туркменістан) відбулася нарада міністрів внутрішніх справ Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизії, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та України, де розглядалися питання розширення і підвищення ефективності та співробітництва, укріплення взаємодії в галузі боротьби з організованою злочинністю в державах СНД.

18 березня 1994 р.

Видано наказ МВС України № 138 “Про створення Луганського інституту внутрішніх справ МВС України”. Документ був виданий на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. Інститут створювався на базі Луганського училища міліції МВС України.

18 травня 1994 р.

Видано наказ МВС України № 255 “Про реорганізацію МВС Республіки Крим у Головне управління внутрішніх справ у Криму МВС України”.

21 липня 1994 р.

Укази Президента України Л.Д. Кучми про звільнення Васишина Андрія Володимировича з посади Міністра внутрішніх справ України та призначення виконуючим обов’язки Міністра внутрішніх справ України Радченка Володимира Івановича.

27 липня 1994 р.

Постанова Верховної Ради України про затвердження кандидатури генерала армії України Радченка Володимира Івановича на посаді Міністра внутрішніх справ України.

28 липня 1994 р.

Указом Президента України Л. Кучми Міністром внутрішніх справ України призначено генерал-полковника Радченка Володимира Івановича (1948 р.н.), який до цього обіймав посаду заступника Голови Служби Безпеки України. Очолював МВС України до 3 липня 1995 року.

10 жовтня 1994 р.

Постановою Кабінету Міністрів України № 700 затверджено Положення про паспортну службу органів внутрішніх справ.

22 листопада 1994 р.

Постанова Кабінету Міністрів України “Про створення Університету внутрішніх справ” на базі Харківського інституту внутрішніх справ, що ліквідовується. Новоствореному університету надавалося право “вести підготовку магістрів відповідних спеціальностей до 2000 року без акредитації”.

1 грудня 1994 р.

Президент України Л. Кучма підписав Закон “Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органами дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду”.

11 січня 1995 р.

Наказом МВС України № 15 оголошено “Положення про Експертну раду МВС України з питань нормотворчої діяльності”, яка створюється з метою підвищення ефективності здійснюваних міністерством заходів щодо вдосконалення правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ.

24 січня 1995 р.

Прийнято Закон України “Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”.

25 січня 1995 р.

Наказом МВС України № 60 затверджено інструкцію “Про порядок постійного зберігання та носіння табельної вогнепальної зброї, боєприпасів та спеціальних засобів працівниками міліції”. Інструкція була видана з метою підвищення ефективності виконання оперативно-службових завдань, забезпечення особистої безпеки громадян та працівників міліції.

15–17 лютого 1995 р.

У Мінську (Білорусія) відбулася нарада міністрів внутрішніх справ Азербайджану, Білорусії, Вірменії, Грузії, Казахстану, Молдови, Російської Федерації, Таджикистану, Туркменістану, Узбекистану та України. Учасники наради обговорили актуальні питання подальшого розвитку співробітництва міністерств внутрішніх справ держав СНД.

14 березня 1995 р.

Закон України “Про міліцію” доповнено статтею 151 “Гарантії особистої безпеки озброєного працівника міліції”. Зокрема, статтею передбачалося, що “спроба особи, яку затримує працівник міліції із вогнепальною зброєю в руках, наблизитись до нього, скоротивши при цьому визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї дають працівникові міліції право застосувати вогнепальну зброю”.

30 березня 1995 р.

Постановою Кабінету Міністрів України у м. Харкові Українську державну юридичну академію реорганізовано в Національну юридичну академію України.

Березень 1995 р.

Міністр внутрішніх справ України В.І. Радченко в інтерв'ю кореспонденту газети “Аргументи і факти” зазначав, що “за останні п'ять років рівень злочинності в Україні збільшився на три чверті, з'явилися нові види злочинів – замовні вбивства, фінансові шахрайства, фіктивні банкрутства... Необхідні спеціалісти, кошти, напрацювання, але в органах внутрішніх справ 24 тисячі вакансій і ця цифра постійно зростає... Незважаючи на нестачу кадрів, необхідно розлучатися з недобросовісними працівниками. У минулому році, наприклад, за різні порушення звільнено 870 вартових правопорядку, 270 притягнуто до кримінальної відповідальності”.

При цьому міністр наголосив, що особливу увагу міністерство приділяє злочинам проти особи. На превеликий жаль, результати маловтішні: у 1994 році скоєно близько 4,5 тисяч убивств, 10 тисяч тяжких тілесних ушкоджень.

Під кінець розмови міністр зазначив, що “міністерство вживає заходи щодо покращення ситуації в республіці, готує нові законопроекти, але бракує грошей. Наприклад, у черзі на отримання житла стоїть 40 000 сімей міліціонерів, а в 1994 році видали всього 500 ордерів. Якщо ситуація не зміниться, то чекати квартиру їм прийдеється більше п'ятдесят років”.

19 квітня 1995 р.

Рішенням колегії МВС України створено Науково-дослідний інститут МВС України.

21 квітня 1995 р.

Наказом МВС України затверджені нагрудні знаки МВС: “Почесний знак МВС України”, “За відзнаку в службі”, “Кращому працівникові пожежної охорони”, а також Положення про нагрудні знаки, їх описи і зразки посвідчень до них.

22 квітня 1995 р.

Наказ МВС України № 257 “Про затвердження положення про Управління оперативного зв'язку МВС України”.

6 червня 1995 р.

Спільним наказом Архівного управління при Кабінеті Міністрів і МВС України оголошено про створення Державного архіву МВС України. Як зазначалося в журналі “Міліція України” (2003 № 2), в архіві є 4 розділи: архів міліції (1917–1928 рр.); архів НКВС під час масових репресій (1929–1940 рр.); архів років ВВВ та перших післявоєнних років (1941–1946 рр.), а також “Справи МВС 1917–1983 рр.”, об'єднані в єдиний фонд (№ 54).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Вератюк В.Ф., Дзюба О.М., Репринцев В.Ф.* Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. Вид. 2-ге, допов. Київ: Наукова думка, 2005. 718 с.
2. *Бандурка О.М.* Від генеральних секретарів до міністрів внутрішніх справ. Х.: Майдан, 2020. 544 с.
3. Довідник працівника міліції: у 2-х кн. Кн. 1: Законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань діяльності органів внутрішніх справ / відп. ред. М.В. Білоконь; упоряд. С.М. Гусаров, В.Г. Слободянюк, С.М. Калюк. К.: Видавнича компанія “Воля”, 2003. 584 с.

4. Зозуля Є.В. Органи внутрішніх справ України на етапі розбудови незалежної держави (історико-правове дослідження): монографія. Херсон: Грінь Д.С., 2017. 270 с.
5. Історія органів внутрішніх справ: науково-бібліографічний довідник / за заг. ред. Л.О. Зайцева, О.А. Гавриленка, В.М. Чиснікова. Харків: Харківськ. ун-т внутр. справ, 2000. 57 с.
6. Корниенко М.В. Прощай, милиция. К. 2009. 480 с.
7. Кравченко Ю.Ф. Міліція України. Київ: Генеза.1999. 432 с.
8. Міліція України у 1917–2002 рр. (історія, організація та діяльність, дотримання законності, підготовка кадрів). Бібліографічний покажчик / укл. П.П. Михайленко, В.А. Довбня, Т.Л. Кальченко, Е.М. Кісілюк; наук. ред. проф. П.П. Михайленко. Київ: Текст, 2002. 122 с.
9. Міліція України: історичний нарис, портрети, події: наук.-популярне вид. / за ред. Ю.О. Смирнова, кол. авторів: Ю.О. Смирнов, П.П. Михайленко, О.Д. Святоцький та ін. Київ: Видавничий Дім “Ін Юре”. 2002. 888 с.
10. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.): наук. вид. / авт. кол.: М.Г. Вербенський, О.Н. Ярмиш, В.О. Криволапчук, Т.О. Проценко, В.Д. Бондаренко, В.М. Чисніков, В.А. Довбня, Т.А. Плугатар, С.М. Лелет, О.В. Кожухар; за заг. ред. А.Б. Авакова. У 8 т. К., 2017. Т. 8: Міністерство внутрішніх справ незалежної України: від пострадянської системи управління до реформ “Революції Гідності” (24 серпня 1991 р. – грудень 2017 р.). 996 с.
11. Михайленко П.П., Кондратьєв Я.Ю. Історія міліції України у документах і матеріалах: у 3-х т. Київ: Генеза. 1997. Т. 3. 616 с.
12. Нормативно-правові акти України щодо охорони правопорядку / упоряд.: Лисюченко В.П., Цимбалюк В.С., Шамрай В.А., Джуський В.Г. Київ: УАВС, 1996. 459 с.
13. Черкасов Ю.Е. Перехрестя долі. К.: Тов. “Друкарня “Бізнесполіграф”, 2017. 456 с.
14. Чисніков В.М. Секретарі, наркоми, міністри внутрішніх справ України. Київ: УАВС, 1995. 24 с.

REFERENCES

1. Verapyuk V.F. Dziuba O.M., Repryntsev V.F. (2005). *Ukraine vid naidavnishykh chasiv do sohodennia Khronolohichnyi dovidnyk*. “Ukraine from the earliest times to the present Chronological guide”. Iss. 2nd, ad. Kyiv: Naukova dumka. 718 p. [In Ukrainian].
2. Bandurka O.M. (2020). *Vid heneralnykh sekretariv do ministriv vnutrishnikh sprav*. “From general secretaries to interior ministers”. KH.: Maidan. 544 p. [In Ukrainian].
3. *Dovidnyk pratsivnyka militsii: u 2-kh kn. Kn. 1: Zakonodavchi ta inshi normatyvno-pravovi akty z pytan diialnosti orhaniv vnutrishnikh sprav*. “Handbook of a police officer: in 2 books. Book 1: Legislative and other normative legal acts on the activities of internal affairs bodies / resp. ed. M.V. Bilokon; S.M. Husarov, V.H. Slobodianiuk, S.M. Kaliuk. K.: Publishing Company “Volia”, 2003. 584 p. [In Ukrainian].
4. Zozulia Ye.V. (2017). *Orhany vnutrishnikh sprav Ukrainy na etapi rozbudovy nezaleznoi derzhavy (istoryko-pravove doslidzhennia)*. “Internal affairs bodies of Ukraine at the stage of building an independent state (historical and legal research)”: monograph. Kherson: Hrin D.S. 270 p. [In Ukrainian].
5. *Istoriia orhaniv vnutrishnikh sprav*. “History of the bodies of internal affairs”: a scientific and bibliographic guide / by general ed. L.O. Zaitseva, O.A. Havrylenka, V.M. Chysnikova. Kharkiv University of Internal Affairs K. 2009. 480 p. [In Ukrainian].
6. Korniienko M.V. (2009). *Proshchai, militsiya*. “Goodbye, police”. K., 480 p. [In Russian].
7. Kravchenko Yu.F. (1999). *Militsiia Ukrainy*. “Police of Ukraine”. Kyiv: Heneza, 432 p. [In Ukrainian].
8. *Militsiia Ukrainy u 1917–2002 rr. (istoriia, orhanizatsiia ta diialnist, dotrymannia zakonnosti, pidhotovka kadriv*. “Militia of Ukraine in 1917–2002 (history, organization and activities, compliance with the law, personnel training)”. Bibliographic index / P.P. Mykhailenko, V.A. Dovbnia, T.L. Kalchenko, E.M. Kisiliuk; ed. prof. P.P. Mykhailenko. Kyiv: Tekst, 2002. 122 p. [In Ukrainian].
9. *Militsiia Ukrainy: istorychni narys, portrety, podii*. “Militia of Ukraine: historical essay, portraits, events”: scientific-popular edition. / edited by: Yu.O. Smyrnov, P.P. Mykhailenko, O.D. Sviatotskyi. Kyiv: Publishing House “In Yure”, 2002. 888 p. [In Ukrainian].
10. *Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: podii, kerivnyky, dokumenty ta materialy (1917–2017 rr.)*. “Ministry of Internal Affairs of Ukraine: events, managers, documents and materials (1917–

2017)” author coll. M.H. Verbenskyi, O.N. Yarmysh, V.O. Kryvolapchuk, T.O. Protsenko, V.D. Bondarenko, V.M. Chysnikov, V.A. Dovbnia, T.A. Pluhatar, S.M. Lelet, O.V. Kozhukhar; gen. ed. A.B. Avakov. In Vol. 8, 2017. Vol. 8: The Ministry of Internal Affairs of Independent Ukraine: From the Post-Soviet Management System to the Reforms of the “Revolution of Dignity” (August 24, 1991 –December 2017). 996 p. [In Ukrainian].

11. *Mykhailenko P.P., Kondratiiev Ya.Yu.* (1997). Istoriiia militsii Ukrainy u dokumentakh i materialakh. “History of the militia of Ukraine in documents and materials”: in 3 volumes. Kyiv: Heneza. Vol. 3. 616 p. [In Ukrainian].

12. Normatyvno-pravovi akty Ukrainy shchodo okhorony pravoporiadku. “Regulatory and legal acts of Ukraine regarding the protection of law and order” / edited by: Lysiuchenko V.P., Tsymbaliuk V.S., Shamrai V.A., Dzhuskyi V.H. Kyiv: UAVS, 1996. 459 p. [In Ukrainian].

13. *Cherkasov Yu.E.* (2017). Perekhrestia doli. “Crossroads of fate”. K.: Comrade. “Business Polygraph Printing House”. 24 p. [In Ukrainian].

14. *Chysnikov V.M.* (1995). Sekretari, narkomy, ministry vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Secretaries, people’s commissars, ministers of internal affairs of Ukraine”. Kyiv: UAVS. 24 p. [In Ukrainian].

UDC 351.74(091)(477)

Chysnikov Volodymyr,

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2020-7298

Lelet Serhii,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

Aliksieieva Olha,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Leading Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3390-536X

Kozhuhar Oksana,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2234-781X

Yakubchyk Tetiana,

Senior Research Fellow, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1415-5372

LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE: FROM THE DECLARATION OF STATE INDEPENDENCE TO THE REVOLUTION OF DIGNITY (AUGUST 24, 1991 – FEBRUARY 2014) CHRONICLE OF KEY EVENTS

This article highlights the main events in the formation of law enforcement agencies of Ukraine, from the proclamation of independence to the Revolution of Dignity (August 24, 1991 – February 2014). In particular, the authors note that the extraordinary session of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR of the twentieth convocation adopted the Act on the Declaration of Independence of Ukraine and

© Chysnikov Volodymyr, Lelet Serhii, Aliksieieva Olha, Kozhuhar Oksana, Yakubchyk Tetiana, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).4](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).4)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravoohorona.com/>

resolutions on the political situation in Ukraine and the immediate actions of the Verkhovna Rada of Ukraine to create conditions for not a further military coup; on department of state bodies, institutions and organizations; on military formations in Ukraine; the Law of the Ukrainian SSR on granting additional powers to the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine. Since that time, new stage in the life of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine begins – as a department of a sovereign state. Moreover, the Ministry of Internal Affairs issued order No. 383 “On revision of departmental normative acts and creation of normative base of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine”, under which the heads of main departments, directorates, independent divisions of the Ministry were ordered to review all departmental normative documents and cancel those of them, which lost their practical importance or contradicted the current legislation of Ukraine, in the established order; issued the Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of Ukraine “On subordination to Ukraine of the internal troops stationed on its territory”, the order of the USSR Interior Ministry on department of internal affairs bodies and internal troops of the USSR. The Ministers of Internal Affairs of the Union republics were instructed to “prevent and suppress harassment, persecution and other forms of discrimination against employees of internal affairs bodies and servicemen of internal troops for their affiliation with political parties and movements and political convictions, as well as for exercising their constitutional right to participate in political activities outside the internal affairs bodies, units and formations of internal troops and outside their service time”; there was issued the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 197 “On the procedure for compensation to the rank and file of the internal affairs bodies for the service beyond the statutory working hours, as well as in the days of weekly rest and holidays”; the order of the Interior Ministry of Ukraine on the approval and enactment of the Instructions “On the reception, registration, accounting and consideration in the bodies, units and institutions of the Interior of Ukraine statements, reports and other information about crimes”; the order of the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Establishment of the Internal and Convoy Service Troops in the Ministry of Internal Affairs of Ukraine” was issued, etc. Publication of this regulatory framework was motivated primarily by the proclamation of Ukraine’s independence, and as a result, by the need to bring existing legislation in the Ukrainian SSR in line with new requirements.

Keywords: Act of Declaration of Independence of Ukraine, Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, regulatory framework.

Отримано 01.12.2022

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 342.95:35.07:351.74

Dolzhenkov Oleksandr,Doct. Sci. (Law), Professor, Professor of South Ukrainian
National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,
Odesa, Ukraine**Pluhatar Tetiana,**Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Fellow,
Scientific Secretary of the Secretariat of the Academic Council,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-2082-5790**Lelet Serhii,**Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6099-4121

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF POLICE COOPERATION WITH LOCAL AUTHORITIES AND THE POPULATION UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

This article is devoted to the research of administrative-legal regulation of cooperation between the National Police with local authorities and population under martial law in Ukraine. The authors described the main problems arising in the interaction of the police with local authorities and the population in Ukraine, which is currently under martial law, and identified ways to solve them. The directions for improvement and the establishment of effective cooperation between the police, local authorities and the public are outlined, taking into account the introduction of changes to the Ukrainian legislation.

Keywords: administrative and legal regulation, police, National Police, local government, population, interaction, cooperation, martial law.

The development of democracy, guaranteeing the rights and freedoms of citizens is inextricably linked to improving the quality and effectiveness of the National Police of Ukraine, whose agencies and departments perform a wide range of tasks to protect public order, to protect the life, health, rights and freedoms of citizens, property, the natural environment, the interests of society and the state from unlawful infringements, prevent and suppress offenses, etc. The effectiveness and quality of the work of the National Police also depends on the proper interaction with both local self-government bodies and the population. Current legislation, in particular the Laws of Ukraine “On the National Police” and “On Local Self-Government in Ukraine”

and others, do not fully ensure the establishment of effective cooperation and maintenance of organizational relations between the police and local councils and the population under martial law in Ukraine. Therefore, taking into account the latest updates and improvements of the regulatory framework regarding the protection of public order, crime prevention, and the minimization of their negative manifestations, it is relevant to highlight the problems of the interaction of the police with local self-government bodies and the population in the conditions of martial law in Ukraine.

Separate aspects of interaction of bodies and units of police with local authorities and the public were considered in their works by domestic researchers, in particular such as M. Anufriiev, V. Bielous, A. Bandurko, I. Holosnichenko, A. Kliuiev, V. Kovalska, A. Komziuk, N. Matiuhina, M. Tishchenko, O. Siniavskaia, I. Shopina, H. Yarmak, O. Yarmysh and other scientists. However, a review of the scientific literature demonstrates that the current study of the problems of interaction in the sphere of law enforcement activities of the police with local authorities and the population under martial law in Ukraine remains sporadic and incomplete, and the existing gaps of both theoretical, organizational, and legal nature in this area do not contribute to the effectiveness of the activities of the National Police. Furthermore, the lack of an appropriate theoretical basis and imperfections in the current national legislation on interaction in the sphere of public order protection and preventive activities under martial law in Ukraine necessitate the search for new approaches to assessing the social role of the police, the creation of a new model of relationship with citizens and society as a whole in modern conditions. By the Decree of the President of Ukraine No. 64/2022 dated February 24, 2022 in connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine martial law was introduced from 05.30 a.m. on February 24, 2022 for the period of 30 days. Thereafter, by the corresponding presidential decrees № 133/2022 of 14.03.2022, № 259/2022 of 18.04.2022, № 341/2022 of 17.05.2022, № 573/2022 of 12.08.2022 duration of martial law in Ukraine until 19 February 2023 [1].

According to Article 1 of the Law of Ukraine “On the legal regime of martial law”, “martial law is a special legal regime introduced in Ukraine or in certain areas thereof in case of armed aggression or threat of attack, danger to the state independence of Ukraine, its territorial integrity, and provides for giving the relevant state authorities, military commanders, military administrations and local self-government bodies the powers necessary to prevent the threat, repulse armed aggression and to prevent the threat of attack”. [2]. Article 10 of the aforementioned Law, in turn, provides for the inadmissibility of terminating the powers of public authorities and other state bodies under martial law.

We should note that according to Article 9(2) of the Law, local self-government bodies continue to exercise the powers granted to them by the Constitution of Ukraine, this and other laws of Ukraine. The Military Command, together with the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, other executive authorities, and local self-government bodies, must ensure the measures and powers provided for by the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law” necessary for ensuring the defense of Ukraine, protecting the security of the population and the interests of the state [2].

On territories under martial law, for the purpose of enforcing the Constitution and laws of Ukraine, ensuring, together with the military command, the implementation and execution of measures of the legal regime of martial law, defense, civil protection, public safety and order, and protection of rights, freedoms and legitimate interests of citizens, the President of Ukraine may establish temporary state bodies – military administrations. Military administrations of settlements are formed in one or more settlements (villages, settlements, cities) where village, settlement, city councils and/or their executive bodies do not exercise the powers assigned to them by the Constitution and the laws of Ukraine, including as a result of actual self-dissolution or self-execution of their powers, or their actual non-execution, or termination of their powers by law.

Decree of the President of Ukraine No. 68/2022 of 24.02.2022 established 24 regional and Kyiv city and district military administrations for exercising leadership in the sphere of ensuring defense, public safety and order. In connection with the formation of the military administrations mentioned in this article, the regional and Kyiv city state administrations and the heads of these administrations acquire the status of the respective military administrations and heads of these military administrations [16]. The powers of the formed military administrations include the introduction and implementation of measures of the legal regime of martial law together with the military command independently or with the involvement of executive authorities and local self-government bodies, as well as the exercise on the relevant territories of the powers of local state administrations. They will exercise their powers of terminating or cancelling martial law.

In accordance with Article 8 of the Law of Ukraine “On the Legal Regime of Martial Law”, the military command together with military administrations (in the case of their formation) may independently or with the involvement of executive authorities, local self-government bodies introduce and implement within the limits of temporary limitations constitutional human rights and freedoms and the citizen, as well as the rights and legal interests of legal entities, provided for by the decree of the President of Ukraine on the introduction of martial law, certain measures of the legal regime of martial law [2].

In turn, the police, in accordance with the tasks assigned to it and in accordance with paragraph 24 of part 1 of article 23 of the Law of Ukraine “On the National Police”, participates in accordance with the powers in ensuring and implementing measures of the legal regime of martial law or state of emergency, the zone of an ecological emergency in in the case of their introduction on the entire territory of Ukraine or in a separate area. In addition, part 2 of Article 24 of this Law defines additional powers of the police and establishes that in the event of a threat to the state sovereignty of Ukraine and its territorial integrity, as well as in the course of repelling armed aggression against Ukraine, bodies and units that are part of the police system, in accordance with of the legislation of Ukraine participate in the performance of territorial defense tasks, ensuring and implementing measures of the legal regime of martial law in the event of its declaration on the entire territory of Ukraine or in a separate area [3].

As stated in Article 5 of the specified Law, the Police, in the course of its activities, interacts with law enforcement agencies and other state authorities, as well as with local self-government bodies, in accordance with the law and other regulatory legal acts, and part 1 of Article 11 of this Law emphasizes that police activities are carried out in close cooperation and interaction with the population, territorial communities and public associations on the basis of partnership and are aimed at meeting their needs. In addition, part 2 of Article 89 of the said Law stipulates that “police cooperation and interaction with the public is a necessary condition for effective police work, since cooperation between the police and the public is aimed at identifying and eliminating problems related to the implementation of police activities and promoting the application of modern methods for increasing the effectiveness and efficiency of such activities” [3].

As we can see, the legislator generally reduces the problem of interaction to coordination and harmonization, which means the development of joint measures. At the same time, the main purpose of cooperation is to ensure unity of action, mutual assistance and unification of efforts for the successful solution of common tasks to ensure and implement measures of the legal regime of martial law on the territory of Ukraine, i.e. cooperation and mutual assistance should be clearly agreed upon both in terms of goals and objectives, as well as the place and time of joint activities.

Considering the foregoing, *the purpose of the article* lies in clarifying the theoretical foundations and practical developments of administrative and legal regulation of interaction between the National Police and local self-government bodies and the population under martial law in Ukraine, and in developing proposals and recommendations aimed at improving national legislation and its application in this area.

Not only the quality of police work, but also the proper execution of police duties, based on the principles of humanity and respect for the rights and freedoms of citizens, depends to a large extent on the legal regulation. Administrative and legal regulation of the activity of the National Police is a complex social phenomenon due to the existence of a significant number of intermediate systems, but none of the systems associated with the processes of regulation of their activity cannot be used without a regulatory mechanism, that is, functions, processes, etc. Considering the above, proper administrative and legal regulation of interaction between police bodies and local self-government bodies and the public makes it possible not only to strengthen the legal culture of police officers by improving the forms of organization and stimulation of their activities, strengthening discipline, enhancing control and responsibility, but also to establish effective cooperation with local self-government bodies and the public. Therefore, taking into account the changes that are currently taking place in Ukrainian society under martial law, which are characterized, first of all, by radical transformations of human existence, the emergence of new forms of communication, the formation of a new system of personal orientations in the world of values, because during the period of the legal regime of martial law, the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen, provided for by the Constitution of Ukraine, may be limited, as well as temporary restrictions on the rights and legal interests of legal entities may be imposed within the limits and to the extent necessary to ensure the

possibility of introducing and implementing measures of the legal regime of martial law. In our opinion, especially under martial law, effectively countering delinquency and ensuring law and order in the state is impossible without the support and participation of the population. As it was proved as a result of many scientific studies and practical experiments conducted recently on the activities of the police, they can achieve significant success in ensuring law and order in the state and combating offenses only if an atmosphere of mutual respect and cooperation between the police and citizens is built. It should also be noted that well-organized interaction between the population and the police has a significant impact on the level of civic engagement.

Separately we should focus on the consideration of such concept as “interaction”, because being a philosophical category it reflects a special type of relationship between objects, in which each of the objects acts (influences) on other objects, leading to their change, and simultaneously exposed to action (influence) from each of these objects, which, in turn, leads to a change in its state [4, p. 77]. Some authors refer to the category of interaction to administrative-legal [5, p. 25], which, in our opinion, can be done only with the proviso “in a special sense”. Generally accepted in scientific society is that, when solving controversial and broad in content issues, should be based on the recognized in the theory of law idea of interrelated approaches – philosophical, special-legal and sociological. Thus, in the philosophical sense, “interaction”, as noted above, means a category that reflects the processes of impact by various objects on each other. The action of each object on another object is caused by both the object’s own activity, the manifestation of its dynamics, and the object’s reaction to the action of other objects (“response” or “reverse action”) [4, p. 77–78]. However, notwithstanding such a comprehensive characterization, it is not entirely clear what exactly is meant by “social interaction”. We believe that from a philosophical point of view, the category of “interaction” includes: first, the existence of actual and stable relations; second, such relations that allow objects to influence each other; and third, the existence of the influence itself, which results in mutual change of the interacting parties. In turn, it is the special legal approach that allows us to analyze the legal acts that have been in force and are still in force in the field of interaction between the National Police and local self-government bodies and the population. Therefore, a special legal approach to the concept of “interaction” demonstrates that its essence is not limited to joint activities of subjects, but includes a wider range of relations and contacts (exchange of information, coordination of independent actions, work planning, etc.) Regarding the sociological approach to the interaction of police with local self-government bodies and the public, it consists in studying interaction as a legal phenomenon based on empirical materials of sociological research. Such studies demonstrate how the practice of combating offenses involves a wide range of sustainable relations between the police and local governments and the public to achieve common goals, namely, protecting the life, health, rights and freedoms of citizens, property, the natural environment, the interests of society and the state from illegal encroachments, etc.

Thus, based on the above, interaction as a managerial concept can be viewed as a form of connection of system elements, through which they complement each other and create conditions for the successful functioning of the entire system as a whole.

Moreover, we should keep in mind that interaction as a managerial category is manifested not only in the internal organizational activities of the system, but also in its external functions [6, p. 50]. Analyzing the different approaches of scholars in the legal literature on the nature of interaction, we should point out that we do not share the opinion of some authors that interaction is assistance, since this idea was laid down in the principles of the activities of people's guards, whose functions were limited to assisting the former police and providing it with assistance. Currently, according to Article 11 of the Law of Ukraine "On the National Police", police activities are carried out in close cooperation and interaction with the population, territorial communities and public associations based on partnership and aimed at meeting their needs. In other words, interaction between the police and the public occurs only on a voluntary and equal basis in the respective territory and at a certain time to achieve a common goal – ensuring public safety and public order, protecting the rights and freedoms of citizens, in which both the police and the public are interested.

According to L. Mohylevska, interaction is a joint mutually agreed activity of the National Police of Ukraine with the public and other public authorities aimed at achieving a common goal – ensuring proper protection and realization of rights and freedoms (human rights in Ukraine) [7, p. 226]. In the opinion of S. Medvedenko, the interaction of the National Police of Ukraine with the public is a socially conditioned, coordinated activity, which is expressed in cooperation between the subjects of interaction using appropriate forms and methods to achieve a common goal [8, p. 65]. Noteworthy is the position of O. Voluiko, who, analyzing the concept and meaning of law enforcement together with the analysis of the concept of interaction in the field of police activity, defines the features inherent in the concept of "interaction of the National Police of Ukraine with the population", namely "a) the subjects of interaction are bodies and units of the National Police of Ukraine, and/or individual police officers and local self-government bodies, and/or territorial communities, individual citizens; b) such interaction is socially conditioned; c) is carried out in a coordinated manner, in accordance with the principle of partnership; d) has a common goal and defined tasks; e) implemented in the form of cooperation, using appropriate forms and methods; e) has a permanent character" [9, p. 207].

Supporting the position of Yu. Khatnyuk and K. Hurkovska that the interaction between the police and the public is socially conditioned, jointly coordinated activity expressed in close cooperation between the subjects of interaction with the application of certain forms and methods to achieve a common goal [10, p. 92], we believe that the interaction between the National Police and the population is not cooperation, not mutual assistance, but an independent activity, purposeful, coordinated in purpose, time and place, that is, it is a common, interrelated activity of two equal, independent subjects, aimed at achieving a certain result.

Regarding cooperation between the police and local self-government bodies, the Law of Ukraine "On the National Police" contains a number of provisions that regulate their interaction. In particular, the police, within the limits of its powers, assists local self-government bodies in ensuring the protection of the rights and freedoms of citizens, the observance of law and order, and supports the development

of civic initiatives in the field of crime prevention and law enforcement. At the same time, local governments must assist the police in the performance of their duties. Furthermore, the police are responsible for informing senior officials of the executive branch of Ukraine and elected officials of local self-government about the state of law and order in the respective territory.

According to Articles 26 and 43 of the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine”, village, town, city, district and regional councils are authorized to hear information from the heads of the National Police on the state of law, crime, public safety and order, and the results of their activities in the respective territory. Based on the results of considering the respective request, the respective council may adopt a decision, which may contain relevant assessments and recommendations. Particular attention should be paid to Article 38 of the aforementioned law, which defines the powers of the executive bodies of village, settlement, and city councils in the field of ensuring law and order and protecting the rights, freedoms, and lawful interests of citizens. In particular, sub-paragraph 1 of paragraph “a” of part 1 of Article 38 states that the competence of the executive bodies of village, settlement, and city councils includes: a) own (self-governing) powers: 1) preparation and submission for consideration of the council of proposals for the creation, in accordance with the law, of the militia, which is maintained at the expense of local self-government, resolving issues on the number of employees of such militia, on the costs of their maintenance, implementation of material technical support for their activities, the creation of the necessary living conditions for them” [14]. As S. Shevchenko notes, “improvement of interaction between local self-government bodies and the police depends on changes in its organizational structure. In particular, the formation of the local (municipal) police – an independent police structure, which is financed from the local budget with the subordination of certain services and the provision of duties appropriate to local conditions. On the one hand, it will decentralize the MIA, and on the other hand, it will become an opportunity for local self-government bodies to independently influence the state of ensuring public order” [15, 579]. [15, c. 579]. However, so far there is no legally enshrined mechanism for the formation of local police or police, although the separation of powers between the municipal and state police should be carried out in law.

Thus, the current legislation already contains sufficient legal prerequisites for cooperation between the National Police and local governments and the public, and for strengthening the role of local democracy institutions in public assessment of police performance. At the same time, it should be emphasized that with the introduction of martial law in Ukraine, new powers were granted to police bodies and units, in particular, amendments to the Law of Ukraine “On the National Police” came into force, which provide for the expansion of police powers for the period of martial law in Ukraine and 60 days after its termination or cancellation, namely: 1) upon written request, the Police receives free of charge from state bodies, local self-government bodies, legal entities of state ownership information necessary for the performance of tasks and powers of the Police, including those related to prisoners of war. The request must be fulfilled within three days, and if this is not possible, no later than ten days from the date of receiving it. In case of reasons preventing the fulfillment of

the request, the police must be informed of these reasons; 2) during martial law, in case of need to repel an attack or when detaining a person who has committed an offense and/or resists a police officer, the latter has the right to use both coercive measures and improvised means; 3) police officers are entitled to apply coercive measures to persons participating in armed aggression against Ukraine, without taking into account certain restrictions and prohibitions specified by law. In particular, it allows the use of coercive measures without warning, strikes with special means without restrictions on the location of their application, and the use of firearms; 4) police have the right of using information obtained with the help of photo and video equipment that is in someone else's possession; 5) police have the right to use technical devices, and photo and video equipment may be attached to uniforms, unmanned aerial vehicles, official vehicles, ships or other floating vehicles, as well as placed on the outer perimeter of roads and buildings; 6) police officers are not certified during martial law; 7) public control over police activities is also not carried out.

At the same time, the legislator added a new section to the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine, approved by the Law of Ukraine “On the Disciplinary Statute of the National Police of Ukraine”, which regulates the procedure for conducting an official investigation during wartime. That is, even during wartime, if a police officer violates official discipline, an official investigation may be conducted against such a person by order of the police chief [11].

Particular attention should be paid to the provisions of the Law of Ukraine “On the participation of citizens in the protection of public order and the state border”, which, taking into account the international experience of the establishment and implementation of the institution of public participation in law enforcement activities, defines the main functions, rights and duties of citizens who participate in it. According to Article 1 of this law, “citizens of Ukraine, in accordance with the Constitution of Ukraine, have the right to establish public associations in accordance with the procedure established by this Law to participate in the protection of public order and the state border, to assist local governments, law enforcement agencies, the State Border Guard Service of Ukraine and executive authorities, as well as officials in preventing and suppressing administrative and criminal offenses, protecting the life and health of citizens, the interests of society and the state from unlawful encroachments, as well as rescuing people and property in the event of natural disasters and other emergencies. Public formations for the protection of public order and the state border can be created on the basis of public amateurism as consolidated units of public formations, specialized units (groups) to assist the National Police and the State Border Guard Service of Ukraine, associations of public formations, etc.” [12]. The specifics of this law are reflected in the Model Statute of a public formation for the protection of public order and the state border, which states that the involvement of citizens in the association of public formations of law enforcement orientation should be carried out only on a voluntary basis [13]. Such public formations primarily assist the bodies of the National Police in ensuring public order and public safety and preventing criminal and administrative offenses; inform the National Police about criminal offenses committed or being prepared, places of concentration of criminal

groups, as well as assist the National Police in the detection of criminal offenses, search for persons who committed them, protecting the interests of the state, enterprises, institutions, organizations and citizens from criminal offenses; participation in ensuring road safety and combating offenses among children.

Law enforcement civil society groups can: mobilize the masses and advocate for the inclusion of public order and security issues in government and public programs; support the broad dissemination of information on crime prevention; create initiative groups to protect the rights and freedoms of citizens; monitor and cooperate with other non-state organizations to promote and support programs for the prevention and prevention of offenses; promote the application of knowledge and evidence in practice. All of this will ultimately contribute to the formation of public opinion about the need to improve law and order and the culture of behavior in public places, changing the public consciousness of citizens regarding the responsible attitude to their own lives and health, the well-being of others, as well as the motivation to protect the rights and freedoms of other citizens. In turn, police officers, in carrying out their duties, must through their actions, behavior and lifestyle affirm the high principles of unselfishness, honesty and modesty, be intolerant of any immoral manifestations, and actively combat these phenomena. In addition, police officers should conduct explanatory work with the population, in particular to convince citizens of the need to consciously and voluntarily comply with legal requirements, stop anti-social behavior, conduct preventive work in labor collectives and with individuals, which will ultimately contribute to the effective implementation of mobilization. At the same time, we must note that explanatory work can be combined with coercion, when it is necessary to take certain important objects under protection, to close communication routes, to ensure the blocking of the location, the documentation of illegal activities, the identification of the person and so on.

As O.M. Koropatov rightly notes, martial law regime implies new forms and methods of interaction between police and territorial defense forces, such as: planning and development of joint activities, increased patrolling, escorting relevant cargo (humanitarian aid, explosives, refugees, temporarily displaced persons, weapons), study and use of military weapons, and service at roadblocks, protection of property of injured persons, protection of places of destruction, delivery of offenders, proper response to explosive substances, restriction of traffic in dangerous directions, holding drills with representatives of the population, protection of premises of state bodies, etc. [17, c. 129]. In view of this, it is necessary to develop a normative legal act on the organization of interaction between the National Police units and local self-government bodies and the population, in which the goal and objectives of such interaction should be defined, the definition of individual concepts, the definition of subjects and heads of interaction bodies, the types of interaction, peculiarities of mutual information, channels of information transfer, peculiarities of the use of special means and police forces that are available in the units, ways and timing of checking the effectiveness of interaction, define the principles and directions of such interaction under martial law in Ukraine.

Based on the foregoing, we can conclude that under the administrative and legal regulation of interaction between the National Police and local self-government

bodies and the population under martial law should be understood a system of administrative and legal means (elements), a set of techniques and methods of legal impact on social relations arise during such interaction, through which a set of organizational and special measures aimed at protecting against unlawful encroachments, as well as ensuring the personal safety of citizens and combating offenses are determined. The specifics of administrative-legal regulation of the mentioned interaction under martial law in Ukraine lies in the fact that, on the one hand, it takes place in special internal organizational conditions (staffing, service, certification, use of special means by police officers, etc.), and, on the other hand, directed to provide both permanent or temporary (situational) and national and regional phenomena or processes.

REFERENCES

1. Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini. "On the introduction of martial law in Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 64/2022 (as amended). Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
2. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu. "On the legal regime of martial law": Law of Ukraine dated May 12, 2015 No. 389-VIII (as amended). Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
3. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police": Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII (as amended). Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
4. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. "Philosophical encyclopedic dictionary" / V.I. Shynkaruk (head of the editorial board) and others; L.V. Ozadovska, N.P. Polishchuk (scientific editors); I.O. Pokarzhevskaya (art design). Kyiv: Abrys, 2002. 742 p. [In Ukrainian].
5. Polishchuk A.D. (1982). Poniatiie vzaimodieistviia militsii i dobrovolnykh druzhyn v okhraneni obshchestvennogo poriadka. "The concept of interaction between the militia and voluntary spouses in the protection of the public order: textbook. Kyiv. 44 p. [In Russian].
6. Kliuiev O.M. (2010). Problemy vzaïmodii pidrozdiliv orhaniv vnutrishnikh sprav na rehionalnomu rivni. "Problems of interaction of divisions of internal affairs bodies at the regional level": dissertation. ... Doctor of Jurid. Sciences: 12.00.07. Kharkiv. 422 p. [In Ukrainian].
7. Mohylevska L. (2020). Do problemy vzaïmodii Natsionalnoi politsii z hromadskistiu ta inshymy orhanamy derzhavnoi vlady u sferi zabezpechennia prav i svobod dytyny. "To the problem of the interaction of the National Police with the public and other state authorities in the sphere of ensuring the rights and freedoms of the child". Entrepreneurship, economy and law. No. 2. P. 225–229 [In Ukrainian].
8. Medvedenko S.V. (2020). Administratyvno-pravovi osnovy vzaïmodii Natsionalnoi politsii Ukrainy z hromadskistiu v pravookhoronniï diïalnosti. "Administrative and legal basis of interaction of the National Police of Ukraine with the public in law enforcement activities": dissertation. ... Dr. Philos. Odesa state University of Internal Affairs Odesa. 283 p. [In Ukrainian].
9. Voluiko O.M. (2020). Vzaïmodiia Natsionalnoi politsii Ukrainy z naselenniam: teoretychnyi analiz. "Interaction of the National Police of Ukraine with the population: theoretical analysis. Legal scientific electronic journal. No. 9. P. 206–209. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/51.pdf. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
10. Khatniuk YU.A., Hurkovska K.A. (2021). Zmist ta perspektyvy vzaïmodii politsii i naselennia. "Content and prospects of interaction between the police and the population". Journal of civil studies: science and practice journal Odesa: Helvetica. Vol. 43. P. 89–93 [In Ukrainian].
11. Moisieieva A. Pravo na zakhyst: yaki povnovazhennia nadano olitsiiantam na chas diï voiennoho stanu i shcho varto znaty pro nykh tsyvilnym. "The right to protection: what powers are given to the police during martial law and what civilians should know about them". URL: <https://mind.ua/openmind/20242900-pravo-na-zahist-yaki-povnovazhennia-nadano-policiyantam-na-chas-diyi-voennogo-stanu>. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
12. Pro uchast hromadian v okhoroni hromadskoho poriadku i derzhavnoho kordonu. "On the participation of citizens in the protection of public order and the state border": Law of Ukraine dated

June 22, 2000 No. 1835-III (as amended). Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2000. No. 40. Art. 338 [In Ukrainian].

13. Pro zatverdzhennia Typovoho statutu hromadkoho formuvannia z okhorony hromadskoho poriadku i derzhavnoho kordonu, opysiv zrazkviv blanka posvidchennia i narukavnoi poviazky chlena takoho formuvannia. "On the approval of the Model Charter of a public formation for the protection of public order and the state border, descriptions of samples of the identification form and armband of a member of such formation": Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12.20.2000 No. 1872 (with amendments). Official Gazette of Ukraine. 2001. No. 52. Art. 2259 [In Ukrainian].

14. Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini. "On local self-government in Ukraine": Law of Ukraine dated May 21, 1997 No. 280/97-VR (as amended). Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].

15. *Shevchenko S.I.* (2022). Administratyvno-pravove zabezpechennia vzaiemodii Natsionalnoi politsii Ukrainy ta orhaniv mistsevoho samovriaduvannia ta perspektyvy normatyvno-pravovoho rehuliuвання v pytanni orhanizatsii zakhystu publichnoho poriadku. "Administrative and legal provision of interaction between the National Police of Ukraine and local self-government bodies and the perspective of normative and legal regulation in the matter of organization of protection of public order". Legal scientific electronic journal. No. 7. P. 576–579. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/139.pdf. (Date of Application: 01.12.2022) [In Ukrainian].

16. Pro utvorennia viiskovykh administratsii. "On the formation of military administrations: Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 68/2022. Database "Legislation of Ukraine" / Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].

17. *Koropatov O.M.* (2022). Shchodo vzaiemodii Natsionalnoi politsii z orhanamy terytorialnoi oborony Ukrainy. Naukovi problemy zaprovadzhennia pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini. "Regarding the interaction of the National Police with the bodies of territorial defense of Ukraine. Scientific problems of introducing the legal regime of martial law in Ukraine: modern dimension": materials of a scientific and practical online event (Odesa, April 29, 2022). Odesa: Odesa state. University of Internal Affairs of affairs. P. 128–129 [In Ukrainian].

УДК 342.95:35.07:351.74

Долженков Александр Федорович,

доктор юридичних наук, професор,
професор Південноукраїнського національного педагогічного
університету імені К.Д. Ушинського, м. Одеса, Україна

Плугатар Тетяна Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
учений секретар секретаріату вченої ради

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-2082-5790

Лелет Сергій Миколайович,

кандидат юридичних наук, старший дослідник,

начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-6099-4121

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ПОЛІЦІЇ З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА НАСЕЛЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена дослідженню адміністративно-правового регулювання взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування та населенням в умовах воєнного стану в Україні.

© Dolzhenkov Oleksandr, Pluhatar Tetiana, Lelet Serhii, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).5](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).5)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

Наголошується, що запровадження в Україні воєнного стану вимагає від органів та підрозділів, що входять до системи поліції, не лише виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану, а й, відповідно до законодавства, брати участь у виконанні завдань територіальної оборони, здійснювати посилене патрулювання, супроводжувати відповідні вантажі (гуманітарної допомоги, вибухонебезпечних речовин, біженців, тимчасово переміщених осіб, зброї), охороняти майно постраждалих осіб, а також місця руйнувань, доставляти правопорушників, обмежувати рух транспорту на небезпечних напрямках, проводити навчання із представниками населення тощо. Водночас важливим є також здійснення оцінки ефективності діяльності Національної поліції у сучасних реаліях і визначення напрямів її підвищення.

Висвітлюються основні проблеми, які виникають під час взаємодії органів поліції з органами місцевого самоврядування та населенням в Україні на сучасному етапі в умовах воєнного стану.

Констатується, що належне адміністративно-правове регулювання взаємодії органів поліції з органами місцевого самоврядування та населенням (за рахунок удосконалення форм організації й стимулювання їх діяльності, зміцнення дисципліни, посилення контролю та відповідальності) дає можливість не лише зміцнити правову культуру поліцейських, а й налагодити дієву співпрацю з органами місцевого самоврядування та населенням. Зміни, які наразі відбуваються в українському суспільстві в умовах воєнного стану, характеризуються насамперед кардинальними перетвореннями людського буття, виникненням нових форм спілкування, формуванням нової системи орієнтацій особистості у світі цінностей, адже на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини та громадянина, передбачені Конституцією України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, необхідних для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Зроблено висновок, що під адміністративно-правовим регулюванням взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування та населенням в умовах воєнного стану слід розуміти систему адміністративно-правових засобів (елементів), сукупність прийомів та способів правового впливу на суспільні відносини, що виникають під час такої взаємодії, за допомогою яких визначається комплекс організаційних та спеціальних заходів, спрямованих на захист від протиправних посягань, а також забезпечення особистої безпеки громадян, боротьбу з правопорушеннями. Специфіка адміністративно-правового регулювання зазначеної взаємодії в умовах воєнного стану в Україні полягає у тому, що, з одного боку, вона відбувається в особливих внутрішньоорганізаційних умовах (комплектування особового складу, проходження служби, атестування, застосування поліцейськими спеціальних засобів тощо), а з іншого, – спрямовується на забезпечення як постійних або тимчасових (ситуаційних), так і загальнодержавних та регіональних явищ чи процесів.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, органи поліції, Національна поліція, органи місцевого самоврядування, населення, взаємодія, співпраця, воєнний стан.

Отримано 05.12.2022

Мацько Віта Андріївна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-4149-8744

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

У статті розкрито правовий статус Національної поліції України як суб'єкта запобігання і протидії корупції. Встановлено, що Національна поліція України у сфері запобігання та протидії корупції належить до суб'єктів зі спеціальними повноваженнями. Визначено повноваження Національної поліції України як суб'єкта запобігання і протидії корупції на внутрішньому та зовнішньому рівнях. На основі аналізу чинного законодавства України стосовно врегулювання діяльності Національної поліції України встановлено правову колізію щодо застосування дефініцій “запобігання” і “протидія” та окреслені напрями вдосконалення.

Ключові слова: Національна поліція України, суб'єкт, запобігання, протидія, корупція.

Головною “злоякісною пухлиною”, яка з середини пронизує все суспільство, знищує економіку, гальмує рух України на шляху до євроінтеграції та впливає на розвиток країни загалом, є корупція. Таке “важке захворювання” має не лише регіональний характер, воно здатне вражати людство на світовому рівні. Враховуючи значний масштаб ураження цієї “хвороби” та з метою її подолання, в нашій країні створено систему суб'єктів запобігання і протидії корупції, серед яких – Національна поліція України.

Поняття корупції досліджували такі відомі вчені, як: О.О. Акімов, М.А. Аніщенко, В.Д. Гвоздецький, Ю.В. Дем'янчук, С.М. Іншаков, О.О. Костенко, М.І. Мельник, А.О. Мухтаєв, І.О. Печенкін, І.О. Рева, В.О. Рядінська, А.І. Суббот, В.М. Трепак, І.В. Чемерис та інші. Розкриттю проблематики діяльності суб'єктів запобігання і протидії корупції в Україні свої роботи присвячували О.М. Бандурка, О.І. Безпалова, О.В. Бех, В.І. Василичук, В.В. Галунько, О.П. Гетманець, С.М. Гусаров, О.В. Джафарова, О.Ю. Дрозд, В.О. Іванцов, І.О. Калугіна, Т.О. Коломосьць, А.Т. Комзюк, О.М. Литвинов, М.В. Лошицький, Д.С. Машлякевич, Т.П. Мінка, О.М. Музичук, Д.Й. Никифорчук, С.І. Ніколаюк, С.Є. Пантелеєв, В.Б. Пчелін, В.В. Сокурєнко, А.А. Стародубцев, О.О. Шаповалов, С.О. Шатрава та інші. Проте постійні зміни в законодавстві призвели до часткової втрати актуальності деяких робіт.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу наукової літератури та нормативно-правових актів розкрити особливості повноважень Національної поліції України як суб'єкта запобігання і протидії корупції.

Для детального дослідження повноважень Національної поліції України у сфері запобігання і протидії корупції важливо визначити, до якої групи суб'єктів у вказаній вище сфері зазначений правоохоронний орган належать. Існує декілька варіантів розподілу суб'єктів запобігання і протидії корупції, так, наприклад деякі вчені розподіляють їх на дві групи:

- 1) спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;
- 2) уповноваженні підрозділи (особи) з питань виявлення корупції та запобігання їй [1].

На нашу думку, такий розподіл є не зовсім повним, адже враховані не всі суб'єкти у сфері запобігання і протидії корупції.

Інші науковці наводять більш ширший розподіл суб'єктів запобігання і протидії корупції, зокрема поділяють на такі групи:

- 1) суб'єкти, які беруть участь у запобіганні, виявленні, припиненні корупції, інформуванні населення про рівень корупції;
- 2) спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції;
- 3) органи державної влади і місцевого самоврядування та їх керівники;
- 4) суб'єкти запобігання корупції у діяльності юридичних осіб;
- 5) суб'єкти громадськості [2, с. 94].

Зважаючи на аналіз повноважень наведених вище суб'єктів, можемо констатувати, що завдання деяких з них у сфері запобігання і протидії корупції перетинається, тому ми вважаємо такий розподіл необґрунтовано розширеним.

Більш доцільним, на нашу думку, є розподіл суб'єктів, яких держава уповноважує вживати заходи із запобігання і протидії корупції, на:

- 1) суб'єкти із загальними повноваженнями;
- 2) суб'єкти зі спеціальними повноваженнями;
- 3) суб'єкти із повноваженнями учасника антикорупційних заходів.

Перша група суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, включає суб'єкти із загальними повноваженнями, які не створені спеціально для безпосередньої боротьби з корупцією, проте уповноважені протидіяти корупції, зокрема це – Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України. До другої групи належать суб'єкти зі спеціальними повноваженнями, що визначені у Законі України “Про запобігання корупції” та які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, тобто безпосередньо виявляють, припиняють або розслідують корупційні правопорушення. До таких суб'єктів належать: органи прокуратури, органи Національної поліції України, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Вищий антикорупційний суд. Третя група складається із суб'єктів, які мають право лише брати участь у запобіганні та протидії корупції. Однак у певних випадках вони мають право здійснювати заходи щодо припинення корупційних правопорушень, сприяти відновленню порушених прав чи інтересів держави, фізичних і юридичних осіб, брати участь в інформаційному й науково-дослідному забезпеченні проведення заходів щодо запобігання і протидії корупції, залучатися до таких заходів, це: державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їхні посадові та службові особи, посадові та службові особи юридичних осіб

публічного права, їх структурних підрозділів, громадяни, об'єднання громадян (за їх згодою) [3, с. 78]. Зважаючи на наведену вище класифікацію суб'єктів запобігання і протидії корупції та враховуючи, що НПУ належить до суб'єктів зі спеціальними повноваженнями, вважаємо за необхідне більш детально розглянути, якими саме спеціальними повноваженнями наділена НПУ у зазначеній сфері.

Правові засади організації та діяльності поліції, правовий статус та повноваження поліцейських визначено Законом України від 2 липня 2015 року № 580-VIII “Про Національну поліцію” (далі – Закон № 580-VIII). Саме у ст. 23 Закону № 580-VIII закріплені основні повноваження поліції, серед яких: вжиття заходів з метою виявлення та припинення кримінальних, адміністративних правопорушень тощо, в тому числі корупційних правопорушень [4]. Крім того, у п. 9 ч. 1 ст. 26 Закону № 580-VIII зазначено, що поліцейські наповнюють та підтримують в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах [4]. Із зазначеного вбачаємо, що до повноважень поліції належить запобігання і протидія корупції.

Якщо у Законі № 580-VIII прямо не вказано, що до повноважень НПУ належить запобігання і протидія корупції, то у Положенні про Національну поліцію, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877, встановлено, що Національна поліція з метою організації своєї діяльності: забезпечує в межах повноважень, передбачених законом, здійснення заходів щодо запобігання корупції в центральному органі управління Національної поліції, територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління [5]. Враховуючи це формулювання, НПУ здійснює заходи лише щодо запобігання корупції і лише на внутрішньому рівні, тобто питання протидії не згадується.

Якщо звернутися до кодифікованого законодавства, то до повноважень поліцейських у сфері запобігання і протидії корупції належить розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 262, 308, 312, 313, 320, 357, 364¹, 365², 368³, 368⁴ Кримінального кодексу України. Крім того, поліцейські складають протоколи про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, передбачені статтями 172⁴–172⁹ Кодексу України про адміністративні правопорушення [6]. Тобто тут уже поліція як суб'єкт запобігання і протидії корупції здійснює заходи протидії і лише на зовнішньому рівні, в цьому випадку аспект “запобігання” не вживається.

Випадки, коли законодавець відокремлює дефініцію “запобігання” від “протидії”, зустрічаються досить часто у нормативно-правових актах. На нашу думку, такий стан справ склався через часте реформування антикорупційного законодавства. Проте, на наш погляд, у нормах закону, який врегульовує повноваження поліції у сфері запобігання і протидії корупції, необхідно застосовувати ці поняття як єдину конструкцію, тобто “запобігання і протидія”. Здійснивши аналіз нормативно-правових актів, в яких законодавчо закріплені повноваження НПУ, можемо дійти висновку, що НПУ є суб'єктом запобігання і протидії корупції як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. Адже, як слушно зазначає В.Б. Пчелін,

про внутрішній варто говорити в разі здійснення заходів із запобігання і протидії корупції серед органів та підрозділів власне поліції, а про зовнішній – в тому разі, коли йдеться про реалізацію поліцією повноважень щодо недопущення вчинення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень, а також реагування на факти їх учинення [7, с. 74].

На внутрішньому рівні основним уповноваженим підрозділом з питань запобігання і протидії корупції в центральному органі управління поліції є Управління запобігання корупції НПУ. Відповідно до Положення про Управління запобігання корупції НПУ, яке затверджене наказом НПУ від 23.09.2021 № 798, основними завданнями підрозділу є:

1) розроблення, організація та контроль за проведенням заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією в Національній поліції України;

2) організація роботи з оцінки корупційних ризиків у діяльності Національної поліції України, підготовки заходів щодо їх усунення, внесення Голові Національної поліції України відповідних пропозицій;

3) надання методичної та консультаційної допомоги з питань додержання законодавства України щодо запобігання корупції працівникам центрального органу управління поліцією;

4) здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів у центральному органі управління поліції, сприяння його врегулюванню, інформування Голови Національної поліції України та Національного агентства з питань запобігання корупції (далі – Національне агентство) про виявлення конфлікту інтересів та заходи, вжиті для його врегулювання;

5) перевірка факту подання суб'єктами декларування, які проходять службу (працюють) у центральному органі управління поліції декларацій, та повідомлення Національного агентства про випадки неподання чи несвоєчасного подання таких декларацій у визначеному відповідно до Закону порядку;

6) здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства у Національній поліції України;

7) розгляд повідомлень про порушення вимог Закону працівниками центрального органу управління поліції та, за дорученням Голови, працівниками територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів поліції, закладів та установ, що належать до сфери управління Національної поліції України;

8) здійснення повноважень у сфері забезпечення захисту викривачів відповідно до Закону;

9) інформування Голови Національної поліції України, Національного агентства або інших спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції у випадках, передбачених законодавством, про факти порушення законодавства у сфері запобігання і протидії корупції [8].

Іншим суб'єктом, який також на внутрішньому рівні здійснює заходи із запобігання і протидії корупції є Департамент внутрішньої безпеки НПУ. До завдань зазначеного департаменту належить запобігання, виявлення, попередження і припинення кримінальних, корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, що готуються або вчинені поліцейськими, державними службовцями та іншими працівниками поліції [9].

Варто зазначити, що деякі завдання Управління запобігання корупції НПУ та Департаменту внутрішньої безпеки НПУ дублюються, наприклад: здійснення заходів за дотриманням антикорупційного законодавства; проведення різних заходів щодо запобігання корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією в Національній поліції України тощо. Проте основною відмінністю у закріплених завданнях цих двох підрозділів у сфері запобігання і протидії корупції є те, що Департамент внутрішньої безпеки НПУ здійснює оперативно-розшукову діяльність у зазначеній сфері, а Управління запобігання корупції НПУ формує та реалізує антикорупційні заходи, зокрема здійснює моніторингову та аналітичну діяльність.

Якщо вести мову про зовнішній рівень запобігання і протидії корупції НПУ, то він здійснюється органами досудового розслідування НПУ. Відповідно до ч. 1 ст. 216 КПК слідчі органів Національної поліції здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, у тому числі й корупційних, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування [10].

Підсумовуючи наведене вище, можемо констатувати, що НПУ як суб'єкт запобігання і протидії корупції зі спеціальними повноваженнями здійснює всі необхідні заходи щодо запобігання і протидії корупції як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях. Проте наявна розбіжність у нормативно-правових актах, зокрема щодо вживання дефініції “запобігання” і “протидії”, потребує врегулювання. У зв'язку з чим пропонуємо внести зміни до Закону № 580-VIII і при визначенні повноважень НПУ закріпити використання єдиної конструкції “запобігання і протидія корупції”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Томма Р., Ручка Ю. Особливості організації діяльності суб'єктів запобігання корупції у сфері реалізації антикорупційних заходів. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/29.pdf> (дата звернення: 01.11.2022).
2. Машиякевич Д.С. Система суб'єктів запобігання та протидії корупції. *Право*. 2015. № 2. С. 94–101.
3. Литвинов О.М. Адміністративно-територіальна координація діяльності суб'єктів профілактики злочинів в Україні на місцевому рівні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2002. 276 с.
4. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 01.11.2022).
5. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/877-2015-%D0%BF> (дата звернення: 01.11.2022).
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (дата звернення: 04.11.2022).
7. Пчелін В.Б. Органи Національної поліції України як суб'єкт запобігання та протидії корупції в Україні. *Право і безпека*. 2019. № 1(72). С. 72–77.
8. Положення про Управління запобігання корупції Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 23.09.2021 № 798. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Zapobigannia_korupcii/Nakaz_798_.pdf (дата звернення: 04.11.2022).
9. Положення про Департамент внутрішньої безпеки Національної поліції України: наказ Національної поліції України від 31.07.2019 № 765. URL: <https://www.npu.gov.ua/acts/polozhennya-pro-departament-vnutrishnoyi-bezpeki-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini> (дата звернення: 01.11.2022).

10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.11.2022).

REFERENCES

1. *Tomma R., Ruchka Yu.* Osoblyvosti orhanizatsii diialnosti subiektiv zapobihannia koruptsii u sferi realizatsii antykoruptsiinykh zakhodiv. “Peculiarities of the organization of activities of corruption prevention entities in the field of implementation of anti-corruption measures”. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/29.pdf> (Date of Application: 01.11.2022) [In Ukrainian].
2. *Mashliakevych D.S.* (2015). Systema subiektiv zapobihannia ta protydii koruptsii. “The system of subjects of prevention and counteraction of corruption”. Pravo. No. 2. P. 94–101 [In Ukrainian].
3. *Lytvynov O.M.* (2002). Administratyvno-terytorialna koordynatsiia diialnosti subiektiv profilaktyky zlochyniv v Ukraini na mistsevomu rivni. “Administrative-territorial coordination of activities of crime prevention entities in Ukraine at the local level”: diss. ... Candidate Jurid. Sciences: 12.00.07. Kharkiv. 276 p. [In Ukrainian].
4. Pro Natsionalnu politsiiu. “On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (Date of Application: 01.11.2022) [In Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu politsiiu. “On the approval of the Regulations on the National Police: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of October 28, 2015 No. 877”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/877-2015-%D0%BF> (Date of Application: 01.11.2022) [In Ukrainian].
6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. “Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine dated 07.12.1984 No. 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10> (Date of Application: 04.11.2022) [In Ukrainian].
7. *Pchelin V.B.* (2019). Orhany Natsionalnoi politsii Ukrainy yak subiekt zapobihannia ta protydii koruptsii v Ukraini. “Bodies of the National Police of Ukraine as a subject of preventing and countering corruption in Ukraine”. Pravo i bezpeka. No. 1(72). P. 72–77 [In Ukrainian].
8. Polozhennia pro Upravlinnia zapobihannia koruptsii Natsionalnoi politsii Ukrainy. “Regulations on the Office for Prevention of Corruption of the National Police of Ukraine: Order of the National Police of Ukraine dated 23.09.2021 No. 798”. URL: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/1/Docs/Zapobigannia_korupcii/Nakaz_798_.pdf (Date of Application: 04.11.2022) [In Ukrainian].
9. Polozhennia pro Departament vnutrishnoi bezpeky Natsionalnoi politsii Ukrainy. “Regulations on the Department of Internal Security of the National Police of Ukraine: order of the National Police of Ukraine dated 31.07.2019 No. 765”. URL: <https://www.npu.gov.ua/acts/polozhennya-pro-departament-vnutrishnoyi-bezpeki-nacionalnoyi-policiyi-ukrayini> (Date of Application: 01.11.2022) [In Ukrainian].
10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine dated 04.13.2012 No. 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (Date of Application: 01.11.2022) [In Ukrainian].

UDC 351.741(477)

Matsko Vita,Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Ukraine, Kyiv,
ORCID ID 0000-0002-4149-8744**THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT
OF PREVENTING AND COUNTERACTING CORRUPTION**

The article reveals the legal status of the National Police of Ukraine as a subject of preventing and counteracting corruption. The classifier of the subjects of prevention

© Matsko Vita, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).6](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).6)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

and counteraction to corruption, according to the results of which it was found that the National Police of Ukraine in the field of prevention and counteraction to corruption refers to the subjects with special powers. The powers of the National Police of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to corruption have been defined. Was found that the National Police of Ukraine carries out measures to prevent and counteract corruption at the internal and external levels. On the basis of analysis of the current legislation of Ukraine on the regulation of the activities of the National Police of Ukraine the legal conflict on the application of the definitions of “prevention” and “counteraction” was established.

The article examines the main powers of the Corruption Prevention Department of the National Police of Ukraine and the Department of Internal Security of the National Police of Ukraine in the field of preventing and combating corruption as entities engaged in preventing and combating corruption at the internal level. The author emphasizes that at the external level, prevention and counteraction to corruption are carried out by the pre-trial investigation bodies of the National Police of Ukraine. According to the article, some tasks in the sphere of preventing and combating corruption of the Department of Prevention of Corruption of the National Police of Ukraine and the Department of Internal Security of the National Police of Ukraine are duplicated. The author proposed to use a single structure “prevention and combating corruption” in the norms of the law regulating the powers of the police in the field of prevention and counteracting corruption.

Keywords: National Police of Ukraine, subject, prevention, counteraction, corruption.

Отримано 02.12.2022

Приходько Вадим Іванович,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0003-0452-6854

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ: РЕАЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті на основі аналізу чинного законодавства України розглянуто адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху. Підкреслюється, що однією з найбільш характерних і невід'ємних частин сучасної цивілізації є дорожній рух, а процеси, пов'язані з дорожнім рухом, явища, що його супроводжують, та їх наслідки призводять до значних людських жертв, спричиняють екологічні проблеми, завдають величезних матеріальних збитків, посідають важливе місце в суспільному житті та потребують уваги держави і всього суспільства загалом. Акцентовано, що адміністративно-правові засоби у своїй сукупності є одним із найбільш ефективних структурних елементів охоронної діяльності органів держави, спрямованої на формування та розвиток суспільних відносин у сфері дорожнього руху.

Ключові слова: безпека дорожнього руху, дорожньо-транспортні пригоди, адміністративно-правові засоби, нормативно-правові акти, правопорушення.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, дорожньо-транспортний травматизм натеper є однією з найбільших проблем охорони здоров'я. За прогнозами, у 2030 році дорожньо-транспортні пригоди можуть стати однією з основних п'яти причин смертності людей у світі. При цьому в Україні рівень смертності та травматизму внаслідок дорожньо-транспортних пригод є одним із найвищих в Європі, а рівень організації безпеки дорожнього руху залишається вкрай низьким, про що у своїх звітах неодноразово наголошували експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я, Світового банку та інших міжнародних інституцій.

Актуальність проблеми забезпечення безпеки дорожнього руху обумовлюється інтенсивним зростанням кількості джерел підвищеної небезпеки, зокрема транспортних засобів, та ускладненням вимог до осіб, які управляють ними. Сьогодні в Україні гостро стоїть питання профілактики аварійності та дорожньо-транспортного травматизму, який належить до однієї з трьох найпоширеніших причин смертності осіб у віці від 5 до 44 років, і якщо не вжити невідкладних та дієвих заходів, він може стати п'ятою найпоширенішою причиною смертності у світі. Саме забезпечення дорожньої безпеки шляхом чіткої організації дорожнього руху, покращення якості дорожньої інфраструктури, надання медичної допомоги постраждалим від дорожньо-транспортних пригод сприятиме захисту життя та здоров'я кожного громадянина, а отже, й зменшенню демографічних та соціально-економічних збитків від порушення Правил дорожнього руху.

Враховуючи важливість проблем, пов'язаних із безпекою дорожнього руху, дослідженню різноманітних аспектів забезпечення безпеки руху транспортних засобів у різний час було присвячено низку праць як українських, так і зарубіжних учених, зокрема: В. М. Бесчастного, В.В. Бесчастної, Д.Д. Бойка, Б.Ю. Бурбелі, М.Ю. Веселова, Л.Ю. Веселової, В.В. Воліка, Г.В. Галімшиної, Г.К. Голубевої, Т.О. Гуржія, С.М. Гусарова, Є.І. Гусевої, М.М. Долгополової, В.В. Доненка, В.В. Єгупенка, Є.М. Ключевої, Ю.С. Коллера, М.В. Кутерги, О.М. Кучеренка, М.В. Лазаренка, В.І. Майорова, Д.В. Мамчура, М.А. Микитюка, В.А. Мисливого, Р.І. Михайлова, Д.В. Малишка, О.Л. Міленіна, В.Ф. Муцка, В.В. Новікова, І.В. Новасардової, А.М. Подоляки, М.Г. Поліщук, В.Й. Развадовського, О.Ю. Салманової, О.І. Скорова, А.О. Собакаря, Л.І. Сопільника, М.М. Стоцької, В.М. Шудрікова, Т.А. Шумейко, Р.В. Ярової та ін.

Безпека дорожнього руху та її забезпечення правовими засобами є актуальною в епоху стрімкого розвитку транспорту, збільшення транспортного сполучення та зростання кількості користувачів транспортних засобів. Попри безумовний позитив такого технологічного прогресу, слід указати на значне поширення порушень правил безпеки дорожнього руху із боку різних учасників – і водіїв, і пішоходів тощо. Це потребує зваженого державного підходу до створення системи норм різних галузей права, які обслуговують цю групу суспільних відносин. Державна транспортна політика в галузі безпеки руху реалізується через законодавство України, нормативно-правову й нормативно-технічну базу, вдосконалення системи державного управління, управління державною власністю (об'єктами інфраструктури, підприємствами транспорту) та державне регулювання у сфері відносин і діяльності суб'єктів підприємництва. Нині контроль у сфері безпеки дорожнього руху здійснюється Кабінетом Міністрів України, місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, територіальними громадами, Національною поліцією, іншими спеціально уповноваженими на те державними органами (державний контроль), а також міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади (відомчий контроль). Чинне законодавство у сфері забезпечення безпеки учасників дорожнього руху та нормативно-правові акти, що регулюють діяльність підрозділів Національної поліції у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, неповною мірою відповідають суспільним потребам і міжнародно-правовим стандартам [6].

Підґрунтям забезпечення безпеки дорожнього руху, передусім, є низка нормативно-правових актів, затверджених на законодавчому рівні, які виконують роль юридичних регуляторів та формують національне законодавство з безпеки дорожнього руху. Основоположну роль серед цих нормативно-правових актів відіграють Конституція України [4], Кодекс України про адміністративні правопорушення [3], Кримінальний кодекс України [5], Закон України “Про дорожній рух” [9], Закон України “Про Національну поліцію” [12], постанова Кабінету Міністрів України “Про Правила дорожнього руху” [12].

Як юридичний інструментарій під правовими засобами розуміють закріплені Конституцією, нормами законів або інших правових актів прийоми, способи впливу на суспільні відносини з метою досягнення певного результату. Відповідно, до правових засобів відносять юридичні норми, правовідносини, індивідуальні

правовстановлюючі веління та приписи, акти правозастосовних органів тощо. У системі зазначених засобів (прийомів, заходів, способів) важлива роль відводиться адміністративно-правовим засобам. При цьому, на нашу думку, абсолютно необґрунтованим видається переконання деяких науковців, які зазначають, що термін “правові засоби” в реалізації адміністративних відносин не поширений. Швидше, навпаки, саме “адміністративно-правові засоби” характеризуються найбільшим розмаїттям. Їм притаманна низка специфічних властивостей, які, у свою чергу, характерні й для адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху [2].

Адміністративно-правові засоби у своїй сукупності є одним із найбільш ефективних структурних елементів охоронної діяльності органів держави, спрямованої на формування та розвиток суспільних відносин у сфері дорожнього руху на міцній нормативній основі, а їх порядок застосування визначено, як правило, адміністративно-процесуальними нормами [2]. Адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху за змістом та об’ємом охоплюють суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності держави. Водночас реалізація адміністративно-правових засобів належить до компетенції органів виконавчої влади, спеціально уповноважених посадових осіб і є результатом здійснення ними державно-владних повноважень.

Усі засоби забезпечення безпеки дорожнього руху в адміністративному праві можна розділити на нормативні, організаційні, матеріально-технічні та інформаційні. Кожна із зазначених груп має на меті недопущення або ж зменшення кількості ситуацій, наслідком яких є дорожньо-транспортні пригоди, а також усунення їх негативного впливу на суспільні відносини. Для більш повного розуміння їх сутності та механізмів їх реалізації варто зосередитися на кожній групі окремо.

Нормативні засоби можна певною мірою ототожнити з гарантіями забезпечення безпеки дорожнього руху. Такої ж думки притримується і Т. Чехович, яка, аналізуючи міжнародно-правові заходи забезпечення міжнародної безпеки, поділяє їх на три групи, серед яких виокремлює і нормативні засоби, надалі аналізуючи їх як нормативні гарантії [9, с. 279].

Система забезпечення безпеки дорожнього руху є нерозривно пов’язаною зі створенням системи органів та підрозділів, що таку безпеку забезпечуватимуть. Як відомо, ключовим спеціальним органом такого забезпечення є Національна поліція України. Серед низки засобів забезпечення безпеки провідну роль відіграють і організаційні заходи, спрямовані на забезпечення існування суб’єктів забезпечення безпеки дорожнього руху, на створення належних умов для реалізації відповідної діяльності, а також на забезпечення комплексності, структурованості, послідовності й ефективності діяльності суб’єктів шляхом організаційно-управлінського впливу на підрозділи та служби, безпосередньо задіяні у забезпеченні безпеки. Інакше кажучи, організаційними заходами у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є дії суб’єктів забезпечення безпеки на дорозі, що полягають у впливі керівної ланки на підпорядкований склад з метою організації та спрямування здійснення останнім діяльності у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Останньою, але не менш важливою групою засобів забезпечення безпеки дорожнього руху, є інформаційні засоби. Їх сутність виявляється в тому, що їх

спрямовано на формування правосвідомого ставлення суспільства до безпеки дорожнього руху, виправданості діяльності уповноважених суб'єктів забезпечення безпеки дорожнього руху, підвищення особистої відповідальності як одного з елементів забезпечення безпеки на дорозі. Засоби, що забезпечують доведення інформації до відома населення про стан забезпечення безпеки на дорогах, про вимоги, які висуваються до учасників дорожнього руху, про негативні наслідки недотримання правил дорожнього руху, керування транспортом, а також інша пропагандистська інформація максимально спрямовуються на підвищення рівня правосвідомості населення, що надалі має зменшити кількість порушень у сфері забезпечення дорожнього руху [14].

У загальному порядку адміністративного законодавства та практики його застосування, слід зазначити, що до основних адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху належать [15]:

1. Загальнообов'язкові правила у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху. Їх змістом визначаються межі поведінки посадових осіб суб'єктів управління, транспортних підприємств, їх працівників, громадян, представників контрольно-наглядових органів і громадських формувань у сфері дорожнього руху, тобто створюється належний правовий режим в галузі функціонування автотранспорту. Таким чином, загальнообов'язкові правила, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, займають провідне місце в системі адміністративно-правових засобів охорони цієї галузі суспільних відносин. Такий висновок підтверджується також тим, що всі інші адміністративно-правові засоби в цій сфері спрямовані на забезпечення їх реалізації, попередження та припинення їх порушень, притягнення винних до відповідальності;

2. Засоби переконання, позитивного стимулювання чи заохочувальні засоби, що сприяють підвищенню творчої активності учасників суспільних відносин у сфері дорожнього руху. Такі засоби засновані на прагненні учасників дорожнього руху до позитивних результатів своєї праці, до реалізації суспільних й особистих інтересів;

3. Засоби адміністративного примусу, що застосовуються з метою попередження, припинення правопорушень, забезпечення провадження у справах про адміністративні проступки та притягнення порушників до адміністративної відповідальності. Застосування адміністративного примусу слугує одним із найбільш вагомих факторів зміцнення законності, дисципліни та організованості на транспорті та в галузі дорожнього господарства, охорони встановленого порядку управління. В адміністративно-правовій літературі вже закріпився поділ цих засобів на три групи залежно від підстав, мети, правових наслідків і процесуальних особливостей їх застосування: адміністративно-запобіжні заходи, заходи адміністративного припинення і заходи адміністративної відповідальності [7].

До компетенції Національної поліції України належить здійснення превентивних заходів для забезпечення безпеки дорожнього руху. Згідно з п. 1 та п. 11 ст. 23 Закону України “Про Національну поліцію”, поліція, відповідно до покладених на неї завдань, здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; регулює дорожній рух та здійснює контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками та за

правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі [11].

Будь О.А. характеризує систему превентивних поліцейських заходів як сукупність адміністративно-правових засобів, прийомів впливу на суспільні відносини, що складаються в процесі виконавчо-розпорядчої діяльності органів Національної поліції України, які мають превентивний характер. Їх реалізація можлива суто в межах і на підставі правових норм, визначених Законом України “Про Національну поліцію”, іншими нормами адміністративного законодавства України, за допомогою яких у процесі виконання покладених на поліцію повноважень можливе досягнення бажаного результату поліцейської діяльності, яким є охорона прав і свобод людини, гарантування публічної безпеки і протидія злочинності [1].

Законом України від 16.02.2021 №1231–ІХ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху” були встановлені нові розміри штрафів за порушення правил дорожнього руху. Наприклад, були підвищені штрафи за водіння у стані алкогольного чи наркотичного сп’яніння. Якщо водій перебував у стані сп’яніння, йому буде загрожувати штраф розміром 17 тисяч грн (до цього штраф становив 10,2 тис.) з позбавленням водійських прав на рік. За повторне порушення протягом року санкція складає 34 тис грн із позбавленням права керування транспортними засобами на строк 3 роки з оплатним вилученням автомобіля або без такого [8]. Були переглянуті покарання за вчинення дорожньо-транспортної пригоди з постраждалими (стаття 286-1 Кримінального кодексу України).

За вчинення ДТП в стані алкогольного, наркотичного або іншого сп’яніння, унаслідок якого потерпілий отримав травми середньої тяжкості, позбавлятимуть волі на строк до трьох років із позбавленням права керувати транспортними засобами на строк від 3 до 5 років. Такі ж дії в разі тяжких тілесних ушкоджень потерпілого будуть каратися позбавленням волі на термін від 3 до 8 років з позбавлення прав від 5 до 8 років.

У разі смерті потерпілого суб’єкту злочину загрожує позбавлення волі на термін від 5 до 10 років із позбавленням права керування на термін від 5 до 10 років. Важливим є те, що цим законом впроваджується новий підхід до обчислення строків позбавлення водійських прав. Тепер терміни будуть не замінюватися, а складатися. Тобто, якщо людину позбавили прав строком на 1 рік, то у випадку другого порушення 1 рік замінювався трьома роками. Зараз терміни складатимуться. Додамо, що тепер мінімальний штраф за непристібнутий ремінь, відсутність шолома в мотоцикліста, неосвітлений номерний знак, розмову по телефону за кермом без гарнітури, порушення правил обгону, проїзду перехресть, зупинок, проїзд на заборонний сигнал світлофора підвищили до 510 грн, а штраф за втечу з місця дорожньо-транспортної пригоди становитиме 3,4 тис. гривень [8].

На сьогодні в Україні відсутня ефективна система управління безпекою дорожнього руху. Державні, регіональні та місцеві програми з підвищення безпеки дорожнього руху не втілюють при підготовці ні наукових розробок, ні міжнародного досвіду щодо організації, управління, профілактики та пропаганди безпеки дорож-

нього руху, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів. Крім того, у напрямі безпеки дорожнього руху потребує удосконалення: освітня система (учні, водії), система фінансування, медичне забезпечення. Досить гостро стоїть питання забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні у частині, що стосується аварійності та дорожньо-транспортного травматизму, в яких останнім часом окреслилася тенденція до погіршення. Зокрема, на пішоходів та велосипедистів припадає більше 40 % усіх смертельних дорожньо-транспортних пригод, що в кілька разів перевищує середньоєвропейські статистичні показники.

Закони і нормативно-правові акти, які регламентують діяльність у цьому напрямі, не забезпечують сьогодні відповідного рівня проведення пропаганди безпеки дорожнього руху, а це, як правило, призводить до зниження транспортної культури населення, зростання кількості адміністративних правопорушень і злочинів проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту.

Досягнення позитивного результату щодо забезпечення безпеки дорожнього руху можливе лише за умови дотримання нормативно затвердженої системи діяльності, яка уособлює єдині поняття, принципи, методичні підходи.

Важливо зазначити, що забезпечення безпеки дорожнього руху є пріоритетним напрямом розвитку для України. На підтримку міжнародних тенденцій у державі постійно приймаються та виконуються стратегічні, програмні та планові документи як на державному, так і на регіональному рівнях. Наразі актуальними документами з приводу розроблення безпеки дорожнього руху на державному рівні є Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року [13] та Державна програма підвищення безпеки дорожнього руху на період до 2023 року [10]. Ефективність виконання загальнодержавних документів найкраще досягається за допомогою деталізації їх положень на місцях: на рівні регіонів, окремих населених пунктів чи районів.

Отже, забезпечення безпеки дорожнього руху є однією з найважливіших складових забезпечення безпеки на автомобільному транспорті. Це пов'язано із тим, що сфера безпеки дорожнього руху має свій безпосередній вплив на всіх її учасників, як тих, хто здійснює переміщення на автомобільному транспорті, так і без нього. Діяльність із забезпечення безпеки дорожнього руху здійснює значна кількість суб'єктів, провідними серед яких є органи державної влади. Зазначена діяльність не обмежується виключно механізмами, а має комплексний характер. Саме дотримання принципів комплексності та системності під час забезпечення безпеки дорожнього руху є головним постулатом у створенні безпечних умов для учасників дорожнього руху

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буди О.А. Характеристика системи превентивних поліцейських заходів крізь призму норм адміністративного законодавства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 3 (24). С. 64.
2. Забезпечення Національною поліцією безпеки дорожнього руху: правові та організаційні аспекти: метод. рек. / В.І. Варивода, Д.А. Євдокимов, В.Г. Сюрвачик та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. 110 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2022).

4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к / 96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2022).
5. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2022).
6. Парасюк В.М., Демків Р.Я., Козут В.М. Безпека дорожнього руху: навч. посібник. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2022. 340 с.
7. Приходько В.І. Адміністративно-правові засоби забезпечення безпеки дорожнього руху: поняття та види. Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2021 в Україні (м. Київ, 20 трав. 2021 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. С. 242–243.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху: Закон України від 16.02.2021 № 1231 IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-20#Text>. (дата звернення: 06.10.2022).
9. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 № 3353-XII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2022).
10. Про затвердження Державної програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2023 р.: постанова Кабінету Міністрів України від 21 груд. 2020 р. № 1287. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/12872020-%D0%BF#Text>. (дата звернення: 06.10.2022).
11. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> / (дата звернення: 06.10.2022).
12. Про Правила дорожнього руху: постанова КМУ від 10.10.2001 № 1306. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 06.10.2022).
13. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2020 р. № 1360. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020p#Text>. (дата звернення: 06.10.2022).
14. Сокурченко В.В., Стрижак А.О. Загальна характеристика адміністративно-правових засобів забезпечення безпеки дорожнього руху в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (93). С. 194–202.
15. Чехович Т.В. Забезпечення міжнародної безпеки міжнародно-правовими засобами. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.

REFERENCES

1. Bud O.A. (2018). Kharakterystyka systemy preventyvnykh politseiskykh zakhodiv kriz pryзму norm administratyvnoho zakonodavstva Ukrainy. “Characteristics of the system of preventive police measures through the prism of the norms of administrative legislation of Ukraine”. Carpathian Legal Gazette. No. 3 (24). 64 p. [In Ukrainian].
2. Zabezpechennia Natsionalnoiu politsiiei bezpeky dorozhnoho rukhu: pravovi ta orhanizatsiini aspekty. “Provision of traffic safety by the National Police: legal and organizational aspects”: method. rec. / V.I. Varyvoda, D.A. Yevdokimov, V.H. Siuravchik and other. Kyiv: National. Acad. Internal Affairs, 2019. 110 p. [In Ukrainian].
3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. “Code of Ukraine on Administrative Offenses: Code of Ukraine dated December 7, 1984 No. 8073-X”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://law.advice.gov.ua>. (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].
4. Konstytutsiia Ukrainy. “Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 No. 254k / 96-VR”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://law.advice.gov.ua>. (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://law.advice.gov.ua>. (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].
6. Parasiuk V.M., Demkiw R.Ya., Kohut V.M. (2022). Bezpeka dorozhn'oho rukhu. “Road traffic safety”: a study guide. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 340 p. [In Ukrainian].

7. *Prykhodko V.I.* (2021). Administratyvno pravovi zasoby zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu: poniattia ta vydy. "Administrative-legal means of ensuring road traffic safety: concepts and types. Development of science and technology: problems and prospects": a collection of theses of the International Scientific and Practical Internet Conference on the occasion of the Science Day - 2021 in Ukraine (Kyiv, May 20, 2021). Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. P. 242–243 [In Ukrainian].

8. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za okremi pravoporushennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu. "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding increased liability for certain offenses in the field of road traffic safety: Law of Ukraine dated February 16, 2021 No. 1231 IX". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://law.advice.gov.ua/laws/show/1231-20#Text> (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].

9. Pro dorozhnii rukh. "On road traffic: Law of Ukraine dated June 30, 1993 No. 3353 – XII". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://law.advice.gov.ua> (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2023 r. "On the approval of the State program for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2023: resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 21, 2020 No. 1287". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://law.advice.gov.ua/laws/show/1287-2020-%D0%BF#Text> (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].

11. Pro Natsionalnu politsiiu. "On the National Police: Law of Ukraine dated July 2, 2015 No. 580-VIII". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://law.advice.gov.ua/laws/show/580-19/> (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].

12. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu. "About Traffic Rules: Decree of the CMU dated 10.10.2001 No. 1306". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://law.advice.gov.ua> (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].

13. Pro skhvalennia Stratehii pidvyshchennia rivnia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini na period do 2024 roku. "On the approval of the Strategy for increasing the level of road safety in Ukraine for the period until 2024: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 21, 2020 No. 1360". Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://law.advice.gov.ua/laws/show/1360-2020-r#Text>. (Date of Application: 06.10.2022) [In Ukrainian].

14. *Sokurenko V.V. Stryzhak A.O.* (2021). Zahalna kharakterystyka administratyvno-pravovykh zasobiv zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu v Ukraini. "General characteristics of administrative and legal means of ensuring road traffic safety in Ukraine". Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs. No. 2 (93). P. 194–202. [In Ukrainian].

15. *Chekhovych T.V.* (2013). Zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky mizhnarodno-pravovymy zasobamy. "Ensuring international security by international legal means". Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs. No. 1. P. 277–283. [In Ukrainian].

UDC 342.951

Prykhodko Vadym,Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-0452-6854

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MEANS OF ENSURING ROAD SAFETY IN UKRAINE: REALITY AND PROSPECTS

This article is a study of administrative and legal means of ensuring road traffic safety. The author has found that one of the most characteristic and integral parts of modern civilization is road traffic, and the processes associated with road traffic, the phenomena which accompany it and their consequences lead to significant human

© Prykhodko Vadym, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).7](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).7)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravoohorona.com/>

casualties, cause environmental problems, cause huge material damage, occupy an important place in public life and require attention of the State and the entire society. Currently, transport, especially road transport, is considered as a source of increased danger, and its operation associated with risk to human life and health. For reducing the risks of danger to life and health of people, the environment and society as a whole the state applies various legal tools, among which the most clearly stand out administrative and legal means of ensuring road safety. It is determined that administrative and legal means of ensuring road safety is a totality of techniques and methods, through which the police affects social relations in this area in order to ensure the normal functioning of vehicles, formation of the habit of road users to voluntarily comply with the requirements of legal norms, prevention and termination of violations of generally binding rules, norms and standards in the field of road traffic, bringing perpetrators to justice. The main administrative and legal means of ensuring road safety include the following: 1) generally binding rules in the field of road safety; 2) means of persuasion, positive stimulation or incentives that promote the creative activity of participants in public relations in the field of road traffic; 3) means of administrative coercion used to prevent, stop offenses, ensure proceedings in cases of administrative offenses and bring offenders to justice. Administrative and legal measures are exactly a set of actions or techniques that are implemented in a narrow direction determined by the purpose of state regulation.

Keywords: road safety, road traffic accidents, administrative and legal means, regulations, offenses.

Отримано 29.11.2022

Рядінська Валерія Олександрівна,доктор юридичних наук, професор,
завідувач науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-2210-5933

Токарева Катерина Олегівна,кандидат юридичних наук, т. в. о. завідувача кафедри
Міжнародного науково-технічного університету
імені академіка Юрія Бугая, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-7891-226X

Козакова Ірина Віталіївна,кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри ВНЗ
“Національна академія управління”, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-9145-8994

АНТИКОРУПЦІЙНА ЗАБОРОНА ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ, СВОГО СТАНОВИЩА ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З ЦИМ МОЖЛИВОСТЕЙ: ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті досліджено застосування антикорупційної заборони щодо використання службових повноважень, свого становища та пов'язаних з цим можливостей. На основі аналізу зазначеної заборони висвітлено прогалини в антикорупційному законодавстві України. Констатовано, що відсутність визначення форм такої заборони призводить до появи неоднозначного підходу до правової оцінки події. Окреслені поняття “службові повноваження”, “службове становище”, “службові можливості”, які запропоновано закріпити у чинному законодавстві України.

Ключові слова: *запобігання корупції, антикорупційна заборона, службові повноваження, службове становище, службові можливості, антикорупційне законодавство.*

Прийняття Закону України від 14.10.2014 № 1700-VII “Про запобігання корупції” (далі – Закон № 1700-VII) [1] зумовило введення в дію низки обмежень та заборон, спрямованих на зменшення корупційних ризиків у діяльності, запобігання виникненню конфлікту між приватними інтересами та публічно-правовими обов'язками, обумовленими займаною посадою, недопущення вчинення корупційних та пов'язаних з корупцією правопорушень, а також підвищення рівня довіри громадян до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та осіб, які прирівнюються до них.

До антикорупційних заборон та обмежень, закріплених у нормах Закону № 1700-VII, належать обмеження щодо: одержання подарунків; суміщення та

сумісництва; укладання трудових договорів; заборони використання службових повноважень чи свого становища та пов'язані з цим можливості, укладання договорів про управління належним майном; виконання рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать закону; розголошення або використання інформації, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових повноважень; прямого підпорядкування близьких осіб тощо.

Новизна та певна недосконалість розроблених законодавцем антикорупційних норм призвели до широкої наукової полеміки навколо антикорупційних заборон та обмежень. Проблема антикорупційних обмежень щодо одержання подарунків приділяли увагу К.В. Берднікова [2, с. 77], О.О. Гладун, К.Г. Годуєва [3, с. 32–37], О.О. Дудоров [4], В.М. Киричко [5, с. 125], О.В. Кобець [6, с. 154], Т.О. Коломоєць [7, с. 15], Р.О. Кукурудз [8, с. 93], Т.С. Курило [9, с. 128], П.С. Лютиков [10, с. 165], Т.Р. Масюта [11], І.П. Мельничук [12, с. 102], А.В. Тітко [13, с. 69], Н.М. Ярмиш [14, с. 49] тощо. Особливості обмежень щодо сумісництва та суміщення стали предметом досліджень В.М. Білика [15, с. 82–88], О.З. Гладун [16, с. 52], З.А. Загінєй [17, с. 40], М.І. Іншина [18, с. 15], І.Д. Пастуха [19, с. 286], І.Й. Снігур, О.В. Мельника [20, с. 30], В.Д. Сенник [21, с. 60], Д.П. Скачка [22, с. 381] тощо. Питанням антикорупційної заборони спільної роботи близьких осіб приділяли свою увагу В.І. Бенедик [23, с. 172], С.Ю. Бойко [24, с. 136], Д.В. Гудков [25, с. 9], І.В. Діденко [26, с. 103], С.М. Пантелєєв [27, с. 148], С.П. Рабінович [28], М.В. Фоміна, В.В. Кузьменко [29, с. 183] тощо. Окремі публікації приділялися й іншим антикорупційним заборонам та обмеженням, проте дослідженню антикорупційної заборони щодо використання службових повноважень, свого становища та пов'язаних з цим можливостей у науковій площині приділено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз зазначеної заборони та висвітлення прогалин в антикорупційному законодавстві, які можуть впливати на прозорість та зрозумілість її механізму.

Заборона використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі й використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах, передбачена статтею 22 Закону № 1700-VII [1]. Зазначена заборона фактично включає в себе: 1) заборону на використання службових повноважень або становища та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб; 2) визначення форми такої заборони – використання будь-якого державного чи комунального майна або коштів у приватних інтересах.

Забороні на використання службових повноважень або становища та пов'язаних з цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб притаманні такі ознаки: 1) стосується заборони протиправного використання трьох ресурсів: службових повноважень, службового становища, службових можливостей; 2) стосується протидії протиправній меті – одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб [30, с. 152–162].

Форми використання своїх службових повноважень або свого становища у статті 22 Закону № 1700-VII фактично не визначено, крім використання будь-

якого державного чи комунального майна або коштів у приватних інтересах. У попередньому Законі України від 07.04.2011 № 1506-VI “Про засади запобігання і протидії корупції” до таких форм належали сприяння фізичним і юридичним особам у здійсненні ними підприємницької діяльності, в отриманні субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів тощо; бути повіреним третіх осіб у справах державного органу, в якому вони працюють; сприяння фізичним і юридичним особам у досягненні перемоги в процедурі закупівлі всупереч вимогам закону; сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні ними зовнішньоекономічної, кредитно-банківської та іншої діяльності з метою незаконного одержання за це матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг; неправомірне втручання, використовуючи своє посадове становище, у діяльність інших державних органів чи посадових осіб з метою перешкодити виконанню ними своїх повноважень; бути повіреними третіх осіб у справах державного органу, діяльність якого вони контролюють; надавання незаконних переваг фізичним або юридичним особам під час підготовки й ухвалення нормативно-правових актів чи рішень [31]. Проте зазначені норми не були відтворені у нормах Закону № 1700-VII, тому форми використання своїх службових повноважень або свого становища визначаються суб’єктивно в окремих випадках. Так, в одному з науково-практичних коментарів до Закону № 1700-VII зазначається, що до таких форм належатимуть спроможність керівника центрального органу виконавчої влади схилити не підпорядковану, не підконтрольну та не підзвітну йому службову особу державного підприємства до ухвалення певного рішення [32, с. 168]. В іншому коментарі до цього ж Закону зазначається, що використання службових повноважень та становища з метою одержання неправомірної вигоди можливе у формі сприяння отриманню контрактів з державними установами чи органами місцевого самоврядування, сприяння працевлаштуванню, здійснення впливу на прийняття рішень, надання переваг певним фізичним або юридичним особам при наданні дозволів тощо [33, с. 342]. У третьому науково-практичному коментарі до Закону № 1700-VII висувається позиція, що найбільше різновидів використання своїх службових повноважень або свого становища та пов’язаних з цим можливостей містить Кримінальний кодекс України, при цьому зазначається, що будь-яке таке використання може бути вчинено з метою одержання неправомірної вигоди. Наприклад: втручання у здійснення виборчою комісією чи комісією з референдуму їх повноважень (ч. 4 ст. 157); порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції (ч. 2 ст. 163); незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім’ю громадян (ч. 2 ст. 169); складання, видача неправдивих офіційних документів, підроблення офіційних документів (ст. 366); нецільове використання бюджетних коштів (ст. 210); видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження до бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211); доведення до банкрутства (ст. 219); розтрата, відчуження, приховування, підміна, пошкодження, знищення майна або інші незаконні дії з майном, на яке накладено арешт, із заставленим майном або майном, яке описано, чи порушення обмеження (обтяження) права користуватися таким майном, здійснення банківських операцій з коштами, на які накладено арешт (ст. 388); невиконання дій, які особа за своїми службовими обов’язками мала виконати (ст. 426)

[34]. Крім цього, автори коментаря зазначають, що заборонені форми використання своїх службових повноважень або свого становища спеціальними суб'єктами визначено також у положеннях Кодексу про адміністративні правопорушення України, і відносять до них порушення встановлених термінів виплати пенсій, стипендій, заробітної плати, виплату їх не в повному обсязі; надання документів, що містять недостовірні дані; порушення терміну проведення атестації робочих місць за умовами праці та порядку її проведення, а також інші порушення вимог законодавства про працю (ст. 41); перекручення або приховування даних державного земельного кадастру (ст. 53²); порушення порядку взяття на облік та строків заселення жилих будинків і жилих приміщень і порядку ведення єдиного державного реєстру громадян, які потребують поліпшення житлових умов (ст. 149, 149¹); незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172⁸); невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172⁹); неправомірне використання державного майна (ст. 184¹); порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків (ст. 184²) тощо. Проте, як зазначають автори, якщо тільки службова особа, яка вчиняє одне із згаданих діянь, що передбачені Кодексом про адміністративні правопорушення України, ставить за мету одержати неправомірну вигоду (у тому числі погоджується чи обіцяє одержати її, просить чи вимагає) або одержує її, діяння трансформується – залежно від конкретних обставин справи – у злочин, передбачений відповідною частиною 364, 364-1, 388 або 368-3 Кримінального кодексу України, звідси, за наявності інших необхідних ознак такого злочину [34].

Відсутність визначення форм використання своїх службових повноважень або свого становища та пов'язаних з цим можливостей, на нашу думку, є прогалиною антикорупційного законодавства, оскільки на практиці не може не призводити до появи неоднозначного підходу до оцінки того, чи використав спеціальний суб'єкт службові повноваження або становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, оскільки пов'язане із застосуванням оціночних понять, які не мають сталого юридичного визначення, таких як службові повноваження, службове становище, службові можливості.

Так, службові повноваження у різних джерелах визначаються як:

офіційно покладені на певну особу обов'язки здійснювати будь-яку службову діяльність, а також окремі переваги, надані їй для максимально ефективного здійснення зазначених обов'язків, передбачені відповідним нормативно-правовим актом: Конституцією, законом, міжнародним договором, указом, постановою, статутом, положенням, правилами, інструкцією тощо. При цьому межі повноважень посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підстави та способи їх здійснення повинні також бути передбачені законодавчими актами та можуть бути розвинуті у підзаконних актах [32, с. 168];

комплекс офіційно покладених на державного службовця конкретних функціональних обов'язків, а також повноважень, наданих йому виключно для ефективного виконання таких обов'язків, які передбачені Конституцією, законами, а також виданими на їх виконання указами, постановами, положенням, правилами, інструкціями тощо [35];

певні конкретні завдання, у яких розкривається конкретна мета діяльності органу та певні функції, які передбачають сферу діяльності органу й окреслюють

те коло процесуальних дій, справ, роботи, яке необхідно зробити для виконання покладених на нього завдань [36, с. 121];

офіційно покладені на особу обов'язки здійснювати лише службову діяльність, зокрема керівництво службовими справами, вироблення необхідних управлінських рішень, їх реалізація, підготовка та аналіз службової інформації, зайняття службових посад в організаціях, установах, на підприємствах; службові повноваження можуть бути різними за характером, а саме: адміністративно-господарські, інженерно-технічні, владні, організаційно-розпорядчі, державні або недержавні [37, с. 532];

сукупність прав, обов'язків та поєднаних в одну правомочність правообов'язків службовця, що пов'язані з виконанням передбачених для його посади публічних завдань і функцій [32, с. 168];

визначені у відповідних законах, посадових інструкціях, трудових договорах та інших документах, в яких закріплюються права та обов'язки спеціальних суб'єктів [38], тощо.

Підхід до визначення поняття “службове становище” зазвичай зустрічається у роботах науковців, які досліджують проблеми зловживання таким становищем. Виходячи з їх аналізу, можемо констатувати, що таке поняття, яке розглядається у переважній більшості робіт, визначається як пов'язаний зі службовими повноваженнями вплив чи авторитет посади, службові зв'язки, а також можливість давати вказівки, рекомендації підпорядкованим організаціям і, відповідно до свого службового становища, контролювати їх виконання тощо [39, с. 160].

Визначення поняття службових можливостей також вирізняється певною невизначеністю. Так, М.Й. Коржанський з цього приводу зазначає, що “...незрозуміло про які можливості йдеться. Поєднані ці можливості з використанням службовою особою наданих їй повноважень чи ні. Тому що закон не називає використання можливостей злочином. І якщо особа, вчиняючи певні дії, не використовує наданих їй повноважень, то вона не є службовою особою, бо чим ще іншим відрізняється службова особа від приватної” [41, с. 415]. У науково-практичному коментарі до Закону № 1700-VII зазначається, що службові можливості не пов'язані з використанням службових повноважень чи службового становища, яке дозволяє впливати на підлеглих, можуть бути зумовлені статусно-репутаційним значенням займаної посади, і наголошується, що службові можливості можуть виражатися у спроможності керівника центрального органу виконавчої влади схилити не підпорядковану, не підконтрольну та не підзвітну йому службову особу державного підприємства до ухвалення певного рішення [32, с. 168].

На наш погляд, визначення таких понять доцільно було б закріпити у нормах Закону № 1700-VII у такій редакції:

“Службові повноваження – це сукупність прав та функціональних обов'язків суб'єктів, визначених у статті 3 цього Закону, закріплених Конституцією, відповідними законами, виданими на їх виконання указами, постановами, статутами, положеннями про структурні підрозділи, в яких вони працюють, посадовими інструкціями, трудовими договорами та іншими організаційно-розпорядчими документами, що пов'язані з виконанням ними передбачених для їх посад завдань та функцій.

Службове становище – пов'язані зі службовими повноваженнями вплив чи авторитет посади, службові зв'язки, а також можливість давати вказівки, реко-

мендації підпорядкованим організаціям і, відповідно до свого службового становища, контролювати їх виконання тощо.

Службові можливості – спроможність, зумовлена статусно-репутаційним значенням займаної посади суб'єктів, визначених у статті 3 цього Закону, схилити невідпорядковану, невідконтрольну та невідзвітну службову особу державного підприємства до ухвалення певного рішення”.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 15.11.2021).
2. Берднікова К.В. Адміністративна відповідальність за порушення встановлених заборон та обмежень у сфері запобігання корупції в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. С. 77.
3. Гладун О., Годуєва К. Запобігання корупції шляхом встановлення обмежень щодо одержання подарунків. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1 (47). С. 32–37.
4. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Порушення обмежень щодо одержання подарунків: проблеми кваліфікації та вдосконалення законодавства. URL: <file:///C:/Users/Lera/Downloads/7431-14923-1-SM.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).
5. Киричко В.М. Проблема розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності за порушення заборон одержання неправомірної вигоди й подарунків, шляхи її вирішення. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 125.
6. Кобець О.В. Особливості прозорості одержання подарунків працівниками правоохоронних органів та особами, уповноваженими на виконання функцій держави. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 154.
7. Коломоєць Т.О. Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, за законодавством України: науково-практичний нарис. Запоріжжя. Видавничий дім “Тельветика”, 2018. С. 15.
8. Коломоєць Т.О., Кукурудз Р.О. Подарунки для публічних службовців в Україні: заборона, обмеження чи дозвіл як оптимальна модель правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 1. С. 93.
9. Курило Т.С. “Подарунок” як предмет адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-5 КУПАП, вчиненого нотаріусом. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Т. 3. С. 128.
10. Коломоєць Т.О., Лютиков П.С. Обмеження щодо одержання подарунків як засіб запобігання правопорушенням, пов'язаним із корупцією: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 12. С. 165.
11. Масюта Т.Р. Обмеження щодо одержання подарунків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та особами, які прирівнюються до них. URL: www.lf-znu.zp.ua/docs/roboti/12.doc (дата звернення: 15.11.2021).
12. Мельничук І.П. Окремі аспекти застосування Закону України “Про запобігання і протидію корупції”. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2012. № 1. С. 102.
13. Тітко А.В. Ознаки обмеження одержання подарунків як різновиду адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією. *Прикарпатський юридичний вісник*. Одеса, 2018. Вип. 4(25). Т. 3. С. 69.
14. Ярмиш Н.М. Про співвідношення одержання неправомірної вигоди з одержанням забороненого подарунку. *Вісник прокуратури*. 2016. С. 49.
15. Білик В.М. Правовий аналіз проходження служби в поліції щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2015. Вип. 2. С. 82–88. С. 83.
16. Гладун О.З. Заборона займатися іншою оплачуваною діяльністю. *Вісник Національної академії адвокатури України*. 2016. № 4. С. 52.
17. Загинець З.А. Зайняття іншою оплачуваною діяльністю як складова антикорупційної заборони. *Наука і правоохорона*. 2017. № 3. С. 40.
18. Ішин М.І. Службове сумісництво поліцейських. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2016. № 31. С. 15.
19. Пастух Д.І. Службове сумісництво поліцейських. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 286.
20. Снігур І.Й., Мельник О.В. Обмеження наукової та викладацької діяльності державних службовців: аналіз антикорупційних новел. *ВВАУ*. 2010. № 1. С. 30.
21. Сенник В.Д., Загинець З.А. Інша оплачувана діяльність як складова обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 60.

22. Скачко Д.П. “Інша оплачувана діяльність” у контексті Закону України “Про засади запобігання і протидії корупції”. *Митна справа*. 2013. № 6 (90). Ч. 2. Кн. 2. С. 380–383. С. 381.
23. Бенедик В.І. Щодо застосування обмежень спільної роботи близьких осіб до завідуючих структурними підрозділами закладів охорони здоров’я. *Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Вип. 12. С. 172.
24. Бойко С.Ю. Переведення і звільнення працівника у випадку порушення обмеження спільної роботи близьких осіб. *Соціальне право*. 2019. № 2. С. 136.
25. Гудков Д.В. Адміністративно-правові засоби запобігання і протидії корупції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2018. С. 9.
26. Діденко І. Непотизм, фаворитизм та кронізм як причини виникнення конфлікту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. С. 103.
27. Пантелеєв С.М. Адміністративно-правове регулювання антикорупційних заборон та обмежень у діяльності поліцейських в Україні: дис. ... д-ра філос.: 081 Право. Київ, 2020. С. 148.
28. Рабінович С. Неформальні практики публічної влади як форма дії фактичної конституції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 3 (74). URL: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/varpu_2013_3_16.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
29. Фоміна М.В., Кузьменко В.В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин. *Економічний вісник ун-ту*. 2013. Вип. 21 (1). С. 183.
30. Хамходера О.П. Безсистемність антикорупційної суб’єктності патронатних службовців: “громадські засади” та інші квазіновації. *Журнал східноєвропейського права*. 2020. Вип. 77. С. 152–162.
31. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 07.04.2011 № 1506-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text> (дата звернення: 01.12.2021).
32. Науково-практичний коментар до Закону України “Про запобігання корупції” / Банчук О. та ін.; наук. ред. Хавронюк. Київ: Ваіте, 2018. С. 168.
33. Науково-практичний коментар до Закону України “Про державну службу”. Ред. кол.: К.О. Ващенко, І.Б. Коліушко, В.П. Тимошук, В.А. Дерещ (відп. ред.). Київ: ФОП Москаленко О. М., 2017. 796 с.
34. Науково-практичний коментар до Закону України “Про запобігання корупції” / Андрейко Ю.О. та ін. Національна академія внутрішніх справ. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 348 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/nauk_kom1.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
35. Конфлікт інтересів. Роз’яснення положень Розділу V “Запобігання та врегулювання конфлікту інтересів” Закону України “Про запобігання корупції”. URL: http://www.lutsukrstat.gov.ua/korupc_4.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
36. Адміністративне право України. Загальна частина. Альбом схем: навч. посіб. / Ю.П. Битяк, В.В. Зуй, В.М. Гаращук та ін. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2003. 121 с.
37. Юридична енциклопедія. Київ: Видавництво “Українська енциклопедія” імені М.П. Бажана, 2003. Т. 5. С. 532.
38. Методичні рекомендації щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів: рішення НАЗК від 29.09.2017 № 839. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/departament-monitoryngu-dotrymannya-zakonodavstva-pro-konflikt-interesiv-ta-inshyihobmezhen-shhodo-zapobigannya-korupciyi/metodychni-rekomendatsiyi/> (дата звернення: 15.11.2021).
39. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. За заг. ред. В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. Харків: Нац. ун-т “Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого”, 2011. 160 с.
40. Мартиненко В.О. Результати дослідження проблеми запобігання зловживанню владою або службовим становищем державних службовців в Україні. *Visegrad journal on humanrights*. 2019. № 2. С. 41–46.
41. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 415 с.

REFERENCES

1. Pro zapobihannia koruptsii. “On prevention of corruption”: Law of Ukraine from 14.10.2014 No. 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>. (Date of Application: 15.11.2021) [In Ukrainian].
2. Berdnikova K.V. (2016). Administratyvna vidpovidalnist za porushennia vstanovlenykh zaboron ta obmezhen u sferi zapobihannia koruptsii v Ukraini. “Administrative liability for violation of established prohibitions and restrictions in the field of corruption prevention in Ukraine”: dys. ... cand. jurid. sciences: 12.00.07. Kyiv. P. 77. [In Ukrainian].
3. Hladun O., Hoduieva K. (2017). Zapobihannia koruptsii shliakhom vstanovlennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv. “Prevention of corruption by establishing restrictions on receiving gifts”. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*. No. 1 (47). 33 p., p. 32–37. [In Ukrainian].
4. Dudorov O.O., Movchan R.O. Porushennia obmezhen shchodo oderzhannia podarunkiv: problemy kvalifikatsii ta vdoskonalennia zakonodavstva. “Violation of restrictions on receiving gifts: problems of qualification and improvement of legislation”. URL: <file:///C:/Users/Lera/Downloads/7431-14923-1-SM.pdf>. (Date of Application: 15.11.2021) [In Ukrainian].

5. *Kyrychko V.M.* (2017). Problema rozmezhuvannia kryminalnoi ta administrativnoi vidpovidalnosti za porushennia zaboron oderzhannia nepravomirnoi vyhody y podarunkiv, shliakhy yii vyrishennia. Problemy zakonnosti. "The problem of delimitation of criminal and administrative liability for violation of prohibitions on receiving undue benefits and gifts, ways to solve it". Iss. 138. 125 p. [In Ukrainian].

6. *Kobets O.V.* (2011). Osoblyvosti prozorosti oderzhannia podarunkiv pratsivnykamy pravookhoronnykh orhaniv ta osobamy, upovnovazhenymy na vykonannia funktsii derzhavy. "Features of transparency of receiving gifts by law enforcement officers and persons authorized to perform state functions". Chasopys Kyivskoho universytetu prava. No. 4. 154 p. [In Ukrainian].

7. *Kolomoiets T.O.* (2018). Obmezhennia shchodo oderzhannia podarunkiv osobamy, upovnovazhenym na vykonannia funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia, za zakonodavstvom Ukrainy. "Restrictions on receiving gifts by persons authorized to perform the functions of the state or local self-government, according to the legislation of Ukraine": naukovo-praktychnyi narys. Zaporizhzhia. Vydavnychiy dim "Helvetyka". 15 p. [In Ukrainian].

8. *Kolomoiets T.O., Kukurudz R.O.* (2018). Podarunky dlia publichnykh sluzhbovtziv v Ukraini: zaborona, obmezhennia chy dozvil yak optymalna model pravovoho rehuliuвання. "Gifts for public officials in Ukraine: prohibition, restriction or permission as an optimal model of legal regulation". Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal. No. 1. 93 p. [In Ukrainian].

9. *Kurylo T.S.* (2017). "Podarunok" yak predmet administrativnoho pravoporushennia, peredbacheno st. 172-5 KUPAP, vchynenoho notariusom "Gift" as the subject of an administrative offense under Art. 172-5 of the Code of Administrative Offenses committed by a notary". Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Iss. No. 2. Vol. 3. 128 p. [In Ukrainian].

10. *Kolomoiets T.O., Liutikov P.S.* (2017). Obmezhennia shchodo oderzhannia podarunkiv yak zasib zapobihannia pravoporushenniam, poviazanym iz koruptsiieiu: pravovyi aspekt. "Restrictions on receiving gifts as a means of preventing corruption-related offenses: legal aspect". Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. No. 12. 165 p. [In Ukrainian].

11. *Masiuta T.R.* Obmezhennia shchodo oderzhannia podarunkiv osobamy, upovnovazhenymy na vykonannia funktsii derzhavy abo mistsevoho samovriaduvannia, ta osobamy, yaki pryivniuiutsia do nykh. "Restrictions on receipt of gifts by persons authorized to perform the functions of the state or local self-government and persons equated to them". URL: www.lf-znu.zp.ua/docs/roboti/12.doc. (Date of Application: 15.11.2021. [In Ukrainian].

12. *Melnychuk I.P.* (2012). Okremi aspekty zastosuvannia Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia i protydii koruptsii". "Certain aspects of application of the Law of Ukraine "On Prevention and Combating Corruption". Visnyk natsionalnoi akademii prokuratura Ukrainy. No. 1. 102 p. [In Ukrainian].

13. *Titko A.V.* (2018). Oznaky obmezhennia oderzhannia podarunkiv yak riznovydu administrativnoho pravoporushennia, poviazanoho z koruptsiieiu. "Signs of restriction of receiving gifts as a type of administrative offense related to corruption". Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Odesa. Iss. 4(25). Vol. 3. 69 p. [In Ukrainian].

14. *Yarmysh N.M.* (2016). Pro spivvidnoshennia oderzhannia nepravomirnoi vyhody z oderzhanniam zaboroneno podarunku. "On the correlation of receiving illegal benefit with receiving a prohibited gift". Visnyk prokuratury. 49 p. [In Ukrainian].

15. *Bilyk V.M.* (2015). Pravovyi analiz prokhodzhennia sluzhby v politsii shchodo sumisnystva ta sumishchennia z inshymy vydamy diialnosti. "Legal analysis of service in the police regarding part-time and combining with other activities". Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava. Iss. 2 P. 82–88. 83 p. [In Ukrainian].

16. *Hladun O.Z.* (2016). Zaborona zaimatysia inshoiu oplachuvanoi diialnistiu. "Prohibition to engage in other paid activities". Visnyk Natsionalnoi akademii advokatury Ukrainy. No. 4. 52 p. [In Ukrainian].

17. *Zahynei Z.A.* (2017). Zainiattia inshoiu oplachuvanoi diialnistiu yak skladova antykoruptsiinoi zaborony. "Engagement in other paid activities as part of the anti-corruption ban". Nauka i pravookhorona. No. 3.40 p. [In Ukrainian].

18. *Inshyn M.I.* (2016). Sluzhbove sumisnytstvo politseiskyykh. "Official part-time work of police officers". Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. No. 31. 15 p. [In Ukrainian].

19. *Pastukh D.I.* (2018). Sluzhbove sumisnytstvo politseiskyykh. "Official part-time work of police officers". Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav. No. 1. 286 p. [In Ukrainian].

20. *Snihur I.Y., Melnyk O.V.* (2010). Obmezhenia naukovoï ta vykladatskoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtziv: analiz antykoruptsiinykh novel. "Restrictions on scientific and teaching activities of civil servants: analysis of anti-corruption novels". VAAU. No. 1. 30 p. [In Ukrainian].

21. *Sennyk V.D., Zahynei Z.A.* (2016). Insha oplachuvana diialnist yak skladova obmezhenia shchodo sumisnystva ta sumishchennia z inshymy vydamy diialnosti. "Other paid activities as part of the restriction on part-time work and combining with other activities". Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. No. 2. 60 p. [In Ukrainian].

22. *Skachko D.P.* (2013). "Insha oplachuvana diialnist" v konteksti Zakonu Ukrainy "Pro zasady zapobihannia i protydii koruptsii". "Other Paid Activity" in the context of the Law of Ukraine "On Principles of Prevention and Counteraction to Corruption". *Mytna sprava*. No. 6 (90). Part 2. Book 2. P. 380–383, 381 p. [In Ukrainian].

23. *Benedyk V.I.* (2017). Shchodo zastosuvannia obmezhen spilnoi roboty blyzkykh osib do zaviduiuchykh strukturnymy pidrozdilamy zakladiv okhorony zdorovia. "On application of restrictions on joint work of close persons to heads of structural subdivisions of healthcare institutions". Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Iss. 1.2. 172 p. [In Ukrainian].

24. *Boiko S.Yu.* (2019). Perevedennia i zvilnennia pratsivnyka u vypadku porushennia obmezhenia spilnoi roboty blyzkykh osib. "Transfer and dismissal of an employee in case of violation of the restriction on joint work of close persons". *Sotsialne pravo*. No. 2. 136 p. [In Ukrainian].

25. *Hudkov D.V.* (2018). Administratyvno-pravovi zasoby zapobihannia i protydii koruptsii. "Administrative and legal means of preventing and combating corruption": dis. ... cand. jurid. sciences: 12.00.07. Sumy. 9 p. [In Ukrainian].

26. *Didenko I.* (2017). Nepotyzm, favorytyzm ta kronizm yak prychyny vynyknennia konfliktu. "Nepotism, favoritism and cronyism as causes of conflict". *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. No. 8. 103 p. [In Ukrainian].

27. *Panteleiev S.M.* (2020). Administratyvno-pravove rehuliuвання antykoruptsiinykh zaboron ta obmezhen u diialnosti politseïskykh v Ukraini "Administrative and legal regulation of anti-corruption prohibitions and restrictions in the activities of police officers in Ukraine": dis. ... doct. filos.: 081 Law. Kyiv. 148 p. [In Ukrainian].

28. *Rabinovych S.* (2013). Neformalni praktyky publichnoi vlady yak forma dii faktychnoi konstytutsii. "Informal practices of public authorities as a form of de facto constitution". Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. No. 3 (74). URL: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/vapny_2013_3_16.pdf. (Date of Application: 15.11.2021) [In Ukrainian].

29. *Fomina M.V., Kuzmenko V.V.* (2013). Sutnist, formy i klasyfikatsiia koruptsiinykh vidnosyn. "The essence, forms and classification of corruption relations". *Ekonomichni visnyk un-tu*. Iss. 21(1). 183 p. [In Ukrainian].

30. *Khamkhodera O.P.* (2020). Bezsystemnist antykoruptsiinoï subiektnosti patronatnykh sluzhbovtziv: "hromadski zasady" ta inshi kvazinovatsii "Haphazardness of anti-corruption subjectivity of patronage officials: "public principles" and other quasi-novations". *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava*. Iss. 77. P. 152–162. [In Ukrainian].

31. Pro zasady zapobihannia i protydii koruptsii. "On the principles of preventing and combating corruption": Law of Ukraine 07.04.2011 # 1506-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text>. (Date of Application: 01.12.2021) [In Ukrainian].

32. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii". "Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption". Banchuk O. and others; ed. Khavroniuk. Kyiv. Vaite. 2018. 168 p. [In Ukrainian].

33. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy "Pro derzhavnu sluzhbu". "Scientific and practical commentary to the Law of Ukraine "On Civil Service". Edit. board: K.O. Vashchenko, I.B. Koliushko, V.P. Tymoshchuk, V.A. Derets (vidp. red.). Kyiv. FOP Moskalenko O.M. 2017. 796 p. [In Ukrainian].

34. Naukovo-praktychnyi komentar Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii". "Scientific and practical commentary of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption". Andreiko Yu.O. and others. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. Kyiv. Yurinkom Inter. 2020. 348 p. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/nauk_kom1.pdf. (Date of Application: 15.11.2021) [In Ukrainian].

35. Konflikt interesiv. Roziasnennia polozhen Rozdilu V "Zapobihannia ta vrehuliuвання konfliktu interesiv" Zakonu Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii". "Conflict of interests. Clarification

of the provisions of Section V “Prevention and Settlement of Conflicts of Interest” of the Law of Ukraine “On Prevention of Corruption”. URL: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/korypc_4.pdf. (Date of Application: 15.11.2021) [In Ukrainian].

36. Administratyvne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna. Albom skhem. “Administrative law of Ukraine. General part. Album of schemes”: navch. posib. Yu.P. Bytiak, V.V. Zui, V.M. Harashchuk. Kharkiv. Nats. jurid. acad. of Ukraine. 2003. 121 p. [In Ukrainian].

37. Yurydychna entsyklopediia. “Legal encyclopedia”. Kyiv. Vydavnytstvo M.P. Bazhana “Ukrainska entsyklopediia”. 2003. Vol 5. 532 p. [In Ukrainian].

38. Metodychni rekomendatsii shchodo zapobihannia ta vrehuliuvannia konfliktu interesiv. “Guidelines for the prevention and settlement of conflicts of interest”: rishennia NAZK vid 29.09.2017 № 839. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/departament-monitoryngu-dotrymannya-zakonodavstva-pro-konflikt-interesiv-ta-inshyhobmezhen-shhodo-zapobigannya-koruptsiyi/metodychni-rekomendatsiyi/>. (Date of Application: 15.11.2021) [In Ukrainian].

39. Zlochyny proty pravosuddia [Crimes against justice]: navch. Posib. Gen. ed. V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. Kharkiv. Nats. un-t “Yuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho”. 2011. 160 p. [In Ukrainian].

40. *Martynenko V.O.* (2019). Rezultaty doslidzhennia problemy zapobihannia zlovzhyvanni vladoiu abo sluzhbovym stanovyschem derzhavnykh sluzhbovtiv v Ukraini. “Results of the study of the problem of prevention of abuse of power or official position by civil servants in Ukraine”. Visegrad journal on humanrights. No. 2. P. 41–46 [In Ukrainian].

41. *Korzhanskyi M.Y.* (1998). Kvalifikatsiia zlochyniv. “Classification of crimes”. Kyiv. Yurinkom Inter. 415 p. [In Ukrainian].

UDC 343.358

Valeriia Riadinska,

Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Head of the Laborator, State Research Institute of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-2210-5933

Kateryna Tokarieva,

Candidate of Juridical Sciences,
Acting Head of the Department,
Academician Yuri Buhai International Scientific
and Technical University, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7891-226X

Kozakova Iryna,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department, National Academy of Management, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9145-8994

ANTI-CORRUPTION PROHIBITION ON THE USE OF OFFICIAL POWERS, POSITION AND RELATED OPPORTUNITIES: LEGISLATIVE GAPS

The article studies the application of the anti-corruption prohibition on the use of official powers, position and related opportunities in Ukraine. Based on the analysis of this prohibition, the author highlights the gaps in the anti-corruption legislation of Ukraine that may affect the transparency and clarity of its mechanism. It is stated that the anti-corruption prohibition in accordance with the current legislation of

Ukraine actually includes a ban on the use of official powers or position and related opportunities for the purpose of obtaining undue advantage for oneself or others, and a specific form of such prohibition is the use of any state or municipal property or funds in private interests. The anti-corruption prohibition concerns the prohibition of the illegal use of three resources: official powers, official position, official opportunities; and counteracts the illegal purpose – obtaining illegal benefits for oneself or others. The legislator did not specify what are its characteristic features, while other forms of use of their official powers or their position, except for the use of any state or municipal property or funds in private interests. The lack of definition of such forms leads to the emergence of an ambiguous approach to the legal assessment of the event, as it is associated with the use of evaluative concepts of “official powers”, “official position”, “official opportunities”, which do not have a stable legal definition.

The authors propose definitions of the concepts: “official powers” as a set of rights and functional duties of subjects defined in Article 3 of the Law of Ukraine of 14.10. 2014, No. 1700-VII “On Prevention of Corruption”, enshrined in the Constitution, relevant laws, decrees, resolutions, charters, regulations on structural units in which they work, job descriptions, employment contracts and other organizational and administrative documents related to the performance of their tasks and functions; “official position” as a position of influence or authority related to official powers, official relations, as well as the ability to give instructions, recommendations to subordinate organizations and, in accordance with their official position, to control their implementation; where “official opportunities” should be understood as the ability, due to the status and reputation of the position held by such entities, to persuade an official of a state enterprise who is not subordinate, not controlled and not accountable to make a certain decision. These definitions are proposed to be enshrined in the current legislation of Ukraine.

Keywords: preventing corruption, anti-corruption prohibition, official powers, official position, official opportunities, anti-corruption legislation.

Отримано 28.11.2022

Смерницький Дем'ян Вікторович,доктор юридичних наук, професор, заступник директора
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-6066-0324**Тригубенко Марина Володимирівна,**кандидат юридичних наук, старший дослідник, заступник
начальника відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-7646-3595

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто закордонний досвід організації та правового регулювання науково-технічної діяльності. Зроблено висновок, що низка країн, зокрема Франція, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Корея підтримують централізовану систему управління науковою і науково-технічною діяльністю; такі країни, як Сполучені Штати Америки та Канада мають децентралізовану систему, а інші країни – Федеративна Республіка Німеччина та Польща запроваджують елементи як централізованої, так і децентралізованої системи управління науковими дослідженнями та науково-технічними розробками.

Ключові слова: науково-технічна діяльність, адміністративно-правове забезпечення, система регулювання, централізована система регулювання, децентралізована система регулювання.

Науково-технічна діяльність – це складна система наукових досліджень, розроблення та виготовлення експериментальних та дослідних зразків техніки, серійне виготовлення технічних засобів тощо.

Відповідно до Закону України “Про наукову і науково-технічну діяльність” науково-технічну діяльність визначено як наукову діяльність, спрямовану на одержання і використання нових знань для розв’язання технологічних, інженерних, економічних, соціальних та гуманітарних проблем, основними видами якої є прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки.

Отже, й адміністративно-правове забезпечення цієї сфери відіграє ключову роль у створенні ефективної системи управління науково-технічними дослідженнями та розробками.

Р.В. Неколяк на основі аналізу ступеня участі урядових органів різних країн в управлінні і фінансуванні наукової та науково-технічної діяльності виділяє два типи систем регулювання науки, а саме:

- централізовану систему, яка характеризується жорсткими вертикальними зв’язками, наявністю спеціалізованого відомства, відповідального за формування та реалізацію державної наукової політики, високою часткою базового фінансування;
- децентралізовану систему, яка характеризується слабкими вертикальними зв’язками, низькою часткою базового фінансування та відсутністю спеціалізованого відомства [1, с. 156].

Автор зазначає, що наведений розподіл має доволі умовний характер. Ми підтримує цю думку, адже чимало вчених виділяють ще змішану систему. Тобто грані між централізованою та децентралізованою системами доволі умовні.

На сьогодні, як зазначає Т.А. Луценко, у всіх провідних, високорозвинених країн у сфері науково-технічних досліджень та розробок продовжується зростання видатків приватного сектора на наукові дослідження та розробки [2, с. 311]. У Німеччині склалася федеральна система організації наукових досліджень з розподілом обов'язків між федеральним і місцевим урядом, а також з розподілом системи на сектор вищої освіти і сектор наукових досліджень. Державна система фінансування наукових досліджень та науково-технічних розробок Німеччини складається з трьох рівнів: з федерального бюджету; з місцевих бюджетів; спільно з федерального і місцевого бюджетів. Третину всіх витрат на наукові дослідження покриває державний бюджет [3, с. 59–70].

Н. Христинченко також відзначає, що наукова діяльність в університетах фінансується з федерального бюджету, з бюджету земель і з коштів приватних установ. Особливістю системи фінансового забезпечення наукової діяльності в Німеччині є те, що розвиток науки підтримується не тільки на законодавчому, а й на місцевому рівні [4, с. 47].

З аналізу організації діяльності у науковій та науково-технічній сферах Федеративної Республіки Німеччина можна зазначити, що в цій країні діє змішана система управління, яка поєднує як централізовану систему управління на державному рівні, так і децентралізовану систему із залученням до цієї діяльності місцевих урядів та приватних установ.

Цікавий досвід управління науковою та науково-технічною діяльністю можна дослідити на прикладі Польщі як країни, яка вступила до ЄС та стрімко розвивається, зокрема у сфері наукових досліджень та науково-технічних розробок. Як зазначає Р.В. Неколяк, до вступу до ЄС у Польщі наукові дослідження проводилися науковими інститутами, підпорядкованими відповідним академіям наук, за державні кошти. Польща, а також Словаччина, Словенія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, які приєдналися до ЄС у 2004 році, та Румунія, Болгарія, які приєдналися до ЄС у 2007 році, не були готові до грантової системи фінансування науки [1, с. 158].

Після вступу Польщі до ЄС була розроблена та запроваджена нова нормативно-правова база у сфері наукової та науково-технічної діяльності, а саме: закони “Правила введення законодавчих актів реформування наукової системи”; “Про Національний Науковий Центр”; “Про засади фінансування науки”; “Про науково-дослідні організації”; “Про Національний центр досліджень і розвитку”; “Про Академію Наук Польщі” [5].

На цей час Польща проходить шлях від централізованої системи до децентралізованої, поєднуючи позитивні елементи обох систем [1, с. 159–160].

Т.А. Луценко констатує, що у Франції реалізується система державного управління наукою, яка має низьку частку адміністративних витрат. До особливостей французької системи організації наукових досліджень автор відносить те, що основною структурною одиницею є не інститут, а лабораторія [2, с. 312; 6, с. 63].

Французська модель є цікавою для України своєю істотною схожістю організації наукової діяльності, зокрема значним впливом держави та державного сектору на наукові дослідження та науково-технічні розробки [7, с. 81].

У Швеції діє централізована система управління науковою і науково-технічною діяльністю. Науково-технічні розробки, які проводяться в межах науково-дослідних й конструкторських робіт, переважно на 75 % фінансуються промисловістю, а наукова діяльність університетів фінансується державною [7, с. 81]. Це цілком зрозуміло, адже промисловість очікує від наукової діяльності певних втілень у виробництво та розробку технічних засобів, а от фундаментальні дослідження менш цікавлять промисловців, тому ці дослідження переважно у всьому світі фінансують за державний кошт.

Уряд Фінляндії встановлює принципи наукової політики, розробляє законодавство, що регулює науку, технології та інноваційну політику. За реалізацію науково-технічної політики відповідають міністерства [1, с. 171].

До трьох принципів, на яких побудована наукова діяльність у Фінляндії, І. Данилова відносить такі: усі університети в цій країні мають статус дослідних та їм надано пільги на ввезення обладнання й можливість отримати у власність нерухоме майно; потужним інструментом стимулювання інновацій є Агентство з фінансування технологій та інновацій Фінляндії Tekes, яке координує політику у сфері науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та інновацій шляхом планування фінансових витрат; вагомим суб'єктом інноваційного розвитку Фінляндії є Національний фонд з досліджень і розвитку Sitra, який працює під наглядом Парламенту, його основним завданням є організація навчання фахівців у галузі корпоративного інвестування та надання корпоративного фінансування технологічним компаніям на ранніх етапах їх розвитку, зокрема з метою комерціалізації інновацій [7, с. 81].

Академія Фінляндії фінансує фундаментальні дослідження, які лежать в основі інноваційних прикладних досліджень, та використання результатів наукових досліджень [8].

Досвід програмно-цільового фінансування наукових досліджень у Фінляндії актуальний для України на сучасному етапі переходу до такого фінансування, стверджує Р.В. Неколяк [1, с. 173]. Ми частково погодимося з автором, адже програмно-цільове фінансування має, на нашу думку, бути більш розповсюдженим, хоча такий вид фінансування в Україні існує давно.

Т.А. Луценко робить висновок, який ми цілком поділяємо, що для країн ЄС характерна певною мірою схожа система організації, управління й фінансування фундаментальних досліджень (континентальна модель) [2, с. 313]. Її характерними ознаками є висока частка державного (бюджетного) фінансування досліджень і розробок, а також наявність великих наукових інститутів, що склалися історично.

Децентралізований тип регулювання наукової і науково-технічної діяльності притаманний США. Організація наукових досліджень у США, які проводяться здебільшого у науково-дослідних центрах і лабораторіях закладів вищої освіти, здійснюється переважно на конкурсній основі неурядовими організаціями. В умовах відсутності у США спеціалізованого міністерства з науки його функції виконує низка департаментів, таких як: Державний департамент енергетики,

Державний департамент охорони здоров'я, Державний департамент оборони, Державний департамент сільського господарства і Національний науковий фонд США [2, с. 313; 6, с. 67].

У США на наукову діяльність основний вплив здійснює федеральне законодавство, а саме федеральні “закони-програми” в галузі науково-технічного прогресу. Законами-програмами, як правило, передбачається загальнодержавна й міжвідомча координація науково-технічної, промислової і військово-технічної політики [7, с. 83].

Щодо Канади, то в країні не здійснюється централізоване регулювання науки, а відповідальність за регулювання наукових досліджень та науково-технічних розроблень, розвиток технології та запровадження інновацій розподілено між федеральним урядом, провінціями та федеральними територіями [1, с. 168]. До структури національної науково-технічної та інноваційної системи Канади входять науково-дослідні інститути, університети і науковий сектор промислових фірм, включаючи малий і середній бізнес [9].

Роблячи певні висновки про децентралізований тип регулювання наукової діяльності у Сполучених Штатах Америки та Канаді, Р.В. Неколяк зазначає, що відсутність єдиного органу, відповідального за формування та реалізацію наукової політики, не свідчить про відсутність єдиної державної наукової політики [1, с. 170].

Головним джерелом фінансування наукової сфери у розвинених країнах є кошти приватного сектору, на частку якого припадає від 50 до 70 % загального фінансування науки в таких країнах, як США, Японія, Франція та Німеччина. Приватний сектор виконує від 60 до 75 % усіх наукових досліджень і розроблень у цих країнах, фінансує і виконує понад 70 % прикладних науково-дослідних розробок і понад 90 % – експериментально-конструкторських робіт. А от частка фундаментальних досліджень, що проводяться приватним сектором, не перевищує 4 % [2, с. 316; 3, с. 59–70].

Така незначна частка фінансування приватним сектором фундаментальних досліджень цілком зрозуміла. Приватний сектор прагне фінансувати наукові роботи, результат яких є очевидним та втілюється у нових технічних засобах, технологіях, матеріалах тощо, які можна використовувати і які можуть слугувати відповідним товаром, який приносить прибуток від його використання чи продажу. Вкладати кошти у фундаментальні дослідження приватний сектор ще не готовий, адже це кошти, які інвестуються у далеке майбутнє та не можуть гарантувати відповідного прибутку.

Норвегія – ще одна провідна наукова держава. До компетенції норвезького парламенту та уряду належить формування загальних принципів розвитку наукової політики у державі. Міністерство освіти і наукових досліджень координує діяльність низки міністерств, які забезпечують фінансування різних наукових напрямів. Фундаментальні наукові дослідження здійснюються переважно в університетах. Дослідницькі інститути відповідають за прикладну науку, а роботу з розвитку інноваційного потенціалу здійснюють бізнес-структури [1, с. 173–174]. Норвегія продовжує збільшувати державне фінансування наукових досліджень та науково-технічних розробок [10].

Що стосується Китаю – однієї з провідних країн світу, економіка якої динамічно розвивається, то під час адміністративної реформи та значних перетворень у науковій сфері країни державна влада створила конкурентні умови у сфері науки, в яких наукові заклади самостійно мають шукати фінансування на наукові дослідження шляхом взяття участі у конкурсних відборах на певні проекти, що проводяться Академією наук Китаю, Національним науковим фондом і Міністерством науки. У цій країні було мінімізовано кількість міністерств і комісій, які приймають рішення у сфері наукових досліджень та впровадження їх результатів [2, с. 316].

Також Південна Корея досягла значного технічного рівня завдяки виваженому поєднанню ринкових стимулів і державного втручання [11, с. 40–45]. З початком індустріалізації стрімкого розвитку набули науково-дослідні установи з технічних та природничих наук [12]. Науково-технічну політику Кореї, координацію науково-технічних досліджень та розробок, контроль та методичне керівництво зазначеною сферою здійснює Міністерство науки, технологій та планування майбутнього [13].

Досвід Кореї свідчить про необхідність збалансованого фінансування фундаментальних та прикладних досліджень та доводить, що без високого рівня фінансування стрімкий розвиток науки неможливий [1, с. 177].

Здійснивши аналіз, ми можемо зробити висновок, що низка країн, таких як Франція, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Корея підтримує централізовану систему управління науковою і науково-технічною діяльністю. Такі країни, як Сполучені Штати Америки та Канада, мають децентралізовану систему, а інші країни – Федеративна Республіка Німеччина, Польща та ін. запроваджують елементи як централізованої, так і децентралізованої системи управління науковими дослідженнями та науково-технічними розробками. Також країни мають різні системи фінансового забезпечення науково-технічних досліджень та розробок переважно за коштів бюджету, приватних коштів та змішаної системи фінансування з різним відсотковим співвідношенням бюджетних та приватних коштів, але чітко відстежується тенденція у всіх країнах до збільшення відсотку приватних коштів, які залучаються до фінансування наукових розробок та нових технологій. Водночас у більшості країн фундаментальні дослідження традиційно фінансуються за бюджетні кошти, приватний сектор зацікавлений у прикладних науково-технічних розробках.

В Україні, враховуючи, зокрема, історичні передумови, створена та діє централізована система управління науково-технічною діяльністю, яка, як ми бачимо на прикладах, може цілком бути успішною у разі відповідного адміністративного та нормативно-правового забезпечення, а також належного фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

На сьогодні Україна підтверджує свої прагнення щодо приєднання до Європейського Союзу та відповідного реформування законодавства у сфері наукової та науково-технічної діяльності. І певні кроки в реформуванні зазначеної сфери вже зроблено. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 року № 226 утворено Національну раду України з питань розвитку науки і технологій, яка є постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Кабінеті Міністрів України [14]. Також прийнято нові закони: у 2014 році – “Про вищу освіту” [15], у 2015 – “Про технічні регламенти та оцінку відповідності” [16], у 2016 році –

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2022

“Про наукову і науково-технічну діяльність” [17] та низку інших нормативно-правових актів, змін і доповнень до них, а основним напрямом гармонізації нормативної бази України та Європейського Союзу в науково-технічній діяльності стала сфера технічного регулювання якості та безпечності товарів, робіт та послуг – це розробка та введення в дію технічних регламентів та національних стандартів України.

Л.І. Федулова на основі аналізу досвіду розвинених країн виділяє певні умови, необхідні, на її думку, для успішної реалізації наукової і науково-технічної політики, а саме: системно пов’язана постановка цілей і завдань державної політики; стабільність системи державного управління сферою; нормативно-правове, організаційне та ресурсне забезпечення; системна взаємодія центральної і регіональної влади під час здійснення інноваційної політики; рівноправна участь науки, промисловості і фінансового капіталу в реалізації політики; створення інфраструктури для становлення і розвитку технологічного бізнесу [18, с. 20–38]. У загальному сенсі ми цілком погоджуємося із запропонованими загальними умовами, які, на нашу думку, становлять відповідну систему умов успішного державного управління науковими дослідженнями та науково-технічними розробками.

А от І. Данилова пропонує більш детальні способи удосконалення наукової і науково-технічної діяльності в Україні, а саме: удосконалення законодавства у сфері науки; модернізація системи адміністративно-правового регулювання наукової сфери; прогнозування наукових процесів і формування державної політики у сфері науки; сприяння впровадженню інноваційних технологій; поліпшення фінансового забезпечення наукових досліджень та розробок; визначення завдань щодо проведення наукових досліджень; визначення Національною академією наук і національними галузевими академіями наук механізму координації наукової діяльності недержавних науково-дослідних установ, що не зараховані до їх відання, співпраця між регіонами з метою розвитку їх наукового потенціалу; підвищення ефективності міжнародних наукових проєктів; удосконалення системи науково-технічної інформації [7, с. 84].

Р.В. Неколяк констатує, що у світі існують різні підходи до вдосконалення регулювання державою науково-технічної діяльності, такі як: оптимізація структури державного управління; зближення корпорацій і університетів; стимулювання інноваційної ініціативи приватного бізнесу; створення механізму взаємодії інвесторів і авторів винаходів. Одні країни здійснюють централізоване державне фінансування фундаментальних наукових досліджень, інші – стимулюють ініціативи регіонів [1, с. 177].

Наведені авторами висновки щодо удосконалення наукової та науково-технічної діяльності, а також системи управління цією діяльністю мають відповідний сенс, але, на нашу думку, необхідно на основі ретельного аналізу наявної в державі системи управління науковими дослідженнями та розробками, а також аспектів історичного розвитку держави, її сировинної бази, транспортної інфраструктури тощо робити певні висновки щодо пропонування певних підходів для поліпшення науково-технічної та інноваційної діяльності в країні.

Зважаючи на зроблені висновки Л.І. Федулової, І. Данилової та Р.В. Неколяк щодо умов, способів та підходів до удосконалення наукової і науково-технічної діяльності, спробуємо навести свої пропозиції з цього питання.

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2022

До організаційних засад, які мають бути відображені у нормативно-правових актах з метою створення належних умов розвитку науково-технічної діяльності в Україні та поліпшити систему управління науковими дослідженнями та науково-технічними розробками, необхідно віднести такі: усунення дублювання управлінських функцій у сфері науково-технічної діяльності та їх оптимізація; скорочення термінів на проведення прикладних наукових досліджень з отриманням практичного результату; запровадження нових технологічних та технічних рішень у наукових дослідженнях; оснащення наукових установ сучасним обладнанням; налагодження стажування наукових працівників у провідних закордонних наукових установах; комплексне інформаційне забезпечення наукових досліджень; залучення до наукових досліджень у сфері оборони, військової техніки та технологій, спеціальних технічних засобів та спецтехніки для правоохоронних органів приватних підприємств та наукових установ, які мають необхідний науково-технічний рівень; запровадження підготовки фахівців у закладах вищої освіти за допомогою провідних методів та сучасних способів викладання фахових знань; забезпечення державної підтримки на проведення фундаментальних досліджень; збільшення бюджетних коштів на проведення науково-технічних досліджень та розробок; забезпечення конкурсного відбору виконавців науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; створення відповідних умов щодо збільшення частки фінансових ресурсів приватного сектору на проведення прикладних науково-технічних досліджень та розробок; поєднання зусиль у сфері науково-технічної діяльності академічних установ, приватних науково-дослідних установ та підприємств, наукових установ та підприємств військово-промислового комплексу; забезпечення взаємозв'язку між проведенням фундаментальних та прикладних досліджень та впровадження результатів наукових досліджень у суспільне життя; забезпечення належного правового супроводження системи управління науково-технічною діяльністю; розвиток науково-технічної діяльності на регіональному рівні та забезпечення регіональної фінансової підтримки наукових досліджень та науково-технічних розробок; забезпечення створення технологічних та наукових парків як оптимальної організаційної форми поєднання наукових досліджень, науково-технічних розробок, промислового випуску розробленої технічної продукції [19, с. 120–121].

Оскільки ми визначили, що в Україні створена та функціонує централізована система управління сферою науково-технічних досліджень та розробок, яка характеризується жорсткими вертикальними зв'язками, наявністю спеціалізованого відомства, відповідального за формування та реалізацію державної наукової політики, а також високою часткою бюджетного фінансування, то адміністративно-правове регулювання науково-технічної діяльності має вирішальне значення для забезпечення дієвості та ефективності зазначеної системи, створення відповідної нормативно-правової бази щодо діяльності центральних органів виконавчої влади, їх впливу на наукові дослідження та науково-технічні розроблення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Неколяк Р.В. Державне регулювання наукової і науково-технічної діяльності: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. К., 2018. 222 с.
2. Луценко Т.А. Міжнародний досвід державного регулювання науки та інноваційної діяльності. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С. 311–316.
3. Иванова Н. Национальные инновационные системы. *Вопр. экономики*. 2006. № 7. С. 59–70.
4. Христинченко Н. Міжнародно-правовий аспект розвитку наукової діяльності в зарубіжних країнах. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 2 (10). С. 46–50.

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2022

5. Legal Acts / Ministry of Science and Higher Education Republik of Poland. URL: <http://www.nauka.gov.pl/en/legal-acts/> (дата звернення: 10.11.2021).

6. Ядранська О.В. Зарубіжний досвід державного регулювання науки: основні форми та напрями. *Зб. наукових праць ДонДУУ. Серія: Державне управління*. 2007. Вип. 93. Т. 8. С. 63–69.

7. Данилова І. Зарубіжний досвід державного регулювання наукової сфери: теоретико-методологічні рекомендації для України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2014. № 12. С. 79–85.

8. Sitra / Corporate investments. URL: <http://www.sitra.fi/en/aboutsitra/corporate-investments> (дата звернення: 10.11.2021).

9. Кисельов В., Рубальтер Д., Руденский О. Инновационная политика и национальные инновационные системы Канады, Великобритании, Италии, Германии и Японии. Информационно-аналитический бюллетень. Москва: ЦИСН, 2009. № 6. С. 3–72.

10. Гаджиев М.М., Яковлева Е.А., Буцаев Я.Г. Методы финансирования науки в США и Норвегии. Управление экономическими системами: электронный науч. журнал. 2013. URL: <http://uecs/marketing/item/2456-2013-10-24-07-37-47> (дата звернення: 10.11.2021).

11. Мармазов В.Є. 20-річчя відносин між Україною та Республікою Корея: підсумки і перспективи співпраці в рамках євро-тихоокеанської інтеграції. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2012. Вип. 19: Зовнішня політика і дипломатія: досвід, моделі, традиції (до 95-ї річниці дипломатичної служби України). С. 40–45.

12. Капица Ю.М. Международно-правовое регулирование в сфере трансфера технологий. URL: http://iee.org.ua/files/alushta/33-kapica-mejdunarodnoe_pravovoe_reg.pdf (дата звернення: 10.11.2021).

13. Ministry of Science and ICT. URL: <https://english.msit.go.kr/eng/index.do> (дата звернення: 10.11.2021).

14. Про утворення Національної ради України з питань розвитку науки і технологій: постанов Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2017 року № 226. Офіційний вісник України. 2017. № 31. Ст. 942.

15. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

16. Про технічні регламенти та оцінку відповідності: Закон України від 15 січня 2015 року № 124-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 14. Ст. 96.

17. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25.

18. Федюлова Л.І. Технологічна політика в системі стратегії економічного розвитку. Економіка і прогнозування. 2010. № 1. С. 20–38.

19. Смерницький Д.В. Адміністративно-правове регулювання науково-технічної діяльності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук.: 12.00.07. К., 2020. 636 с.

REFERENCES

1. Nekoliak R.V. (2018). Derzhavne rehulivannia naukovoї i naukovo-tekhnichnoi diialnosti. "State regulation of scientific and scientific and technical activities: organizational and legal aspect": dis. ... Cand. Jurid. Sciences: 12.00.07. Institute of State and Law. V.M. Koretskyi NAS of Ukraine. K. 222 p. [In Ukrainian].

2. Lutsenko T.A. (2015). Mizhnarodnyi dosvid derzhavnoho rehulivannia nauky ta innovatsiinoї diialnosti. "International experience of state regulation of science and innovation". Theory and practice of public administration. Iss. 2 (49). P. 311–316 [In Ukrainian].

3. Ivanova N. (2006). Natsyonalnyie innovatsyonnyie sistiemy. "National innovation systems". Vopr. economy. No. 7. P. 59–70 [In Russian].

4. Khrystynchenko N. (2017). Mizhnarodno-pravovy aspekt rozvytku naukovoї diialnosti v zarubiznykh krainakh. "International legal aspect of scientific development in foreign countries". Actual problems of jurisprudence. Iss. 2 (10). P. 46–50 [In Ukrainian].

5. "Legal Acts" / Ministry of Science and Higher Education Republik of Poland. URL: <http://www.nauka.gov.pl/en/legal-acts/> (Date of Application: 10.11.2021) [In English].

6. Yadranska O.V. (2007). Zarubizhnyi dosvid derzhavnoho rehulivannia nauky: osnovni formy ta napriamy. "Foreign experience of state regulation of science: basic forms and directions". Coll. scientific works of DonSUU. Series: Public Administration. Iss. 93. T. 8. P. 63–69 [In Ukrainian].

7. Danilova I. (2014). Zarubizhnyi dosvid derzhavnoho rehulivannia naukovoї sfery: teoretyko-metodolohichni rekomendatsii dlia Ukrainy. "Foreign experience of state regulation of the scientific

sphere: theoretical and methodological recommendations for Ukraine”. National Legal Journal of Theory and Practice. No. 12. P. 79–85 [In Ukrainian].

8. “Sitra” / Corporate investments. URL: <http://www.sitra.fi/en/aboutsitra/corporate-investments> (Date of Application: 10.11.2021) [In English].

9. Kisieliiov V., Rubvalter D., Rudenskiyi O. (2009). Innovatsyonnaia politika i natsyonalnyie innovatsyonnyie systemy Kanady, Vielykobritanii, Italii, Hermanii i Yaponii. “Innovation policy and national innovation systems of Canada, Great Britain, Italy, Germany and Japan”. Information and analytical bulletin. Moscow: CISN. No. 6. P. 3–72 [In Russian].

10. Haiaiev M.M., Yakovlieva E.A., Buchaiev Ya.H. (2013). Metody finansirovaniia nauki v SSHA i Norviihii. “Methods of financing science in the United States and Norway”. Management of economic systems: electronic sciences magazine. URL: <http://uecs/marketing/item/2456-2013-10-24-07-37-47> (Date of Application: 10.11.2021) [In Russian].

11. Marmazov V.E. (2012). 20-richchia vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Respublikoiu Koreia: pidsumky i perspektivy spivpratsi v ramkakh yevro-tykhookheanskoi intehratsii. “20th anniversary of relations between Ukraine and the Republic of Korea: results and prospects for cooperation in the framework of Euro-Pacific integration”. Scientific Bulletin of the Diplomatic Academy of Ukraine. Iss. 19: Foreign policy and diplomacy: experience, models, traditions (to the 95th anniversary of the diplomatic service of Ukraine). P. 40–45 [In Ukrainian].

12. Kapitsa U.M. Mezhdunarodno-pravovoe riehulirovaniie v sfierie transfiera tiekhnolohii. “International legal regulation in the field of technology transfer”. URL: http://iee.org.ua/files/alushta/33-kapica-mejdunarodnoe_pravovoe_reg.pdf (Date of Application: 10.11.2021) [In Russian].

13. “Ministry of Science and ICT”. URL: <https://english.msit.go.kr/eng/index.do> (Date of Application: 10.11.2021) [In English].

14. Pro utvorennia Natsionalnoi rady Ukrainy z pytan rozvytku nauky i tiekhnolohii. “On the establishment of the National Council of Ukraine for the Development of Science and Technology”: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 5, 2017 № 226 // Official Gazette of Ukraine. 2017. No. 31. Art. 942 [In Ukrainian].

15. Pro vyshchu osvitu. “On higher education”: Law of Ukraine of July 1, 2014 № 1556-VII. Information of the Verkhovna Rada. 2014. No. 37–38. Art. 2004. [In Ukrainian].

16. Pro tiekhnichni rehlementy ta otsinku vidpovidnosti. “On technical regulations and conformity assessment”: Law of Ukraine of January 15, 2015 № 124-VIII. Information of the Verkhovna Rada. 2015. No. 14. Art. 96 [In Ukrainian].

17. Pro naukovu i naukovo-tiekhnichnu diialnist. “On scientific and scientific-technical activity”: Law of Ukraine of November 26, 2015 № 848-VIII. Information of the Verkhovna Rada. 2016. No. 3. Art. 25 [In Ukrainian].

18. Fedulova L.I. (2010). Tiekhnolohichna polityka v systemi stratehii ekonomichnoho rozvytku. “Technological policy in the system of economic development strategy”. Economics and forecasting. No. 1. P. 20–38 [In Ukrainian].

19. Smernytskyi D.V. (2020). Administratyvno-pravove rehuliuвання naukovo-tiekhnichnoi diialnosti v Ukraini. “Administrative and legal regulation of scientific and technical activities in Ukraine: dis”. ... Doc. Jurid. Sciences: 12.00.07. K. 636 p. [In Ukrainian].

UDC 340.13:001.89(4/9)

Smernytskyi Demian,

Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher, Co-Director
of the State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0001-6066-0324

Tryhubenko Maryna,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher, Deputy Head of the
Department, State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0001-7646-3595

EXPERIENCE OF FOREIGN COUNTRIES IN THE ORGANIZATION AND LEGAL REGULATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL ACTIVITIES

The article considers the issues of foreign experience in the organization and legal regulation of scientific and technical activities. It is noted that based on the

© Smernytskyi Demian, Tryhubenko Maryna, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).9](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).9)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

degree of participation of government agencies in different countries in the management and financing of scientific and technical activities, there are two types of regulatory systems, namely: a centralized system characterized by rigid vertical links, the presence of a specialized agency responsible for implementation of state scientific policy, a high share of basic funding; decentralized system, characterized by weak vertical connections, low share of basic funding and lack of a specialized agency. It is concluded that a number of countries, such as France, Sweden, Finland, Norway, Korea, support a centralized system of management of scientific and scientific-technical activities. Countries such as the United States and Canada have a decentralized system, while other countries, such as the Federal Republic of Germany and Poland, have elements of both centralized and decentralized management systems for research and development. Since Ukraine has established and operates a centralized management system in the field of scientific and technical research and development, the administrative and legal regulation of scientific and technical activities is crucial in ensuring the effectiveness and efficiency of this system, creating an appropriate regulatory framework for central executive bodies, their impact on research and development.

Keywords: scientific and technical activity, administrative and legal support, regulatory system, centralized regulatory system, decentralized regulatory system.

Отримано 02.12.2022

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.22-053.2"2017/2021"

Багаденко Ірина Петрівна,кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України,

м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-3350-4411

СТАН КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ ЗА ПЕРІОД 2017–2021 РОКІВ: АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядається злочинність неповнолітніх, що є особливою кримінологічною проблемою, яка виокремлюється на фоні загальної злочинності через вікові, соціально-психологічні та інші специфічні характеристики особи правопорушника.

Зазначається, що проведення аналізу стану кримінальних правопорушень серед неповнолітніх, подальший прогноз дозволяють розробити актуальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням неповнолітніх, планування індивідуальної профілактичної роботи тощо.

Ключові слова: неповнолітні, кримінальні правопорушення, аналіз стану кримінальних правопорушень.

Сфера злочинності неповнолітніх переважним чином зосереджується на власності (насамперед, шляхом вчинення крадіжок). Поширеними сферами вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми також є безпека руху та експлуатація транспорту; громадський порядок та моральність; життя і здоров'я особи та інші. При цьому рейтинг сфер і правопорушень у кожному періоді буде залежати від соціально-економічних, політичних та інших факторів, які безпосереднім або непрямим чином впливають на стан як загальної, так і дитячої злочинності.

Дослідженню злочинності неповнолітніх у вітчизняній кримінології приділяли увагу такі вчені: І.К. Андріїв, Ю.А. Амбросімова, А.М. Бабенко, К.С. Варивода, В.О. Глушков, В.В. Голіна, В.К. Грищук, Л.М. Давиденко, І.М. Даньшин, О.М. Джужа, А.І. Долгова, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, В.І. Лановенко, О.М. Литвак, І.В. Однолько, В.А. Мозгова, М.І. Панов, О.М. Подільник, О.С. Стеблинська, І.К. Туркевич, А.П. Тузов, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко та ін. Серед авторів, які досліджували кількісно-якісні показники злочинності неповнолітніх, причини, а також заходи запобігання злочинності неповнолітніх, зокрема

у країнах ЄС, слід виокремити Г.В. Дідківську, С.Ф. Денисова. Водночас аналіз статистичних даних потребує актуалізації.

Мета статті – відобразити результати аналізу стану кримінальних правопорушень серед неповнолітніх за період 2017–2021 рр. та визначити перспективні напрями його покращення.

Так, за результатами вивчення державної статистичної звітності Генеральної прокуратури України (форма № 2) [1] за період 2017–2021 рр., а також аналізу стану організації діяльності підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України за зазначений період щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених дітьми та за їх участю; виявлених неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення; кримінальних правопорушень, вчинених стосовно дітей тощо, було встановлено таке.

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, змінювалася, так у 2017 р. – 4510, у 2018 р. – 3980, у 2019 р. – 3495, у 2020 р. – 3013, у 2021 р. – 2649 неповнолітніх осіб. Тобто щороку цей показник зменшувався на 12–14 %, а на кінець періоду (2021 р.) кількість виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, зменшилась, порівняно із початком періоду (2017 р.) на 42 % (рис. 1).

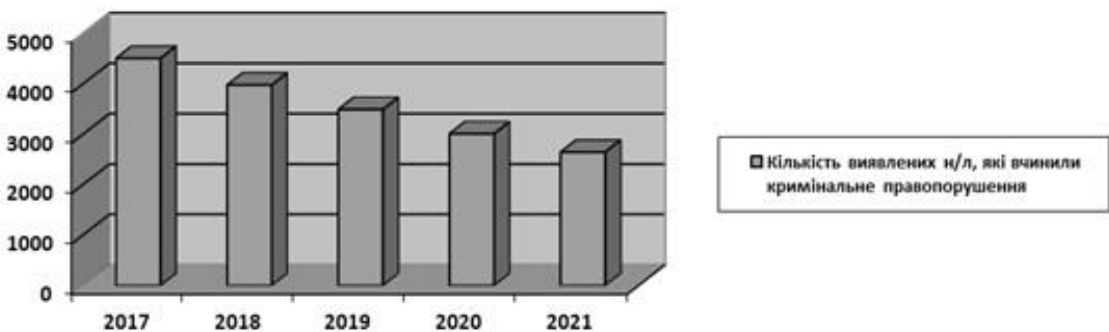

Рис. 1. Виявлені неповнолітні особи, які вчинили кримінальні правопорушення

Серед дітей найбільш кримінально активною виявилась вікова група 16–17 років, порівняно із групами 14–15 років та до 14 років. Так, у 2017 р. частка осіб віком 16–17 років серед усіх виявлених неповнолітніх становила 65,7% (частка осіб віком 14–15 років – 29,6%, частка осіб до 14 років – 4,7%), у 2018 р. – 64,4% (частка осіб віком 14–15 років – 31,2%, частка осіб до 14 років – 4,4%), у 2019 р. – 62,9% (частка осіб віком 14–15 років – 32,1%, частка осіб до 14 років – 5,0%), у 2020 р. – 63,8% (частка осіб віком 14–15 років – 29,8%, частка осіб до 14 років – 6,4%), у 2021 р. – 64,9% (частка осіб віком 14–15 років – 29,2%, частка осіб до 14 років – 5,9%). Таким чином, за період 2017–2021 рр. частка осіб віком 16–17 років серед усіх виявлених неповнолітніх становила в середньому 64,34%, частка осіб віком 14–15 років становила в середньому 30,38%, частка осіб до 14 років становила в середньому 5,28% (рис. 2).

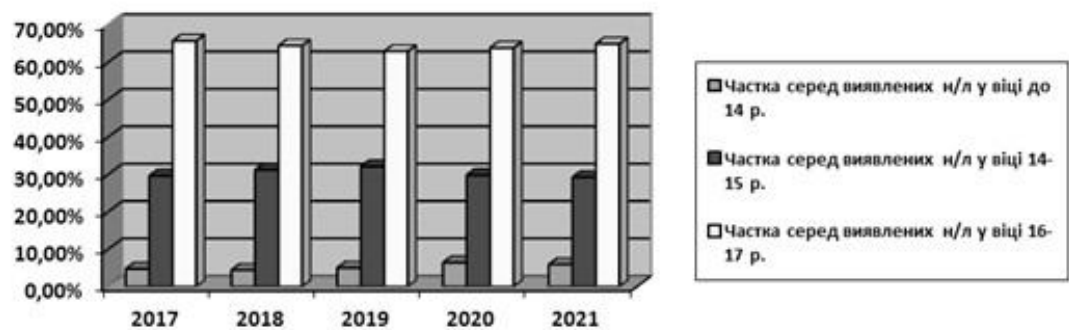

Рис. 2. Вікові групи виявлених неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення

Серед неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення за зазначений період, дівчата становили у 2017 році – 509 (11,3 %), у 2018 році – 471 (11,8 %), у 2019 році – 449 (12,8 %), у 2020 році – 329 (10,9 %), у 2021 році – 324 (12,2 %) особи. Таким чином, за період 2017–2021 років серед виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, частка осіб жіночої статі в середньому становила 11,8 %.

Серед виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за зазначений період, мали:

початкову освіту або не мали освіти у 2017 р. – 1038 (23,0 %), у 2018 р. – 953 (23,9 %), у 2019 р. – 811 (23,2 %), у 2020 р. – 735 (24,4 %), у 2021 р. – 699 (26,4 %) осіб;

повну загальну середню освіту у 2017 р. – 3329 (73,8 %), у 2018 р. – 2918 (73,3 %), у 2019 р. – 2595 (74,2 %), у 2020 р. – 2200 (73,0 %), у 2021 р. – 1901 (71,8 %) особа;

мали професійну технічну освіту у 2017 р. – 139 (3,1 %), у 2018 р. – 97 (2,4 %), у 2019 р. – 84 (2,4 %), у 2020 р. – 70 (2,3 %), у 2021 р. – 45 (1,7 %) осіб.

Отже, серед неповнолітніх правопорушників найбільшу частку становили особи, які на момент вчинення кримінального правопорушення мали повну загальну середню освіту (в середньому 73,2 % за зазначений період) (рис. 3).

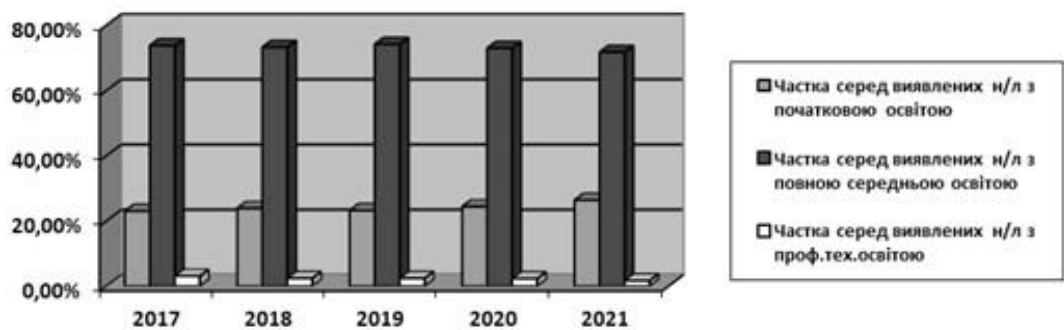

Рис. 3. Наявність освіти серед виявлених неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).10](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).10)

Issue 4(58) 2022

© Bahadenko Iryna, 2022

<http://naukaipravoohorona.com/>

У складі групи вчинили кримінальні правопорушення у 2017 р. – 905 (20,1 %), у 2018 р. – 635 (16,0 %), у 2019 р. – 655 (18,7 %), у 2020 р. – 516 (17,1 %), у 2021 р. – 416 (15,7 %) осіб. За аналізований період у середньому 17,5 % неповнолітніх вчинили групові кримінальні правопорушення.

У стані алкогольного сп'яніння кримінальні правопорушення вчинили у 2017 р. – 178 (3,9 %), у 2018 р. – 169 (4,2 %), у 2019 р. – 113 (3,2 %), у 2020 р. – 157 (5,2 %), у 2021 р. – 82 (3,1 %) неповнолітні особи. Серед усіх неповнолітніх правопорушників відсоток таких осіб був незначним і становив у середньому 3,9 %.

Ще менше було виявлено неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, знаходячись під впливом наркотичних засобів. У 2017 р. таких було виявлено 4 (0,1 %), у 2018 р. – 6 (0,2 %), у 2019 р. – 10 (0,3 %), у 2020 р. – 4 (0,1 %), у 2021 р. – 6 (0,2 %) осіб. Їх середня частка за період, що розглядається, становила 0,18 % від усіх виявлених неповнолітніх правопорушників.

Серед неповнолітніх осіб, які раніше вчинили злочин, виявлено у 2017 р. – 630 (14,0 %), у 2018 р. – 593 (14,9 %), у 2019 р. – 570 (16,3 %), у 2020 р. – 464 (15,4 %), у 2021 р. – 359 (13,6 %) осіб. Серед всіх неповнолітніх правопорушників середній відсоток рецидивістів дорівнював 14,8 % від усіх виявлених правопорушників (рис. 4).

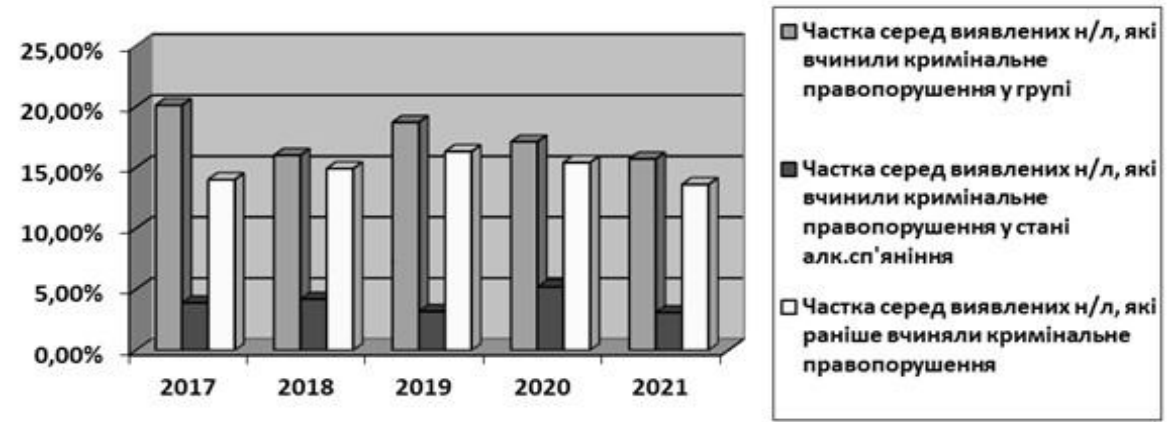

Рис. 4. Наявність групової складової, стану алкогольного сп'яніння, кримінального досвіду серед виявлених неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення

Серед кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, переважають посягання майнового характеру, насамперед крадіжки. Так, кількість неповнолітніх, що вчинила крадіжки, становила у 2017 р. – 2738 (60,7 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 2498 (62,8 %), у 2019 р. – 2067 (59,1 %), у 2020 р. – 1645 (54,6 %), у 2021 р. – 1468 (55,4 %) осіб. За зазначений період серед виявлених неповнолітніх правопорушників крадіжки становили у середньому 58,5 %.

Серед інших видів кримінальних правопорушень другим за розповсюдженістю виявився грабіж. Так, кількість неповнолітніх, що вчинила грабіж, становила у 2017 р. – 471 (10,4 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 389 (9,8 %), у 2019 р. – 392 (11,2 %), у 2020 р. – 348 (11,5 %), у 2021 р. – 247 (9,3 %) неповнолітніх осіб. Таким чином, за вказаний період частка неповнолітніх, що вчинили грабіж, становила в середньому 10,4 %.

Кількість неповнолітніх, що вчинила розбійні напади, становила у 2017 р. – 135 (3,0 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 118 (3,0 %), у 2019 р. – 93 (2,7 %), у 2020 р. – 74 (2,5 %), у 2021 р. – 48 (1,8 %) неповнолітніх осіб. Середній відсоток осіб, які вчинили цей вид злочину, був незначним і дорівнював 2,6 % серед всіх неповнолітніх правопорушників.

Приблизно такими ж були кількісні показники неповнолітніх, що вчинили шахрайство. У 2017 р. виявлено 105 таких осіб (2,3 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 91 (2,3 %), у 2019 р. – 65 (1,9 %), у 2020 р. – 52 (1,7 %), у 2021 р. – 57 (2,2 %) осіб. За зазначений період середня частка неповнолітніх, що вчинили шахрайство, становила 2,1 % серед всіх неповнолітніх правопорушників (рис. 5).

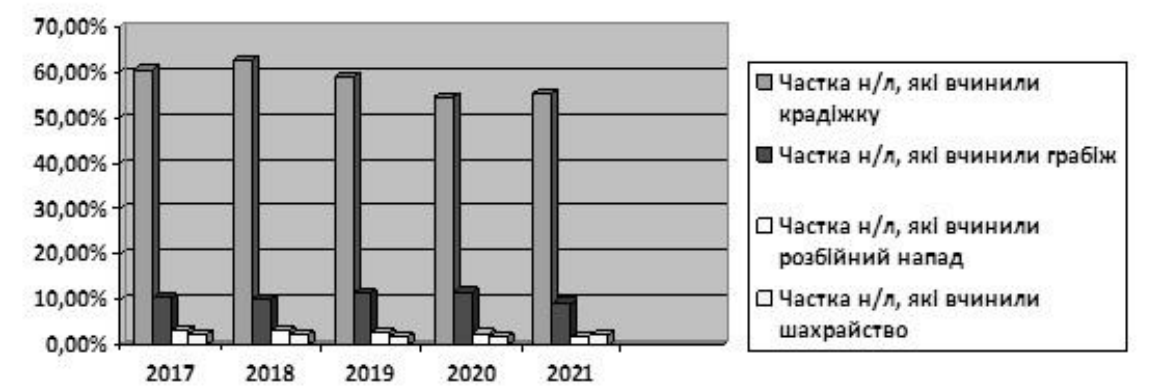

Рис. 5. Частка неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення проти власності

Кримінальні правопорушення проти власності більшою мірою вчиняли неповнолітні, яким на момент вчинення було від 16-ти до 17-ти років (в середньому 59,8 % серед виявлених неповнолітніх, які вчинили посягання проти власності за зазначений період) (таблиця 1, рис. 6).

Таблиця 1

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили найбільш розповсюджені кримінальні правопорушення проти власності за період 2017–2021 років

	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили крадіжки	2738	2498	2067	1645	1468
з них віком до 14-ти років	147	128	122	130	99
з них віком 14–15 років	978	908	790	579	517
з них віком 16–17 років	1613	1462	1155	936	852
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили грабіж	471	389	392	348	247
з них віком до 14-ти років	17	18	11	12	17
з них віком 14–15 років	133	112	127	113	79
з них віком 16–17 років	321	259	254	223	151

	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили розбій	135	118	93	74	48
з них віком до 14-ти років	0	2	1	0	0
з них віком 14–15 років	25	33	33	23	10
з них віком 16–17 років	110	83	59	51	38
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили шахрайство	105	91	65	52	57
з них віком до 14-ти років	2	2	0	6	3
з них віком 14–15 років	10	13	11	9	9
з них віком 16–17 років	93	76	54	37	45

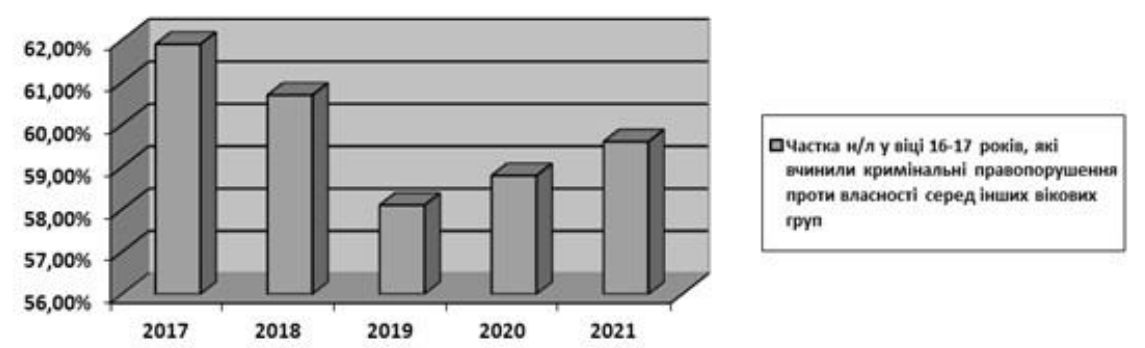

Рис. 6. Частка неповнолітніх у віці 16–17 років, які вчинили найбільш розповсюджені кримінальні правопорушення проти власності

Серед кримінальних правопорушень проти життя та здоров’я особи неповнолітні найчастіше вчиняли умисні середньої тяжкості тілесні ушкодження. У 2017 р. було зареєстровано 78 таких осіб (1,7 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 80 (2,0 %), у 2019 р. – 100 (2,9 %), у 2020 р. – 72 (2,4 %), у 2021 р. – 70 (2,6 %) осіб. Таким чином, особи, які вчинили діяння цього виду, становили за зазначений період у середньому 2,3 % всіх неповнолітніх правопорушників.

Кількість неповнолітніх, які вчинили умисні тяжкі тілесні ушкодження, була протягом зазначеного періоду помітно меншою. У 2017 р. цей показник становив 55 (1,2 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 44 (1,1 %), у 2019 р. – 37 (1,1 %), у 2020 р. – 44 (1,5 %), у 2021 р. – 45 (1,7 %) осіб. Їх середня частка серед всіх неповнолітніх правопорушників становила 1,3 %.

Інші посягання проти життя та здоров’я особи вчинили у 2017 р. – 345 осіб (7,6 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 311 (7,8 %), у 2019 р. – 282 (8,1 %), у 2020 р. – 273 (9,1 %), у 2021 р. – 272 (10,3 %) особи. Такі особи становили за зазначений період у середньому 8,6 % всіх неповнолітніх правопорушників (рис. 7).

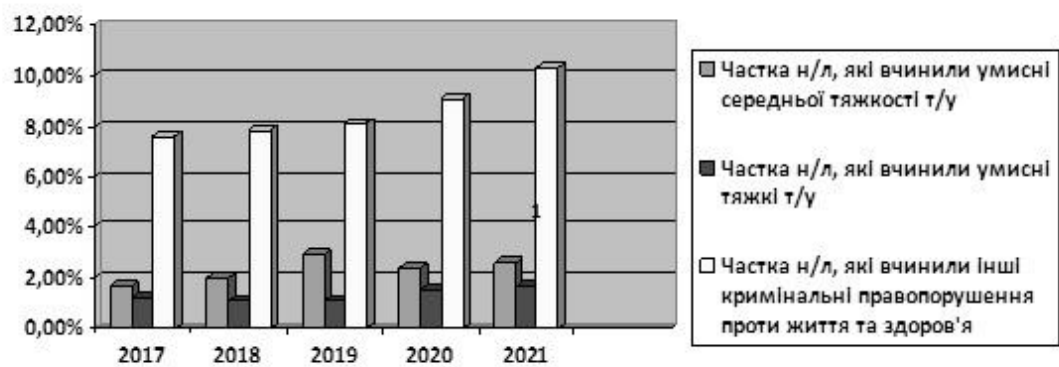

Рис. 7. Частка неповнолітніх, які вчинили окремі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я

Серед неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, абсолютну більшість становили особи у віці від 16-ти до 17-ти років – 74 % у середньому за період, що аналізується (табл. 2, рис. 8).

Таблиця 2

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили найбільш розповсюджені кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я за період 2017–2021 років у розрізі вікових груп

	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	78	80	100	72	70
з них віком до 14-ти років	1	4	3	0	1
з них віком 14–15 років	21	20	20	19	12
з них віком 16–17 років	56	56	77	53	57
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили умисне тяжке тілесне ушкодження	55	44	37	44	45
з них віком до 14-ти років	1	2	4	2	3
з них віком 14–15 років	17	11	3	10	9
з них віком 16–17 років	37	31	30	32	33

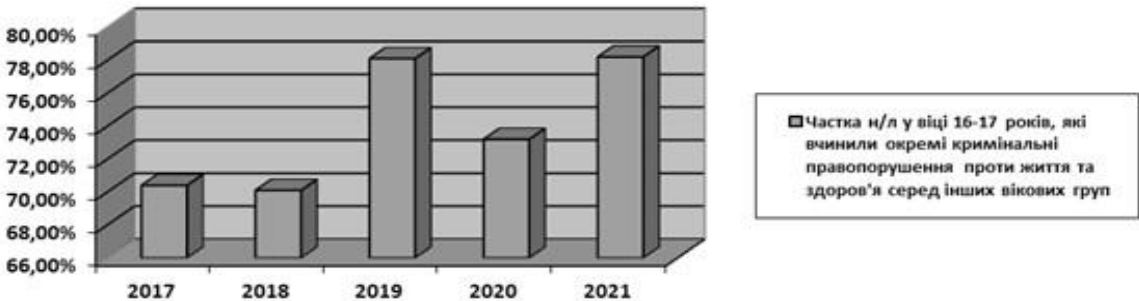

Рис. 8. Частка неповнолітніх у віці 16-17 років, які вчинили окремі кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я

Доволі поширеними серед неповнолітніх були випадки незаконного заволодіння транспортним засобом. Кількість неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення цього виду, становила у 2017 р. – 297 (6,6 % серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 231 (5,8 %), у 2019 р. – 223 (6,4 %), у 2020 р. – 272 (9,0 %), у 2021 р. – 191 (7,2 %) особу. Такі діяння протягом зазначених років вчиняли в середньому 7 % всіх неповнолітніх правопорушників (рис. 9).

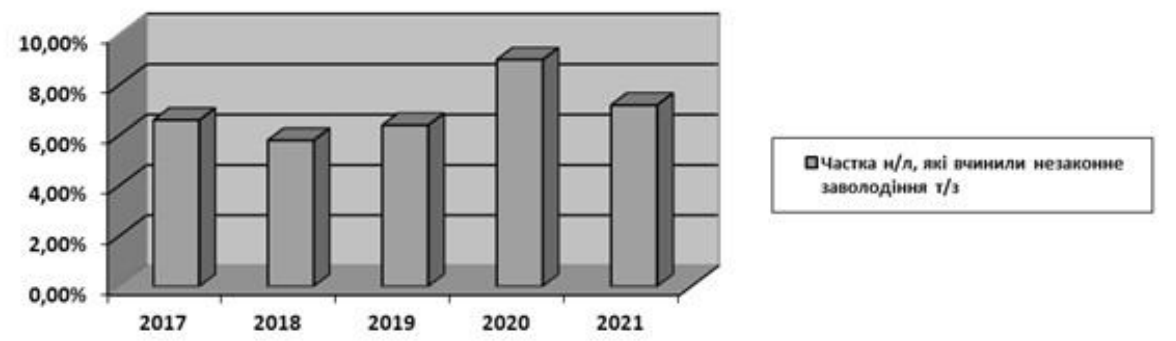

Рис. 9. Частка неповнолітніх, які вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом

Серед осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення, у середньому 64,1% становили неповнолітні, яким на момент їх вчинення було від 16-ти до 17-ти років (таблиця 3).

Таблиця 3

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом, за період 2017–2021 років у розрізі вікових груп

	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом	297	231	223	272	191
з них віком до 14-ти років	12	8	17	19	16
з них віком 14–15 років	79	61	80	84	56
з них віком 16–17 років	206	162	126	169	119

Слід зазначити, що кількісні показники неповнолітніх правопорушників, які вчинили хуліганські діяння, були незначними. Кількість неповнолітніх, які вчинили хуліганство, становила у 2017 р. – 141 (3,1 % серед усіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 152 (4,0 %), у 2019 р. – 118 (3,4 %), у 2020 р. – 106 (3,5 %), у 2021 р. – 76 (2,9 %) неповнолітніх осіб. Середня частка за зазначений період хуліганів серед усіх неповнолітніх, які скоїли кримінальні правопорушення, становила 3,4 % (рис. 10).

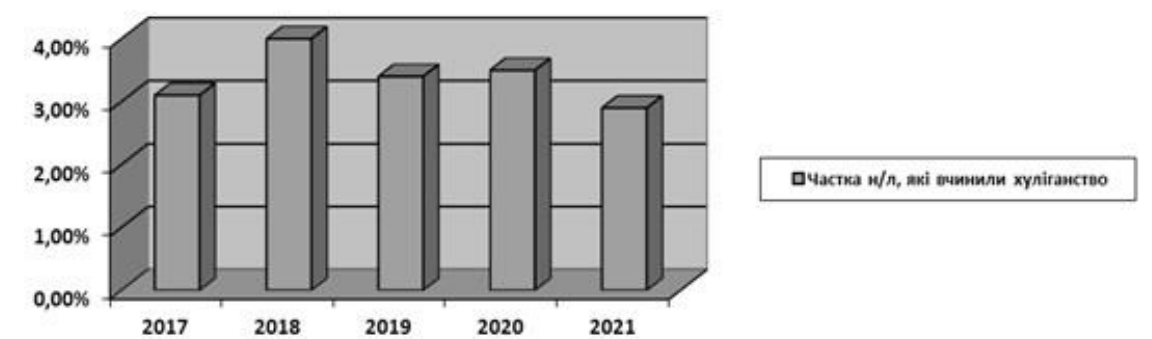

Рис. 10. Частка неповнолітніх, які вчинили хуліганство

Серед осіб, які вчинили хуліганські діяння, також абсолютну більшість становили особи у віці від 16-ти до 17-ти років (у середньому 72,1 %) (таблиця 4).

Таблиця 4

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили хуліганство, за період 2017–2021 років у розрізі вікових груп

	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили хуліганство	141	152	118	106	76
з них віком до 14-ти років	4	9	6	5	3
з них віком 14–15 років	33	38	28	22	21
з них віком 16–17 років	104	111	84	79	52

Серед неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, відносно більшість становили особи, які вчинили незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту. Кількість неповнолітніх, які вчинили зазначене кримінальне правопорушення, становила у 2017 р. – 137 (3,0% серед всіх виявлених неповнолітніх осіб), у 2018 р. – 91 (2,3 %), у 2019 р. – 96 (2,7 %), у 2020 р. – 77 (2,6 %), у 2021 р. – 68 (2,6 %) неповнолітніх осіб. Середня частка таких осіб серед всіх неповнолітніх правопорушників становила за цей період 2,6 % (рис. 11).

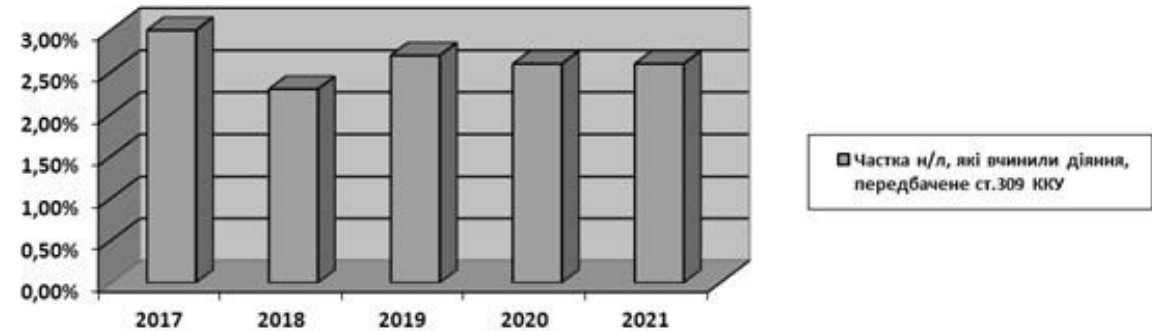

Рис. 11. Частка неповнолітніх, які вчинили незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту

За період 2017–2021 рр. у середньому 91,2 % осіб, які вчинили цей вид наркозлочинів, були у віці від 16-ти до 17-ти років (таблиця 5).

Таблиця 5

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, за період 2017–2021 років у розрізі вікових груп

	2017	2018	2019	2020	2021
Кількість виявлених неповнолітніх осіб, що вчинили незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту	137	91	96	77	68
з них віком до 14-ти років	0	0	2	0	0
з них віком 14–15 років	7	7	5	6	11
з них віком 16–17 років	130	84	89	71	57

На підставі зазначеного, можна зробити такі висновки.

Кількість виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили злочини, зменшувалась за період 2017–2021 рр. в на 12–14 % щороку і на кінець звітного періоду загалом скоротилася на 42 %.

Найбільш кримінально активною виявилась вікова група неповнолітніх 16–17 років. Вони склали в середньому 64,3 % всіх неповнолітніх правопорушників. При цьому особи жіночої статі в середньому становили 11,8 % серед усіх виявлених неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за зазначений період.

Серед неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, у середньому 73,2 % мали повну загальну середню освіту.

Частка неповнолітніх, які вчинили злочини у складі групи, становила у середньому 17,5 % від виявлених неповнолітніх осіб за зазначений період.

Відсоткові показники неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення у стані алкогольного сп'яніння, були незначними, а випадки вчинення ними посягань під впливом наркотичних засобів узагалі були поодинокими.

Найчастіше неповнолітні, як і дорослі особи, вчиняли кримінальні правопорушення майнового характеру, насамперед крадіжки (у середньому 58,5 % всіх посягань), грабежі (10,4 %).

Серед неповнолітніх правопорушників 10,9 % осіб вчинили посягання проти життя та здоров'я особи, серед яких у середньому 2,3 % скоїли умисні тілесні ушкодження середньої тяжкості та 8,6 % – інші види кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи.

Достатньо помітним є відсотковий показник неповнолітніх, які здійснили незаконне заволодіння транспортним засобом (у середньому 7 % всіх неповнолітніх правопорушників).

Спостерігається зниження частки неповнолітніх правопорушників, які вчинили хуліганські дії (у середньому 3 % всіх таких правопорушників).

Серед неповнолітніх осіб, які вчинили наркозлочини, більшість становлять ті, хто вчинив незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (в середньому 2,6 % всіх неповнолітніх правопорушників).

У зв'язку із цим вбачається за доцільне врахування проведеного аналізу стану кримінальних правопорушень серед неповнолітніх підрозділами ювенальної превенції у практичній діяльності під час розроблення напрямів удосконалення профілактичної роботи, зокрема шляхом:

посилення профілактичних заходів щодо неповнолітніх, схильних до вживання алкогольних напоїв, а також схильних до вчинення правопорушень у групі, віком 16–17 років, чоловічої статі;

покращення взаємодії із адміністраціями закладів освіти (зокрема, загальної середньої освіти та професійно-технічної освіти) у сфері профілактичної роботи із учнями, які перебувають на внутрішньому обліку закладу (схильні до пропуску занять без поважних причин, до агресії, до вживання алкоголю тощо);

посилення заходів щодо запобігання втягненню неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво (зокрема з боку батьків, осіб, які їх замінюють) з урахуванням вікових особливостей неповнолітніх;

покращення співпраці з іншими підрозділами Національної поліції у сфері запобігання найбільш розповсюдженим кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх, а саме: крадіжкам; грабежам; випадкам заподіяння умисних тілесних ушкоджень та іншим кримінальним правопорушенням проти життя та здоров'я особи; випадкам незаконного заволодіння транспортними засобами; хуліганським проявам; розбійним нападам; шахрайським діянням; фактам незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2017, 2018, 2019 роки (форма № 2), затверджено наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 р. № 101 за погодженням з Держстатом України; Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2020, 2021 роки (форма № 2), затверджено наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299 за погодженням з Держстатом України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення: 12.11.2022).

REFERENCES

1. Yedynyi zvit pro osib, yaki vchynily kryminalni pravoporushennia za 2017, 2018, 2019 roky (forma № 2). “The single report on persons who have committed criminal offenses for the years 2017, 2018, 2019 (form No. 2) was approved by the order of the GPU dated October 23, 2012 No. 101 in agreement with the State Statistics Service of Ukraine; The single report on persons who committed criminal offenses for 2020, 2021 (form No. 2) was approved by the order of the Prosecutor General of June 30, 2020 No. 299 in agreement with the State Statistics Service of Ukraine”. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2> (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

Bahadenko Iryna,Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3350-4411**STATUS OF CRIMINAL OFFENSES AMONG MINORS
FOR THE PERIOD 2017–2021: ANALYSIS
AND PERSPECTIVES**

The field of juvenile delinquency is predominantly focused on property (primarily through theft). Traffic safety and operation of transport are also common areas of criminal offenses committed by minors; public order and morality; life and health of a person and others. At the same time, the rating of spheres and offenses in each separate period will depend on socio-economic, political and other factors that directly or indirectly affect the state of both general and juvenile delinquency.

Thus, the number of detected minors who committed crimes decreased by 12–14 % every year during the period 2017–2021, and by the end of the reporting period, it decreased by 42 % as a whole. The most criminally active age group was 16–17 year olds. They accounted for an average of 64.3 % of all juvenile offenders. On average, 73.2 % of minors who committed criminal offenses had a complete general secondary education. The share of minors who committed crimes as part of the group was an average of 17.5 % of the identified minors for the specified period.

Most often, minors, like adults, committed criminal offenses of a property nature, primarily theft (on average 58.5 % of all offenses), robbery (10.4 %). The percentage of minors who have illegally taken possession of a vehicle (an average of 7 % of all minor offenders), etc., is quite noticeable.

Taking into account the analysis of the state of criminal offenses among minors for the specified period, it is considered appropriate to take the following measures in the practical activities of juvenile prevention units:

strengthening of preventive measures against minors prone to drinking alcoholic beverages, as well as prone to committing offenses in the group aged 16–17, male;

improving interaction with the administrations of educational institutions (in particular, general secondary education and vocational and technical education) in the field of preventive work with students who are on the internal register of the institution (prone to skipping classes without valid reasons, prone to aggression, prone to alcohol consumption, etc.);

strengthening of measures to prevent the involvement of minors in illegal activities, in drunkenness (including by parents, persons who replace them) taking into account the age characteristics of minors;

improving cooperation with other units of the National Police in the field of prevention of the most widespread criminal offenses among minors, namely: theft;

robberies; cases of intentional bodily harm and other criminal offenses against the life and health of a person; cases of illegal possession of vehicles; hooliganism; robbery attacks; fraudulent act; facts of illegal production, manufacture, acquisition, storage, transportation or forwarding of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues without the purpose of sale, etc.

Keywords: minors, criminal offenses, analysis of the state of criminal offenses.

Отримано 30.11.2022

Близнюк Ігор Леонідович,кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-3882-5790

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПРОЦЕСІ РЕМОНТУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЙНОГО УТРИМАННЯ АВТОМОБІЛЬНИХ ДОРІГ

У статті розглядаються особливості здійснення роботи оперативними працівниками Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України з виявлення та попередження кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у процесі ремонту та експлуатаційного утримання автомобільних доріг. Наданий типовий перелік та технологія вивчення фінансово-господарських документів, які необхідно перевіряти цим працівникам для отримання інформації про можливі злочини, а також інші правопорушення, що вчиняються у сфері дорожнього господарства.

Ключові слова: ремонт та експлуатаційне утримання автомобільних доріг, дрібний (“ямковий”) ремонт автомобільних робіт, капітальний ремонт, “відкати”, заволодіння бюджетними коштами.

В Україні останнім часом сфера функціонування дорожнього господарства постала динамічним осередком розвитку кримінальної діяльності, корупційно-фінансових маніпуляцій, технологічних спотворень, досягла трансграничного характеру.

Коло кримінальних та інших правопорушень постійно розширюється та охоплює значну категорію злочинів, а саме: корупція; шахрайство; зловживання службовим становищем; перевищення службових повноважень; підробка документів та крадіжки тощо.

При цьому більшість зазначених злочинів мають латентний характер. Криміналізація економічних процесів, що відбуваються в зазначеному секторі економіки, набула загрозливих масштабів. Шкода від незаконного використання бюджетних коштів у процесі будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг завдає серйозних руйнувань економічній безпеці країни, її транспортному і оборонному потенціалу.

Суспільний резонанс щодо зловживань та відсутність належного державного контролю за будівництвом, реконструкцією, капітальним та поточним ремонтом автомобільних доріг зумовлюють актуальність розроблення методичних рекомендацій для співробітників підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність,

з виявлення і попередження кримінальних та інших правопорушень у сфері дорожнього господарства України.

Типовими правопорушеннями у процесі проведення робіт з ремонту автомобільних доріг та з їх експлуатаційного утримання є:

- проведення дрібного (“ямкового”) ремонту автомобільних робіт замість визначеного за документами капітального ремонту;
- порушення правил, норм і стандартів при утриманні автомобільних доріг, недотримання державних будівельних норм і галузевих нормативів (незатвердження титулів будівництва, виконання робіт з порушеннями стандартів, зокрема порушення підрядними організаціями технології виконання ремонтних робіт, а саме недотримання температурного режиму та використання асфальтобетонних сумішей невістановленого походження, порушення процедур приймання ремонтних робіт);
- ведення виконавчої документації з порушенням будівельних норм, державних стандартів і правил;
- недотримання нормативу на експлуатаційне утримання доріг;
- заволодіння бюджетними коштами шляхом завищення вартості проведених робіт з капітального ремонту, будівництва автомобільних доріг через недотримання технології, наприклад, в акті виконаних робіт відносно передбаченої вартості за договором;
- хабарництво (“відкати”) під час виконання підрядниками дорожніх робіт;
- неефективне використання бюджетних коштів на ремонт автомобільних робіт, зокрема, через їх розпорошення між невеликими ділянками, значною кількістю об’єктів та неякісні роботи;
- невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов’язків щодо прийняття дорожніх робіт та послуг за кількістю та якістю;
- підписання службовою особою замовника завідомо неправдивого акта виконаних дорожніх робіт;
- підписання фіктивних угод на виконання робіт щодо будівництва, ремонту або експлуатації автомобільних доріг;
- службове підроблення службовими особами підприємств-підрядників, подання ними неправдивих даних щодо термінів і обсягів виконання дорожніх робіт з метою одержання передоплати;
- службова недбалість службових осіб установ та підприємств-замовників при прийнятті та підписанні актів виконаних дорожніх робіт із завищенням їх вартості;
- використання бюджетних коштів на будівництво, капітальний ремонт, утримання автомобільних робіт з недотриманням вимог законодавства, непродуктивно, нерезультативно, неефективно;
- неефективне управління та зловживання службовим становищем Державним агентством автомобільних доріг України (Укравтодором) як головним розпорядником бюджетних коштів щодо виконання дорожніх робіт, результатом чого є збільшення кошторисної вартості незавершених дорожніх робіт;
- здійснення оплати Службою автомобільних доріг (САД) за невиконані роботи, що має ознаки кримінального правопорушення – службового підроблення в частині внесення службовими особами САД до офіційних документів завідомо

неправдивих відомостей, іншого підроблення офіційних документів, відповідальність за які передбачена статтею 366 Кримінального кодексу України;

- підробка документів, що підтверджують якість виконаних робіт та використаних матеріалів;

- списання коштів із рахунку САД у безспірному порядку певним комерційним компаніям нібито як заборгованості, що виникла через несвоєчасну оплату виконаних робіт, а підрядні організації за невиконання САД зобов'язань нараховували штрафні санкції, що може мати ознаки кримінального правопорушення відповідно до статті 367 Кримінального кодексу України в частині вчинення службової недбалості, тобто невиконання або неналежного виконання службовими особами САД своїх обов'язків;

- “безперервне” проведення капітального ремонту одних і тих же ділянок дороги без його завершення та вводу в експлуатацію;

- створення фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності з метою отримання коштів за договором щодо виконання дорожніх робіт, не виконуючи при цьому умов цього договору;

- пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі замовника за підписання фіктивного або такого, що не відповідає дійсності, акта виконаних робіт;

- порушення доручення від 16.05.2018 № 132-ОД Укравтодора керівникам Служб автомобільних доріг в областях щодо здійснення оплати за виконані роботи на об'єктах тільки після отримання позитивних висновків перевірок від ДП “Науково-технічний центр “Дорожній контроль якості” на їх відповідність вимогам державних і галузевих норм, стандартів та проектній документації;

- неефективне (непродуктивне, нерезультативне) та неекономне використання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах, на експлуатаційне утримання автодоріг місцевого значення;

- незаконність використання коштів субвенції на дорожні роботи (безпідставні, не зумовлені чинним законодавством видатки на оплату проектно-вишукувальних робіт майбутніх періодів, виготовлення проектної та проектно-кошторисної документації у сфері будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах);

- організація неналежним чином зовнішнього контролю або відсутність внутрішнього контролю в САД за якістю будівництва, реконструкції, капітального ремонту автомобільних доріг загального користування державного значення, що призводить до неефективного та нерезультативного (непродуктивного) використання бюджетних коштів на ремонтні роботи на автомобільних дорогах;

- відсутність у субпідрядних організацій документів, що підтверджують їх відповідність;

- відсутність у документах підрядника обов'язкової інформації щодо виду та вартості робіт, виконаних субпідрядниками, у відсотках відносно вартості договору;

- виконання підрядниками окремих робіт на об'єкті до підписання договору з САД та до отримання САД дозволу на виконання будівельних робіт на автомобільній дорозі;

- невиконання у сфері дорожнього господарства приписів органів державного архітектурно-будівельного контролю щодо усунення порушення вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, будівельних норм, стандартів і правил;

- виконання будівельних робіт без отримання дозволу на їх виконання;

- виконання ремонтних робіт на автомобільних дорогах із недотриманням проектних рішень, виконання капітального ремонту автомобільної дороги загального користування державного значення за самостійно зміненими проектними рішеннями (за відсутності експертного висновку), зокрема, виконання робіт на об'єкті за зміненим незатвердженим проектним рішенням;

- непідтвердження дотримання вимог щодо міцності, надійності та довговічності споруди, її експлуатаційної безпеки та інженерного забезпечення, відсутність інформації про допущення помилок чи недотримання вимог при проектуванні та правильність визначення вартості будівництва, що може мати непередбачувані наслідки;

- відображення вартості виконаних будівельних робіт з капітального ремонту автомобільної дороги з недотриманням вимог Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2005 № 668 [1], та її невідповідність вартості, зазначеній в актах виконаних робіт;

- недотримання Укравтодором Правил складання паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 29.12.2002 № 1098 [2], у частині порушення термінів внесення змін до паспорта бюджетної програми, що є порушенням бюджетного законодавства;

- створення штучної кредиторської заборгованості САД;

- залучення фіктивних субпідрядних підприємств під час виконання дорожніх робіт;

- недотримання вимог щодо попередньої оплати виконаних дорожніх робіт;

- недотримання підрядником технічних характеристик виконуваних робіт, згідно з ГБН Г.1-218-182:2011 “Ремонт автомобільних доріг загального користування. Види ремонтів та перелік робіт” [3];

- непідтвердження витрат та обсягів виконаних ремонтних робіт;

- неоприбуткування і невикористання зворотних матеріалів;

- безпідставна оплата заготівельно-складських витрат.

З метою виявлення зазначених правопорушень працівникам підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, необхідно перевірити та проаналізувати такі документи:

- розроблену і затверджену у встановленому порядку *проектно-кошторисну документацію* щодо будівництва, капітального ремонту автомобільних доріг.

Слід перевірити, чи виконано весь комплекс ремонтних робіт на автомобільних дорогах, передбачений *проектно-кошторисною документацією*. При цьому

організація виконання дорожніх робіт повинна відповідати проєктно-технологічній документації.

Під час дії воєнного стану розроблення проєктів будівництва з капітального ремонту об'єктів (автомобільних доріг) (незалежно від класу наслідків (відповідальності)), пошкоджених у результаті воєнних дій, допускається здійснювати у складі *дефектного акта*, у якому визначаються фізичні обсяги робіт, *пояснювальної записки*, в якій зазначаються умови виконання робіт, та *кошторисної документації* на підставі *звіту за результатами обстеження*, розробленого відповідно до Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 р. № 257 [4].

Під час дії воєнного стану рішення щодо обсягу проєктної документації (щодо можливості розроблення проєкту будівництва автомобільних доріг у складі дефектного акта, пояснювальної записки та кошторисної документації) приймається головним архітектором проєкту та/або головним інженером проєкту за погодженням із замовником, що зазначається у завданні на проєктування.

Доцільно також перевірити, щоб перед затвердженням проєктів будівництва автомобільних доріг, що підлягають аудиту безпеки, згідно із Законом України від 17 жовтня 2019 р. № 200-IX “Про внесення змін до деяких законів України щодо управління безпекою автомобільних доріг” [5], для проведення їх експертизи до проєктної документації щодо об'єкта аудиту додавався *звіт аудиту безпеки автомобільної дороги*.

Звіт аудиту безпеки автомобільної дороги має бути долучений до проєктної документації щодо об'єкта аудиту, що подається для проведення експертизи проєкту, та паспорта автомобільної дороги.

Перевірка вартості будівництва, реконструкції, капітального, поточного ремонтів та експлуатаційного утримання автомобільних доріг здійснюється відповідно до Настанови з визначення вартості будівництва: Кошторисні норми України у будівництві: наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 1 листопада 2021 р. № 281 [6]. *Попередній ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 “Правила визначення вартості будівництва” був скасований 08.11.2021;*

- *у випадку будівництва автомобільної дороги* – затверджений (схвалений) *проєкт будівництва автомобільної дороги*.

Проєктна документація для будівництва автомобільної дороги має відповідати положенням законодавства, вимогам містобудівної документації, будівельних норм, стандартів та правил;

- *локальні кошториси¹ на будівельні роботи* з ремонту автомобільних доріг щодо лінійного об'єкта інженерно-транспортної інфраструктури², з яких можна одержати відомості: з найменування робіт та витрат, вартості матеріалів, виробів і комплектів, кошторисної вартості цих будівельних робіт (тис. грн), кошторисної

¹ *Локальний кошторис* – первинний кошторисний документ, який визначає кошторисну вартість окремих видів будівельних робіт та витрат по об'єктах і складається на підставі обсягів робіт, визначених проєктною документацією.

² *Лінійний об'єкт інженерно-транспортної інфраструктури* – наземні, надземні або підземні лінійні об'єкти для пересування людей, транспортних засобів, вантажів, переміщення рідких та газоподібних продуктів, передачі електроенергії тощо.

трудомісткості (тис. люд. год), кошторисної заробітної плати (тис. грн), середнього розряду робіт;

- *локальні кошториси на придбання устаткування*, з яких можна одержати відомості щодо його найменування і характеристики, кошторисної вартості;
- *локальні кошториси на пусконаладжувальні роботи*;
- *відомість ресурсів до локального кошторису*, з якого можна одержати відомості щодо витрат праці робітників-будівельників, монтажників, робітників, зайнятих на керуванні та обслуговуванні машин, робітників, зайнятих на керуванні та обслуговуванні автотранспорту при перевезенні ґрунту і будівельного сміття, пусконаладжувального персоналу, працівників, заробітна плата яких передбачена в загальновиробничих витратах (люд. год); середнього розряду робіт, що виконуються робітниками-будівельниками, монтажниками, середнього розряду ланки робітників, зайнятих на керуванні та обслуговуванні машин; задіяних будівельних машин і механізмів (маш. год); перевезення ґрунту, будівельного сміття (т); використаних будівельних матеріалів у поточних цінах;

- *Об'єктний кошторис*, підписаний головним інженером проєкту, щодо лінійного об'єкта інженерно-транспортної інфраструктури, з якого можна одержати відомості: з кошторисної вартості будівельних робіт (тис. грн), кошторисної трудомісткості (тис. люд. год), кошторисної заробітної плати (тис. грн), щодо номерів кошторисів і кошторисних розрахунків;

- *відомість ресурсів (задіяних) до Об'єктного кошторису* щодо витрат праці, застосованих будівельних машин і механізмів, будівельних матеріалів;

- *Зведений кошторисний розрахунок вартості об'єкта будівництва*, підписаний керівником проєктної організації та головним інженером проєкту, з якого можна одержати відомості: з кошторисного прибутку (тис. грн), щодо коштів на покриття адміністративних витрат будівельних організацій (тис. грн), коштів на покриття ризиків всіх учасників будівництва (тис. грн), коштів на покриття додаткових витрат, пов'язаних з інфляційними процесами (тис. грн), податків, зборів, обов'язкових платежів, встановлених чинним законодавством і не врахованих складовими вартості будівництва (без ПДВ), податку на додану вартість.

Додатком 11 до Настанови з визначення вартості будівництва, затвердженої наказом Міністерства розвитку громад та територій України від 1 листопада 2021 р. № 281 [6], розроблена форма відомості ресурсів до Зведеного кошторисного розрахунку вартості об'єкта будівництва.

Настанова з визначення вартості будівництва [6] є обов'язковою для визначення вартості будівництва об'єктів (лінійних об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури), що споруджуються із залученням бюджетних коштів, коштів державних і комунальних підприємств, установ та організацій, а також кредитів, наданих під державні гарантії.

У Додатку 12 до Настанови з визначення вартості будівництва [6] затверджена форма зведення витрат об'єкта будівництва (у нашому випадку – автомобільної дороги);

- *бюджетну та фінансову звітність, документи бухгалтерського обліку*, інші документи та дані, що стосуються використання бюджетних коштів на

будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт автомобільних доріг загального користування державного значення;

- *організаційно-розпорядчі документи*, що регламентують діяльність, пов'язану з будівництвом, реконструкцією, капітальним ремонтом автомобільних доріг у певних регіонах України;
- *первинні документи, у тому числі договори, акти виконаних робіт* (з оглядом об'єктів будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг);
- *дозвільну документацію на об'єкт будівництва, реконструкції та капітального ремонту автомобільних доріг, зокрема, документ, що дає право на виконання підготовчих та будівельних робіт* (реєстраційний номер, дата видачі, найменування органу державного архітектурно-будівельного контролю, який здійснює контроль за будівництвом об'єкта), тобто дозвіл на виконання будівельних робіт, отриманий САД у відповідного органу державного архітектурно-будівельного контролю (Держсервісбуду (Державної сервісної служби містобудування України) (у минулому – ДАБІ (Державної архітектурно-будівельній інспекції)) (Держсервісбуд підконтрольний Мінрегіону (Міністерству розвитку громад та територій України)) з використанням Реєстру будівельної діяльності.

При цьому підготовчі роботи, визначені будівельними нормами, стандартами і правилами, можуть виконуватися замовником після набуття права на земельну ділянку відповідного цільового призначення та подання повідомлення про початок виконання підготовчих робіт до відповідного органу державного архітектурно-будівельного контролю. Будівельні роботи також можуть виконуватися замовником після отримання *документа, що посвідчує право власності чи користування земельною ділянкою*;

- *дозвільну документацію у підрядників* – документи дозвільного характеру (відповідні дозволи) на виконання окремих видів робіт у сфері будівництва, реконструкції, капітального ремонту автомобільних доріг, необхідність отримання яких передбачена законом, наприклад, ліцензію, що дає право на виконання будівельних робіт, та кваліфікаційні сертифікати;
- *документи про призначення осіб, відповідальних за виконання будівельних робіт, та осіб, які здійснюють авторський і технічний нагляд*;
- *матеріали попередніх перевірок контролюючих органів та дані аудиту об'єктів аудиту Рахункової палати та Державної аудиторської служби*;
- *укладені договори підряду з підрядними та субпідрядними організаціями на будівництво, реконструкцію, капітальний ремонт автомобільних доріг*.

Невід'ємною частиною договору підряду є календарний графік виконання робіт, в якому мають бути визначені дати початку та закінчення всіх видів (етапів, комплексів) робіт щодо автомобільної дороги, передбачених договором підряду.

Договір підряду укладається за результатами проведених конкурсних торгів, а тому доцільно перевірити, щоб умови договору підряду, що укладається за результатами проведених торгів (тендеру), відповідали тендерній документації замовника та акцептованій тендерній пропозиції підрядника.

Слід також перевірити *План фінансування будівництва, реконструкції, капітального ремонту автомобільних доріг, який є невід'ємною частиною договору підряду*;

- *акти приймання САД виконаних будівельних робіт на автомобільних дорогах; документи про виконання договору підряду* – документи про хід виконання договору підряду, відповідність робіт (будівельних, монтажних, проєктних, пуско-налагоджувальних та інших робіт) і матеріальних ресурсів нормативним вимогам та здійснення контролю за виконанням договірних зобов'язань.

При цьому необхідно пам'ятати, що *розрахунки за виконані роботи мають проводитися на підставі документів про обсяги виконаних робіт та їх вартість;*

- *складений акт готовності об'єкта до експлуатації;*
- *експертний звіт на проєкт капітального ремонту автомобільних доріг* – це документ, який містить інформацію про дотримання вимог щодо міцності, надійності та довговічності споруди, її експлуатаційної безпеки та інженерного забезпечення, а також про допущення помилок, недотримання зазначених вимог та щодо правильності визначення вартості капітального ремонту автомобільних доріг;

- *укладений договір замовника (САД) з відповідальним розробником проєктної документації (генеральним проєктувальником).* З метою контролю за відповідністю робіт проєктній документації замовник має забезпечувати здійснення авторського нагляду протягом усього періоду ремонту автомобільних доріг;

- *укладений договір на здійснення авторського нагляду між САД і проєктною організацією.* Авторський нагляд має здійснюватися архітектором – автором проєкту об'єкта архітектури, іншими розробниками затвердженого проєкту або уповноваженими особами відповідно до законодавства та договору із замовником протягом усього періоду будівництва автомобільної дороги і передбачає контроль за відповідністю будівельно-монтажних робіт проєкту;

- *звіт підрядника про використання матеріальних ресурсів.* У випадку залишку матеріальних ресурсів він має бути повернутий замовнику.

У договорі підряду можуть зазначатися документи, якими повинен керуватися підрядник під час визначення норм витрат матеріальних ресурсів, а також установлюватися порядок повернення залишку цих ресурсів.

Оперативним працівникам ДСР НПУ доцільно перевірити, щоб роботи та матеріальні ресурси, що використовувалися для їх виконання, відповідали проєктній документації та договору підряду;

- *сертифікат, відповідно до якого обласне Управління Державної архітектурно-будівельної інспекції засвідчує відповідність закінченого будівництва об'єкта.* Для цього слід перевірити наявність цього сертифіката у реєстрі дозвільних документів Державної архітектурно-будівельної інспекції;

- *календарний графік виконання підрядником робіт з будівництва, капітального ремонту автомобільної дороги.*

Найпоширенішими засобами, які використовуються для вчинення злочинів у сфері будівництва, реконструкції, ремонту та утримання автомобільних доріг, є такі документи: договір на будівництво (ремонт, реконструкцію) автомобільної дороги; акти виконаних робіт; акти приймання виконаних робіт; локальний кошторис; довідка про вартість виконаних підрядних робіт; договірна ціна ремонту (реконструкції) автомобільної дороги; зведений кошторисний розрахунок вартості робіт (реконструкції) автомобільної дороги; платіжні доручення; дефектний акт;

розрахунок загальноновиробничих витрат; договір підряду; акт обстеження ремонту автомобільної дороги; акт контрольного обміру об'єкта ремонту; додаткові угоди; підсумкова відомість ресурсів тощо.

Найчастіше як засоби вчинення злочину використовуються примірні форми первинних облікових документів, до яких належать “Акт приймання виконаних будівельних робіт” (примірна форма № КБ-2в) і “Довідка про вартість виконаних будівельних робіт та витрати” (примірна форма № КБ-3).

Таким чином, складність викриття кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються при будівництві, реконструкції, ремонті та утриманні автомобільних доріг, здебільшого пов'язана з тим, що значна кількість дорожніх робіт містять замаскований технологічний характер, що унеможливує виявлення допущених зловживань під час виконання цих робіт без проведення експертного дослідження використаних матеріалів або додержання вимог проектно-кошторисної документації. Крім того, окремої уваги з боку правоохоронних органів потребують корупційні схеми між замовником дорожніх ремонтних робіт та підрядниками, зокрема закордонними.

Механізм фінансування дорожніх робіт передбачає застосування фінансово витратних (економічно необґрунтованих) технологій, що створює умови для вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним використанням бюджетних коштів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві: постанова Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2005 р. № 668. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
2. Про паспорти бюджетних програм: наказ Міністерства фінансів України від 29 грудня 2002 р. № 1098. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03#Text> (дата звернення: 11.11.2022).
3. Ремонт автомобільних доріг загального користування. Види ремонтів та перелік робіт: ГБН Г.1-218-182:2011. URL: https://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_h_1-218-182_2011_orhanizatsiino-metodychni_ekonomichni_i_tekhnichni_normatyvy_remont_avtomobilnykh_dorih_zahalnoho_korystuvannia_vydy_remontiv_ta_perelik_robib/hbn_h_1-218-182_2011.pdf; https://dbn.at.ua/_ld/10/1034_1-218-182-201.pdf (дата звернення: 12.11.2022).
4. Про затвердження Порядку проведення обстеження прийнятих в експлуатацію об'єктів будівництва: постанова Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D0%BF#n8> (дата звернення: 12.11.2022).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо управління безпекою автомобільних доріг: Закон України від 17 жовтня 2019 р. № 200-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-20#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
6. Настанова з визначення вартості будівництва: Кошторисні норми України у будівництві: наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 01 листопада 2021 р. № 281. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/knu-nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva.pdf>; <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/koshtorysni-normy-ukrayiny/koshtorysni-normy-ukrayiny-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/koshtorysni-normy-ukrayiny-nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/> (дата звернення: 13.11.2022).

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Zahalnykh umov ukladennia ta vykonannia dohovoriv pidriadu v kapitalnomu budivnytstvi. “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the General conditions for the conclusion and execution of subcontracts in capital construction from August 01

2005, № 668”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2005-%D0%BF#Text>. (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

2. Pro pasporty biudzhetnykh prohram. “Order of the Ministry of Finance of Ukraine About passports of budget programs from December 29 2002, № 1098”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-03#Text>. (Date of Application: 11.11.2022). [In Ukrainian].

3. Remont avtomobilnykh dorih zahalnoho korystuvannia. “Repair of public roads. Types of repairs and list of works: GBN G.1-218-182:2011”. URL: https://ukravtodor.gov.ua/4489/standarty_ta_normy/hbn_h_1-218-182_2011_orhanizatsiino-metodychni_ekonomichni_i_tekhnichni_normatyvy_remont_avtomobilnykh_dorih_zahalnoho_korystuvannia_vydy_remontiv_ta_perelik_robit/hbn_h_1-218-182_2011.pdf; https://dbn.at.ua/_ld/10/1034__1-218-182-201.pdf. (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia obstezhennia pryiniatykh v ekspluatatsiiu obektiv budivnytstva. “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on the approval of the Procedure for the inspection of construction objects put into operation from April 12 2017, № 257”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2017-%D0%BF#n8>. (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo upravlinnia bezpekoiu avtomobilnykh dorih. “The Law of Ukraine On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Highway Safety Management from October 17 2019, № 200-IX”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-20#Text>. (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

6. Nastanova z vyznachennia vartosti budivnytstva: Koshtorysni normy Ukrainy u budivnytstvi. “Order of the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine “Guidelines for determining the cost of construction: Estimating norms of Ukraine in construction” from November 01 2021, № 281”. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/knu-nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva.pdf>; <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/koshtorysni-normy-ukrayiny/koshtorysni-normy-ukrayiny-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/koshtorysni-normy-ukrayiny-nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/nastanova-z-vyznachennya-vartosti-budivnyctva/>. (Date of Application: 13.11.2022) [In Ukrainian].

UDC 343.973

Blyzniuk Ihor,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Officer, Chief Scientist,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-3882-5790

FEATURES OF DETECTION AND PREVENTION OF CRIMINAL AND OTHER OFFENSES IN THE PROCESS OF ROAD REPAIR AND OPERATIONAL MAINTENANCE

The article notes the specifics concerning the work of operatives of the Strategic Investigation Department of the National Police of Ukraine to identify and prevent criminal and other offenses committed in the repair and maintenance of roads. The author provides a typical list and technology for studying financial and economic documents that these employees must check to obtain information about possible crimes, as well as other offenses committed in the field of road management, which, although not subject to criminal liability, but operative work on them detection is the prevention of these crimes.

The article provides a list of typical offenses committed in the process of road repair and maintenance. In particular, the author identifies the most common offenses of this category, such as carrying out minor (“pothole”) repair of automobile works

© Blyzniuk Ihor, 2022

instead of the capital repair specified by the documents, appropriation of budget funds by overestimating the cost of repair works, construction of highways due to non-compliance with technology, bribery (“kickbacks”) during the execution of road works by contractors, inefficient use of budget funds for the repair of automobile works, in particular, due to their dispersion among small areas, a significant number of objects and low-quality works, signing fictitious agreements for the performance of works related to the construction, repair or operation of automobile roads etc. The article also lists the most common means used to commit crimes in the field of highway construction, reconstruction, repair, and maintenance.

The main results of the research presented in the article are the identification of the main financial and economic documents of the Highway Services (SAD) in the regions as recipients of budget funds, their contracting (subcontracting) state or commercial companies, which should be studied and analyzed by operatives of the National Police for the purpose of timely and effective detection and prevention of criminal and other offenses committed in the field of road management.

Finally, in the article, the author summarizes the factors that complicate the detection of criminal and other offenses committed during the construction, reconstruction, repair and maintenance of highways.

Keywords: repair and operational maintenance of highways, minor (“pothole”) repair of automobile works, major repairs, “kickbacks”, embezzlement of budget funds.

Отримано 28.11.2022

Бочек Оксана Іванівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-3884-8897

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО В РЕАЛІЯХ ВІЙНИ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена дослідженню гендерно зумовленого насильства в умовах війни російської федерації проти України. Проаналізовано наукові підходи до розуміння поняття “гендерно зумовлене насильство” та його вплив на життя і здоров’я населення. Розглянуто міжнародні норми та стандарти, які регулюють захист прав жінок і дівчат від гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного конфлікту. У статті висвітлено певні недоліки законодавства України щодо регулювання гендерно зумовленого насильства.

Ключові слова: *гендерно зумовлене насильство, захист прав жінок та дівчат, сексуальне насильство, збройний конфлікт, війна рф проти України.*

Проблема гендерно зумовленого насильства (далі – ГЗН) під час збройного конфлікту не є новою для України, а з початку повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року набула особливої актуальності. На щойно звільнених від російських військ територіях України ексгумують тисячі тіл загиблих військових героїв, цивільного населення, серед яких жінки, чоловіки, діти. Більшість тіл має ознаки насильницької смерті, гвалтування, катування. Свідчення експертів та правоохоронних органів, а також потерпілих і свідків сексуального насильства російськими військовими вказують на необхідність звернути особливу увагу на цю категорію насильства та детально вивчити проблему з метою правильної кваліфікації таких протиправних діянь та недопущення помилок при розслідуванні. Аналіз кожного випадку ГЗН дає можливість виявити особливості і наслідки такого виду насильства, а також проблеми, з якими стикаються постраждалі особи, що зазнали сексуального та ГЗН під час збройного конфлікту на території України, та розробити шляхи їх вирішення.

Війна та збройні конфлікти несуть для цивільного населення головну небезпеку, а саме – порушення прав і свобод людини. ГЗН вважається одним із найпоширеніших порушень прав людини, яке трапляється в усьому світі. Визначене вперше в 1970-х роках як насильство, що здійснюється чоловіками проти жінок, воно може бути засобом вивчення закономірностей, що впливають з індивідуального досвіду і того, як суспільство легітимізує застосування насильства на основі критеріїв гендерної ідентичності. ГЗН як підхід фокусується на гендері як складному соціокультурному конструкті. Це розуміння традиційних ролей чоловіків і жінок, які зображуються в суспільстві, тобто виокремлення жінок як жертв, а чоловіків як кривдників.

© Bochek Oksana, 2022

Організація Об'єднаних Націй визначає насильство щодо жінок як “будь-який акт насильства за ознакою статі, що спричиняє або може спричинити фізичну, сексуальну чи психологічну шкоду жінкам, включаючи погрози вчинення таких актів, примус або довільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в суспільному чи приватному житті” [1].

Повномасштабне вторгнення росії на територію України призвело не лише до масштабних руйнувань цілих міст нашої країни, загибелі як військових, так і цивільного населення, а й до численних випадків ГЗН. Запобігання ГЗН нині має важливе значення не лише з погляду теоретичної науки і захисту конституційних прав та інтересів постраждалих осіб, а й є центром забезпечення національного інтересу кожної демократичної держави, оскільки сприяє економічному, соціальному розвитку суспільства, дотриманню прав та свобод кожного громадянина в цій державі, зокрема в гендерному контексті.

Вагомий внесок у формування теоретичних засад і запобігання ГЗН зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Н. Аніщук, М. Арістова, Н. Болотіна, М. Буроменський, Ю. Галустян, Г. Герасименко, І. Грицай, Н. Грицяк, О. Дашковська, А. Ілліна, Л. Кормич, К. Левченко, Е. Лібанова, Т. Марценюк, О. Матвієнко, Л. Наливайко, М. Ничипоренко, А. Політова, Н. Оніщенко, О. Руднева, Г. Христова, Ю. Черняк та ін.

Як свідчать емпіричні дані, ГЗН непропорційно впливає на жінок через нерівний розподіл повноважень і ресурсів між жінками та чоловіками, економічну вразливість жінок та їхнє становище в сім'ї. Жінки і дівчата не тільки стикаються з високими ризиками ГЗН, а й страждають від браку можливостей та ресурсів, необхідних для запобігання або уникнення ситуацій ГЗН, змушені шукати справедливості та підтримку. Вони є особливо вразливими до негативних наслідків насильства, включаючи небажану вагітність, небезпечні аборти та проблеми репродуктивного здоров'я, ризик інфікування хворобами, що передаються статевим шляхом, та ВІЛ-інфекціями.

Важливо відрізнити ГЗН від насильства щодо жінок. Хоча ці терміни регулярно взаємозамінюються, вони не є синонімами. Насильство щодо жінок визначено в 1993 році в Декларації про ліквідацію насильства щодо жінок як підкатегорія ГЗН. Відповідно, ГЗН також охоплює інші взаємодії, такі як насильство щодо геїв та агресивні прояви маскулінності. Будь-яке насильство є гендерно зумовленим, і видається важливим підкреслити відмінність “гендерно зумовленого насильства” як виду насильства, спрямованого на осіб за ознакою їхньої гендерної ідентичності. Цифри гендерного насильства є досить вражаючими. За даними Світового банку, ГЗН щодо жінок та дівчат – це явище, яке зачіпає кожну третю жінку протягом життя [2]. До того ж понад чверть жінок у віці 15–49 років, які перебувають у стосунках, хоча б раз у житті зазнавали фізичного та/або сексуального насильства з боку свого інтимного партнера.

ГЗН є наслідком конфлікту, в тому числі й військового, і розглядається в більш конкретному контексті як засіб, за допомогою якого винні особи намагаються завдати шкоди противнику. Воно застосовувалося в численних конфліктах у XX столітті і є явищем, що має довгострокові наслідки. З моменту закінчення Другої світової війни було зареєстровано 248 збройних конфліктів в 153 населених

пунктах [3]. ГЗН вже давно є частиною збройних конфліктів, з великими відмінностями в масштабах, видах насильства, мішенях та ступені існування конкретної тактики вчинення такого насильства.

ГЗН використовується злочинцями з дуже чіткою метою. Вона полягає в тому, щоб “зламати дух ворога”, і в цьому способі мислення жінки розглядаються як носії нації, тобто саме вони культивують гідність і таким чином зміцнюють всю націю. Жінка в цьому випадку становить “центр тяжіння противника” [4]. Певною мірою згвалтування жінки-ворога можна розглядати, на нашу думку, як символічний спосіб згвалтування тіла всієї спільноти, як напад на націю, а не лише як індивідуальний напад на окрему жінку.

Як слушно зазначила журналістка, редактор WMC CLIMATE Лорен Вульф у своєму дослідженні впливу сексуального насильства відносно жінок та чоловіків під час збройних конфліктів, “страх – це один зі способів, за допомогою якого ополченці виявляють владу і претендують на панування, зрештою претендуючи на владу будинок за будинком, поле за полем, жінка за жінкою” [5]. Війна, конфлікти і кризи вселяють жінкам та дівчатам реальний страх – що їх безпека та права людини будуть стояти на останньому місці серед населення. За результатами дослідження міжнародної організації Global Citizen, очікується, що нинішня війна в Україні завдасть жінкам та дівчатам більшої шкоди, ніж будь-якому населенню, як в короткостроковій так і довгостроковій перспективі [6].

Сексуальне насильство та гвалтування як види ГЗН під час війни – постійне питання в історії. Це був спосіб вихолощення ворога у багатьох війнах, від згвалтування жінок наприкінці Другої світової війни, китайських жінок у 1937 році під час Нанкінської різанини, до геноциду в Руанді. Згвалтування стає системною зброєю проти цивільного населення, як це було в багатьох країнах, таких як Демократична Республіка Конго або Сирія.

Вивчення ГЗН у конфлікті піднімає питання про виконавців насильства. Якщо вважається, що бути жінкою у воєнний час небезпечніше, ніж чоловіком, то це пов’язано з культурно зумовленими гендерними ролями. Ця логіка закладена в повсякденному житті та сприйнятті гендеру. Основні уявлення про війну та конфлікти зображують жінок і дівчат як пасивних та миролюбних, тоді як чоловіки вважаються активними й агресивними. Таке бачення та спосіб мислення гостро потребують ширшого розуміння участі жінок під час конфліктів та війн.

Генерал-майор Патрік Каммаерт, колишній командувач сил ООН у Східній Демократичній Республіці Конго, заявив у відеоролику “Зупинити згвалтування негайно: дії ООН проти сексуального насильства в умовах конфлікту”: “Може, бути жінкою у збройному конфлікті небезпечніше, ніж солдатом” [7]. Заява генерала Патріка Каммаерта є чудовою ілюстрацією цього явища, оскільки вона демонструє, як порядок денний сек’юритизації може бути гендерно маркованим: його політичний наратив надає пріоритет досвіду і потребам жінок та дівчат і водночас затушовує досвід чоловіків та хлопців. Підтверджуючи та увічнюючи ці уявлення, жінки та дівчата піддаються більшому ризику під час воєн та збройних конфліктів. Так, говорячи про ГЗН як результат війни в нашій державі, станом на 20 травня 2022 року загальної кількості випадків сексуального насильства, вчинених російськими військовослужбовцями, точно невідомо, проте станом на

кінець квітня 2022 р. зареєстровано 103 звернення про випадки ґендерного та сексуального насильства на звільнених від російських загарбників територіях. Серед осіб, яких було зґвалтовано, близько 30 % – неповнолітні дівчата, 12 з яких зараз вагітні. Протягом 1 березня – 12 квітня 2022 р. до Abortion Dream Team – організації, яка належить до мережі правозахисних організацій Abortion Without Borders, звернулися 102 українки, які виїхали з України до Польщі, з вагітністю до 12 тижнів, яку хотіли перервати [8].

Хоча чоловіки та хлопчики також стикаються з великими ризиками зловживань та насильства, що ґрунтуються на культурно сформованих уявленнях про ґендерні ролі. “Вирішення проблеми ґендерно зумовленого насильства щодо жінок і дівчат у конфліктних ситуаціях невіддільне від боротьби з формами насильства, до яких особливо вразливі цивільні чоловіки” [9]. ҐЗН щодо чоловіків насправді відбувається набагато частіше, ніж можна було б очікувати. Чоловіки та хлопчики стають жертвами насильства у воєнний час, хоча цьому виду сексуального насильства приділяється мало уваги.

Не стали винятком й випадки сексуального насильства щодо чоловіків під час війни в Україні. Зафіксовано численні випадки ґвалтування з подальшим вбивством чоловіків на окупованих територіях, про що свідчать доповіді як міжнародних організацій, так і правоохоронних органів. Міжнародні організації у своїй практиці використовують категорію “сексуальне насильство як зброя війни та тортур” для підкреслення того, що таке насильство може використовуватись цілеспрямовано та систематично в збройному конфлікті. Так, під час війни росії проти України сексуальне насильство щодо чоловіків використовується з метою змусити постраждалих (зокрема, ув’язнених у незаконних місцях несвободи) до вчинення певних дій: розкрити інформацію, залишити місце постійного проживання, заплатити викуп за звільнення, відмовитися від учинення активних дій у підтримку іншої сторони конфлікту, а іноді навіть для розваги тощо.

Про сексуальне насильство щодо чоловіків повідомляється недостатньо: розглядаючи питання ҐЗН щодо чоловіків під час збройних конфліктів, ми не залишаємо поза розглядом проблему сексуального насильства щодо жінок. Обидва ці види насильства є частиною однієї проблеми ґендерного виміру конфлікту. Слід зазначити, що сексуальне насильство щодо чоловіків рідко переслідується як зґвалтування або сексуальне насильство, а швидше описується як “катування” або “поводження, що принижує гідність”, таким чином увічнюючи стигматизацію.

Як зазначає австралійська соціологиня Рейвін Коннелл, “насильство є привілейованим місцем для конструювання маскулінності”. Вона пояснює, що насильство може бути “засобом утвердження маскулінності або претензії на неї в міжгруповій боротьбі” [10].

ҐЗН є порушенням норм міжнародних документів про права людини та багатьох національних законів. Римський статут (далі – РС) Міжнародного кримінального суду зараховує певні види ҐЗН до категорії воєнних злочинів у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. Так, зґвалтування, примус до проституції, примусова стерилізація та інші види сексуального насильства, які становлять грубі порушення Женевських конвенцій (якщо вони скоєні в контексті збройного конфлікту та пов’язані з ним), відповідно до ст. 8 РС

визнаються воєнними злочинами. Це означає, що особи, які вчинили такі злочини, можуть постати перед Міжнародним кримінальним судом (МКС).

Навіть в умовах активних воєнних дій Україна продемонструвала своє прагнення покласти край насильству щодо жінок і домашньому насильству, ратифікувавши Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, більш відому як Стамбульська конвенція. Так, Стамбульська конвенція визнає триваючими порушеннями прав людини під час збройних конфліктів, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі поширеного або систематичного зґвалтування та сексуального насильства, а також можливість збільшення насильства за ґендерною ознакою як під час конфліктів, так і після них [11].

Стамбульська конвенція, а також інші міжнародні документи виділяють такі види ґендерно зумовленого насильства: фізичне насильство; психологічне насильство; сексуальне насильство; економічне насильство; домашнє насильство; переслідування; зґвалтування; сексуальне домагання; каліцтво жіночих геніталій; примусова стерилізація; примусовий аборт; примусовий шлюб; злочини в ім'я так званої “честі”; насильство в інституційному середовищі; насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях; торгівля людьми; ґендерна дискримінація.

Якщо розглядати збройні конфлікти та війни через призму ґендеру, то ґендер постає як співвідношення сил: чоловіки піддаються жорстокості та насильству як бійці та комбатанти, тоді як жінки розглядаються як жертви. ЇЗН запізно стало предметом занепокоєння міжнародних організацій. ООН приділила особливу увагу цьому питанню в 1990-х роках, прагнучи надати пріоритет правам людини, зокрема, правам жінок і дівчат. У 1993 році ООН прийняла Декларацію про викорінення насильства щодо жінок, яка є першим міжнародним документом, що чітко визначає форми насильства щодо жінок [12].

Однак реальний прогрес ілюструється створенням правової та політичної бази. Так, у 2000 році Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію 1325 в межах Порядку денного “Жінки, мир, безпека”. Цей порядок денний підкреслює важливість голосу та участі жінок у миротворчій діяльності, а також їх особливу вразливість під час збройних конфліктів: “Висловлюючи стурбованість тим, що цивільні особи, особливо жінки та діти, становлять переважну більшість тих, хто зазнає негативного впливу збройних конфліктів, у тому числі як біженці та внутрішньо переміщені особи, і все частіше стають об’єктами нападів з боку комбатантів та озброєних елементів, і визнаючи, що це має наслідки для досягнення тривалого миру і примирення” [13].

Резолюція 1325 наголошує на захисті жінок у воєнний час: “Закликає всі сторони у збройному конфлікті вживати спеціальних заходів для захисту жінок і дівчат від насильства за ознакою статі, особливо зґвалтування та інших форм сексуального насильства” [14]. Попередження чітко пов’язане з конфліктом у Резолюції Ради Безпеки ООН 1325, а пізніше уточнено в Резолюції 1888, щоб ще більше зосередити увагу на запобіганні сексуальному та ґендерному насильству. Прогрес у розгляді ЇЗН та запобігання насильству під час війни продовжувався з прийняттям Пекінської декларації та Плану дій у 1995 році [15], Декларації

тисячоліття ООН у 2000 році [16], а нещодавно – Порядку денного до 2030 року та його цілі № 5: “Досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок і дівчат” [17]. Незважаючи на ці стрибки, один факт залишається незмінним: ГЗН йде пліч-о-пліч зі збройним конфліктом, і тому важливо тримати певну дистанцію від гендерно зумовлених та інституціоналізованих репрезентацій.

Насильство над жінками та дівчатами під час воєнних дій є проблемою, яку прагне вирішити весь світ, зокрема ООН. У 2008 році ООН прийняла Резолюцію 1820, яка політизувала необхідність захисту жінок та дівчат під час конфліктів. “Відзначаючи, що цивільні особи становлять переважну більшість тих, хто зазнає негативного впливу від збройних конфліктів; що ці жінки та дівчата є особливою мішенню для застосування сексуального насильства, в тому числі як тактики ведення війни з метою приниження, домінування, вселення страху, розосередження та/або насильницького переміщення цивільних членів громади або етнічної групи; і що сексуальне насильство, вчинене таким чином, може в деяких випадках продовжуватися і після припинення бойових дій” [18]. Крім того, у 2013 році була прийнята Резолюція ООН 2106 (2013) для боротьби з безкарністю щодо проблеми сексуального насильства в умовах збройного конфлікту і для реалізації положень попередніх резолюцій. Резолюція також визнає, що сексуальне насильство в умовах конфлікту може мати вплив на чоловіків і хлопчиків та на всю громаду. Особлива увага звертається повторно на необхідність швидкого реагування на випадки сексуального насильства в умовах збройних конфліктів та створення спеціальних фондів і реабілітаційних програм для постраждалих від сексуального насильства. Резолюція підкреслює спеціальну роль гендерних радників, міжнародних та громадських організацій в реабілітації постраждалих осіб та превенції вчинення сексуального насильства [19].

Оскільки в Україні триває війна з росією і спеціальні мобільні групи з прокурорів, поліцейських та психологів щодня виявляють та документують численні випадки ГЗН над жінками, чоловіками, літніми людьми і дітьми, то постає питання притягнення винних за ці злочини.

Насамперед, слід зазначити, що оскільки до сексуальних злочинів у мирний та воєнний час застосовуються різні підходи, а у статті ми розглядаємо ГЗН як стратегію та зброю у війні, увагу зосередимо на цьому правовому аспекті.

Склади воєнних злочинів передбачаються міжнародними актами – у Женевських конвенціях та Римському статуті Міжнародного кримінального суду. При призначенні покарання міжнародні суди враховують різні обтяжуючі фактори, наприклад, настання вагітності чи спричинення важких фізичних та психологічних наслідків потерпілим. Не менш важливим залишається й той факт, що за вчинення воєнних злочинів немає строку давності притягнення до відповідальності. Це важливо з огляду на те, що не всі постраждалі мають змогу вчасно звернутися до правоохоронних органів, або ж не готові одразу після сексуального насильства заявити про нього офіційно. Крім того, незважаючи на те, що Офіс Генерального прокурора повідомляв про відкриття низки кримінальних проваджень за фактами зґвалтувань у Донецькій, Київській, Харківській, Херсонській та інших областях, ми розуміємо, що їх у рази більше, адже багато українських територій поки не

звільнені від окупантів і постраждали фізично не можуть заявити про вчинені щодо них злочини.

Якщо вести мову про ГЗН, як воєнний злочин, то за національним законодавством таке насильство може кваліфікуватися за ст. 438 Кримінального Кодексу України “Порушення законів та звичаїв війни”. Однак стаття має певні вади, оскільки до складу злочину в актуальній редакції цієї статті належать: жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, а також віддання наказу про вчинення таких дій [20]. І безпосереднього згадування в чинній редакції ККУ жодний вид ГЗН не має. Натомість покарання за такий злочин можливе лише на підставі міжнародних договорів, однак на практиці цей механізм притягнення до відповідальності правоохоронними органами України не використовується. Крім того, розслідування сексуальних злочинів є суттєво складнішим, аніж розслідування інших тяжких злочинів, таких як незаконне позбавлення волі або викрадення людини, насильницьке зникнення, катування, торгівля людьми та ін., які зазвичай супроводжували сексуальне насильство. Зважаючи на зазначений недолік, притягнення до відповідальності винних за скоєння ГЗН та встановлення справедливості стає вкрай проблематичним.

Ще одним недоліком є те, що українські урядовці, ЗМІ, організації, які надають послуги постраждалим та документують порушення прав людини в Україні, хибно використовують як взаємозамінні терміни “сексуальне насильство, пов’язане з конфліктом”, “гендерно зумовлене насильство” та “домашнє насильство”. На думку Верховного комісара ООН з прав людини, така плутанина в поняттях робить визначення характеру й масштабів цієї проблеми ще складнішою, а вплив воєнного конфлікту на життя населення повною мірою лишається недооціненим [21].

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, слід зробити такі висновки. Повномасштабна збройна агресія та військове вторгнення російської федерації на територію України стало шоком для країни та всього світу, що створило значні ризики, включаючи ризик ГЗН. Війна в Україні та погіршення ситуації у сфері безпеки різко підвищили ризик різноманітних форм насильства, включаючи сексуальне насильство, сексуальну експлуатацію, сексуальну наругу та торгівлю людьми. За результатами нашого дослідження можна стверджувати, що ніхто не застрахований від ризику ГЗН. Жінки та дівчата, чоловіки та хлопчики в Україні потребують вжиття невідкладних заходів для запобігання ГЗН і реагування на його небезпечні для життя та здоров’я наслідки. Насправді, вплив та наслідки ГЗН як воєнного злочину, злочини проти людяності, геноцид українського народу з найстрашнішою його жорстокістю є порушенням не лише конституційних прав та свобод людини, а й норм міжнародного гуманітарного права та моралі всього цивілізованого світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Beijing Conference, Violence against women, n.d., UN Women. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-overview.htm> (дата звернення: 27.10.2022).

© Bochek Oksana, 2022

2. World Bank, Gender-Based Violence (Violence Against Women and Girls, 2019, World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/brief/violence-against-women-and-girls> (дата звернення: 27.10.2022).

3. *Themner, L., Wallensteen, P.* Armed conflicts, 1946–2010. J Peace Res. 2011, 48 (4): 525–536. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022343311415302> (дата звернення: 27.10.2022).

4. *Banwell, S.* Gender and the Violence(s) of War and Armed Conflict: More Dangerous to Be a Woman? 2020 <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/43770> (дата звернення: 27.10.2022).

5. *Wolfe, L.* (2014, July 25). Why soldiers rape – And when they don't – In diagrams – Women's Media Center. Women's Media Center. URL: <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/why-soldiers-rape-and-when-they-dont-in-diagrams> (дата звернення: 27.10.2022).

6. *Khanyi Mlaba.* How Do Women and Girls Experience the Worst of War? URL: <https://www.globalcitizen.org/en/content/women-and-girls-impacts-war-conflict/> Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. (дата звернення: 28.10.2022).

7. Nations Unies. (2010, May 17). Stop Rape Now. URL: https://www.youtube.com/watch?v=woW1_xT0gq8 (дата звернення: 28.10.2022).

8. Жертьви згвалтування з України та відсутність доступу до абортів у Польщі. “Це викликає у них великий стрес”. URL: <https://vpolszchi.pl/zhertvizgvaltuvannya-z-ukrayini-ta-vidsutnist-dostupu-do-abortiv-u-pol-shi-ce-viklikaye-unih-velikij-s-6759922169232192a> (дата звернення: 20.10.2022).

9. *Carpenter R.C.* Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations, 2006, Security Dialogue. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0967010606064139> (дата звернення: 27.10.2022).

10. *Connell R.W. & Messerschmidt J.W.* Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept, 2005, Gender and Society. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0891243205278639> (дата звернення: 27.10.2022).

11. Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Рада Європи. 07.04.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 28.10.2022).

12. U. N. General Assembly, Declaration on the Elimination of Violence against Women, 1994. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/179739> (дата звернення: 27.10.2022).

13. S/RES/1325. Security Council Resolution on women and peace and security | UN Peacemaker. (n.d.). URL: <https://peacemaker.un.org/node/105>

14. S/RES/1325. Security Council Resolution on women and peace and security | UN Peacemaker. (n.d.). URL: <https://peacemaker.un.org/node/105> (дата звернення: 28.10.2022).

15. Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing +5 Political Declaration and Outcome, 2015, UN Women – Headquarters. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration> (дата звернення: 28.10.2022).

16. U.N., United Nations: Millennium declaration, 2000. URL: <https://www.un.org/en/development/devagenda/millennium.shtml> (дата звернення: 28.10.2022).

17. The Sustainable Development Agenda, Gender equality and women's empowerment, United Nations Sustainable Development. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (дата звернення: 28.10.2022).

18. UN Security Council resolution 1820 on women, peace and security (2008). (n.d.). UN Women – Headquarters. Retrieved 10 March 2022. URL: <https://www.unwomen.org/en/docs/2008/6/un-security-council-resolution-1820> (дата звернення: 28.10.2022).

19. Резолюція Ради Безпеки ООН 2106 (2013), прийнята Радою Безпеки ООН на його 6984-му засіданні 24 червня 2013 року. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/372/15/PDF/N1337215.pdf?OpenElement> (дата звернення: 28.10.2022).

20. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.10.2022).

21. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні 14 березня 2014 р. – 31 січня 2017 р.: доповідь Управління Верховного комісара ООН з прав людини / OHCHR. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV-UA.pdf> (дата звернення: 28.10.2022).

REFERENCES

1. Beijing Conference, Violence against women, n.d., UN Women. URL: <https://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-overview.htm> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
2. World Bank, Gender-Based Violence (Violence Against Women and Girls, 2019, World Bank, URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/brief/violence-against-women-and-girls> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
3. *Themner L., Wallensteen P.* (2011). Armed conflicts, 1946–2010. J Peace Res. No. 48 (4): 525–536. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0022343311415302> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
4. *Banwell S.* (2020). Gender and the Violence(s) of War and Armed Conflict: More Dangerous to Be a Woman? URL: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/43770> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
5. *Wolfe L.* (2014, July 25). Why soldiers rape – And when they don't – In diagrams – Women's Media Center. Women's Media Center. URL: <https://womensmediacenter.com/women-under-siege/why-soldiers-rape-and-when-they-dont-in-diagrams> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
6. *Khanyi Mlaba.* How Do Women and Girls Experience the Worst of War? URL: <https://www.globalcitizen.org/en/content/women-and-girls-impacts-war-conflict/> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
7. Nations Unies. (2010, May 17). Stop Rape Now. URL: https://www.youtube.com/watch?v=woW1_xT0gq8 (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
8. Zhertvy zgvaltuvannia z Ukraini ta vidsutnist dostupu do abortiv u Polshi. “Tse vyklykaie u nyh velykyi stres”. “Rape victims from Ukraine and lack of access to abortion in Poland. “It causes them a lot of stress.”” URL: <https://vpolshchi.pl/zhertvizgvaltuvannya-z-ukrayini-ta-vidsutnist-dostupu-do-abortiv-u-pol-shi-ce-viklikaye-unih-velikij-s-6759922169232192a> (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
9. *Carpenter R.C.* (2006). Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations, Security Dialogue. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0967010606064139> Date of Application: 27.10.2022) [In English].
10. *Connell R.W. & Messerschmidt J.W.* (2005). Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept, 2005, Gender and Society, URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0891243205278639> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
11. Konventsiiia pro zapobihannia nasilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu iz tsimy yavyshamy. “Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence: Council of Europe”. 04/07/2011 URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (Date of Application: 28.10.2022) [In Ukrainian].
12. U. N. General Assembly, Declaration on the Elimination of Violence against Women, 1994. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/179739> (Date of Application: 27.10.2022) [In English].
13. S/RES/1325. Security Council Resolution on women and peace and security | UN Peacemaker. (n.d.). URL: <https://peacemaker.un.org/node/105> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
14. S/RES/1325. Security Council Resolution on women and peace and security | UN Peacemaker. (n.d.). URL: <https://peacemaker.un.org/node/105> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
15. Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing +5 Political Declaration and Outcome, 2015, UN Women – Headquarters. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2015/01/beijing-declaration> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
16. U.N., United Nations: Millennium declaration, 2000. URL: <https://www.un.org/en/development/devagenda/millennium.shtml> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
17. The Sustainable Development Agenda, Gender equality and women's empowerment, United Nations Sustainable Development, URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
18. UN Security Council resolution 1820 on women, peace and security (2008). (n.d.). UN Women – Headquarters. Retrieved 10 March 2022, URL: <https://www.unwomen.org/en/docs/2008/6/un-security-council-resolution-1820> (Date of Application: 28.10.2022) [In English].
19. Rezoliutsiia Rady Bezpeky OON 2106 (2013). “UN Security Council Resolution 2106 (2013), adopted by the UN Security Council at its 6984th meeting on June 24, 2013”. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/372/15/PDF/N1337215.pdf?OpenElement> (Date of Application: 28.10.2022) [In Ukrainian].

20. Kriminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 roku. “Criminal Code of Ukraine”: Law of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Date of Application: 28.10.2022) [In Ukrainian].

21. Seksualne nasylstvo, poviazane z konflikтом, v Ukraini 14 bereznia 2014 r. – 31 sichnia 2017 r. “Sexual violence related to the conflict in Ukraine March 14, 2014 – January 31, 2017: report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights / OHCHR.” URL: https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportCRSV_UA.pdf (Date of Application: 28.10.2022) [In Ukrainian].

UDC 343.6:316.472.42

Bochek Oksana,
Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher,
State Research Institute of the
Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-3884-8897

GENDER-BASED VIOLENCE IN THE REALITIES OF RUSSIA'S WAR AGAINST UKRAINE: LEGAL ASPECTS

The problem of gender-based violence during the armed conflict is not new for Ukraine, and since the beginning of the full-scale military invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine on February 24, 2022, it has become especially urgent. Thousands of bodies of fallen military heroes and civilians, including women, men, and children, are being exhumed in the territories of Ukraine just liberated from Russian troops. Most of the bodies have signs of violent death, rape, torture. War and armed conflicts pose the main danger to the civilian population, namely violation of human rights and freedoms. Gender-based violence is considered to be one of the most widespread human rights violations that occur around the world. Russia's full-scale invasion of Ukraine has led not only to large-scale destruction of entire cities of our country, deaths of both military and civilians, but also to numerous cases of GBV. Prevention of GBV is now important not only from the point of view of theoretical science and protection of the constitutional rights and interests of victims, but is also the center of ensuring the national interest of every democratic state, as it contributes to the economic and social development of society, respect for the rights and freedoms of every citizen in this state, in particular in the gender context.

The full-scale armed aggression and military invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine was a shock for the country and the whole world, which created significant risks, including the risk of GBV. The war in Ukraine and the deteriorating security situation have dramatically increased the risk of various forms of violence, including sexual violence, sexual exploitation, sexual abuse and trafficking. According to the results of our research, no one is immune from the risk of GBV. Women and girls, men and boys in Ukraine need urgent measures to prevent GBV and respond to its life- and health-threatening consequences.

Keywords: gender-based violence, defending the rights of women and girls, sexual violence, civil conflict, war of the Russian Federation against Ukraine.

Отримано 30.11.2022

© Bochek Oksana, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).12](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).12)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhorona.com/>

Козак Іван Павлович,

заступник директора Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України,
м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-6548-5457

ДЕТЕРМІНАНТИ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена аналізу детермінантів організованої злочинності в Україні в умовах воєнного стану. Зроблено висновок, що криміногенні фактори, які відіграють роль причин і умов організованої злочинності, є досить численними, різноманітними й зумовлюються суттєвими змінами у політичному, культурному, соціально-економічному житті суспільства. У межах специфічних детермінант організованої злочинності виділяються чинники геополітичного, соціально-економічного, політичного, соціально-психологічного змісту, що зумовлюють таку злочинність.

Ключові слова: організована злочинність, детермінанти, кримінологічна характеристика, воєнний стан, протидія.

З початком неприхованої збройної агресії РФ у лютому 2022 року в Україні посилюються процеси, що продукують організовану злочинність. Сьогодні активізація організованої злочинності в Україні ускладнюється низкою чинників негативного характеру, серед яких слід виділити: спробу захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України, небезпеку державній незалежності України, її територіальній цілісності шляхом окупації та збройної агресії з боку РФ; проведення спецслужбами РФ актів диверсії та тероризму на об'єктах критичної інфраструктури нашої держави, їх руйнування.

У Стратегії боротьби з організованою злочинністю, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р, зазначається, що в умовах збройної агресії проти України організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки [1]. Саме тому інформаційно-аналітичне, наукове та кадрове забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, здійснюється шляхом запровадження в їх діяльності системи оцінки загроз тяжких злочинів та організованої злочинності (СОСТА Україна) з метою визначення реальної ситуації у відповідній сфері, чинників, які потребують першочергового впливу [1].

Питання причинності організованої злочинності досліджується науковцями досить давно, а напрацювання в цьому напрямі містять значні здобутки для сучасної науки кримінології. Фактори організованої злочинності висвітлено в працях вітчизняних науковців: М.Г. Вербенського, А.А. Вознюка, В.В. Голіни, В.М. Дрьоміна, О.М. Джужи, Г.П. Жаровської, А.П. Закалюка, О.Г. Кальмана, Г.С. Семакова, Є.Д. Скулиша, В.І. Шакуна, О.Ю. Шостко та ін. Значний внесок у дослідження

детермінантів організованої злочинності зробили зарубіжні дослідники: Ф. Вертхам, Р. Годсон, Є. Кормен, Д. Крессі, Р. Мертон, В. Олсон, Т. Тайлер, Дж. Фарелл, Ж. Флеммінг, Х. Хесс, Л. Шеллі.

Водночас недостатньо дослідженими залишаються чинники, що ускладнюють запобігання та протидію організованим злочинності в умовах воєнного стану, викликаного неприкритою агресією РФ проти України. Міжнародна спільнота та національні суб'єкти забезпечення державної безпеки недооцінили геополітичний, економічний, політичний, організаційний та мілітарний потенціал транснаціональної організованої злочинності, що призвело до загибелі людей та інших тяжких наслідків глобального масштабу [2, с. 21].

Мета статті – уточнення змісту детермінантів організованої злочинності в Україні в умовах воєнного стану в контексті розробки стратегії протидії проявам такої злочинності.

Сьогодні в кримінологічній науці при аналізі злочинності використовуються такі терміни, як “причини і умови”, “корелянти”, “обставини”, “фактори”, “детермінанти” тощо. Розглядаючи злочин як соціальне явище, необхідно враховувати, що оцінка одних явищ як причин, а інших як умов завжди матиме відносний характер, оскільки в одних випадках певне явище може бути причиною злочинності, а в інших – її умовою. Поділ детермінантів на причини і умови є відносним, він має значення для конкретного взаємозв'язку двох явищ у певний час та за певних умов [3, с. 187–188]. Водночас у кримінологічній теорії, як і у суспільних науках загалом, широко використовують термін “фактор”, під яким розуміється причина, рушійна сила будь-якого процесу, що визначає його характер або окремі риси [2, с. 317]. Ми поділяємо позицію тих науковців, які вважають, що питання встановлення причин та умов є доречним для конкретного злочину. Щодо певного виду злочинності більш доречно вести мову про фактори її детермінації як більш широкий масив певних обставин (причин, умов, корелянтів тощо), що сприяють існуванню цього виду злочинності [2, с. 318; 3, с. 186–191].

Результати вивчення наукової літератури дали змогу виявити перелік факторів, які, на думку вчених, детермінують розвиток організованої злочинності в країні [2; 4]. Виділено 15 головних факторів, що впливають на процеси транснаціоналізації злочинності на території України, які згодом були опрацьовані з використанням методу експертних оцінок.

Аналіз факторів, що існують на сучасному етапі розвитку, свідчить, що, з одного боку, Україна багата природними і людськими ресурсами, але ослаблена внаслідок складного перехідного періоду, з іншого боку – наша країна найбільш схильна до проникнення транснаціональних злочинних організацій ззовні, а також транснаціоналізації національної організованої злочинності [2, с. 333].

Розвитку організованої злочинності в Україні сприяє цілий комплекс зовнішніх факторів, які разом із факторами внутрішньонаціонального порядку створюють сприятливе підґрунтя для існування та поширення такої форми злочинності [2, с. 318]. Поява злочинних організацій, у т. ч. транснаціональних, є наслідком довгострокових тенденцій, пов'язаних з глобалізацією, інтернаціоналізацією, корупцією, кризою державної влади і легітимності [2, с. 320].

Вважаємо, що, з одного боку, наявність і динаміка організованої злочинності зумовлюється причинами загальними, які породжують злочинність взагалі, а з іншого – існування й відтворення організованої злочинності пояснюється низкою факторів, специфічних за своєю природою. Слід додати, що розвиток цієї злочинної діяльності в Україні, безумовно, зумовлений ще загальними факторами, детермінуючими поширення цього виду злочинності у всьому світі.

Варто виділити кілька моментів. По-перше, неприкрита збройна агресія РФ проти України та кримінальна ситуація, пов'язана з нею, ускладнює проблематику причинності організованої злочинності. Указом Президента України від 24.02.2022 № 64 в Україні введено воєнний стан, правовий режим якого зумовлює тимчасове обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб.

По-друге, сьогодні бракує узагальненої, здобутої в результаті кримінологічного аналізу інформації про причини і умови (фактори) злочинів, що належать до організованої злочинності. Відсутність узагальнених даних про причини і умови цих злочинів, на думку А.П. Закалюка, пов'язана з трьома обставинами: по-перше, мало проводиться кримінологічних досліджень загалом стосовно організованої злочинності; по-друге, при проведенні останніх до їх предмета рідко включають дослідження причин і умов злочинів цього виду; по-третє, і перше, і друге значною мірою зумовлено нерозробленістю методологічних основ вивчення організованої злочинності, передусім невизначеністю її поняття [4, с. 331–332]. За відсутністю чи недостатністю конкретного емпіричного матеріалу така інформація подається переважно у вигляді узагальнених висновків і має фактично гіпотетичний характер [4, с. 331–332].

Перш ніж перейти до розгляду специфічних детермінант організованої злочинності, зазначимо, що серед детермінант, пов'язаних із загальними причинами злочинності, найчастіше вказуються несприятливі соціально-економічні обставини в країні, зниження рівня життя та соціальної захищеності значних верств населення України, загострення політичної боротьби чи міжнаціональних конфліктів, особливості сімейного виховання, вплив найближчого оточення, засобів масової інформації, конкретні життєві ситуації, які формують людину з її системою установок та особливостями характеру, отже, ті, що є чинниками будь-якого умисного злочину, в тому числі злочинів, вчинених злочинними групами [5, с. 277]. Перелічені загальні детермінанти, як правило, проявляються внаслідок різкого соціального розшарування населення за майновими ознаками, погіршення матеріального й побутового становища його більшої частини, налагодження зв'язків зі злочинними угрупованнями, антисоціальними особами тощо. Загалом саме незадовільне соціальне становище, бідність, неможливість реалізувати свій потенціал є головними чинниками, що сприяють вербуванню організованими злочинними угрупованнями осіб для організованої злочинної діяльності [2, с. 327].

Водночас існують і специфічні особливості для звернення уваги злочинних організацій. Серед них майже чи не найвагомішими є ті, що пов'язані криміногенною детермінацією організованої злочинності. Це, насамперед, детермінанти геополітичного, соціально-економічного, політично-організаційного, соціально-психологічного змісту, що зумовлюють таку злочинність. Аналіз детермінант цієї групи

констатував низку негативних тенденцій, що посилювали або загострювали дію криміногенних чинників.

Фактори, що детермінують організовану злочинність, є дуже різноманітними і за змістом, і за механізмом дії. Одні з них відіграють формуючу роль у цьому процесі, інші лише сприяють, полегшують діяльність злочинних організацій [2, с. 323].

Геополітичні чинники є визначальними у детермінації організованої злочинності, аналіз яких дає підстави стверджувати про можливість виникнення й розвитку в Україні на основі наявних протиріч і зіткнення різноманітних геополітичних сил як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Ці чинники слід розглянути з погляду геополітичного розташування України в умовах глобалізації та міграційних процесів. Оскільки Україна є державою, яка все ще перебуває в періоді вдосконалення демократичних інститутів і подальшого розвитку ринкової економіки, вона є метою як для зарубіжних злочинних організацій, так і для власної національної організованої злочинності, яка набуває все більш вираженого транснаціонального характеру [2, с. 323].

Серед геополітичних чинників згадується підвищена зацікавленість до території України як транзитної зони з боку міжнародних злочинних угруповань, які діють, як відомо, у сферах легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, нелегального переміщення зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів [8].

Іншим потенційним чинником, який є джерелом організованої злочинності, є значна кількість нелегальних мігрантів, які пересуваються територією держави з кризових регіонів світу. Ще у 2011 році було зафіксовано, що кількість таких нелегальних мігрантів збільшується та набуває все більшого поширення організована етнічна злочинність, що сприяє ескалації жорстокості й насильства та створює серйозну загрозу національній безпеці [8].

Проблема нелегальної міграції загострюється внаслідок примусового переміщення громадян України на тимчасово окуповані території або територію РФ. За даними досудового слідства, з початку повномасштабної військової агресії представниками держави-окупанта під приводом евакуації проводиться примусове переміщення на територію РФ громадян України, які опинились на захоплених ворогом територіях Донецької області, що є порушенням положень ст.ст. 49, 55 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949, ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [6].

Агресія РФ проти України загострює проблему незаконного переправлення через державний кордон України особливо на його західній ділянці, де спостерігається збільшення спроб порушення закону [7].

Соціально-економічні чинники в системі кримінологічних детермінант організованої злочинності є одними із провідних чинників стійкого криміногенного розвитку. Серед соціально-економічних чинників, що загострюють проблему цієї злочинності в Україні, часто розглядаються: 1) деформації економічної свідомості; 2) перерозподіл суспільного прибутку (стрімке розшарування та поляризація населення); 3) неекономічне суперництво корпоративно-бюрократичних структур; 4) розкол економіки на сильно- і слабкокорпоративізовані сектори; 5) зріст тіньової

економіки; 6) потреби в сильній, рішучій державній владі під час переходу до ринкової економіки; 7) низька оплата праці; 8) невідповідність між інтенсивними процесами урбанізації та міграції населення і рівнем соціального контролю; 9) стан сімейно-побутових відносин; 10) незбалансованість фінансових вкладень у виробничу сферу [9, с. 64–69].

Більшість учених визнають корупцію першопричиною організованої злочинності. Події, що розвивалися в Україні протягом останніх років, призвели до значного зростання її рівня, критичного ослаблення основних інститутів державної влади. У зв'язку з цим, в Україні не були сформовані сприятливі умови для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, подальшого поступу країни як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями [10].

Соціально-психологічні чинники мають вирішальне значення в поясненні детермінації організованої злочинності. Ці чинники значною мірою залежить від домінуючих у суспільстві етичних цінностей і потреб, головних домінант суспільної свідомості. У суспільній свідомості останнім часом спостерігається глибокий дефіцит суспільно доцільних етичних цінностей, орієнтацій, потреб, у зв'язку з чим соціокультурна, морально-психологічна сфери та суспільна свідомість загалом перевантажені тягарем нерівності можливостей освітнього, культурного, професійного розвитку, неспроможності значної частини населення, насамперед молоді, задовольнити елементарні потреби всебічного особистого зростання та вдосконалення [3, с. 230]. У суспільній свідомості превалюють кримінально-психологічні стереотипи щодо можливості здійснення підприємницької діяльності за рахунок аморальних, протиправних і навіть злочинних вчинків. Прихильність до останніх особливо проявляється, коли йдеться про перерозподіл багатства, здобутого незаконним або нечесним способом, про допустимість нехтування законом, застосування сили, злочинного замовлення, особливо за великі гроші, про можливість хабарництва у взаємовідносинах [3, с. 230]. Криза тоталітарної системи, параліч влади і затяжна економічна криза, різке падіння життєвого рівня переважної більшості народу та подальше його зубожіння при появі тонкого прошарку багатіїв, загострення суспільних протиріч, зміна світогляду, падіння моральності, торжество цинізму зумовили посилення організованої злочинності.

У межах політично-організаційних чинників детермінації організованої злочинності слід звернути увагу на недоліки діяльності правоохоронної системи. Нині правоохоронні органи не можуть повною мірою впоратися із сучасними масштабами організованої злочинності в державі, що зумовлено комплексом різних причин, зокрема високим рівнем корумпованості усієї системи кримінальної юстиції, дефіцитом кваліфікованих кадрів, недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення їх діяльності [2, с. 62]. Відсутність системного підходу до ведення боротьби з організованою злочинністю, неналежний рівень взаємодії правоохоронних органів у відповідній сфері, застаріле та розбалансоване нормативно-правове забезпечення з питань боротьби з організованою злочинністю, недосконалість процедури моніторингу криміногенної ситуації, відсутність консолідованої об'єктивної методології оцінки загроз організованої злочинності, використання застарілих форм і методів боротьби з таким явищем призводить до загострення проблем, пов'язаних з організованою злочинністю, та низького рівня ефективності

боротьби з нею [1]. Варто констатувати про наявність прорахунків у кадровій політиці, що спричинили відтік досвідчених фахівців, зниження їх мотивації тощо. Саме тому пріоритетам розвитку системи кадрового забезпечення державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю, приділяється значна увага у Стратегії боротьби з організованою злочинністю [1]. Ускладнює проблематику протидії організованій злочинності й відсутність належної взаємодії та координації правоохоронних органів у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Криміногенні фактори, які виконують роль причин і умов організованої злочинності, є досить численними, різноманітними й зумовлюються суттєвими змінами у політичному, культурному, соціально-економічному житті суспільства, потребують постійного кримінологічного моніторингу. За змістовою характеристикою їх можна представити у вигляді чотирьох груп: геополітичні, соціально-економічні, політично-організаційні, соціально-психологічні фактори, що зумовлюють таку злочинність. При цьому слід віддати перевагу чинникам геополітичного характеру у детермінаційному комплексі організованої злочинності. Повномасштабна агресія РФ створює передумови для посилення впливу організованої злочинності в Україні, насамперед у сфері торгівлі людьми, нелегальної міграції, незаконного обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Врахування зазначених чинників під час реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю сприятиме перешкодженню вчиненню злочинів, що належать до цієї злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
2. *Жаровська Г.П.* Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 593 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13966/1/dysertatsia_zharovska_hp.pdf (дата звернення: 20.10.2022).
3. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія кримінологічної науки. 424 с.
4. *Закалюк А.П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ: Видавничий Дім Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
5. Кримінологія: Загальна та Особлива частина: підручник за ред. І.М. Даньшина. Х.: Право, 2003. 613 с.
6. Тільки впродовж доби на Закарпатті прикордонники затримали більше 50 порушників кордону. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Na-Zakarpatti-vprodovzh-dobi-prikordonniki-zatrimali-bilshe-50-porushnikov-kordonu/> (дата звернення: 20.10.2022).
7. Примусове переміщення громадян України до РФ під приводом евакуації – розпочато досудове розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/primusove-peremishhennya-gromadyan-ukrayini-do-rf-pid-privodom-evakuaciyi-rozpocato-dosudove-rozsliduvannya> (дата звернення: 20.10.2022).
8. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: схвалено Указом Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text> (дата звернення: 20.10.2022).
9. *Бут В.В.* Детермінація організованих форм економічної злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2001. № 4. С. 64–69.

10. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51704 (дата звернення: 20.10.2022).

REFERENCES

1. Stratehiiia borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu. “Strategy for combating organized crime”: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated September 16, 2020 No. 1126. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
2. Zharovska H.P. (2019). Teoriia ta praktyka protydii transnatsionalnii orhanizovanii zlochynnosti v Ukraini. “Theory and practice of combating transnational organized crime in Ukraine”: dissertation. ... Doctor of Jurid. Sciences: 12.00.08. National Academy of Internal Affairs. Kyiv. 593 p. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/13966/1/dysertatsia_zharovska_hp.pdf (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
3. Zakaliuk A.P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriya i praktyka. “Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice”: in 3 books. K.: In Yure Publishing House. Book 1: Theoretical foundations and history of criminological science. 424 p. [In Ukrainian].
4. Zakaliuk A.P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriya i praktyka. “Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice”: in 3 books. Kyiv: Ying Yure Publishing House. Book. 2: Criminological characteristics and prevention of certain types of crimes. 712 p. [In Ukrainian].
5. Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyna. “Criminology: General and Special part”: textbook edited by I.M. Danshina Kh.: Pravo, 2003. 613 p. [In Ukrainian].
6. Tilky vprodovzh doby na Zakarpatti prykordonnyky zatrymaly bilshe 50 porushnykiv kordonu. “Border guards detained more than 50 border violators in Transcarpathia during the day alone”. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/news/Na-Zakarpatti-vprodovzh-dobi-prikordonniki-zatrimali-bilshe-50-porushnykiv-kordonu/> (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
7. Prymusove peremishchennia hromadian Ukrainy do RF pid pryvodom evakuatsii – rozpochato dosudove rozsliduvannia. “Forced transfer of Ukrainian citizens to the Russian Federation under the pretext of evacuation – a pre-trial investigation has been initiated”. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/primusove-peremishchennia-hromadyan-ukrayini-do-rf-pid-privodom-evakuatsii-rozpochato-dosudove-rozsliduvannia> (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
8. Kontsepsiia derzhavnoi polityky u sferi borotby z orhanizovanoi zlochynnistiu. “The concept of state policy in the field of combating organized crime: approved by the Decree of the President of Ukraine dated October 21, 2011 No. 1000”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text> (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].
9. But V.V. (2001). Determinatsiia orhanizovanykh form ekonomichnoi zlochynnosti. “Determination of organized forms of economic crime. Fight against organized crime and corruption (theory and practice)”. No. 4. P. 64–69. [In Ukrainian].
10. Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2021-2025. “On the principles of the state anti-corruption policy for 2021-2025”: Law of Ukraine dated June 20, 2022 No. 2322-IX. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51704. (Date of Application: 20.10.2022) [In Ukrainian].

UDC 343.9.02

Kozak Ivan,

Deputy Director of the Ukrainian Scientific and Research Institute
of special equipment and forensic expertise of the Security
Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-6548-5457

DETERMINANTS OF ORGANIZED CRIME IN UKRAINE DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATUS

The article is devoted to the analysis of the determinants of organized crime in Ukraine under martial law. It is noted that the problem of the determination of

© Kozak Ivan, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).13](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).13)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

organized crime is complicated by the difficulties of defining the term “organized crime”, the lack of systematic data generalized on the basis of criminological analysis about the causes and conditions of crimes belonging to organized criminal activity, and the low level of scientific support for criminological research on organized crime.

It was concluded that criminogenic factors, which act as causes and conditions of organized crime, are quite numerous, diverse and determined by significant changes in the political, cultural, socio-economic life of society. It is noted that the factors determining organized crime are very diverse both in terms of content and mechanism of action. Within the specific determinants of organized crime, there are factors of geopolitical, socio-economic, political, socio-psychological content that determine such crime. On the basis of a complex study of factors affecting organized crime, the superiority of geopolitical determinants in the complex of criminogenic factors of organized crime is substantiated.

The role of the influence of the full-scale aggression of the Russian Federation on organized crime in Ukraine and the factors complicating it are determined. It is indicated that with the beginning of open armed Russian aggression in Ukraine, the processes that give rise to organized crime have intensified. It is noted that the full-scale aggression of the Russian Federation creates prerequisites for strengthening the influence of organized crime in Ukraine, primarily in the sphere of human trafficking, illegal migration, illegal trafficking of weapons, ammunition or explosives.

Keywords: organized crime, determinants, criminological characteristics, martial law, countermeasures.

Отримано 30.11.2022

Репік Ігор Анатолійович,помічник віцепрезидента ГО “Еколого-медична академія
“Наука, здоров’я, духовність”, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-7697-2701

Бова Андрій Андрійович,кандидат соціологічних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-1588-0250

СЕЗОННІ ЗМІНИ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ АВАРІЙНОСТІ В УКРАЇНІ: СТРУКТУРНІ ВІДМІННОСТІ

У статті проаналізовані сезонні коливання дорожньо-транспортної аварійності (показники ДТП без постраждалих та ДТП з постраждалими) за 2018–2021 рр. за місяцями року, годинами доби та днями тижня.

Доведено, що сезонне зростання показників аварійності може відбуватися через тривалу подовженість світлового дня влітку та погіршення дорожніх умов в осінньо-зимовий період, через накопичення природної втоми в учасників дорожнього руху наприкінці тижня та у другій половині доби.

Ключові слова: дорожній рух, дорожньо-транспортна пригода, аварійність, сезонна хвиля.

Дорожньо-транспортна аварійність характеризується коливаннями за місяцями року, днями тижня та годинами доби. Питання сезонності дорожньо-транспортної аварійності в Україні досліджувалися неодноразово. Так, зокрема, О.П. Петрашенко, Р.В. Єфименко та Є.В. Міненко на основі проведеного аналізу загальної кількості ДТП, кількості ДТП із загиблими та/або травмованими у 2018–2020 рр. виявили закономірності й особливості річної динаміки виникнення ДТП із визначенням місячних максимумів та встановили характерні риси сезонної усталеності аварійності в країні. Максимальні сплески аварійності припадали на липень – серпень, що пояснювалося великою інтенсивністю руху через залучення автомобільного транспорту до збору врожаю, та на грудень, що обумовлювалося погіршенням стану дорожнього покриття. Зниження рівня аварійності спостерігалося у лютому внаслідок зменшення періоду експлуатації транспортних засобів через погодні умови. Аналіз аварійності за різними показниками дав змогу визначити основні причини, що впливають на виникнення ДТП та тяжкість їх наслідків на автомобільних дорогах державного значення [1].

Г.Ф. Кривда, О.В. Ізотова, Д.О. Уманський, К.М. Ющук та П.В. Торчаніна, за результатами аналізу статистики травмованих у ДТП на автомобільному транспорті, дійшли висновку, що пікові значення автомобільних травм в Одеській області у 2013–2016 рр. припадали на літньо-осінній період [2].

На підставі аналізу статистичних даних щодо ДТП із постраждалими у 2018–2020 рр. виявлено вплив на кількісні показники ДТП запровадження карантинних обмежень у державі у зв’язку з оголошеною епідемією COVID-19 [3].

Метою цієї роботи є дослідження сезонності дорожньо-транспортної аварійності в Україні у структурному аспекті – через показники ДТП без постраждалих та ДТП із постраждалими. Аналіз спрямований на виявлення впливу певних часових ритмів на спроможність водіїв запобігти переростанню аварійної ситуації у дорожньо-транспортну пригоду та уникнути травмування або загибелі людей у ній.

Розрахунки ґрунтуються на статистичних відомостях Департаменту патрульної поліції Національної поліції України (статистична форма “Статистика ДТП в Україні”). Аналіз сезонності показників аварійності за роками охоплював період за 2018–2021 рр., за днями тижня – 2019–2021 рр., за годинами доби – за 2019–2020 рр. Статистичні відомості не охоплюють тимчасово окуповані території України (Автономну Республіку Крим, м. Севастополь, частину Донецької та Луганської областей).

У таблиці 1 наведено динаміку основних показників аварійності. У 2019 р. кількість ДТП із постраждалими, як і загальна кількість ДТП у порівнянні з 2018 р., зросла на 7 %, але частка ДТП із постраждалими у 2019 р. не змінилася і залишилася на рівні 16,2 %. Наступного, 2020 р., кількість ДТП із постраждалими майже не змінилася і становила 26140 випадків, проте значно зросла кількість ДТП без постраждалих – до 141967 (+5,5 %), через що частка ДТП із постраждалими знизилася в загальній структурі до 15,5 %. У 2021 р. кількість ДТП з постраждалими зменшилася до 24521 (-6,2 %), а кількість ДТП без постраждалих зросла до 166225, через що частка ДТП із постраждалими стала ще меншою (12,9 %). Отже, слід констатувати зростання кількості ДТП без постраждалих та стабілізацію кількості ДТП із постраждалими упродовж 2018–2021 рр.

Таблиця 1

Динаміка показників аварійності в Україні у 2018–2021 рр.

Рік	2018	2019	2020	2021
Кількість ДТП з постраждалими	24294	26052	26140	24521
Кількість ДТП без постраждалих	125826	134623	141967	166225
Загальна кількість ДТП	150120	160675	168107	190746

У 2021 р. в інцидентах із транспортними засобами (зіткнення, перекидання, наїзд на транспортний засіб, що стоїть, і наїзд на перешкоду) сталося 15207 ДТП із постраждалими, у яких загинуло 1876 і було травмовано 21207 водіїв і пасажирів, тоді як в інцидентах із уразливими учасниками дорожнього руху (наїзд на пішохода, наїзд на велосипедиста) сталося 8864 ДТП, у яких загинуло 1343 і було травмовано 8057 пішоходів і велосипедистів.

При аналізі аварійності важливо виявити та виміряти ступінь сезонних коливань показників, що характеризуються індексами сезонності, а їх сукупність

утворює сезонну хвилю. Сезонна хвиля починається від мінімальних значень індексу сезонності, сягає піку і далі йде на спад до наступного мінімального значення.

Індекс річної сезонності визначався як процентне відношення середніх од-
ноійменних місячних фактичних значень рівнів рядів динаміки до середньорічних
значень рівнів за кожен рік із подальшим усередненням за всіма роками. У
подібний спосіб були обчислені індекси сезонності показників аварійності для
днів і годин відповідно у тижневих і добових періодах. Чим більшими є відхилення
від 100 %, тим сильнішим є вплив сезонності на аварійність у певний часовий
період. Проте ми не полишаємо поза увагою можливість прояву аномальних змін
індексів у досліджуваних періодах в окремих рядах, на які вплинули додаткові
фактори. Такими факторами можуть бути, зокрема, затяжна весна чи осінь, рап-
тові заморозки чи тривалі зливи, заметілі на дорогах, тумани, введення обмежень
у русі тощо.

Як видно з рисунка 1, річна сезонна хвиля ДТП загалом починалася з по-
ліпшенням дорожніх умов і невпинно зростала до середини другої половини ро-
ку. Перевищення кількості ДТП із постраждалими, вищі за середні значення,
фіксувалися раніше – ще з лютого, а сезонна хвиля ДТП без постраждалих по-
чиналася з травня. Помітна різниця у місяцях, на які припадали максимальні й
мінімальні значення індексу сезонності. Так, мінімальні значення індексу річної
сезонності ДТП із постраждалими припадали на лютий (69,2 %) і максимум – на
вересень (121,5 %), тоді як мінімум індексу річної сезонності ДТП без постраждалих
припадав на квітень (82,8 %), а – максимум на грудень (124,2 %). Парадоксальним
є те, що індекси річної сезонності ДТП із постраждалими перевищували індекси
річної сезонності ДТП без постраждалих у період з травня до жовтня, у най-
сприятливіший для руху за дорожніми умовами час (рисунок 1).

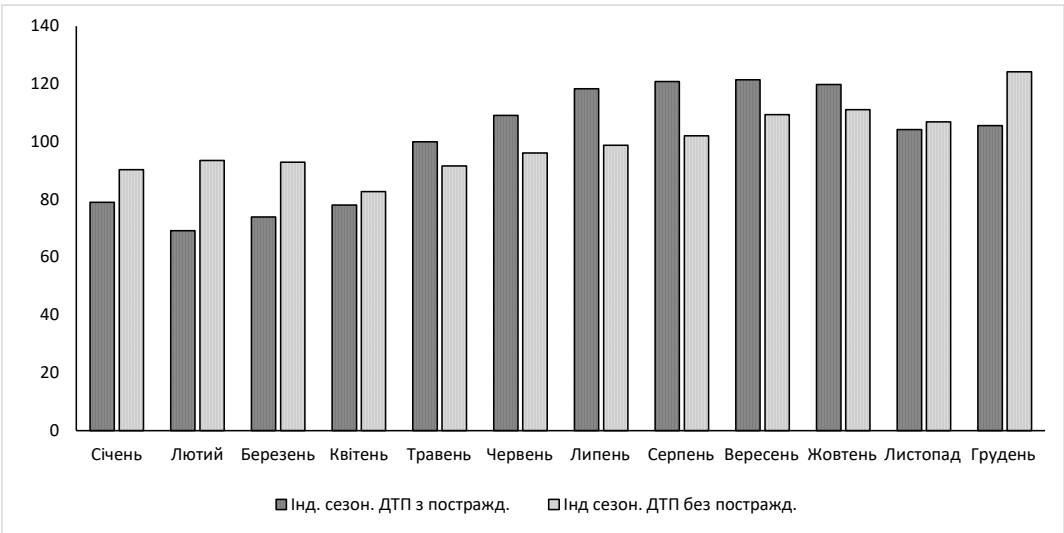

Рис. 1. Індекси сезонності ДТП за місяцями року у 2018–2021 рр., у відсотках

Індекс річної сезонності ДТП із постраждалими між квітнем (78,1 %) та травнем (100,1 %) стрибкоподібно зростав, сягаючи максимуму у серпні – вересні (120,9–121,5 %). Після жовтня кількість ДТП із постраждалими зменшувалася. Значний перепад показника помітно між груднем та січнем – відповідно 105,6 % і 79,1 %. Сезонна хвиля ДТП без постраждалих, яка почалася з квітня, лише у серпні перетнула середні значення, і вже у вересні й жовтні спостерігалися відносно високі індекси показника, тоді як пікові значення ДТП без постраждалих (124,2 %) припадали на грудень.

Такі зміни індексів сезонності передусім пояснюються річною зміною інтенсивності руху, зміною погоди, що впливає на стан проїжджої частини, зміною тривалості денного освітлення.

Навесні з потеплінням пішохідний і автомобільний рух стає більш інтенсивним, на дорозі все частіше виникають конфлікти, що призводить до зростання аварійності.

Влітку подовжена тривалість світлового дня спонукає водіїв більше часу знаходитися за кермом, більше зробити рейсів, встигнути доїхати до місця призначення до заходу сонця. Саме у цей час починаються жнива, збір врожаю, де масово застосовується автомобільна техніка. Усе це накладається на накопичення добової втоми на кінець дня у водіїв. До того ж літо – це сезон найбільшої кількості опадів у вигляді дощу, що впливає на стан дорожнього покриття.

З приходом осені дощі стають більш затяжними. Високі показники аварійності восени в основному проявляються через погіршення дорожніх умов. Тривале зволоження дорожнього покриття, нестача сонячного тепла, опади у вигляді снігу, замерзлі калюжі, укатаний сніг, ожеледиця на проїжджій частині – усе це значно знижує коефіцієнт зчеплення покриття дороги, від якого залежить керування автомобіля і його гальмова динаміка. Осінні тумани й помітне скорочення світлового дня погіршують видимість.

Попри зниження інтенсивності руху у листопаді та грудні фіксувалася ще досить велика кількість ДТП. На високий рівень аварійності в осінньо-зимовий період значно впливають дорожні умови – погіршується погода, а з нею і дорожня обстановка, суттєво знижується коефіцієнт зчеплення дорожнього полотна. У цей час недосвідчені водії помилково переносять стереотип керування автомобілем на сухій дорозі.

Взимку, на початку року, інтенсивність руху, а з нею і рівень аварійності знижується через погодні умови та тривалі новорічні свята.

Порівняння індексів тижневої сезонності ДТП із постраждалими з індексами тижневої сезонності ДТП без постраждалих виявляє розбіжності у тенденціях аварійності протягом тижня, окрім того випадку, що на п'ятницю в обох рядах припадав пік. Мінімальні значення індексу тижневої сезонності ДТП із постраждалими припадали на понеділок (95,9 %), а мінімальні значення індексу тижневої сезонності ДТП без постраждалих припадали на неділю (72,1 %) (рисунок 2).

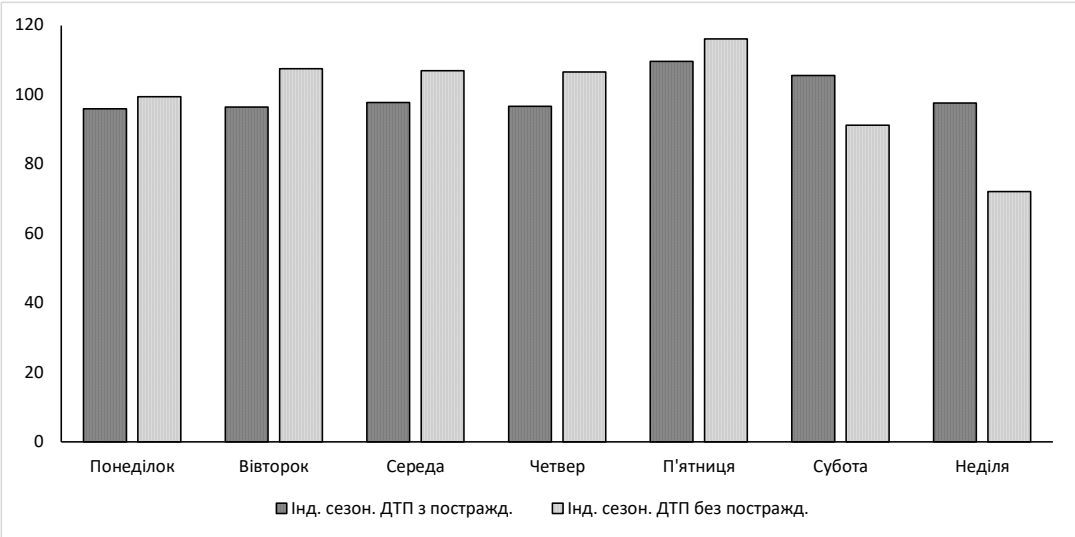

Рис. 2. Індекси сезонності ДТП за днями тижня у 2019–2021 рр., у відсотках

На початку тижня, у робочі дні, індекси тижневої сезонності ДТП з постраждалими нижчі за середні значення припадали на період понеділок-четвер. За твердженнями фізіологів, ці дні відображають максимальну працездатність людини у тижневому циклі. Вищі за середні значення індексу тижневої сезонності припадали на п'ятницю та суботу, водночас у п'ятницю фіксувався пік хвилі (109,7 %).

До кінця тижня у водіїв накопичується втома до такого рівня, що вони через зниження швидкості реакції та уваги, за відносно звичайного останнього робочого дня, допускають стільки помилок на дорозі, що призводить у п'ятницю до значної кількості аварій.

У неділю індекс тижневої сезонності ДТП із постраждалими мав значення нижчі за середні, але достатньо високий – на рівні звичайного робочого дня.

Індекси тижневої сезонності ДТП без постраждалих мали більш динамічні відхилення протягом робочих і вихідних днів. З неділі до вівторка спостерігалася перша тижнева хвиля сезонності, у четвер – п'ятницю виявилася друга, з більш високими показниками відносно першої хвилі, і найвищими – у п'ятницю (116,1 %).

Впливовим фактором на фізіологічні процеси людини, ритм праці та відпочинку є дні тижня. Відповідно до робочих днів та днів відпочинку змінюється інтенсивність руху і показники аварійності. Вірогідно, що причиною зростання показників аварійності в кінці тижня є зниження часу реакції у водіїв через втому. Причому фізична та психічна втома протягом робочих днів тижня накопичується у водіїв незалежно від того, чи керування автомобілем – це їхня професія, чи вони виконують разові поїздки на власних автомобілях на роботу та з роботи.

У суботу та неділю спостерігається значне падіння індексу тижневої сезонності ДТП без постраждалих. Водночас індекси тижневої сезонності ДТП з постраждалими перевищують індекси тижневої сезонності ДТП без постраждалих. У ці дні значно знижується інтенсивність автомобільного руху і люди здебільшого відпочивають. Проте частина водіїв, не маючи достатнього відпочинку, наприкінці

тижня сідають за кермо, ігноруючи або не помічаючи втому, яка накопичилася за тиждень, і через зниження реакції не можуть адекватно діяти відповідно до швидких змін дорожньої ситуації.

Початок добової сезонної хвилі ДТП із постраждалими та ДТП без постраждалих припадав на 4-ту годину ночі. З 8-ї години ранку індекси сезонності перевищували середньодобові значення. Однією з характерних особливостей добової сезонності ДТП без постраждалих був значний розмах між мінімальними індексами динамічного ряду вночі й максимальними значеннями вдень, на відміну від індексів добової сезонності ДТП із постраждалими, які мають менші відхилення від середніх значень.

Значення індексів добової сезонності ДТП із постраждалими, менші за середні, припадали на період з 22-ї години вечора до 7-ї години ранку наступної доби, але водночас перевищували індекс добової сезонності ДТП без постраждалих у період, який тривав з 17 до 7 ранку (рисунок 3). В обох динамічних рядах найнижчі значення припадали на 4 годину ночі – 25,7 % і 13,3 % відповідно.

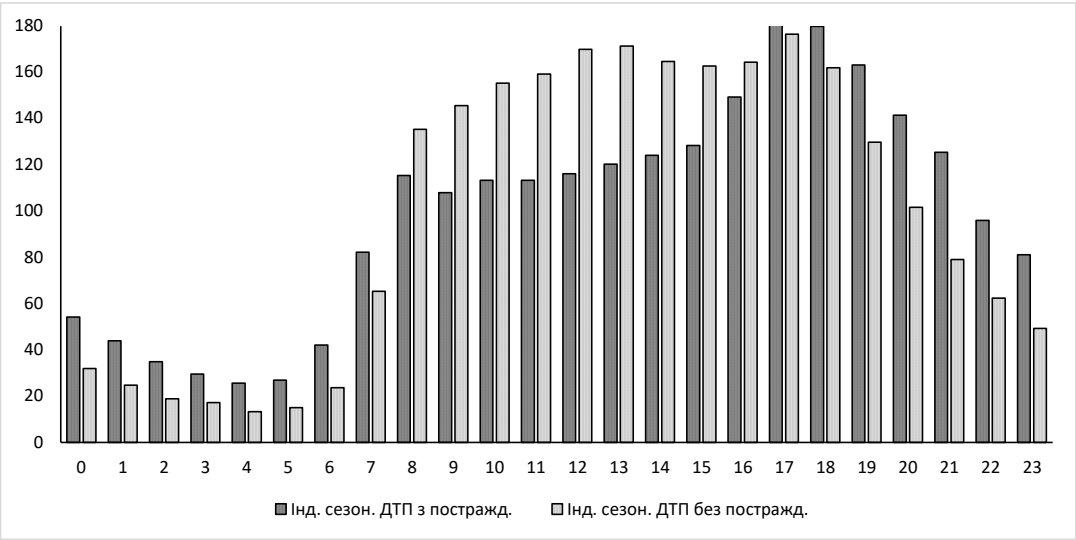

Рис. 3. Індекси сезонності ДТП за годинами доби у 2019–2020 рр., у відсотках

Індекс добової сезонності ДТП без постраждалих на 8-у годину ранку становив 135,4 %, що удвічі більше аналогічного показника, що припадав на 7-у годину ранку (65,3 %). На 8-у годину припадав перший локальний максимум індекс добової сезонності ДТП із постраждалими – 115,4 %, який після 9-ї години зменшувався до 108,0 %, і потім поступово, з кожною наступною годиною, зростав, утворюючи другу добову сезонну хвилю. Перші локальні максимуми індексів добової сезонності ДТП без постраждалих припадали на 12–13 годину (170,0 % і 171,4 % відповідно), що збігається з першим денним фізіологічним спадом працездатності людини. Друга добова сезонна хвиля починалася з 15-ї години, сягаючи свого піка наприкінці робочого дня, о 17-й годині (176,5 %). На цю ж годину припадав і добовий пік індексу добової сезонності ДТП з постраждалими (184,3 %) (рисунок 3).

Стрімке зростання кількості ДТП з 7 до 8-ї години вказує на значне зростання інтенсивності руху на початку робочого дня і на те, що вранці водії та пішоходи більше стурбовані очікуванням початку робочого дня, аніж власною безпекою на дорозі.

Нижчі значення індексу добової сезонності ДТП без постраждалих за індекси добової сезонності ДТП з постраждалими протягом дня, з 8-ї до 16-ї години, свідчать про те, що попри високу інтенсивність руху і великий ризик ДТП водії мають достатній рівень працездатності й максимально вживають запобіжних заходів, щоб не призвести ситуацію до ДТП з постраждалими.

Пік аварійності о 17-й годині можна пояснити зниженням часу реакції в учасників дорожнього руху через накопичення природної добової втоми, яка більш помітна наприкінці робочого дня.

На формування вечірніх піків хвиль добової сезонності ДТП, близько 17-ї години, впливає збіг двох негативних факторів – висока інтенсивність руху на дорозі та накопичення у людей загальної втоми. Водночас на ці чинники накладається психологічна складова – швидше потрапити до місця призначення, до дому, до місця відпочинку при одночасному нехтуванні вимог Правил дорожнього руху.

Зі зниженням інтенсивності руху у вечірні години індекси добової сезонності ДТП ще залишалися вищими за середні значення. На втому і зниження реакції у водіїв у кінці дня вказує й те, що у період з 17-ї години вечора до 7-ї години ранку наступного дня значення індексів добової сезонності ДТП із постраждалими вищі за індекси добової сезонності ДТП без постраждалих.

Вночі людина (водій) має повноцінно відпочивати, спати у нормальних умовах відповідно до фізіологічних процесів організму. Аналізуючи загалом тенденцію показників аварійності в темний період доби, слід зазначити, що нижчі показники індексу добової аварійності показують помилковість думки про безпечність руху у нічний час. Натомість відомо безліч випадків ДТП, коли водії під час руху засипали за кермом. Спокійний ритмічний рух, легкість керування сучасними автомобілями викликає дорожній гіпноз – у водіїв зникає межа між реальністю і провалом у сон. Окрім викладеного вище, недостатня видимість у нічний час не дає водієві заздалегідь обрати безпечну швидкість руху та правильно спланувати маневр.

На підставі розглянутих закономірностей сезонних хвиль ДТП із постраждалими й ДТП без постраждалих виявлено їх коливання протягом таких періодів, як рік, тиждень, доба. Сутність таких коливань полягає у періодичних змінах стану навколишнього середовища, що впливає на автомобільний рух та психофізіологічні характеристики людини:

протягом року – загальна тривалість світлового дня, вірогідність опадів у вигляді дощу або снігу, погіршення якості дорожнього покриття від його зволоження або обледеніння, зміна температури повітря і її перехід через 0 градусів, збільшення часу експлуатації транспортних засобів у теплу пору року та зменшення у холодну, часте використання власного транспорту у теплу пору року для поїздки до місць відпочинку та розв'язання побутових проблем;

упродовж тижня – соціальна складова, у вигляді робочих та вихідних днів тижня, так само зміна продуктивності праці й розвиток втоми у людей;

протягом доби – зміна природної освітленості, зміна видимості на дорозі, для працівників майже одночасний початок і закінчення робочого дня, зміна інтенсивності руху, фізіологічні зміни у людини, зміна продуктивності праці й розвиток втоми.

Розподіл сезонних піків ДТП із постраждалими і без постраждалих за годинами доби та днями тижня в основному пов'язаний із накопиченням циклічної втоми у учасників дорожнього руху, яка гальмує час реакції на зміни у дорожньому русі й внаслідок чого скоєно більше ДТП із постраждалими. ДТП з постраждалими здебільшого фіксувалися щодня у вечірні години, їх кількість протягом тижня зростає до п'ятниці. У нічний час та у вихідні дні тижня кількість таких ДТП менша.

Аналіз сезонних хвиль свідчить, що, з одного боку, є певна закономірність аварійності протягом циклічних періодів, з другого боку, автомобільне сполучення можна віднести до сфери часового/сезонного функціонування. Все це слід враховувати при плануванні запобіжних заходів із безпеки руху, тим більше, що аварійність під час автомобільних перевезень практично збігається зі зміною інтенсивності руху, з природним денним освітленням й залежить від стану проїжджої частини.

Згідно з п. 2.9.6 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів № 1306 від 10 жовтня 2001 року, водієві забороняється керувати транспортним засобом у хворобливому стані, у стані стомлення, а також перебуваючи під впливом лікарських препаратів, що знижують швидкість реакції та увагу. Зважаючи на фізіологічну спроможність людини (водія) на потребу у перервах під час роботи й відпочинку протягом доби й тижня та на велику кількість ДТП з постраждалими, водії-володілці власних автомобілів також більш відповідально повинні планувати свій робочий час, час перерв і відпочинку відповідно до Положення про робочий час і час відпочинку водіїв колісних транспортних засобів, затвердженого наказом Міністерства транспорту та зв'язку України від 07 червня 2010 року № 340 (zareestrovano в Міністерстві юстиції України 14 вересня 2010 року № 811/18106). Водночас у зв'язку з повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну і запровадженням воєнного стану водіям необхідно не перевищувати тривалість робочого часу, мати достатній час для відпочинку, відповідно до Закону України “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану” від 15 березня 2022 року № 2136-ІХ.

Найкращим методом боротьби із втомою і перевтомою у водіїв є раціональний режим праці та відпочинку, що забезпечує збереження здоров'я і працездатності протягом робочого дня, тижня, місяця і року.

Завдання країною-агресором у 2022 р. ракетно-бомбових ударів по критичній сфері енергетичної інфраструктури призвело до її часткового знищення і пошкодження, і у ряді випадків до вимушених аварійних відключень споживачів від систем енергоживлення. Це, безумовно, впливає на безпеку дорожнього руху в країні через відсутність освітлення вулиць і доріг у нічний час, через відключення світлофорних об'єктів на перехрестях вулиць і на залізничних переїздах. Тому надалі необхідно передбачити застосування технічних засобів організації дорожнього руху таких, як дорожні знаки і дорожня розмітка з більшою світловідбивальною спроможністю, обладнання світлофорів з індивідуальними незалежними системами живлення на перетині магістралей з інтенсивним рухом транспорту і пішоходів.

Водночас треба провадити широку роз'яснювальну роботу з пішоходами й велосипедистами щодо застосування в темну пору доби на одязі світловідбивних елементів, а також більш вимогливо виконувати вимоги Правил дорожнього руху під час користування дорогою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Петрашенко О.П., Єфименко Р.В., Міненко Є.В.* Аналіз сезонних змін аварійності на автомобільних дорогах державного значення та їх вплив на статистику ДТП. Дороги і мости: збірник. К.: ДП “ДерждорНДІ”. 2021. Вип. 24. С. 169–176.
2. Загальна характеристика сучасних дорожньо-транспортних подій в Одеській області за 2013–2016 рр. / *Кривда Г. Ф.* та ін. Судово-медична експертиза. 2017. № 1. С. 4–8.
3. *Репік І.А., Бова А.А.* Сезонні закономірності дорожньо-транспортних пригод із постраждалими в Україні у 2018–2020 рр. Розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи: збірник тез Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2021 в Україні (м. Київ, 20 травня 2021 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2021. С. 58–62.

REFERENCES

1. *Petrashenko O.P., Yefymenko R.V., Minenko Ye.V.* (2021). Analiz sezonnykh zmin avariynosti na avtomobilnykh dorohakh derzhavnoho znachennia ta yikh vplyv na statystyku DTP. “Analysis of seasonal changes in accident rates on national highways and their impact on traffic accident statistics”. Collection of scientific works “Roads and bridges”. No. 24. P. 179–186 [In Ukrainian].
2. *Kryvda H.F.* et al. (2017). Zahalna kharakterystyka suchasnykh dorozhno-transportnykh podii v Odeskii oblasti za 2013–2016 rr. “General characteristics of modern road traffic accidents in the Odessa region for 2013–2016”. Sudovo-medychna ekspertyza – Forensic medical examination. No. 1. P. 4–8 [In Ukrainian].
3. *Repik I.A., & Bova A.A.* (2021). Sezonni zakonomirnosti dorozhno-transportnykh pryhod iz postrazhdalymy v Ukraini u 2018–2020 roky. “Seasonal patterns of traffic accidents with victims in Ukraine in 2018–2020”. Development of science and technology: problems and prospects: a collection of theses of the International Scientific and Practical Internet Conference on the occasion of the Science Day-2021 in Ukraine (Kyiv, 20 May 2021). (P. 58– 62). Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine [In Ukrainian].

UDC 656.08:311.174

Repik Ihor,

Assistant to the VicePresident of the SE “Ecology
and Medical Academy” Science, Health,
Spirituality”, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0001-7697-2701

Bova Andrii,

Candidate of Sociological Sciences, Senior Researcher,
Head of the Department of the State Research
Institute MIA of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-1588-0250

SEASONAL CHANGES IN ROAD AND TRANSPORT ACCIDENTS IN UKRAINE: STRUCTURAL DIFFERENCES

The indices and seasonal waves of indicators of road traffic accidents are analyzed based on statistical data from the Patrol Police Department of the National Police

© Repik Ihor, Bova Andrii, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).14](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).14)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

of Ukraine regarding the total number of accidents without victims and with victims.

It was found that the annual seasonal waves of accidents began with the improvement of road conditions at the beginning of the year and constantly grew until the middle of the second half of the year. Thus, the beginning of the seasonal wave of road accidents with victims was recorded earlier – since February, and the seasonal wave of road accidents without victims began in May. The minimum values of the index of annual seasonality of accidents with injuries occurred in February (69.2 %) and the maximum in September (121.5 %), while the minimum index of annual seasonality of accidents without injuries occurred in April (82.8 %), and the maximum in December (124.2 %).

Comparison of the indices of weekly seasonality of accidents with injuries with the indices of weekly seasonality of accidents without injuries reveals disagreements in the trends of accidents during the week, in addition to the fact that on Friday in both series there was a peak, respectively (109.7 %) and (116.1 %). In addition, the indices of weekly seasonality of accidents without casualties had more dynamic deviations during working days and weekends. The minimum values of the index of weekly seasonality of accidents with injuries were on Monday (95.9 %), and the minimum values of the index of weekly seasonality of accidents without injuries were on Sunday (72.1 %).

The beginning of the daily seasonal wave of accidents with victims and accidents without victims was at 4 am. At this hour, both time series had the lowest values of 25.7 % and 13.3 %, respectively. Since 8 o'clock in the morning the seasonality indexes exceeded the average daily values. One of the characteristic features of the daily seasonality of accidents without injuries was a significant range between the minimum indices of the dynamic series at night and the maximum values during the day, in contrast to the indices of daily seasonality of accidents with victims, smaller deviations from the average values. In both time series, the peak of the daily seasonal wave occurred at the end of the working day, at 17:00, for accidents with injuries (184.3 %) and accidents without injuries (176.5 %).

Based on the considered patterns of seasonal waves of road accidents with and without victims, their dependence on natural and social periods of time was found:

the period of the season of the year – the total duration of daylight hours, deterioration of the quality of the road surface due to its moisture or icing, an increase in the operating time of cars in the warm season and a decrease in the cold;

period of the week – the social component, through working days and days off, a change in labor productivity and the development of fatigue in people;

period of the day – a change in traffic intensity, natural light, for workers almost the same start and end of working hours, changes in labor productivity and the development of fatigue, physiological changes in humans.

Keywords: traffic, traffic accident, accident rate, seasonal wave.

Отримано 28.11.2022

Сахарова Олена Борисівна,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ТА ІНШИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ЕЛЕКТРОННИХ АУКЦІОНІВ З ПРОДАЖУ ЕЛЕКТРИЧНОЇ ЕНЕРГІЇ

У статті розглядаються особливості здійснення роботи оперативними працівниками Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України з виявлення і попередження кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії. Наданий типовий перелік та технологія вивчення фінансово-господарських документів, які необхідно перевіряти цим працівникам для отримання інформації про можливі злочини, а також інші правопорушення, що вчиняються на ринку електричної енергії.

Ключові слова: електронний аукціон, ринок електричної енергії, публічні закупівлі, “ProZorro”, трейдери, оператори систем розподілу.

Уже тривалий час Україна займає у світі провідні позиції з виробництва електричної енергії. Але протягом останніх десятиріч в країні спостерігаються негативні явища, які вказують на зростаючі тенденції криміналізації діяльності господарюючих суб'єктів в енергетичній галузі, що посилюються низкою кримінальних правопорушень, причому вони складають специфічні злочинні ланцюги, з'єднані певною злочинною метою. Наслідки вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії мають глибокий системний вплив на загальне фінансове становище України, а також відповідну сукупність соціально-економічних відносин.

У електроенергетиці України поширились тіньові господарські правовідносини, зумовлені значними грошовими та матеріальними потоками, які циркулюють у цій галузі. В енергетичній сфері високопосадовцями реалізуються чисельні схеми тіньового обігу у вигляді заволодіння бюджетними коштами, спрямованими на підтримку підприємств паливно-енергетичного комплексу; корупції, що супроводжує постачання енергоносіїв на створеному ринку електричної енергії; широкомасштабних фінансових операцій, спрямованих на ухилення від оподаткування; легалізації коштів, одержаних у результаті тіньового обігу енергоносіїв, а також інші протиправні дії, що створюють реальну загрозу енергетичній безпеці країни. Істотною ознакою злочинності в енергетиці є спричинення шкоди економічним інтересам держави та іншим суб'єктам енергетичної сфери. Зростання кількості вчинюваних злочинів в електроенергетиці впливає на наростання енергетичної

кризи, зокрема, заборгованості підприємств паливно-енергетичного комплексу та споживачів, яка додатково зросла в умовах воєнного стану.

За відсутності ринкової конкуренції, прозорого державного регулювання та проведення ефективних реформ в енергетичному секторі економіки низка осіб, які займали високі державні посади, протягом останніх років незалежності України отримували надприбутки, маніпулювали прийняттям рішень у паливно-енергетичній сфері, маючи представництво у Верховній Раді України.

Таким чином, енергетична галузь безпосередньо залежить від інтересів олігархів-монополістів, де інтереси корпорацій преважують у секторах виробництва та продажу електричної, теплової енергії на новоствореному з 2019 р. ринку електричної енергії. У корупційних схемах використовуються державні закупівлі та трансферне ціноутворення, різниця між ціною імпортованих енергоносіїв і пільговими цінами для населення. Так, державні кошти розкрадаються за участі компаній-нерезидентів, які підконтрольні службовим особам державних компаній, що функціонують в енергетичній галузі, та високопосадовцям. Зазначена діяльність завдає збитків державним підприємствам енергетичного сектору за рахунок поставки енергоносіїв нижче їх ринкової вартості афілійованим підприємствам з подальшою реалізацією енергоносіїв за ринковою вартістю, що можливо лише внаслідок участі в таких схемах топ-менеджерів державних і приватних підприємств, що діють в енергетиці, та посадових осіб державних органів, що контролюють енергетичну галузь.

Численні факти розкрадань бюджетних коштів та енергетичних ресурсів свідчать про масштаби проникнення корупції в одну з головних бюджетують сфер держави – в електроенергетику. Для України вкрай важливо подолання цих загроз, виявлення та знешкодження корупційних схем, для виконання таких завдань розроблені методичні рекомендації з викриття та попередження кримінальних правопорушень, що вчиняються в електроенергетичній галузі, зокрема у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії.

Типовими правопорушеннями на ринку електричної енергії та у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії є:

- 1) недотримання (невиконання) учасниками аукціону (продавцями і покупцями електричної енергії) вимог порядку проведення та регламенту електронного аукціону з продажу електричної енергії;
- 2) дискримінація учасників аукціону з корисливою метою;
- 3) антиконкурентна узгоджена поведінка між учасниками аукціону;
- 4) недобросовісна конкуренція у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії;
- 5) корупційні дії і зловживання у ході проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії;
- 6) порушення ринкового ціноутворення у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії;
- 7) недотримання учасниками аукціону та організатором аукціону з продажу електричної енергії регламенту аукціону;
- 8) незабезпечення відповідності порядку організації та проведення аукціонів з продажу електричної енергії вимогам ринку електричної енергії;

9) несвоєчасне оприлюднення протоколу засідання аукціонного комітету щодо результатів купівлі-продажу електричної енергії на аукціоні;

10) необґрунтована підстава для відмови в реєстрації покупця в аукціоні з продажу електричної енергії;

11) неправомірна участь в аукціоні з продажу електричної енергії при втраті зареєстрованим учасником аукціону статусу учасника ринку електричної енергії;

12) невиконання зобов'язань учасниками аукціону з продажу електричної енергії (продавцем та покупцями);

13) несвоєчасне підписання аукціонних свідоцтв продавцем електричної енергії;

14) надання недостовірної інформації організатору аукціону продавцем електричної енергії;

15) надання недостовірної інформації організатору аукціону покупцем електричної енергії в заявках на участь в аукціоні;

16) порушення організатором аукціону покупцем електричної енергії вимог нормативно-правових актів, що регулюють функціонування ринку електричної енергії;

17) маніпулювання з цінами та обсягами купівлі/продажу на ринку електричної енергії;

18) створення дискримінаційних умов під час продажу державною компанією – трейдером електроенергії на аукціоні з формуванням лотів таким чином, щоб їх можна було викупити тільки певним компаніям, що врешті-решт впливає на формування ціни на електроенергію нижче за ринкову і завдає шкоди державі. У подальшому придбана певними приватними трейдерами електроенергія перепродається кінцевим споживачам за завищеними цінами;

19) перепродаж на ринку “на добу вперед” (РДВ) за завищеними цінами електроенергії, придбаної за двосторонніми договорами купівлі-продажу електричної енергії у “Енергоатому”;

20) недобросовісна конкуренція на ринку електричної енергії між виробниками альтернативних джерел електроенергії (представниками відновлюваної енергетики) та виробниками атомної енергії на основі корупційної складової та схем зловживання бюджетними коштами;

21) неправомірне збирання заборгованості зі споживачів за нібито надання послуг з постачання електричної енергії в умовах, коли фактично було припинено постачання електричної енергії попереднім постачальником на ринку електричної енергії внаслідок присвоєння постачальнику статусу “Дефолтний” або зупинення дії його ліцензії з постачання електричної енергії споживачу;

22) не інформування або несвоєчасне інформування (протягом 5 робочих днів від дати зміни записів в реєстрах точок комерційного обліку) оператором системи розподілу/передачі електричної енергії споживача про зміну постачальника електричної енергії в умовах воєнного часу;

23) не оформлення договірних відносин споживачем електричної енергії та постачальником універсальних послуг після того, як було припинено постачання електричної енергії попереднім постачальником на ринку електричної енергії

внаслідок присвоєння постачальнику статусу “Дефолтний” або зупинення дії його ліцензії з постачання електричної енергії споживачу;

24) неправомірне здійснення діяльності іншими постачальниками універсальних послуг (ПУП) у межах території ліцензованої діяльності одного ПУП;

25) перехресне субсидіювання учасників ринку електричної енергії;

26) завищення ПУП обсягів споживання населенням електроенергії з метою отримання дешевшої електроенергії та продажу її за ринковими цінами комерційним споживачам;

27) придбання тепловою генерацією атомної енергії, купленої за заниженими цінами на балансуєчому ринку, з метою її продажу пов'язаним трейдерам або споживачам за прямими договорами за ціною, яка на половину нижче від ринку “на добу вперед”;

28) маніпуляції ціною/обсягами на ринку електричної енергії з боку трейдерів державних компаній.

З метою виявлення та попередження зазначених правопорушень працівникам підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України (ДСР НПУ), що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, необхідно перевірити та проаналізувати такі документи:

- двосторонні договори купівлі-продажу електричної енергії, укладені за результатом проведення електронних аукціонів покупцями з продавцями електричної енергії – виробниками електричної енергії (крім виробників, яким встановлено “зелений” тариф), іншими учасниками ринку електричної енергії, які мають намір продати електричну енергію відповідно до умов електронних аукціонів;

- аукціонне свідоцтво – документ, що засвідчує факт купівлі-продажу певного обсягу електричної енергії (лота/лотів) за певною ціною, який формується організатором аукціону, підписується уповноваженими особами покупця, продавця та організатора аукціону шляхом додавання електронного підпису і є підставою для укладення двостороннього договору купівлі-продажу електричної енергії між покупцем і продавцем;

- договір про організацію та проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії – договір, укладений між організатором аукціону та продавцем електричної енергії на підставі публічної пропозиції (оферти), що публікується організатором аукціону, до якого приєднуються учасники ринку електричної енергії, які бажають здійснювати купівлю електричної енергії на аукціонах.

Продавець відповідно до укладених договорів має розміщувати на своєму вебсайті перелік організаторів аукціонів, що забезпечують проведення аукціонів з продажу електричної енергії за допомогою електронної торгової системи, із зазначенням їх офіційних вебсайтів.

Укладення договору між продавцем і організатором аукціону з продажу електричної енергії є підставою для здійснення реєстрації продавця електричної енергії в електронній торговій системі та надання йому доступу до електронної торгової системи як учаснику аукціону;

- регламент аукціону з продажу електричної енергії, затверджений організатором аукціону та погоджений аукціонним комітетом.

Доцільно здійснити моніторинг щодо дотримання учасниками аукціону та організатором аукціону з продажу електричної енергії регламенту аукціону;

- заяву покупця електричної енергії про приєднання до договору про організацію та проведення аукціонів з продажу електричної енергії – документ установленої регламентом аукціону форми, що подається покупцем електричної енергії організатору аукціону та є підставою для приєднання до договору про організацію та проведення аукціонів з продажу електричної енергії і є його невід’ємною частиною. Покупцями електричної енергії під час проведення аукціонів з продажу електричної енергії можуть бути лише: постачальник універсальних послуг (ПУП), оператор системи передачі електричної енергії, оператор системи розподілу електричної енергії та інші учасники ринку електричної енергії, які мають намір придбати електричну енергію відповідно до умов аукціону;

- заявку продавця електричної енергії на організацію та проведення аукціону з продажу електричної енергії – електронний документ установленої регламентом аукціону форми, що подається продавцем електричної енергії організатору аукціону (та заяву про відкликання заявки на проведення аукціону – у разі, якщо вона складалась продавцем електричної енергії).

Зі змісту заявки продавця електричної енергії на організацію та проведення аукціону з продажу електричної енергії можна отримати таку інформацію:

- ❖ тип графіка продажу електричної енергії;
- ❖ стартова ціна;
- ❖ кількість лотів;
- ❖ період відпуску/відбору електричної енергії;
- ❖ проект двостороннього договору купівлі-продажу електричної енергії;
- ❖ ставка/розмір гарантійного внеску.
- ❖ інша інформація, що стосується проведення аукціону з продажу електричної енергії;

Слід звернути увагу на такий факт: після подання організатору аукціону заявки на організацію та проведення аукціону з продажу електричної енергії продавець не має права її змінювати;

- заявку покупця електричної енергії на участь в аукціоні з продажу електричної енергії – електронний документ установленої регламентом аукціону форми, що подається покупцем електричної енергії організатору аукціону;

- склад аукціонного комітету з продажу електричної енергії;
- рішення аукціонного комітету, оформлене протоколом;

Доцільно перевірити своєчасність оприлюднення протоколу засідання аукціонного комітету – не пізніше наступного робочого дня після проведення засідання шляхом його розміщення на офіційному вебсайті Міненерго;

- оголошення про проведення аукціону з продажу електричної енергії.

З оголошення про проведення аукціону з продажу електричної енергії можна одержати такі відомості про:

- ❖ найменування продавця;
- ❖ тип графіка продажу електричної енергії;
- ❖ стартову ціну;
- ❖ кількість лотів;

- ❖ період відпуску/відбору електричної енергії;
- ❖ проект двостороннього договору купівлі-продажу електричної енергії;
- ❖ крок аукціону (відповідно до регламенту аукціону);
- ❖ дату і час початку аукціону;
- ❖ порядок та кінцеву дату подання заявок на участь в аукціоні відповідно до регламенту аукціону;
- ❖ ставку/розмір гарантійного внеску;
- дані щодо авторизації учасників аукціону з продажу електричної енергії в електронній торговій системі в день проведення аукціону.

Ці дані зберігає організатор аукціону з продажу електричної енергії.

Також організатор аукціону зберігає інформацію, пов'язану з:

- ❖ ходом торгів (інформацію щодо всіх цінових заявок тощо);
- ❖ результатами аукціону (інформацію щодо цінових заявок переможців, аукціонні свідоцтва тощо).

Крім того, організатор аукціону з продажу електричної енергії зобов'язаний розміщувати на своєму офіційному вебсайті за результатами кожного аукціону інформацію про середньозважені ціни та реалізований обсяг електричної енергії.

Організатор аукціону зобов'язаний розкривати інформацію про проведені аукціони та їх результати в межах законодавства, зокрема інформацію про:

- ❖ перелік учасників аукціонів, допущених до укладення договорів за результатами проведених аукціонів;
- ❖ перелік електронних аукціонів;
- ❖ обсяг торгівлі електричною енергією (номенклатуру продуктів, їх загальну вартість, згідно з укладеними договорами, котирування щодо кожного продукту);

1) річний звіт про результати торгівлі електричною енергією, оприлюднений організатором аукціону.

Річний звіт також має містити інформацію про наявність правопорушень з боку організатора аукціону та/або учасників аукціонів.

Переможцями аукціону з продажу електричної енергії можуть бути лише покупці, які запропонували найвищу ціну під час торгів на аукціоні.

Право ініціювати організацію та проведення аукціону з продажу електричної енергії має лише продавець.

Працівникам ДСР НПУ також необхідно проводити електронну ідентифікацію учасників аукціону з продажу електричної енергії та перевірку інформації, що подається для проведення та участі в таких аукціонах, з використанням загальнодоступних джерел інформації.

Також доцільно перевірити правомірність відбору організатора електронних аукціонів з продажу електричної енергії під час конкурсу, що організовується і проводиться Міненерго, відповідно до Порядку відбору організаторів електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами [3]. Слід вивчити бенефіціарів організатора електронного аукціону з продажу електричної енергії – суб'єкта господарювання – переможця конкурсу з відбору організаторів аукціону з продажу електричної енергії, який забезпечує організацію та проведення аукціонів з продажу електричної енергії за допомогою електронної торгової системи.

З метою перевірки правомірного функціонування організатора електронних аукціонів з продажу електричної енергії, крім зазначених вище документів, також доцільно вивчити установчі документи, баланс та звіт про фінансові результати за останній звітний період. Крім того, слід перевірити наявність акредитації організатора електронних аукціонів з продажу електричної енергії в системі “ProZorro. Продажі – ProZorro.Sale” та/або в електронній системі публічних закупівель “Pro-Zorro”;

- у випадку участі в аукціоні з продажу електроенергії трейдерів – ліцензію на провадження господарської діяльності з перепродажу електричної енергії (трейдерської діяльності).

З метою завищення ПУП обсягів споживання населенням електроенергії для отримання дешевшої електроенергії та продажу її за ринковими цінами комерційним споживачам – слід вивчити, кому належать власники операторів систем розподілу (ОСР, обленерго) та енергопостачальні компанії (ПУП). На практиці ці суб'єкти ринку електричної енергії переважно належать одному власнику. Отже, як результат цього, обленерго “допомагає” своєму постачальнику маніпулювати з обсягами та цінами на електроенергію.

Так, у лютому 2020 р. СБУ заявила, що попередила схему завищення обсягів споживання електроенергії населенням на суму 2,8 млрд грн [5].

Також з метою своєчасного та ефективного викриття працівниками підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, кримінальних та інших правопорушень на ринку електричної енергії та у процесі проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії, слід врахувати, що раніше модель ринку електроенергії в Україні передбачала таких суб'єктів:

- виробники електроенергії;
- оптовий постачальник електроенергії (зокрема, адміністратор розрахунків, адміністратор комерційного обліку);
- оператор магістральних мереж електроенергії (диспетчер);
- енергопостачальні компанії;
- споживачі.

Наразі нова модель ринку електроенергії в Україні передбачає таких суб'єктів:

- виробники електроенергії (мають ліцензію на провадження господарської діяльності з виробництва електричної енергії);
- трейдери (мають ліцензію на провадження господарської діяльності з перепродажу електричної енергії (трейдерської діяльності));
- оператор ринку (ОР) (ДП “Оператор ринку”) (має ліцензію на здійснення функцій оператора ринку);
- оператор системи передачі (ОСП) (НЕК “Укренерго”) (має ліцензію на провадження господарської діяльності з передачі електричної енергії);
- електропостачальники (мають ліцензію на провадження господарської діяльності з постачання електричної енергії споживачу; укладають договори постачання електричної енергії споживачам) (ПУП);
- оператори систем розподілу (ОСР) (мають ліцензію на провадження господарської діяльності з розподілу електричної енергії) (раніше мали назву обленерго);

- гарантований покупець (ДП “Гарантований покупець” / “ГарПок”) (має ліцензію на здійснення функцій гарантованого покупця);

- споживачі, які провадять свою діяльність на ринку електричної енергії.

У новій моделі ринку електроенергії впроваджено нові види діяльності: трейдерська, постачання, надання допоміжних послуг на ринку електроенергії.

Ключовими операторами енергетики України стали: ПрАТ “НЕК “Укренерго” зі 100% акцій у власності держави – оператор системи передачі електроенергії України з функціями оперативного-технологічного управління Об’єднаною енергосистемою України (ОЕС), ДП “Гарантований покупець” (представляє інтереси громадян та держави у процесі функціонування ринку електроенергії), ДП “Оператор ринку” (організація купівлі-продажу електроенергії).

Під час здійснення трейдерства на ринку електричної енергії особливу увагу доцільно звернути на викриття кримінальних та інших правопорушень у діяльності державних трейдерів.

На ринку електроенергії нової моделі торгівля електроенергією здійснюється:

- за двосторонніми договорами (РДД). Двосторонній договір – договір купівлі-продажу електричної енергії, укладений між двома учасниками ринку поза організованими сегментами ринку, крім договору постачання електричної енергії споживачу, тобто договори, що укладаються за вільними цінами, та умови цих договорів не підлягають регулюванню державою;

- на ринку “на добу вперед” (РДВ). Ринок “на добу вперед” – сегмент ринку електричної енергії, на якому здійснюється купівля-продаж електричної енергії на наступну за днем проведення торгів добу;

- на внутрішньодобовому ринку (ВДР). Внутрішньодобовий ринок – сегмент ринку електричної енергії, на якому купівля-продаж електричної енергії здійснюється безперервно після завершення торгів на ринку “на добу вперед” та протягом доби фізичного постачання електричної енергії;

- на балансуєчому ринку (БР). Балансуєчий ринок – ринок, організований оператором системи передачі електричної енергії з метою забезпечення достатніх обсягів електричної потужності та енергії, необхідних для балансування в реальному часі обсягів виробництва й імпорту електричної енергії та споживання й експорту електричної енергії, врегулювання системних обмежень в Об’єднаній енергосистемі (ОЕС) України та фінансового врегулювання небалансів електричної енергії.

При цьому запроваджена схема роботи ринку електроенергії в Україні згідно з новою моделлю з 1 липня 2019 р. надала право виробникам електроенергії здійснювати реалізацію електричної енергії на підставі двосторонніх договорів, у яких ціна визначається сторонами та може значно відрізнятись від ринкової. Це створило ризики маніпуляцій з цінами, що негативно вплинуло на фінансовий стан великих виробників електричної енергії, а також на надходження акцизного податку з електроенергії до державного бюджету!

Українська сфера енергетики та ринок електроенергії характеризуються високою концентрацією та обмеженою конкуренцією, а також застосуванням окремими гравцями ринку адміністративного ресурсу, антиконкурентних та корупційних практик. Йдеться про дії виробників електроенергії та трейдерів, які мають монополістичні ознаки та регулярно здійснюють дії, пов’язані з недобросовісною

конкуренцією, маніпулюванням ціновими заявками та обсягами електроенергії на ринку, використанням адмінресурсу у просуванні своїх бізнес-інтересів у цій сфері.

Отже, для електроенергетики характерними є такі криміногенні чинники, як високий рівень прихованих операцій, вони завжди супроводжуються безконтрольним маніпулюванням цінами, що дозволяє використовувати енергоносії приватним підприємствам – виробникам енергомісткої продукції під виглядом реалізації споживачам; високий рівень корумпованості органів, що контролюють енергетичну галузь; розвиток та швидке збагачення паралельних тіньових структур; неочевидність вчинення кримінальних правопорушень в енергетиці; неможливість повноцінно визначити точну кількість викрадених енергоносіїв; поява нових способів злочинів в електроенергетиці.

До факторів, які ускладнюють виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються в енергетичній галузі, можна віднести: можливість членів злочинних груп документально прикривати свою протиправну діяльність; можливість прикривати злочинні оборудки цілком законними угодами; можливість ефективно протидіяти спробам правоохоронних та контролюючих органів виявляти і розслідувати факти протиправної діяльності злочинної групи з використанням недоторканності різних рівнів (як законодавчо врегульованої, так і прихованої); наявність у членів злочинних груп корупційних зв'язків високого адміністративного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13.04.2017 № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
2. Про врегулювання питань щодо постачання електричної енергії споживачам та розрахунків між учасниками роздрібного ринку електричної енергії у період дії в Україні воєнного стану: наказ Міністерства енергетики України від 13.04.2022 № 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0441-22#Text> (дата звернення: 12.11.2022).
3. Про затвердження Порядку проведення електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами та Порядку відбору організаторів електронних аукціонів з продажу електричної енергії за двосторонніми договорами: постанова Кабінету Міністрів України від 5 червня 2019 р. № 499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2019-%D0%BF#n10> (дата звернення: 12.11.2022).
4. Про затвердження Правил ринку: постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг від 14.03.2018 № 307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#n9> (дата звернення: 12.11.2022).
5. СБУ виявила махінації з електроенергією для населення на 2,8 мільярда. URL: https://biz.censor.net/news/3175108/sbu_vyyavila_mahinatsii_s_elektroenergiyi_dlya_naseleniya_na_28_milliarda (дата звернення: 12.11.2022).

REFERENCES

1. Pro rynok elektrychnoi enerhii. “The Law of Ukraine On the Electric Energy Market” from April 13 2017, No. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].
2. Pro vrehuliuvannia pytan shchodo postachannia elektrychnoi enerhiyi spozhyvacham ta rozrakhunkiv mizh uchasykamy rozdribnoho rynku elektrychnoi enerhii u period dii v Ukraini voiennoho stanu. “Order of the Ministry of Energy of Ukraine On the settlement of issues related to the supply of electricity to consumers and settlements between participants of the retail electricity

market during the period of martial law in Ukraine” from April 13 2022, No. 148. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0441-22#Text> (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia elektronnykh auktsioniv z prodazhu elektrychnoi enerhii za dvostoronnimy dohovoramy ta Poriadku vidboru orhanizatoriv elektronnykh auktsioniv z prodazhu elektrychnoi enerhii za dvostoronnimy dohovoramy. “Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the Procedure for Conducting Electronic Auctions for the Sale of Electric Energy Under Bilateral Contracts and the Procedure for Selecting Organizers of Electronic Auctions for the Sale of Electric Energy Under Bilateral Contracts” from June 5 2019, No. 499. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2019-%D0%BF#n10> (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Pravyl rynku. “Resolution of the National Commission for State Regulation in the Energy and Utilities Sectors On Approving the Market Rules” from March 14 2018, No. 307. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0307874-18#n9> (Date of Application: 12.11.2022) [In Ukrainian].

5. SBU vyjavila makhinatsii s eliektroenerhiiei dlia naseleniia na 2,8 milliarda. “The SBU discovered fraud with electricity for the population of 2.8 billion”. URL: https://biz.censor.net/news/3175108/sbu_vyyavila_mahinatsii_s_elektroenergiyi_dlya_naseleniya_na_28_milliarda (Date of Application: 12.11.2022) [In Russian].

UDC 343.973

Sakharova Olena,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Research Officer,
Head of the Department, State Research Institute of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-9759-5324

FEATURES OF DETECTION AND PREVENTION OF CRIMINAL AND OTHER OFFENSES IN THE PROCESS OF CONDUCTING ELECTRONIC AUCTIONS FOR THE SALE OF ELECTRIC ENERGY

The article notes the peculiarities of the work of operatives of the Department of Strategic Investigations of the National Police of Ukraine to detect and prevent criminal and other offenses committed in the process of conducting electronic auctions for the sale of electric energy. The author provides a typical list and technology for studying financial and economic documents that these employees must check to obtain information about possible crimes, as well as other offenses committed on the electricity market in the process of conducting electronic auctions, which, although not subject to criminal liability, however, operative work on their detection is a prevention of these crimes.

The article provides a list of typical offenses committed in the process of conducting electronic auctions for the sale of electric energy. In particular, the author identifies the most common offenses of this category, such as the creation of discriminatory conditions during the sale of electricity by a state-owned company – a trader at an auction, resale on the “day-ahead” market at inflated prices of electricity purchased under bilateral contracts for the purchase and sale of electricity from “Energoatom”, unfair competition on the electricity market between producers of alternative sources of electricity (representatives of renewable energy) and producers of nuclear energy based on the corruption component and schemes for misuse of

© Sakharova Olena, 2022

budget funds, price/volume manipulation on the electricity market by traders of state-owned companies, etc. The article also shows how the new model of the electricity market, introduced in Ukraine since 2019, differs from the previous one.

The main results of the research presented in the article are the identification of the main financial and economic documents of enterprises of the electric power industry, which should be studied and analyzed by operatives of the National Police for the purpose of timely and effective detection and prevention of criminal and other offenses committed in the process of conducting electronic sales auctions electrical energy.

Finally, in the article, the author summarizes the factors that complicate the detection and investigation of criminal offenses committed in the energy industry.

Keywords: electronic auction, electricity market, public procurement, “ProZorro”, traders, distribution system operators.

Отримано 28.11.2022

Хальота Андрій Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0001-8505-0055

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАПОБІГАННІ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПОЛІЦІЄЮ

У статті досліджено правові аспекти застосування сучасних технологій у процесі запобігання кримінальним правопорушенням поліцією, що базуються на основі зарубіжного досвіду, а також надано пропозиції щодо удосконалення превентивної діяльності Національної поліції України.

Зроблено висновок, що запровадження нових технологічних рішень у сфері запобігання кримінальним правопорушенням має відповідати певним морально-етичним і правовим вимогам.

Ключові слова: поліція, запобігання, кримінальні правопорушення, сучасні технології запобігання кримінальним правопорушенням.

Нині Україна перебуває у стані суспільно-політичних, соціально-економічних, соціально-психологічних та інших перетворень, що викликані гібридним та відкритим військовим протистоянням з боку країни-агресора. З метою підтримання в цих складних умовах громадської безпеки на належному рівні, захисту прав і свобод громадян виникає необхідність у певній модернізації правоохоронної діяльності й підвищенні її результативності. Сучасна система запобігання кримінальним правопорушенням в Україні не є досконалою. Це пояснюється здебільшого неконкретизованим характером певної частини заходів, що здійснюються правоохоронними органами у сфері запобігання кримінальним правопорушенням. Недоліки правоохоронної діяльності зумовлені й недостатньою взаємодією теорії та практики запобігання злочинності. Наразі кримінологічне знання як потужний інструмент для розроблення нових і більш дієвих напрямів зменшення антикриміногенного потенціалу суспільства перебуває у своєрідному вакуумі, існує задля самого себе. З різних об'єктивних і суб'єктивних причин правоохоронні органи поки що не використовують деякі корисні напрацювання та ідеї з підвищення ефективності профілактики кримінальних правопорушень, що виникли в різних країнах світу.

За останнє десятиліття людство також здійснило низку інших важливих наукових відкриттів: перепрограмування стоволових клітин; маніпуляція пам'яттю живих істот; створення комп'ютерного чіпу, що імітує роботу людського мозку; стрімкий розвиток робототехніки; створення багаторазових космічних ракет; виявлення гравітаційних хвиль, що обґрунтовують теорією Ейнштейна, тощо [1]. Сучасні

технології, окрім позитивного боку, мають, на жаль, й негативний, який проявляється у широкому використанні злочинцями сучасних технологічних інновацій для вчинення різних злочинів. За даними матеріалів останнього Конгресу ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, який обґрунтовано вважається квінтесенцією наукових досягнень світової спільноти в обмеженні злочинності [2, с. 170], у 2020 р. простежується низка небезпечних взаємопов'язаних сфер і злочинів, де є певні технологічні криміногенні ризики: 1) криптовалюти (високий ступінь анонімності використання біткоіна дозволяє безперешкодно фінансувати тероризм, відмивати брудні кошти); 2) створення ринку наркотиків за допомогою DarkNet (прихований Інтернет); 3) незаконний обіг зброї і вибухових речовин через ринок криптовалют й DarkNet; 4) торгівля людьми (використання сучасних каналів зв'язку для пошуку жертв, потенційних покупців живого товару); 5) розбещення та експлуатація дітей (внаслідок їх доступу до інформаційних технологій та незахищеності перед ними); 6) незаконне переміщення мігрантів (використання злочинцями технологій для вивчення маршрутів прикордонної служби) тощо [3, с. 23].

За оцінками останніх зарубіжних наукових досліджень, злочинці, на жаль, випереджають правоохоронні органи у вмінні й широті застосування сучасних технологій для учинення різних злочинів. Тому для ефективного запобігання високотехнологічним злочинним проявам потребують широкого впровадження з боку поліції різних країн сучасні розробки.

Удосконалення запобігання кримінальним правопорушенням Національною поліцією може і має пов'язуватись зі зміною підходів до здійснення правоохоронної діяльності, акцентуалізацією уваги на нових стратегіях забезпечення громадської безпеки і публічного порядку, впровадженням по суті новітньої моделі запобігання кримінальним правопорушенням. Вона полягає у зміні пріоритетів Національною поліцією у своїй поточній діяльності й наданні, за можливості, переваги завчасному запобігання кримінальним правопорушенням. Останнє неможливе без таргетингу. Таргетинг (від target (англ.) – ціль, мішень, об'єкт; або targeting – націлювання) у широкому розумінні є процесом щодо визначення об'єкта запобіжного впливу. У вітчизняній юридичній науці термін “таргетинг” новий. Його поява зумовлена недоліками правоохоронної діяльності та її неналежним науковим забезпеченням. Пропозиція уведення цього поняття підкріплюється результатами кількох кримінологічних досліджень різних стратегій запобігання злочинності у західноєвропейських країнах світу [4, с. 67; 5, с. 88]. Зокрема, ґрунтовне вивчення стратегії громадського впливу на злочинність, стратегії зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень, ознайомлення зі стратегією втручання у кризові ситуації дає підстави стверджувати, що дієве запобігання Національною поліцією кримінальним правопорушенням неможливе без обізнаності про конкретні об'єкти, на які слід впливати заходами, як правило, спеціально-кримінологічної спрямованості. Такими об'єктами можуть бути як причини, так й умови вчинення різних кримінальних правопорушень. Тому можна говорити, що таргетинг сприяє конкретизації впливу на криміногенні чинники, які мають, відповідно, суб'єктивну й об'єктивну природу.

Таргетинг – це реальна наукова категорія й складова запобігання правопорушенням, що є у низці певних держав. Яскравий приклад таргетингу – визначення об’єктів завчасного запобігання із використанням картографування злочинності. Обізнаність про місця, де часто вчиняються певні злочини, дозволяє складати маршрути поліцейських патрулів. За допомогою подібного інноваційного кримінологічного підходу реалізується чимало програм профілактики. Однією з таких є проєкт “Гарячі точки” (Hot Spots), що здійснюється в США для запобігання насильницьким злочинам й злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків. Частиною таргетингу можна вважати інноваційну діяльність поліції та деяких приватних компаній щодо прогнозування й запобігання кримінальним правопорушенням із широким застосуванням штучного інтелекту. Це дозволяє поліції не лише передбачати місця потенційних злочинів, а й очікувати вчинення правопорушень з боку конкретних осіб на підставі комп’ютерного аналізу певної інформації про них. Тобто таргетинг є узагальнюючим кримінологічним поняттям, яке відображає сучасні підходи багатьох розвинених країн (США, Велика Британія, ФРН, Японія та ін.) щодо запобігання кримінальним правопорушенням.

Таргетинг, за умови його повномасштабного впровадження в роботу Національної поліції України, здатний підняти діяльність НПУ на новий якісний рівень. Він може надати запобігання кримінальним правопорушенням нового змісту. За такого підходу вагома частина поліцейської роботи здійснюватиметься не марно, а набуватиме більшого соціального значення. Це виражатиметься у збережених життях громадян та їх майна, а також заощадженні сотень мільйонів гривень бюджетних коштів, що виділяються на фінансування малоефективної правоохоронної системи.

Ще одним напрямом запобігання кримінальним правопорушенням у світі стало застосування інформаційних технологій. Сьогодні на перший план у запобігання кримінальним правопорушенням виходять програмні засоби на базі штучного інтелекту і машинного навчання. Існує вагома причина, чому компанії та влада іноземних держав зацікавлені в тому, щоб таким чином намагатися використовувати штучний інтелект. З 2010 року США витрачають більш ніж 80 мільярдів доларів на рік на державних, місцевих та федеральних рівнях на запобігання кримінальним правопорушенням [6]. Професор університету Пенсільванії А. Чалфін здійснив огляд поточних досліджень, присвячених наслідкам економічного впливу злочинності, і більшість даних аналізу вказує на те, що останні складають близько 2 % валового внутрішнього продукту в США [6]. Тому напрями роботи у цій галузі можна умовно поділити на застосування засобів штучного інтелекту для виявлення злочинів і засобів з метою запобігання подальшим злочинам. Ідеї багатьох з цих проєктів полягають у тому, що злочини є відносно передбачуваними; цього просто вимагає необхідність сортувати величезний обсяг даних, щоб знайти шаблони, які корисні для правоохоронних органів. Зазначений вид аналізу даних був технологічно неможливим кілька десятиліть тому, але з’ясувалось, що останнім часом розвиток машинного навчання досяг рівня вирішуваних задач. Компанія ShotSpotter використовує розумну міську інфраструктуру для тріангуляції місця розташування вогнепальної зброї [7]. Згідно з даними ShotSpotter, лише приблизно у 20 відсотках випадків пострілів люди сповіщають

про це поліцію, і навіть коли люди повідомляють про подію, вони часто можуть лише надавати нечітку або потенційно неточну інформацію. Система ж компанії, що оснащена кількома звуковими датчиками, має змогу підбирати тип вогнепальної зброї згідно із зареєстрованими звуками, а їх алгоритми машинного навчання, використовуючи триангуляційні алгоритми, відтворюють координати місця події. Для початку роботи системи ShotSpotter акустичні датчики та камери розміщуються по всьому місту.

У дослідженні компанії ShotSpotter зазначається, що офіцери поліції, користуючись даними, змогли вийти на місце зйомки з достатнім часом, щоб знайти достовірні докази та запитати свідків, які ще перебували в цьому районі. Пізніше вони заарештували двох підозрюваних, – повідомляє ShotSpotter. Компанія ShotSpotter стверджує, що система буде використовуватися в більш ніж 90 містах, включаючи Нью-Йорк, Чикаго та Сан-Дієго. Більшість їх клієнтів перебувають у США, але до свого списку клієнтів вони додали ще й м. Кейптаун (Південна Африка).

Також цікавий підхід до запобігання кримінальним правопорушенням пропонує компанія Cortica, заснована в Тель-Авіві в 2007 році, яка створює міські системи безпеки [8]. Її програмне забезпечення з елементами штучного інтелекту може аналізувати в реальному часі кадри зйомки не тільки з міських камер спостереження, а також і з безпілотників для пошуку кримінальних правопорушень та оповіщення про виявлені правопорушення правоохоронні органи або міських чиновників. Компанія стверджує, що її розробка пропонує такі можливості штучного інтелекту та комп'ютерного спостереження:

- користувач може шукати зображення або відео за допомогою текстового чи зворотного пошуку;
- виконується збір груп зображень облич, пов'язаних з однією подією або проміжком часу;
- аналізуються фізична поведінка та рухи людей для визначення загрозливих і незагрозливих моделей руху.

Компанія також пропонує програмне забезпечення, що працює спільно з дронами і дозволяє виконувати аналогічний аналіз зображень та фіксацію геоміток, дає можливість направляти дрони на автономні маршрути. Компанія зазначає, що її програмне забезпечення може бути використане для управління дорожнім трафіком, міською безпекою, безпекою подорожей, спостереження на різних об'єктах та моніторингу громадського транспорту.

На сайті корпорації Cortica розміщені відповідні матеріали та демонстраційні відео, а також програмне забезпечення, яке дозволяє користувачеві завантажувати або транслювати відео чи зображення, коли вони записані. Програма дізнається, які шаблони цих зображень треба виділяти як аномальні об'єкти, що з'являються на цих зображеннях. Вона також може бути використана з рентгенівськими апаратами і призначена для виявлення певних форм, таких як зброя. Користувач також може обирати відповідні засоби керування програмою, щоб побачити конкретні зображення, виявлені на фотографії або на зображенні з відео.

Окрему нішу в сучасній системі запобігання кримінальним правопорушенням займає китайська компанія CloudWalk Technology [9]. Ця організація працює в

галузі розпізнавання облич засобами III I, її технології широко застосовуються у фінансовій сфері, державній безпеці та авіаційній галузі. Продукти CloudWalk Technology включають в себе термінали розпізнавання обличчя, відкривання дверей на основі сканування обличчя та сканування на базі інфрачервоних біноклів. Компанія з розпізнавання обличчя CloudWalk Technology намагається реально передбачити, чи буде особа здійснювати злочин, перш ніж це станеться. Система визначить, чи є якісь підозрілі зміни в її поведінці чи незвичних рухах. Наприклад, якщо людина, здається, ходить туди і назад у певній місцевості знову і знову, це свідчить про те, що вона може бути націлена на вчинення злочину у майбутньому. Також буде відслідковуватися людина з плином часу. Всі ці системи дозволяють запобігати кримінальним правопорушенням і, зрештою, знизити рівень злочинності, що, у свою чергу, має широкі соціальні вигоди для суспільства.

Значного поширення у сфері запобігання кримінальним правопорушенням набула технологія CCTV (телебачення замкнутого контуру). Її також називають системою міського відеоспостереження. Останнім часом вона була суттєво модернізована штучним інтелектом. Він дозволяє обробляти великий обсяг даних і самостійно в автоматичному режимі виявляти певні об'єкти без участі людини. Лідером за кількістю камер відеоспостереження та застосуванням систем штучного інтелекту вважається КНР. Значна кількість відеокамер є також у США, ФРН, Великій Британії, Японії.

Завдяки відеокамерам поліція оперативно реагує на кримінальні посягання насильницької та корисливої спрямованості, затримує правопорушників за “гарячими” слідами, збирає докази, встановлює місцезнаходження осіб, які розшукуються, або викраденого майна тощо. Загалом КНР запроваджує найсучасніші новачки у цій сфері. Частина камер відеоспостереження в цій державі обладнана так званою смарт-системою, що дозволяє розпізнавати обличчя людей.

Управління поліції міського округу Чженчжоу китайської провінції Хенань пішло далі й у 2017 р. почало використовувати спеціальні сонцезахисні окуляри, оснащені системою розпізнавання обличчя людей. Ця технологія дозволяє непомітно для оточення сфотографувати обличчя перехожого й порівняти його із фотографіями, які зберігаються у поліцейській базі даних. Нетривалий період використання таких “розумних” окулярів дозволив затримати кількох осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких злочинів [10].

Комерціалізація сфери високих технологій пришвидшує темпи їх упровадження у сферу запобігання кримінальним правопорушенням. Яскравим прикладом у цьому контексті є знову ж таки КНР. Зокрема, у 2018 р. компанія Watrix розробила систему штучного інтелекту, що дозволяє визначати конкретних злочинців за їх ходом на відстані до 50 м. Причому наявність відкритого обличчя є не обов'язковою. Ця технологія спрацьовує навіть за умови штучної зміни ходи особою шляхом кульгання. Висока ефективність зазначеної програми, що досягає 94 %, зацікавила поліцію Пекіну та Шанхаю [11]. Така технологія також розробляється спеціалістами з Японії, Великої Британії та США.

Активізації створення систем відеоспостереження у багатьох містах світу сприяє прийняття програм “Безпечне місто” (Safe City) та “Розумне місто” (Smart City). Вони не лише підвищують ефективність діяльності органів поліції, а й допомагають

вирішувати житлові й комунальні проблеми, оптимізують роботу громадського транспорту тощо. Подібні програми функціонують й у багатьох містах України. Нині у різних державах світу будуються абсолютно нові міста, де на широке використання цифрових технологій та штучного інтелекту виділяються сотні мільярдів дол. США. До таких міст належать: Неом (Саудівська Аравія); Масдар-Сіті (ОАЕ); Мідар-Сіті (Монголія); Лінганг Нью Сіті (КНР); Сонгдо (Південна Корея); Еко Атлантик Сіті (Нігерія); Бельмонт-Смарт-Сіті або “Білл Гейтс Сіті” (США); квартал Квейсайд в Торонто або “Гугл місто” (Канада) [12]. Усі вони відрізняються футуристичним характером, що виявляється в запровадженні “зелених” технологій та високому ступені безпеки для їх населення.

Технологічним трендом запобігання кримінальним правопорушенням у провідних країнах світу є застосування робототехніки. Значні кошти у ці технології вкладаються в ОАЕ. У цій державі у найближчі роки кожним четвертим поліцейським буде робот. Характерною рисою сучасної поліцейської діяльності є, окрім іншого, використання безпілотних літальних апаратів (дронів). Вони дозволяють поліції здійснювати моніторинг за дорожньою обстановкою, спостерігати з висоти за певними об'єктами, переслідувати злочинців. Ці пристрої активно використовуються поліцією США, Японії, Мексики та інших країн. Беззаперечно, злочинність у таких її проявах, як тероризм, наркобізнес, бандитизм можна успішно обмежувати за допомогою аерокосмічних технологій, включаючи супутники. Для цього в різних країнах існують різні модифікації ГІС-технологій (ГЛОНАСС, GPS, GALILEO) [13]. Ці технології використовує не лише поліція, а й підрозділи спеціального призначення, збройні сили. Останнім часом відомі світові корпорації вкладають значні кошти у високі технології, зокрема пов'язані з читанням думок людей. Таке, на перший погляд, нереальне завдання стає можливим завдяки вживлянню у кору головного мозку людини невеликого пристрою або приєднання відповідних електродів, здатних реагувати на нервово-м'язові сигнали, що посилюються мозком на обличчя. Точність цієї технології сягає 92 % і не є читанням думок у чистому виді, а лише дозволяє інтерпретувати команди мозку м'язам обличчя навіть за відсутності звуку мови.

Отже, в результаті дослідження сучасних підходів до запобігання кримінальним правопорушенням можна стверджувати про таке: сучасні технології перетворились на обов'язковий елемент правоохоронної діяльності; центральне місце серед технологій за широтою їх упровадження є система міського відеоспостереження; для успішного запобігання злочинності органи кримінальної юстиції мають переважати криміналітет за рівнем й глибиною застосування технологій; з розвитком технологій посилюватиметься прогностична спрямованість кримінології як на масовому і груповому, так і на індивідуальному рівнях; бурхливий розвиток інформаційних технологій, їх широке використання у кримінологічних дослідженнях й у практиці профілактики злочинності сприятиме формуванню нової галузі наукового знання, а саме: кримінології цифрового світу (цифрової кримінології); упровадження інновацій у правоохоронну діяльність посилюватиме роль кримінологічних нерепресивних підходів щодо запобігання окремим видам злочинів; застосування сучасних технологій та штучного інтелекту має ризик порушення деяких прав громадян. Тому запровадження нових технологічних

рішень у сфері запобігання кримінальним правопорушенням має відповідати певним морально-етичним і правовим вимогам. Для технічної модернізації правоохоронної діяльності в Україні пропонується: а) розробити і впровадити в кожному обласному і районному центрі України програми “Безпечне місто” і “Розумне місто”; б) місцевими органами влади виділяти кошти на монтаж камер відеоспостереження у громадських місцях; в) оснащувати камери відеоспостереження системами штучного інтелекту; г) створювати умови для організації картографування злочинності з боку Управління кримінального аналізу Національної поліції України; г) формувати у державі сучасну базу даних ДНК злочинців; д) продовжувати реалізацію проекту країн ЄС “Підтримка реформи поліції України” та використовувати сучасні технологічні досягнення в цій сфері; е) оснащувати охоронників портативними детекторами для виявлення холодної і вогнепальної зброї у відвідувачів установ й організацій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Хижняк Н. 10 величайших научных открытий и достижений последнего десятилетия. URL: <https://hi-news.ru/technology/10-velichajshix-nauchnyx-otkrytij-i-dostizhenij-poslednego-desyatiletija.html> (дата звернення: 22.10.2022).
2. Голіна В.В., Колодяжний М.Г. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні. Проблеми законності: республік. міжвід. наук. зб. / відп. ред. В. Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2010. Вип. 108. С. 169–177.
3. Руководство для дискуссий на четырнадцатом Конгрессе Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию. 56 с. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Documentation_14th_Congress/DiscussionGuide/A_CONF234_PM1_r_V1806331.pdf (дата звернення: 18.10.2022).
4. Колодяжний М.Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні: монографія. Харків: Право, 2018. 228 с.
5. Колодяжний М.Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: монографія; за ред. В.В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.
6. Faggella D. AI for Crime Prevention and Detection – Current Applications. URL: <https://www.techemergence.com/ai-crimeprevention-5-current-applications/> (дата звернення: 02.11.2022).
7. ShotSpotter. URL: Company ShotSpotter. <https://www.shotspotter.com/> (дата звернення: 02.11.2022).
8. Cortica. URL: <https://www.cortica.com/> (дата звернення: 02.11.2022).
9. CloudWalk. URL: Technology <https://www.crunchbase.com/organization/cloudwalk-technology> (дата звернення: 02.11.2022).
10. Clark B. These Chinese facial recognition glasses are a dystopian nightmare come true. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/02/08/chinese-facial-recognition-glasses-are-a-dystopian-nightmare-come-true/> (дата звернення: 02.11.2022).
11. Clark B. China has a new surveillance tool that identifies citizens by how they walk. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/11/07/china-has-a-new-surveillance-tool-that-identifies-citizens-by-how-they-walk/> (дата звернення: 02.11.2022).
12. Треус А. “Умные” эко-города будущего, которые строятся уже сегодня. *Переселенческий вестник*. 2018. 16 февраля. URL: <https://aussiedlerbote.de/2018/02/umnye-eko-goroda-buduschego-kotoryestroyatsya-uzhe-segodnya/> (дата звернення: 02.11.2022).
13. Cohen P. Genetic Basis for Crime: A New Look. URL: http://www.nytimes.com/2011/06/20/arts/genetics-and-crime-at-institute-of-justice-conference.html?_r=0 (дата звернення: 02.11.2022).

REFERENCES

1. Khizhniak N. 10 velychayshykh nauchnykh otkrytii i dostyzenii poslednieho desiatilietia. “10 greatest scientific discoveries and achievements of the last decade”. URL: <https://hi-news.ru/>

technology/10-velichajshix-nauchnyx-otkrytij-i-dostizhenij-poslednego-desyatiletija.html. (Date of Application: 22.10.2022) [In Russian].

2. *Holina V.V., Kolodiaznyi M.H.* (2010). “UN Congresses: prospects for using their recommendations in planning and implementing measures to prevent crime in Ukraine”. Problems of legality: scientific collection/ resp. ed. V.Ya. Tatsii. Kharkiv: National law Acad. of Ukraine. Iss. 108. P. 169–177. [In Ukrainian].

3. Rukovodstvo dlia diskussii na chetyrnadsatom Konhressie Orhanyzatsii Obiediniennykh Natsii po priedupriehzhdeniiu priestupnosti i uholovnomu pravosudiiu. “Discussion guide at the Fourteenth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice”. 56 p. URL: https://www.unodc.org/documents/congress/Documentation_14th_Congress/DiscussionGuide/A_CONF234_PM1_r_V1806331.pdf. (Date of Application: 18.10.2022) [In Russian].

4. *Kolodiaznyi M.H.* (2018). Stratehiia zmenshennia mozhlyvostei uchynennia zlochyniv: zarubizhni realii, perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini. “Strategy for reducing opportunities to commit crimes: foreign realities, prospects for implementation in Ukraine”: monograph. Kharkiv: Pravo. 228 p. [In Ukrainian].

5. *Kolodiaznyi M.H.* (2017). Suchasnyi zarubizhnyi dosvid hromadskoho vplyvu na zlochynnist. “Modern foreign experience of public influence on crime: monograph”; under the ed. V.V. Holin. Kharkiv: Pravo. 252 p. [In Ukrainian].

6. *Faggella D.* AI for Crime Prevention and Detection – Current Applications. URL: <https://www.techemergence.com/ai-crimeprevention-5-current-applications/> (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

7. ShotSpotter. URL: Company ShotSpotter. <https://www.shotspotter.com/> (Date of Application: 22.10.2022) [In English].

8. Cortica. URL: <https://www.cortica.com/> (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

9. CloudWalk. URL: Technology <https://www.crunchbase.com/organization/cloudwalk-technology> (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

10. *Clark B.* These Chinese facial recognition glasses are a dystopian nightmare come true. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/02/08/chinese-facial-recognition-glasses-are-a-dystopian-nightmare-come-true/> (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

11. *Clark B.* China has a new surveillance tool that identifies citizens by how they walk. URL: <https://thenextweb.com/insider/2018/11/07/china-has-a-new-surveillance-tool-that-identifies-citizens-by-how-they-walk/> (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

12. *Treus A.* (2018). “Umnyie” eko-goroda budushchiego, kotoryie stroiatsia uzhe segodnia. “Smart” eco-cities of the future, which are being built today”. Migration newspaper. February 16. URL: <https://aussiedlerbote.de/2018/02/umnyie-eko-goroda-buduschego-kotoryestroyatsya-uzhe-segodnya/>: (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

13. *Cohen P.* Genetic Basis for Crime: A New Look. URL: http://www.nytimes.com/2011/06/20/arts/genetics-and-crime-at-institute-of-justice-conference.html?_r=0. (Date of Application: 02.11.2022) [In English].

UDC 340.13: 354.74

Khalota Andrii,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Leading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0001-8505-0055

LEGAL ASPECTS OF USING MODERN TECHNOLOGIES IN PREVENTING CRIMINAL OFFENSES BY THE POLICE

The article examines the legal aspects of the use of modern technologies in the process of preventing criminal offenses by the police, based on foreign experience, and

© Khalota Andrii, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).16](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).16)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

also provides suggestions for improving the preventive activities of the National Police of Ukraine.

Modern technologies have become a mandatory element of law enforcement activities. The central place among technologies in terms of the breadth of their implementation is the city video surveillance system. In order to successfully prevent crime, criminal justice agencies must outnumber criminality in terms of the level and depth of technology use. With the development of technologies, the prognostic orientation of criminology will increase both at the mass and group, and at the individual levels. The rapid development of information technologies, their widespread use in the implementation of criminological research and in the practice of crime prevention will contribute to the formation of a new field of scientific knowledge in the form of criminology of the digital world (digital criminology). The introduction of innovations in law enforcement activities will strengthen the role of criminological non-repressive approaches in preventing certain types of crimes. The use of modern technologies and artificial intelligence has the risk of violating some of the rights of citizens, so the introduction of new technological solutions in the field of preventing criminal offenses must meet certain moral and ethical and legal requirements.

Keywords: police, prevention, criminal offenses, modern technologies for the prevention of criminal offenses.

Отримано 05.12.2022

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

Мовчан Анатолій Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна
ORCID ID 0000-0002-6997-6517

Козій Василь Васильович,
кандидат юридичних наук, докторант кафедри
оперативно-розшукової діяльності Львівського державного
університету внутрішніх справ м. Львів, Україна
ORCID ID 0000-0002-8221-6678

ОСНОВИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЩОДО НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ КРИПТОВАЛЮТОЮ

Статтю присвячено дослідженню основ розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою. Проаналізовано поняття криптовалюти, особливості її обігу і функціонування, визначено проблемні питання розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою, які підлягають вирішенню як на науковому рівні, так і у практичній діяльності слідчих органів досудового розслідування та прокурорів. Визначено основні способи вчинення злочинів цієї категорії та сформульовано практичні рекомендації щодо методики і тактики розслідування незаконного заволодіння криптовалютою.

Ключові слова: криптовалюта, досудове розслідування; злочини у сфері криптовалют; блокчейн; незаконне заволодіння криптовалютою; розслідування незаконного заволодіння криптовалютою.

Упродовж останніх років таке поняття, як криптовалюта, все більше проникає у життя людей. Бурхливого розвитку набули промисловий та побутовий майнінг (тобто видобування криптовалюти), торгівля криптовалютою на централізованих та децентралізованих (DeFi) онлайн біржах та обмінних ресурсах; багато людей тримають у ній заощадження, сплачують нею за товари та послуги, дарують, передають у спадок тощо.

Проте криптовалютою цікавляться не тільки пересічні громадяни, а й злочинці, а це призводить до того, що власники криптовалюти стикаються з її втратою внаслідок незаконного заволодіння. На жаль, будь-який власник криптовалюти одного ранку може прокинутися і виявити, що вся його криптовалюта зникла із

криптовалютного гаманця або онлайн-біржа, де вона зберігалася, зламана хакерами і все викрадено, або всі його багатотисячні чи навіть мільйонні у доларах США криптовалютні активи внаслідок участі у скам-проекті віднині коштують лише кілька центів.

Для власників криптовалюти та практично усіх, хто задіяний у криптоіндустрії, у перших числах листопада 2022 р. стало новиною банкрутство третьої за розміром у світі криптовалютної біржі FTX. Так, FTX розпочала процедуру банкрутства в США, а її виконавчий директор Сем Бенкман-Фрід пішов у відставку після кризи ліквідності у компанії, яка викликала втручання регуляторів по всьому світу. FTX та її афілійований криптовалютний фонд Alameda Research і близько 130 інших компаній розпочали добровільне провадження у справі про банкрутство за статтею 11 у штаті Делавер [1].

Аналітична компанія Nansen, що займається розслідуванням банкрутства однієї з найбільших криптобірж FTX, зауважила таємничий витік приблизно 447 млн доларів. Засновника FTX Сема Бенкмана-Фріда допитала поліція та регулятори Багамських островів [2].

Ще через кілька днів Нік Перкоко, директор з безпеки американської криптовалютної біржі Kraken, оголосив, що їм відоме ім'я “хакера”, який вивів, за різними оцінками, до 600 мільйонів доларів із криптовалютної біржі FTX, що збанкрутувала. Як і припускали учасники криптовалютної спільноти, за виведенням коштів стоїть хтось зі співробітників компанії, – у Kraken підтвердили цю інформацію, не назвавши при цьому конкретного імені. При цьому воно їм відомо, оскільки шахрай раніше пройшов процедуру KYC (KYC – процедура верифікації “знай свого клієнта” або скорочено know your customer – авт.) на платформі, а відповідно залишив персональні дані щодо себе [3].

Проте до цього часу розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням криптовалютою, є абсолютно новим у роботі правоохоронних органів. Також наразі в Україні немає й відповідних наукових досліджень, які б стосувалися тематики розслідування незаконного заволодіння криптовалютою. Окремі питання, які стосуються протидії кіберзлочинності та побічно сфери обігу криптовалют, містяться у працях В. Іванюк, Д. Казначеевої, А. Дорош, О. Амеліна, П. Біленчука, Р. Благути, В. Болгова, В. Бутусова, С. Буяджи, А. Войцехівського, Г. Власової, Н. Гадіона, О. Гладуна, С. Демедюка, В. Захарова, О. Іванченка, А. Марущака, А. Мовчана, А. Орлеана, М. Погорецького, К. Тітуніна, М. Швеця, О. Юрченка та інших науковців.

Метою статті є визначення основ розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою та знаходження способів їх вирішення.

Для розуміння того, які виклики постають перед органами досудового розслідування і як їх вирішувати у контексті розслідування незаконного заволодіння криптовалютою, необхідно з'ясувати поняття криптовалюти, її види та основи функціонування і обігу. Ці знання є фундаментом, який дозволяє визначати методику і тактику їх розслідування.

Найпершою криптовалютою у світі є біткоїн (BTC), історія якого почалася у 2008 році з того, що особа чи група осіб під псевдонімом Сатоши Накамото опублікувала файл, у якому визначила протокол і принцип роботи унікальної

електронної системи на основі блокчейну – біткоїна. З технічного погляду біткоїн – це цифровий електронний актив, цифрові грошові кошти, які обертаються у децентралізованих, пірінгових (від англ. “peer-to-peer”, “P2P” – рівний рівному обмін файлами в мережі, який базується на рівноправності учасників) електронній платіжній системі, заснованій на публічно доступній книзі обліку під назвою блокчейн (“блокчейн” у перекладі з англійської – “ланцюг блоків”).

Проте біткоїн не єдина криптовалюта у світі. Відповідно до онлайн-ресурсу CoinmarketCap, станом на 16 листопада 2022 року існувало 21 778 різних криптовалют, 524 онлайн-біржі, а загальна капіталізація ринку криптовалют становила понад 828 мільярдів доларів США. При цьому домінування біткоїну становило понад 38,5 %, а ефіріуму (ETH) – 17,8 % [4].

Основними способами отримати криптовалюту є її придбання за грошові кошти на спеціалізованих біржах, найвідомішими з яких є Binance, Huobi, Bitfinex, Whitebit тощо або ж отримати її за допомогою майнінгу, який полягає у наданні обчислювальних потужностей комп'ютера або спеціалізованого обладнання (відеокарт, айсік-майнерів, процесорів, пам'яті) для складних обчислень, взятих за основу в системах криптовалют.

Ключовими особливостями більшості криптовалют є децентралізація, адже відсутній єдиний емісійний центр, яким є центральні банки та уряди країн світу у випадку емісії грошових коштів, а також те, що будь-яку транзакцію, тобто відправлення криптовалюти із однієї електронної адреси (електронного гаманця) на іншу (інший електронний гаманець), за деякими винятками, скасувати неможливо. Загалом криптовалюта – це віртуальні електронні активи, які являють собою унікальні криптографічні коди, існування яких ґрунтується на правилах криптографії. Різні країни світу у своєму національному законодавстві по-різному підходять до сприйняття криптовалюти та умов її обігу, від несприйняття та повної заборони до повного визнання платіжним засобом.

Так, у Сальвадорі біткоїн визнано офіційним платіжним засобом. 07 вересня 2021 року в Сальвадорі набрав чинності закон про визнання біткоїна легальним засобом розрахунків. Уряд влаштував безкоштовну роздачу криптовалют, щоби зробити її привабливішою. Кожен дорослий громадянин Сальвадора, в якій би країні він не знаходився, отримав можливість завантажити на свій смартфон офіційний криптовалютний гаманець Chivo і після реєстрації отримати на нього електронні монети вартістю \$30 – приблизно 0,0005 біткоїна [5].

Разом з тим, повна заборона на операції з криптовалютою введена в Алжирі, Марокко, Лівії, Намібії та Зімбабве [6, с. 262].

В Україні упродовж багатьох років ринок криптовалют залишався практично нерегульованим. Лише 17.02.2022 ухвалено Закон України “Про віртуальні активи”, який визнає криптовалюту віртуальним активом, і відповідно до п. 1 ст. 1 якого віртуальний актив – це нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [7].

Тактика і методика розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою залежить від основних двох чинників: 1) від загальної характеристики та особливостей функціонування блокчейну тієї чи іншої криптовалюти; 2) від способу вчинення того чи іншого кримінального правопорушення.

Передусім визначимо основні види криптовалют та деякі особливості їх функціонування і обігу. Як ми відзначали вище, біткоїн – перша криптовалюта. Альткоїни – всі інші, створені після біткоїна. Деякі з них є форками біткоїна, тобто за основу їх функціонування взято програмний код біткоїна, але із тими чи іншими змінами, наприклад Лайткоїн (Litecoin), який є одноранговою валютою і платіжною мережею. На відміну від Біткоїна криптовалюта Ethereum (ефіріум) – це перший у світі програмований блокчейн, який дозволяє розробникам створювати і розгортати децентралізовані додатки (DApps), а також смарт-контракти. Криптовалюти також поділяються на децентралізовані і стейблкоїни (стабільні монети). Курс децентралізованих криптовалют постійно змінюється, іноді дуже швидко і значно, адже ані держава, ані її регулюючі органи не мають прямого впливу на курс тієї чи іншої криптовалюти. Стейблкоїни – це альткоїни, курс яких забезпечений активами, наприклад фіатними валютами чи товарними цінностями, і курс стейблкоїну відповідає вартості активу, який його забезпечує, наприклад 1 долару США чи 1 євро, вартості одинці виміру золота, нафти тощо. Забезпечені стейблкоїни поділяються на фіатні та товарні. Найвідомішими стейблкоїнами є USDT компанії Tether та USDC консорціуму Centre, до якого входять біржа Coinbase і компанія Circle, яка і є основним розробником стейблкоїну. Ці токени забезпечені долларом США у співвідношенні 1 до 1. При надходженні валюти компанія випускає нові токени, а при виконанні своїх зобов'язань “спалює” їх, тобто зменшує їх кількість на відповідну суму. Але є і незабезпечені стейблкоїни – криптовалютні та алгоритмічні, у яких немає забезпечення як такого. Їх курс регулюється автоматичним смарт-контрактом, який, залежно від ринкової ціни валюти, зменшує або збільшує їх кількість в обігу, яку взято за основу. Проте токени – це не зовсім криптовалюта, а швидше грошовий сурогат або ж одиниця обліку на цифровому балансі. Вони можуть випускатися як централізовано, так і децентралізовано та не завжди базуються на технології блокчейну, зазвичай посвідчують право на щось.

Будь-яка криптовалюта умовно складається із набору символів – букв та цифр, і при цьому із цих самих символів складається адреса гаманця, так званий публічний ключ, який генерується системою, який потрібно знати тому, хто збирається переказати на нього певну суму тієї чи іншої криптовалюти. Наприклад, адреса електронного гаманця біткоїна може мати такий вигляд: 1JNzanNTkCLF4VrMct3ByuLu5nje3Zvq1i. Проте є ще приватний ключ, який не можна передавати нікому, так як останній дозволяє у блокчейні біткоїна підтвердити, що відповідна кількість криптовалюти знаходиться на вказаному гаманці, тобто за вказаною адресою у блокчейні. Володіти криптовалютою можна, якщо мати електронний гаманець та приватні ключі. У випадку ж, коли криптовалюта знаходиться на біржі, то і приватні ключі теж знаходяться на біржі, у разі зламу біржі чи викрадення з неї криптовалюти відповідно власник її також втрачає.

Методика і тактика розслідування злочинів цієї категорії залежить також від видів і способів вчинення конкретних злочинів. Моніторинг відкритих джерел та засобів масової інформації, Єдиного державного реєстру судових рішень та вивчення слідчої і судової практики свідчить про те, що до основних видів незаконного заволодіння криптовалютою можна віднести:

1) злам криптовалютних бірж та електронних гаманців фізичних осіб і виведення криптовалюти на біржі, обмінні ресурси або інші електронні гаманці, у т.ч. з використанням так званих “міксерів”, які унеможливають відстеження подальшого руху криптовалюти;

2) викрадення криптовалюти самими біржами і подання заяв про злам біржі хакерами та виведення криптовалюти на біржі, обмінні ресурси або інші електронні гаманці, у т.ч. з використанням так званих “міксерів”, які унеможливають відстеження подальшого руху криптовалюти;

3) різного роду шахрайські схеми, внаслідок яких особи, які придбали криптовалюту, позбуваються її, відправляючи на гаманці зловмисників, або залишаються з нікому не потрібною криптовалютою, яка нічого не варта і яку неможливо продати;

а) добровільний переказ криптовалюти на шахрайську платформу, після чого особа втрачає доступ до неї і або внаслідок того, що за допомогою програмного забезпечення вартість її активів стає рівною нулю або просто одержувачі криптовалюти зникають із ввіреною криптовалютою;

в) втрата криптовалюти внаслідок фішингу, тобто інтернет-шахрайства, завдяки якому зловмисники отримують доступ до конфіденційних даних користувача – логіна і пароля від акаунта на біржі, або від електронного гаманця, на якому знаходиться криптовалюта. Зазвичай зловмисники відправляють потерпілому листа нібито від біржі чи гаманця, яким він користується, з проханням надати відповідну інформацію, щоб отримати доступ до акаунта, наприклад, з метою безпеки чи у зв'язку з тим, що обліковий запис скомпрометовано і він став відомий стороннім особам тощо;

г) злам комп'ютера чи смартфона, коли внаслідок шкідливого програмного забезпечення, спрямованого на крадіжку криптовалюти, інформація щодо криптовалютних гаманців та приватних ключів до них надсилається зловмисникам;

д) скам (у перекладі з норвезької – сором), тобто продаж нової криптовалюти або токена, вартість яких умисно “розганяється” зловмисниками, якими у проєкт вкладаються навіть мільйони доларів, і ціна швидко зростає; через соціальні мережі до проєкту залучаються все більше і більше учасників, коли ціна досягає певної величини, зловмисники продають за значну ціну всю криптовалюту, одержуючи надприбутки, а у покупців залишається нікому не потрібна криптовалюта чи токен, які нічого не варті і їх неможливо продати;

е) створення шахраями криптовалюти або токена зі схожою або й ідентичною назвою до монети, яка існує реально і має деякі перспективи, але ще не представлена на централізованих біржах. Її рекламують у соціальних мережах, але посилення надають на створену копію, у результаті інвестори купують клон, який нічого не вартий.

Передусім при розслідуванні незаконного заволодіння криптовалютою слід враховувати тип активу, яким незаконно заволоділи. Адже у випадку, якщо має місце незаконне заволодіння криптовалютою, яка є централізованою, то найперше, що необхідно зробити – це звернутися до компанії-емітента криптовалюти із запитом щодо блокування викраденої криптовалюти у блокчейні з тим, щоб злочинець не зміг нею скористатися і в подальшому для можливості її арешту та повернення потерпілому.

Другою важливою обставиною, яку необхідно з'ясувати, є те, на який електронний гаманець виведено викрадені кошти: на власний зловмисника чи на гаманець біржі. Навіть за відсутності відповідної інформації може бути результативним звернення з відповідними запитами до найбільших бірж щодо одержання даних про те, чи не саме цій біржі належить електронний гаманець, і якщо так, то далі слід з'ясувати, кому належить акаунт, з яких IP адрес здійснювалися входи в нього, а також, які ще криптовалюти на ньому зберігаються. Також необхідно вказувати у запиті про блокування акаунта та криптовалюти, яка на ньому знаходиться. Слід враховувати, що відповідно до вимог КПК України слідчий не наділений правом блокування криптовалюти на рахунку онлайн-біржі або емітента стейблкоїнів за відсутності судового рішення. Тому наступним кроком у процесі розслідування є звернення до слідчого судді з клопотанням про накладення арешту на акаунт та криптовалюту, яка на ньому знаходиться. Разом з тим, дієвих механізмів виконання ухвали слідчого судді наразі не існує, його направлення до криптовалютної біржі принесе результат, якщо біржа визнає таке блокування можливим та необхідним. Більше того, зазвичай біржі знаходяться у різних юрисдикціях і фактично рішення слідчого судді в Україні де-юре не є обов'язковим для виконання наприклад, у Японії, на Мальті або в Канаді чи на Віргінських островах.

Наприклад, найбільша криптовалютна біржа світу Binance надає доступ до "Системи для здійснення запитів державними та правоохоронними органами (LERS)". Щоб отримати доступ до LERS, агент правоохоронних органів або державний службовець повинен спочатку здійснити запит на доступ. Зазвичай запит на доступ розглядається та затверджується упродовж трьох робочих днів, після чого правоохоронці можуть здійснити запит на інформацію та завантажити відповідні підтверджуючі документи. Щоб Binance могла надати інформацію про користувачів у межах поточного кримінального розслідування, потрібна чинна судова постанова від компетентної юрисдикції або постанова/розпорядження від поліції [8].

Якщо під час огляду чи обшуку слідчий виявляє апаратний криптовалютний гаманець, то мають бути вжиті заходи до знаходження паролю від нього. Те саме стосується і смартфонів, планшетів та ноутбуків зловмисників. І тут все можуть вирішувати хвилини або навіть секунди, адже доступ до криптовалютних гаманців можуть мати спільники вказаних вище осіб і будь-яка повільність у вжитті заходів щодо переведення виявленої криптовалюти на криптовалютні гаманці, які контролюються органом досудового розслідування може мати фатальні наслідки, адже спільникам достатньо кількох хвилин для того, щоб перевести криптовалюту із одного електронного гаманця на інший.

У протоколах огляду, обшуку мають бути чітко зазначені такі дані: назва криптовалюти, її кількість, дані електронних гаманців, на яких вона знаходиться, назви логіну чи облікового запису, на якій криптовалюта знаходиться, паролі доступу до нього та ідентифікатори нових електронних гаманців органів досудового розслідування, на які криптовалюту переведено, якщо таке мало місце. Крім того, у протоколах, залежно від конкретних обставин та особливостей гаманців і блокчейнів, за умови технічної можливості, мають бути вказані хеші транзакцій та час їх проведення, ідентифікатори гаманців, з яких та на які проводилися транзакції. При цьому для слідчих (розшукових дій) вкрай важливим є залучення, відповідно до вимог ст. 71 КПК України, спеціалістів у сфері ІТ та криптовалют.

Зазвичай прийнято вважати, що будь-яка криптовалюта є анонімною і встановити особу, якій вона належить, неможливо. Проте визначальним є те, що будь-яка транзакція записується в блокчейні і зберігається там назавжди. Це означає, якщо біткоїн чи інша криптовалюта побувала в електронному гаманці, який пов'язують зі злочинною діяльністю певної особи або групи осіб, то скільки б разів і на які інші адреси гаманців потім криптовалюту не пересилали, приховати інформацію про це не вдасться, адже в будь-який час можна вільно переглянути дані блокчейну та побачити всі транзакції за відповідною адресою.

Крім того, для аналізу блокчейнів можна використовувати можливості спеціалізованих сервісів. Так, проведений В.В Носовим та І.А. Манжай аналіз засвідчив, що серед інструментів аналізу в роботі правоохоронних органів також можна застосовувати: bitcoveview.info – для візуалізації транзакцій; github.com/mikispag/bitiodine – для аналізу біткоїн блокчейну з можливістю кластеризації; github.com/BitcoinOpReturn/OpReturnTool – для вилучення OP_RETURN метаданих з біткоїн блокчейну; blockchain.info – для швидкого виконання базових функцій аналізу транзакцій; anyblockanalytics.com – для аналізу руху різних криптовалют; Chainalysis, Elliptic, Ciphertrace, Blockchain Inspector – для аналізу ризиків, пов'язаних із біткоїн-транзакціями [9, с. 96].

Але це не стосується анонімних криптовалют, транзакції яких у блокчейні відстежити неможливо, або досить складно – Monero, Zcash, Komodo, Horizen (Zencash), Verge, PIVX та низки інших.

Також серед злочинців користуються популярністю так звані “міксері”, тобто онлайн-сервіси, що дозволяють користувачам змішувати свої цифрові активи з активами інших користувачів. Після переказу коштів через міксер ніхто й ніколи не дізнається звідки і хто їх перерахував, оскільки сервіс приховує зв'язок між відправником та одержувачем.

Tornado Cash став найпопулярнішим інструментом для відмивання коштів серед хакерів – на совісті та рахунках зловмисників опинились мільярди доларів, які повернути неможливо. Щоб боротися з хакерами, уряд США вирішив заборонити криптовалютний міксер. Так 8 серпня 2022 року у США запровадили санкції, що забороняють громадянам і підприємствам Америки користуватися послугами Tornado Cash. Після запровадження таких заборон криптоплатформи масово почали блокувати адреси, пов'язані з міксером. Через кілька днів після запровадження санкцій розробника Tornado Cash Алексея Перцева затримали в

Амстердамі й одразу доставили до суду, висунувши обвинувачення у відмиванні вкрадених криптовалют та співпраці зі зловмисниками [10].

Важливе правило розслідування – йти за “цифровим слідом”, яким є адреси електронних гаманців із транзакціями та будь-які інші дані, добуті в ході досудового розслідування: IP-адреси входу на біржі чи електронні гаманці, електронні адреси та номери телефонів, пов’язані з акаунтами тощо, що і дозволить зрештою встановити особу злочинця, затримати його і повернути викрадену криптовалюту її законному власнику.

Яскравим прикладом цьому є останні результати розслідування крадіжки століття у світі криптовалют. Міністерство юстиції США оголосило про розкриття найбільшої в історії крадіжки криптовалюти, конфіскувавши біткойни на рекордну суму в \$3,6 мільярда у подружжя, яке, ймовірно, зламало в 2016 році криптовалютну біржу Bitfinex. Заарештована у цій справі подружжя пара – 34-річний Ілля Ліхтенштейн та 31-річна Хізер Морган були заарештовані у Манхеттені і постали перед судом, повідомляє Голос Америки. Їм висунуті звинувачення у вступі в змову з метою відмивання грошей, а також в обмані влади. За словами заступника генерального прокурора США Лізи Монако, затримані стоять за найбільшим в історії фінансовим розкраданням. Заступник генпрокурора США також наголосила, що успішна операція, проведена Мінюстом, стала доказом того, що криптовалюта більше “не є притулком для злочинців”. Подружню пару звинувачують у відмиванні 119 754 біткойнів, вкрадених внаслідок хакерського злому криптовалютної біржі Bitfinex. Представники Міністерства юстиції заявили, що на момент скоєння злочину вартість викрадених коштів оцінювалася у \$71 млн у біткойнах, однак, з урахуванням зростання вартості криптовалюти, зараз обсяг вкрадених біткойнів оцінюється у більш ніж \$4,5 млрд. За даними слідства, Ліхтенштейн і його дружина також намагалися відмивати гроші через мережу обмінних пунктів і проводили кошти як платежі стартап-компанії, відкритої Хізер Морган. У подальшому незаконні доходи були витрачені на придбання різних речей – починаючи із золота та NFC-токенів та закінчуючи “абсолютно приземленими” – подарунковими сертифікатами торгової мережі Walmart. Ключовою подією у розслідуванні цього злочину міг стати крах підпільного даркнет-ринку AlphaBay, який припинив існування у 2017 році внаслідок дій правоохоронних органів. У Мінюсті повідомили, що частину викрадених хакерами коштів було переведено на AlphaBay. За даними компанії Elliptic, що займається відстеженням цифрової валюти, закриття нелегального сайту, ймовірно, дозволило владі отримати доступ до внутрішніх транзакцій AlphaBay і пов’язати їх із криптовалютним рахунком, відкритим на ім’я Ліхтенштейна [11].

Іншим слабким місцем будь-якого злочину, пов’язаного з незаконним заволодінням криптовалютою, є те, що викрадену криптовалюту злочинцям зрештою захочеться обміняти на грошові кошти, і в окремих випадках це може бути зроблено, наприклад, із біржі на номер банківського рахунку або номер банківської карти, які належать конкретній фізичній особі, тому з’ясування відповідних даних може допомогти у затриманні злочинців навіть у випадку, якщо останні використовують TOR та VPN для того, щоб анонімізувати IP адреси та зашифрувати свої інтернет-підключення з метою приховування їх діяльності в мережі Інтернет для того, щоб їх неможливо було відстежити.

Так, браузер Tor є тандемом сучасної версії Mozilla Firefox і програмного забезпечення з акцентом на приватність. Програма є безкоштовною, дозволяє ефективно обходити цензуру в мережі. Мережа браузера складається з безлічі серверів, розкиданих по всьому світу, якими керують волонтери. Анонімність забезпечується шляхом з'єднання з трьома ретрансляторами, кожен з яких є зашифрованим. У результаті обчислити шлях руху інформації від одержувача до відправника стає неможливо.

При використанні TOR задіюється інша IP-адреса, яка часто належить іншій країні. При цьому IP-адреса є прихованою від сайтів, які відвідує користувач. Додатковим заходом безпеки є шифровка відвідуваних сайтів від сторонніх осіб, які можуть перехопити рух трафіка. Це зводить ризик стеження онлайн до нуля. Так само TOR дозволяє обходити інтернет-фільтри. Користувачеві стають доступні сайти та ресурси, які раніше були недоступні через блокування всередині країни [12].

Іншою технологією, яка дозволяє анонімізувати свою діяльність у мережі Інтернет, є VPN (Virtual Private Network) – це віртуальна приватна мережа, яка забезпечує шифрування трафіка між клієнтом та VPN-сервером і зміну IP-адреси. При підключенні до VPN створюється захищений канал між комп'ютером користувача і VPN-сервером. Дані в ньому надійно зашифровані: ваш інтернет-провайдер не дізнається вашої локації та вебресурсів, які ви відвідали. Оновлена IP-адреса зазвичай створюється з іншого міста або країни. Наприклад, ви можете увійти в систему з Києва, перебуваючи в Україні, але ваша IP-адреса буде вказувати, що Ви, наприклад, у Лондоні, Великій Британії. VPN-сервіси дозволяють користуватися ресурсами, доступ до яких заборонено за географічним принципом або на підставі рішень органів влади. Завдяки VPN можна вільно відвідувати заблоковані сайти, достатньо лише вибрати та завантажити додаток на свій комп'ютер або мобільний пристрій [13].

Хрестоматійним прикладом встановлення особи злочинця у сфері незаконного обігу криптовалют є історія про затримання ФБР засновника Silk Road (з англ. шовковий шлях) – анонімного інтернет-магазину, який перебував у доменній зоні .onion анонімної мережі Tor. Більшість товарів, виставлених на сайті, були наркотичними речовинами. Розрахунок за придбаний товар здійснювався за допомогою криптовалюти Bitcoin, яка забезпечує високий ступінь анонімності [13].

Ним виявився Росс Ульбріхт. Встановити його особу вдалося завдяки співробітнику податкового управління США Елфорду, який здогадався, що засновник Silk Road мав би розкручувати майданчик на сайтах зі схожою аудиторією. Він відшукав посилання на IP-адреси Tor часів Silk Road і знайшов, що 27 січня 2011 року на сайті Shroomery.org дехто Altoid рекламував новий майданчик для анонімної купівлі та продажу будь-яких товарів.

Простий пошук в Google за ніком Altoid привів на сайт Stack Overflow. На ньому особа з поштою rossulbricht@gmail.com цікавилася технічними особливостями Tor. Пошук у базах ФБР показав, що Росс Ульбріхт завжди знаходився поблизу від місць виходу Жахливого пірата Робертса (нік власника Silk Road) в Silk Road [14].

Отже, дослідивши основи розслідування злочинів щодо незаконного заволодіння криптовалютою, доходимо до висновків про важливість знань видів криптовалют та особливостей функціонування їх блокчейнів, а також умінь аналізувати блокчейни, у тому числі із застосуванням можливостей спеціальних сервісів. Так само важливо до проведення слідчих (розшукових дій) залучати, відповідно до вимог ст. 71 КПК України, спеціалістів у сфері ІТ та криптовалют. Ключовим є встановлення електронного гаманця, на який виведено викрадену криптовалюту та співпраця з біржами для одержання даних про те, кому належить акаунт, з яких ІР-адрес здійснювалися входи в нього та які ще криптовалюти на ньому зберігаються. У запиті слід вказувати також про блокування акаунта та криптовалюти, яка на ньому знаходиться. Надалі слід звертатися до слідчого судді з клопотанням про арешт криптовалюти. Під час розслідування необхідно йти за “цифровим слідом”, яким є адреси електронних гаманців із транзакціями та будь-які інші дані: ІР-адреси входу на біржі чи електронні гаманці, електронні адреси та номери телефонів, пов’язані з акаунтами, банківські карти, на які зараховувалися грошові кошти, отримані від продажу криптовалюти тощо, це дозволить зрештою встановити особу злочинця, затримати його і повернути викрадену криптовалюту її законному власнику. Успіх розслідування також залежить від того, чи використовували злочинці анонімні криптовалюти, які практично неможливо відстежити, та міксери криптовалют, а також сервіси TOR та VPN при створенні криптовалютних гаманців і при заволодінні криптовалютою тощо, але будь-яка найменша допущена ними помилка може стати запорукою успішного розкриття злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Reuters. FTX to start U.S. bankruptcy proceedings, CEO to exit. URL: <https://www.reuters.com/business/ftx-scrambles-funds-regulators-take-action-2022-11-11> (дата звернення: 09.10.2022).
2. Bloomberg. FTX Latest: Police Consider Criminal Probe. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-11-12/ftx-latest-unauthorized-outflows-bankman-fried-in-the-bahamas?srnd=premium-europe> (дата звернення: 09.10.2022).
3. Noworries. Криптовалютна біржа Kraken дізналася ім'я хакера, що вкрав \$ 600 мільйонів у FTX. URL: <https://noworries.news/kryptovalyutna-birzha-kraken-diznalasya-imya-hakera-shho-vkrav-600-miljoniv-u-ftx> (дата звернення: 09.10.2022).
4. CoinmarketCap. URL: <https://coinmarketcap.com> (дата звернення: 09.10.2022).
5. Криптовалютний Сальвадор: як біткоїн уперше став національною валютою. URL: <https://mind.ua/publications/20230885-kriptovalyutnij-salvador-yak-bitkoyin-upershe-stav-nacionalnoyu-valyutoyu> (дата звернення: 09.10.2022).
6. Лозойда В.М. Правовий статус криптовалюти в країнах Африки. *Закарпатські правові читання. Трансформація національних правових систем країн Центральної та Східної Європи в умовах сучасних викликів*: матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 28–29 квітня 2022 р. Ужгород: Видавничий дім “Гельветика”, 2022. С. 262–265.
7. Про віртуальні активи: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. офіц. текст / офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 09.10.2022).
8. Binance. Система для здійснення запитів державними та правоохоронними органами (LERS). URL: <https://www.binance.com/uk-UA/support/law-enforcement>. (дата звернення: 09.10.2022).
9. Носов В.В., Манжай І.А. Окремі аспекти аналізу криптовалютних транзакцій під час попередження та розслідування злочинів. *Право і безпека*. 2021. № 1 (80). С. 93–100.
10. Криптовалютні міксери: допомога хакерам чи бажання свободи. URL: <https://noworries.news/kryptovalyutni-miksery-dopomoga-hakeram-chy-bazhannya-svobody> (дата звернення: 09.10.2022).

11. Бізнес Цензор. Мініуст США знайшов вкрадені біткойни на рекордні \$3,6 мільярда. URL: https://biz.censor.net/news/3315121/minyust_ssha_znayishov_vkradeni_bitkoiny_na_rekordni_36_milyarda (дата звернення: 09.10.2022).
12. Що таке TOR браузер? Як його налаштувати і користуватися. URL: <https://wifi-help.net/chto-takoe-tor-brauzer-kak-ego-nastroit-i-polzovatsya> (дата звернення: 09.10.2022).
13. Що таке VPN, і як ним безпечно користуватись / офіційний вебсайт Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації. URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/sho-take-vpn-i-yak-nim-bezpechno-koristuvatis> (дата звернення: 09.10.2022).
14. Silk Road. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Silk_Road (дата звернення: 09.10.2022).

REFERENCES

1. Reuters. FTX to start U.S. bankruptcy proceedings, CEO to exit URL: <https://www.reuters.com/business/ftx-scrambles-funds-regulators-take-action-2022-11-11> (Date of Application: 09.10.2022) [In English].
2. Vloomberg. FTX Latest: Police Consider Criminal Probe URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-11-12/ftx-latest-unauthorized-outflows-bankman-fried-in-the-bahamas?srnd=premium-europe> (Date of Application: 09.10.2022) [In English].
3. Noworries. Kryptovaliutna birzha Kraken diznalasja imia khakera, shcho vkrav \$ 600 milioniv u FTX. "Cryptocurrency exchange Kraken has learned the name of the hacker who stole \$600 million from FTX". URL: <https://noworries.news/kryptovalyutna-birzha-kraken-diznalasja-imya-hakera-shho-vkrav-600-miljoniv-u-ftx> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
4. SoinmarketSap URL: <https://coinmarketcap.com> (Date of Application: 09.10.2022) [In English].
5. Kryptovaliutnyi Salvador: yak bitcoin upershe stav natsionalnoiu valiutoiu. "Cryptocurrency El Salvador: How Bitcoin Became a National Currency for the First Time". URL: <https://mind.ua/publications/20230885-kriptovalyutnij-salvador-yak-bitkoin-upershe-stav-nacionalnoyu-valyutoyu> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
6. Lohoida V.M. (2022). Pravovyi status kryptovaliuty v krainakh Afryky. "Legal status of cryptocurrency in African countries". Zakarpatski pravovi chytannia. Transformatsiia natsionalnykh pravovykh system krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy v umovakh suchasnykh vyklykiv. "Transcarpathian legal readings. Transformation of the national legal systems of the countries of Central and Eastern Europe in the conditions of modern challenges". Uzhhorod: Vydavnychiy dim "Helvetyka". P. 262–265 [In Ukrainian].
7. Pro virtualni aktyvy. "About virtual assets": Law of Ukraine dated February 17, 2022 No. 2074-IX. officer text: veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
8. Binance. Systema dlia zdiisnennia zapytiv derzhavnymy ta pravookhoronnymy orhanamy (LERS). "State and Law Enforcement Inquiries System (LERS)". URL: <https://www.binance.com/uk-UA/support/law-enforcement> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
9. Nosov V.V., Manzhai I.A. (2021). Okremi aspekty analizu kryptovaliutnykh transaktsii pid chas poperedzhennia ta rozsliduvannia zlochyniv. "Certain aspects of the analysis of cryptocurrency transactions during the prevention and investigation of crimes". Law and security. No. 1 (80). P. 93–100 [In Ukrainian].
10. Kryptovaliutni miksery: dopomoha khakeram chy bazhannia svobody. "Cryptocurrency mixers: helping hackers or wanting freedom". URL: <https://noworries.news/kryptovalyutni-miksery-dopomoga-hakeram-chy-bazhannya-svobody> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
11. Biznes Tsenzor. Miniust SShA znaishov vkradeni bitcoiny na rekordni \$3,6 miliarda. "Business Censor. The US Department of Justice found stolen bitcoins worth a record \$3.6 billion. URL: https://biz.censor.net/news/3315121/minyust_ssha_znayishov_vkradeni_bitkoiny_na_rekordni_36_milyarda (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
12. Shcho take TOR brauzer? Yak yoho nalashtuvaty i korystuvatysia. "What is the TOR browser? How to set it up and use it". URL: <https://wifi-help.net/chto-takoe-tor-brauzer-kak-ego-nastroit-i-polzovatsya> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].
13. Shcho take VPN, i yak nym bezpechno korystuvatys. "What is a VPN and how to use it safely: Official website of the State Service for Special Communications and Information Protection.

URL: <https://cip.gov.ua/ua/news/sho-take-vpn-i-yak-nim-bezpechno-koristuvatis> (Date of Application: 09.10.2022) [In Ukrainian].

14. *Silk Road*. Wikipediia URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Silk_Road (Date of Application: 09.10.2022) [In English].

UDC 343.13

Movchan Anatolii,

Doctor of Juridical Sciences, Full Professor, Professor of the Department,
Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6997-6517

Kozii Vasyl,

Candidate of Juridical Sciences, Doctoral student,
Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-8221-6678

FUNDAMENTALS OF INVESTIGATION CRIMES REGARDING ILLEGAL POSSESSION OF CRYPTOCURRENCY

The article is devoted to the study of the fundamentals of the investigation of crimes related to the illegal possession of cryptocurrency.

The purpose of this article is to determine the basics of the investigation of crimes related to illegal possession of cryptocurrency, and to find ways to solve them. Dialectical, comparative-legal, systemic-structural, and formal-logical methods were used to achieve the goal. The concept of cryptocurrency and the peculiarities of its circulation and functioning are analyzed, problematic issues of the investigation of crimes related to the illegal acquisition of cryptocurrency are identified, which are subject to resolution both at the scientific level and in the practical activities of investigative bodies of pre-trial investigation and prosecutors. The main methods of committing crimes of this category are defined and practical recommendations are formulated regarding the methodology and tactics of investigating the illegal possession of cryptocurrency. Emphasis is placed on the need to know the peculiarities of the functioning of cryptocurrency blockchains, to use their analysis. Specialists in the field of cryptocurrencies should be involved in the investigation. The importance of cooperation with cryptocurrency exchanges for the seizure of stolen cryptocurrencies was noted. It shows the problems of investigating the theft of anonymous cryptocurrencies, the use of cryptocurrency mixers by criminals, as well as Tor and VPN services.

The importance of establishing during the investigation the addresses of electronic wallets with transactions, the IP addresses from which the exchanges or electronic wallets were entered, the phone numbers associated with the accounts, the bank card numbers to which the money received from the sale of cryptocurrency was received was also emphasized.

Keywords: cryptocurrency, pretrial investigation, crimes in the field of cryptocurrencies, blockchain, illegal possession of cryptocurrency, investigation of illegal possession of cryptocurrency.

Отримано 02.12.2022

© Movchan Anatolii, Kozii Vasyl, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).17](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).17)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravoohorona.com/>

Новицький Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор, заступник директора

ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-6860-9654

Пунда Олександр Олегович,

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри права

Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна

ORCID ID 0000-0002-9175-3141

ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЗА ФАКТАМИ ВЧИНЕННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ КОРУПЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

У статті розглядаються особливості розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення правопорушень корупційного характеру.

Наголошується, що провідне значення на початковому етапі розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення корупційних кримінальних правопорушень мають відігравати оперативно-розшукові заходи. Зазначається, що існує об'єктивна необхідність подальшого розвитку криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень.

Ключові слова: *корупція, корупційне кримінальне правопорушення, неправомірна вигода, кримінальне провадження, слідчі дії, докази, початковий етап розслідування, криміналістична методика, слідча ситуація.*

Протидія корупційній злочинності та хабарництву є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох держав є надзвичайно важливою і складною справою. Це повною мірою стосується України, для якої хабарництво давно перетворилося на деструктивний чинник, що загрожує національній безпеці і основам конституційного ладу держави. Корупція – це складне правове явище, детерміноване значною кількістю факторів різноманітної соціально-правової природи. Відповідно, і антикорупційна політика держави повинна мати комплексний характер та реалізовуватися за допомогою різноманітних правових механізмів та правових засобів різної галузевої приналежності. При цьому пріоритет слід віддати саме напрацюванню методик протидії корупційним проявам та порядку їх розслідування. Актуальність проблеми яскраво демонструє правова статистика вчинення кримінальних правопорушень. Так, у 2016 р. було зафіксовано 1 тисячу 578 випадків отримання неправомірної вигоди, у 2017 – 2 тис. 86, у 2018 – 2 тис. 189, у 2019 – 1 тис. 744, у 2020 – 1 тис. 607, за пів року 2021 – 1 тис. 143. Найбільше підозр вручили у 2016 р. – 758, до суду направили 594 провадження. З кожним роком кількість підозр і скерованих до суду справ зменшується, як і кількість вироків, які набули чинності. Водночас за 2016 р. антикорупційні органи зареєстрували 3 тис. 360 випадків зловживання владою або службовим становищем,

у 2017 – 3 тис. 995, у 2018 – 3 тис. 589, у 2019 – 4 тис. 371, у 2020 – 4 тис. 60, за півроку 2021 – 2 тис. 423. Найбільше підозр і направлених до суду проваджень було у 2018 р. – 301 і 250 відповідно. При цьому засуджено осіб за цією статтею набагато менше: у 2016 р. законну силу набрали 22 вироки, у 2017 – 16, у 2018 – 5, у 2019 – 2, у 2020 – 6. Найменше реєструється правопорушень за статтею злживання впливом: у 2016 р. – 254, у 2017 – 249, у 2018 – 285, у 2019 і 2020 – по 193, за пів року 2021 – 140 [1].

Таким чином, протидія корупції та суспільно небезпечному явищу – хабарництву (наголошуємо, що нормативно-правові зміни та широке запровадження категорії “неправомірна вигода” абсолютно не змінюють об’єктивної суті цього явища), як найбільш небезпечному її прояву, повинна здійснюватися на основі чіткої правової регламентації діяльності державних органів, служб і осіб, уповноважених на виконання функцій держави, забезпечення гарантій прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. У процесі правової протидії корупції доцільно використати юридичні засоби різної галузевої природи, забезпечуючи їх узгоджене використання. Велике значення у справі правової протидії корупції мають заходи адміністративного, дисциплінарного впливу на корупційну поведінку, а також реалізація комплексних заходів щодо запобігання зазначеним суспільно небезпечній поведінці, спрямованих на усунення її причин та умов. Водночас наразі можливості адміністративного, трудового та іншого некримінального законодавства не задіяні у боротьбі з корупцією у повному обсязі.

За останні роки в Україні було прийнято низку спеціальних антикорупційних законів, унесено доповнення та зміни до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів антикорупційного спрямування. Проте практика правозастосування доводить неефективність та недостатність сучасних правових засобів протидії хабарництву [2].

Ускладнює ситуацію і постійне реформування кримінально-процесуальної сфери, що створює певні труднощі у площині практичної реалізації завдань кримінального судочинства. Зміни кримінального процесуального законодавства відбуваються без урахування необхідності вибудовувати архітектуру криміналістичного забезпечення процесу розслідування. Фактично ми стикаємося з ситуацією “дезорганізації” окремих методик розслідування злочинів, що особливо яскраво демонструє проблематика розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення корупційних кримінальних правопорушень.

На сьогодні комплексних спеціальних досліджень із зазначеної проблематики ще немає. Окремим питанням протидії проявам хабарництва засобами кримінально-правової, кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності присвячувалися праці О.М. Бандурки, Б.А. Бурбело, О.Ф. Долженкова, О.О. Дудорова, О.М. Джузи, В.М. Дрьоміна, І. П. Козаченка, М.В. Корнієнка, Н.В. Кимлик, Р.В. Кимлик, І.Є. Мезенцева, Є.В. Невмержицького, В.О. Навроцького, Д.О. Олійника, В.Л. Ортинського, М.М. Перепелиці, В.М. Трепака, В.В. Шмигельського, В.І. Янушко та ін.

Процес протидії корупції в Україні супроводжується постійною зміною антикорупційного законодавства, неузгодженістю дій між антикорупційними та іншими правоохоронними органами, безсистемністю участі в антикорупційній

діяльності інститутів громадянського суспільства. Недосконалість організаційного і функціонального компонентів державного механізму протидії корупції, незавершеність антикорупційної реформи негативно впливають на результати протидії корупції [3]. Водночас науковий аналіз зазначеної проблематики визначається також становленням комплексного законодавства у сфері протидії корупційним правопорушенням, реформуванням антикорупційних норм кримінального закону, суміжного з ним охоронного та регулятивного законодавства. Антикорупційна політика вимагає подальшого пошуку та більш ефективного використання нових юридичних ресурсів з метою зміцнення правових засад протидії цьому протиправному явищу.

Отже, мета нашої статті – здійснити комплексний загальнотеоретичний аналіз проблем криміналістичної методики розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення правопорушень корупційного характеру.

Безсумнівною є необхідність вирішення питання, яке стоїть сьогодні перед законодавцем, стосовно внесення змін до кримінального законодавства в частині відповідальності за злочини у сфері службової діяльності. Посягаючи на встановлений порядок управління соціальними справами, перетворюючи його на систему неприпустимих способів вирішення різноманітних особистих та інших приватних проблем за допомогою реалізації протиправних інтересів окремих посадових осіб, представників управлінського персоналу комерційних та некомерційних організацій, а також окремих громадян, корупція спотворює основи нормальних взаємин між державою та громадянським суспільством.

Корупційні правопорушення впливають на різні за своїм характером об'єкти: конституційні права та свободи людини і громадянина, економічний порядок, якість та ефективність управління, інтереси державної служби, служби органів місцевого самоврядування, комерційних та інших організацій. Предметом корупційного правопорушення можуть охоплюватися як майнові, так і немайнові вигоди.

Що стосується об'єктивної сторони корупційних правопорушень, остання полягає в активній формі поведінки, яка полягає у передачі або (і) отриманні відповідних неправомірних вигод. Суб'єктивна сторона корупційного правопорушення характеризується прямим умислом, а також корисливою та (або) іншою особистою зацікавленістю. Суб'єкти корупційного правопорушення (фізичні та юридичні особи) мають різну правову характеристику та вдягаються у “загальні” та “спеціальні” юридичні конструкції. У сучасному суспільстві також поширені такі форми корупційної поведінки, юридичну відповідальність за які не встановлено, проте від цього їх соціальна небезпека (шкідливість) не стає меншою. До таких форм поведінки відноситься протекціонізм і кумівство, які порушують принцип рівності громадян при прийнятті на службу тощо.

Протидія корупційним проявам у суспільстві зовсім не означає, що постає питання про виняткове посилення кримінальної відповідальності за зазначені форми поведінки. Навпаки, слід використовувати різні види та форми правового впливу.

У цьому контексті слід звернути увагу на деякі законодавчі неузгодження, які безпосередньо і негативно впливають на ефективність протидії цим злочинним правопорушенням.

У силу правової природи феномена корупції, а також формальної визначеності у законодавстві багатьох пов'язаних категорій, поняття корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, знаходить певний час пряме закріплення у кримінальному законодавстві [2]. Водночас категорія “корупційне правопорушення” має міжгалузевий характер і включає корупційне адміністративне правопорушення, корупційне дисциплінарне порушення, корупційне правопорушення, яке тягне за собою дисциплінарну відповідальність, та корупційне кримінальне правопорушення. В умовах посилення міжгалузевих зв'язків об'єднуючим для всіх цих проявів суспільно-небезпечного явища є можливість напрацювання універсальної методики їх розслідування.

Корупційне кримінальне правопорушення співвідноситься з поняттям корупційної діяльності як приватне із загальним. Корупційна діяльність може включати як одне, так і групу корупційних правопорушень. У криміналістичному розумінні кримінальні корупційні злочини – це специфічний вид протиправної поведінки, що підпорядковується певним закономірностям і відображається назовні у вигляді різного роду слідів.

Корупційні кримінальні правопорушення, безумовно, належать до категорії діянь з високим ступенем латентності, чому значною мірою сприяє пасивність осіб, поінформованих про такі правопорушення, їхнє небажання повідомляти про такі факти до правоохоронних органів. Тому для якісного розслідування, і насамперед для своєчасного виявлення та порушення таких кримінальних проваджень, необхідно підвищити ефективність взаємодії слідчих, які розслідують корупційні кримінальні правопорушення, з оперативними співробітниками, представниками інших правоохоронних органів, спеціалістами, експертами, контрольно-ревізійними органами. Це значною мірою може сприяти посиленню процесуальної ефективності діяльності контролюючих органів та їхньою взаємодією з правоохоронними органами; належним оперативним супроводом розслідування корупційних кримінальних правопорушень; координацією діяльності оперативних служб під час проведення оперативно-розшукових заходів; підвищенням рівня кваліфікації та високою службовою дисципліною оперативних співробітників зі збирання первинних матеріалів та закріплення зібраних доказів; якісною взаємодією між оперативними службами на стадії реалізації оперативних матеріалів та порушення кримінальних проваджень.

Корупцію, з криміналістичного погляду, можна визначити як самостійну групу кримінальних правопорушень, що включає корупційні кримінальні правопорушення або кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, які полягають у різного роду зловживаннях будь-якими посадовими особами своїми повноваженнями з метою отримання різноманітних неправомірних майнових та немайнових благ, неправомірних вигод та переваг для себе особисто чи третіх (як юридичних, так і фізичних) осіб.

Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень у сфері корупційної діяльності, як і будь-яка класифікація, має передбачати диференціацію діянь на більші чи менші групи, виходячи з певного критерію. Усього примітка до ст. 45 КК України містить перелік 14 окремих статей, які об'єднані єдиним терміном “корупційні злочини” [2].

Наприклад, кримінальна відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою у структурі корупційної злочинності охоплює комплекс кримінально караних суспільно-небезпечних діянь, до яких відносяться кримінальні правопорушення визначені: ст. 365-2 “Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги”; ст. 368 “Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою”; ст. 368-2 “Незаконне збагачення”; ст. 368-3 “Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми”; ст. 368-4 “Підкуп особи, яка надає публічні послуги”; ст. 369 “Пропозиція або надання неправомірної вигоди службовій особі”; ст. 369-2 “Зловживання впливом”; ст. 370 “Провокація підкупу КК України” [2].

Наголосимо, що на момент згаданих змін, у криміналістичній теорії вже тривалий час існували історично виправдані і досить багаті напрацювання щодо методики розслідування службових злочинів корупційного характеру. Паралельний і практично одночасний процес “революційних” змін матеріального та процесуального законодавства (20 листопада 2012 року вступив у силу новий Кримінальний процесуальний кодекс України (надалі – КПК України) фактично започаткував необхідність їх “ревізії”. Так, нині діючий КПК України суттєво змінив процедуру провадження в кримінальних провадженнях, що вимагає адекватного перегляду і методологічних підходів до початкового етапу розслідування кримінальних проваджень за фактами прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Передусім це пов’язано з появою такого кримінально-процесуального інституту, як негласні слідчі (розшукові) дії [4]. Проблему можна сформулювати так – наскільки є виправданим доповнення криміналістичної методики розслідування кримінальних проваджень щодо корупційних кримінальних правопорушень інститутом негласних слідчих (розшукових) дій і чи не достатнім є використання виправданих часом заходів оперативно-розшукової діяльності?

Безперечно, що корупційні кримінальні правопорушення є різноплановими, тому і тактика та методика їх розслідування матиме багато особливостей та відмінностей. Розслідування корупційних кримінальних правопорушень, вчинених корумпованими посадовими особами, у плані слідчих ситуацій початкового етапу має свою специфіку, яка характеризується: видом та сферою діяльності посадової особи; компетенцією посадової особи, колом її повноважень та службових обов’язків; безпосередньою фазою (етапом) діяльності, де відбувається злочинна діяльність; систематичністю злочинних дій, що характеризує тривалість корупційних зв’язків, а отже, і необхідністю встановлювати обставини всіх злочинних фактів, а не лише зазначених у заявах чи повідомленнях, а також конкретними умовами збирання, дослідження та оцінки доказів у справі.

Ми розглядаємо криміналістичну характеристику службових злочинів корупційної спрямованості як ієрархічну, за ступенем криміналістичної значущості, систему елементів, що визначаються способом та механізмом їх вчинення, характером суб’єктів указаної діяльності, сферою та особливостями основної службової діяльності, у якій задіяні особи, які вчинили такий злочин, тощо. У межах криміналістичної характеристики суб’єктів корупційних злочинів слід зазначити, що найчастіше такі діяння здійснюються особами середнього віку, високого освітнього

рівня, які працюють на державних посадах тривалий час, раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності. Корупція – переважно чоловічий вид злочинної діяльності. До елементів внутрішньої структури службових злочинів відносимо: особу злочинця службових злочинів; мету, мотиви скоєння злочину з перевагою корупційних інтересів; наявність і порушення системи законодавчих актів та інших правових норм, що визначають повноваження і функції службових осіб; обстановку вчинення злочину, куди, окрім часу, місця та інших факторів злочину, входить і специфіка службового середовища; механізм учинення злочину [5].

Варто зазначити, що початковий етап будь-якого розслідування — це важливий напрямок роботи, спрямований на збирання фактичних даних, які в подальшому мають стати достатніми для прийняття рішення у провадженні. У цьому випадку особливостями діяльності слідчого буде швидкість реагування на докази, які можуть бути знищеними, спрямування зусиль на розкриття правопорушення “по гарячих слідах”, встановлення та затримання винних [6, С. 102].

Якщо кілька років тому науковці називали такий класичний алгоритм слідчих дій на початковому етапі розслідування корупційних правопорушень: 1) виїмка і огляд документів; 2) обшук за місцем роботи і проживання; 3) допит посадової особи; 4) очні ставки; 5) призначення експертиз. Нині очевидним є недостатність такого набору дій, і сьогодні вимагає якраз попереднього проведення негласних слідчих (розшукових) дій, з метою викриття злочинних домовленостей щодо отримання неправомірної вигоди посадовцем [7].

На початковому етапі розслідування зазвичай здійснюється за умов трьох типових ситуацій, відповідно до яких проводиться певний комплекс слідчих дій: надійшла заява про факт вимагання неправомірної вигоди з боку посадової особи, яка ще не передана хабароодержувачу; отримана інформація про корупційне кримінальне правопорушення з оперативних джерел; співучасникам, які діють у змові, про це невідомо; заявник з'явився з повинною і повідомив про факт передачі, що вже відбувся, – отримання неправомірної вигоди. Зазначені слідчі ситуації детермінують особливі алгоритми дій слідчого щодо їх вирішення, яке часто здійснюється за умов тактичного ризику та протидії з боку зацікавлених осіб.

Корупційні злочини найчастіше вчиняються: в особистих цілях, для отримання будь-яких благ та переваг для себе особисто, своїх близьких; для задоволення інтересів третіх осіб; для задоволення так званих корпоративних інтересів, тобто інтересів будь-яких груп і спільнот (комерційних, злочинних тощо), до яких має законне або незаконне відношення суб'єкт злочину.

Сприяючими факторами (мотивами) осіб, які вчиняють корупційні злочини, можуть виступати: прагнення до особистих переваг (привілеїв) у вигляді негайного або перспективного особистого збагачення (перспектива побічних доходів); прагнення до “компенсації” або оплати своїх зусиль по службі (суб'єктивне сприйняття недостатності оплати власної праці); “хабарництво” в силу потреби (для вирішення особистих проблем, погашення власних боргів); створення матеріальних чи службових переваг для себе, своїх близьких чи третіх осіб; вплив через шантаж, напружені відносини з товаришами по службі та деякі інші мотиви.

Тактика і методика розслідування корупційних кримінальних правопорушень на сьогодні залежать від внесення змін до національного законодавства у частині

закріплення у КПК України реальної можливості доказування усічених складів корупційних злочинів, тобто проведення контролю за вчиненням корупційних злочинів без прив'язування до ступеня тяжкості. Крім того, разом із такими змінами необхідним є кардинальний перегляд ставлення до слідчої тактики та методики розслідування злочинів, використання цифрових доказів та їх експертного дослідження. Без урахування на законодавчому рівні указаних нововведень багато в чому протидія корупції в Україні матиме декларативний характер [7].

Наголосимо, що серед оперативно-розшукових дій особливе місце посідають оперативні експерименти. Можливість їхнього оперативного застосування не викликає сумніву, а доцільність та ефективність вже доведена науковими дослідженнями та практикою офіційної правоохоронної діяльності. У всій своїй гостроті це питання має втілення у контексті проблеми провокації хабаря та схилення особи до відмови від доведення злочину до кінця. У цьому контексті викликає подив закріплення у кримінально-процесуальному законодавстві категорії “спеціальний слідчий експеримент” за відсутності посилання на можливість провадження експериментальних дій у межах оперативно-розшукових заходів. Право на провадження спеціального слідчого експерименту закріплено у ст. 271 КПК України (контроль за вчиненням злочину), водночас на цю статтю також є бланкетне посилання у п. 2 ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, зокрема це право “проводити контрольовану поставку та контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь [8]. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної заупок здійснюється згідно з положеннями ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України” [4].

Водночас серед прав підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, незважаючи на ст. 271 КПК України, немає права на провадження експериментів або імітування обстановки злочину, про що також йдеться у ст. 271 КПК України. Зазначена ситуація вимагає зміни, а можливість використання експерименту поширення і на сферу оперативно-розшукової діяльності [4].

Процесуальною метою таких заходів виступає отримання доказової інформації, яка б сама по собі, без інших джерел доказів, з абсолютною об'єктивністю доводила б факт вчинення злочину та причетність конкретної посадової особи до цього. Практичною частиною оперативного експерименту є створення керованих умов при передачі-отриманні неправомірної вигоди. Тобто, оперативний експеримент може бути використаний не лише субсидіарно до такої оперативної комбінації, а може також бути самостійним заходом оперативно-розшукового характеру.

Підсумовуючи, наголосимо на таких принципових положеннях щодо питань початкового етапу досудового розслідування:

1. У криміналістичному розумінні кримінальні корупційні злочини – це специфічний вид протиправної поведінки, що підпорядковується певним законодавчим нормам і відображається зовні у вигляді різного роду слідів.

2. Провідне значення на початковому етапі розслідування кримінальних проваджень за фактами вчинення корупційних кримінальних правопорушень повинні відігравати оперативно-розшукові заходи. Негласні слідчі (розшукові)

дії не повинні і не можуть підмінити використання виправданих часом оперативно-розшукових заходів – на удосконалення процесу провадження та процедур використання у доказуванні останніх має бути спрямована увага на сучасному етапі.

3. Вважаємо за потрібне внести відповідні доповнення до змісту ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”, доповнивши пункт 2 словосполученням у такій редакції: “...проводити оперативний експеримент з використанням оперативно-технічних засобів...”.

4. Існує об’єктивна необхідність подальшого розвитку криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень. При цьому до елементів криміналістичної характеристики корупційних кримінальних правопорушень необхідно включити типові відомості про суб’єктів корупційних правопорушень, спосіб вчинення, обстановку, місце і час їх вчинення, предмет корупційного кримінального правопорушення, особливості протидії майбутньому або здійснюваному розслідуванню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корупція у цифрах: як змінюється кількість покараних, оцінка українців і місце у рейтингах. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/23/infografika/suspilstvo/korupciya-cyfrax-yak-zminyuyetsya-kilkist-pokaranyh-otsinka-ukrayinciv-misce-rejtynhax> (дата звернення: 03.11.2022).
2. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.11.2022).
3. *Тренак В.М.* Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.11.2022).
5. *Бурбело Б.* Основи методики розслідування злочинів, пов’язаних із корупцією. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 2 (70). С. 233–239. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/699> (дата звернення: 03.11.2022).
6. *Кимлик Н.В., Кимлик Р.В.* Розслідування злочинів, пов’язаних із корупцією. *Міжнародний юридичний вісник: зб. наук. праць Нац. ун-ту держ. податкової служби України*. 2014. Вип. 1(1). С. 102–107.
7. *Мезенцева І.Є.* Тактика і методика розслідування корупційних злочинів. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 62. С. 129–138.
8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12>. (дата звернення: 03.11.2022).

REFERENCES

1. Koruptsiia u tsyfrakh: yak zminiuietsia kilnist pokaranykh, otsinka ukrainsiv i mistse u reitynhakh. “Corruption in numbers: how the number of people punished, the evaluation of Ukrainians and their place in the rankings change”. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/23/infografika/suspilstvo/korupciya-cyfrax-yak-zminyuyetsya-kilkist-pokaranyh-otsinka-ukrayinciv-misce-rejtynhax> (Date of Application: 03.11.2022) [In Ukrainian].
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Date of Application: 03.11.2022) [In Ukrainian].
3. *Trenak V.M.* (2020). Protydiia koruptsii v Ukraini: teoretyko-prykkladni problem. “Combating corruption in Ukraine: theoretical and applied problems”: monograph. Lviv: Ivan Franko Lviv National University. 444 p. [In Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy. “Criminal Procedure Code of Ukraine dated April 13, 2012 No. 4651-VI”. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Date of Application: 03.11.2022) [In Ukrainian].

5. *Burbelo B.* (2015). Fundamentals of the methodology of investigation of crimes related to corruption. Bulletin of the E.O. Didorenko Luhansk State University of Internal Affairs, 2(70). P. 233-239. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/699> (Date of Application: 03.11.2022) [In Ukrainian].

6. *Kymlyk N.V., Kymlyk R.V.* (2014). Rozsliduvannia zlochyniv, poviazanykh iz koruptsiieiu. "Investigation of crimes related to corruption". International Legal Bulletin: a collection of scientific works of the National University of the State Tax Service of Ukraine. Issue 1 (1). P. 102–107 [In Ukrainian].

7. *Mezentseva I.Ye.* Taktyka i metodyka rozsliduvannia koruptsiinykh zlochyniv. "Tactics and methods of investigating corruption crimes". Forensics and forensic examination. Vol. 62. P. 129–138. [In Ukrainian].

8. Pro operatyvno-rozshukovu diialnist. "On operational investigative activity: Law of Ukraine dated 02.18.1992 No. 2135-XII". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2135-12> (Date of Application: 03.11.2022) [In Ukrainian].

UDC 343.14

Novytskyi Andrii,

Doctor of Juridical Sciences, Professor,

Deputy Director of the State Research Institute MIA Ukraine,

Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0001-6860-9654

Punda Oleksandr,

Doctor of Juridical Sciences, Docent, Associate Professor of the

Department of Law of Khmelnytskyi National University,

Khmelnytskyi, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-9175-3141

PECULIARITIES OF THE INVESTIGATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE FACTS OF COMMITTING CORRUPTION OFFENSES

The article is devoted to the peculiarities of investigating criminal proceedings on the facts of corruption offenses. Corruption constitutes a complex legal phenomenon, which is determined by a considerable number of factors of a diverse socio-legal nature. As a result, the policy against corruption should have a comprehensive feature and to be implemented with the assistance of various legal mechanisms and legal means from different areas. Authors emphasize that in the criminological sense, criminal corruption crime is a specific type of unlawful behavior, which is subject to specific patterns, and reflexes outside in the form of various traces. As noted, operational-investigative activities should play a leading role at the beginning of a criminal investigation into criminal corruption offenses. Silent investigative (investigative) actions cannot and should not replace the use of justified by time operational and investigative measures. Today, we have to pay attention to improvement of the process of proceedings and procedures of use in proving. There is suggested additions to the contents of Article 8 of the Law of Ukraine "On operative and investigative activities". In particular, the Item 2 of the Article 8 should be added with the

following words combination: “...to conduct an operative experiment, using operative and technical means...”. The author outlined, the objective necessity of developing the criminalistics of criminal offenses of corruption for further existence. At the same time, components of criminalistic characteristic of criminal corruption offenses have to include typical data on entities of corruption offenses, way of committing, conditions, the place, and the time of committing, the subject of a corruption criminal offense, and peculiarities of counteraction to the future or committing investigation.

Keywords: corruption, criminal corruption offense, undue benefit, criminal proceeding, search acts, proofs, the beginning stage of the investigation, criminalistics methods, investigative situation.

Отримано 02.12.2022

Пономаренко Алла Василівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

ОСОБЛИВОСТІ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Стаття присвячена дослідженню особливостей закінчення досудового розслідування кримінальних проступків. Проаналізовано правові норми, якими регулюється закінчення досудового розслідування у формі дізнання, з метою виявлення колізій та неузгодженостей. Встановлено, що в положеннях КПК України наявні недоліки в частині визначення суб'єктів складання обвинувального акта. Вказано на неузгодженість ст. 381 та ст. 302 КПК України щодо розгляду обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

Ключові слова: закінчення дізнання, кримінальні проступки, обвинувальний акт, спрощене провадження, відкриття матеріалів дізнання.

Одним із важливих етапів стадії досудового розслідування, на якому узагальнюються матеріали проведеного досудового розслідування, здійснюється оцінка зібраних доказів та приймається остаточне рішення, є закінчення досудового розслідування.

Питанню закінчення досудового розслідування серед науковців та практиків завжди приділялася значна увага. Проте із набуттям чинності Закону України від 22.11.2018 № 2617–VIII “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень” [1], яким запроваджено інститут досудового розслідування кримінальних проступків, питання закінчення досудового розслідування набуло особливої актуальності з огляду на те, що законодавець передбачив особливості для заключного етапу досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо кримінальних проступків.

Певні особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків досліджувалися у працях Г. Власової, І. Гловюк, О. Дроздова, О. Дроздової, О. Марченка, В. Рожнової, С. Чернявського. При цьому досі залишаються проблемні питання правозастосування відповідних положень КПК України щодо закінчення досудового розслідування кримінальних проступків, що вказує на необхідність поглибленого доктринального дослідження зазначеного питання.

Метою наукової статті є з'ясування особливостей етапу закінчення досудового розслідування кримінальних проступків з виділенням проблемних питань та внесенням відповідних пропозицій до кримінального процесуального законодавства.

Згідно із вимогами ч. 2 ст. 298 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків здійснюється відповідно до загальних правил досудового розслідування, встановлених КПК України, з урахуванням особливостей, визначених главою 25 КПК України. На етап закінчення досудового розслідування у формі дізнання також поширюються всі загальні правила закінчення досудового розслідування, при цьому враховуються особливості закінчення дізнання, які визначені у ст. 301, 302 КПК України.

Запровадивши інститут досудового розслідування кримінальних проступків, законодавець установив низку процесуальних особливостей для розслідування цього виду правопорушень та його закінчення. Найбільш суттєві *стосуються* визначеного кола суб'єктів, які уповноважені закінчити дізнання, ухвалення процесуальних рішень та складання процесуальних документів.

Першочергово, на нашу думку, варто звернути увагу на суб'єктів, уповноважених закінчувати дізнання. До них законодавець відніс: дізнавача та прокурора. Обидва суб'єкти наділені певними повноваженнями, що дають їм змогу закінчити досудове розслідування кримінальних проступків.

Дізнавач є суб'єктом кримінального провадження, на якого покладені повноваження щодо здійснення досудового розслідування у формі дізнання, у тому числі його закінчення.

Згідно із вимогами вітчизняного законодавства дізнавач є процесуально самостійним щодо прийняття необхідних процесуальних рішень під час досудового розслідування кримінальних проступків. Це підтверджується положенням п. 2 Розділу V Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 20.05.2020 № 405, у якому зазначено, що під час досудового розслідування кримінальних проступків дізнавач самостійно приймає процесуальні рішення, крім випадків, коли закон передбачає прийняття (ухвалення) рішення слідчого судді, суду чи згоду прокурора, і є відповідальним за законне та своєчасне виконання цих рішень [2].

Відповідно до вимог КПК України у разі встановлення наявності підстав та умов закінчення досудового розслідування у формі дізнання, дізнавач виконує комплекс процесуальних дій та приймає процесуальні рішення, зокрема: 1) ухвалює рішення про закриття кримінального провадження; 2) у разі закінчення дізнання у формі складання обвинувального акта роз'яснює підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також наслідки надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку; 3) переконується в добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні; 4) узагальнює та оформлює матеріали дізнання; 5) направляє прокурору всі зібрані матеріали дізнання; 6) письмово повідомляє підозрюваного, його захисника, законного представника, потерпілого про подання прокурору матеріалів дізнання.

Досліджуючи повноваження дізнавача стосовно ухвалення рішення про закриття кримінального провадження, варто вказати на те, що дізнавач, будучи

наділення повноваженнями слідчого, уповноважений приймати постанову про закриття кримінального провадження відповідно до абз. 2 ч. 4 ст. 284 КПК України з підстав, передбачених п. 1, 2, 4, 9, 91 ч. 1 ст. 284 КПК України, за умови, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомляли про підозру. Якщо під час здійснення дізнання в кримінальному провадженні особі було повідомлено про підозру, рішення про закриття кримінального провадження приймає прокурор (абз. 3 ч. 4 ст. 284 КПК України), а тому дізнавач у цих випадках має направити прокурору всі зібрані матеріали дізнання разом з повідомленням про підозру. У контексті зазначеного, необхідно звернути увагу на законодавчу прогалину в частині, що стосується вручення особі повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку та строків для здійснення такої процесуальної дії.

Так, у ст. 298⁴ КПК України, визначено, що письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку складається дізнавачем за погодженням із прокурором. Водночас не визначено строк, протягом якого особі вручається таке повідомлення. Така ситуація може призвести до зловживань з боку дізнавачів. Вважаємо, що будь-яка процесуальна дія під час кримінального провадження має бути виконана без невинуваченої затримки і в передбачений законом строк. Адже несвоєчасне вручення повідомлення про підозру самій особі має своїм наслідком невиконання обов'язку щодо вручення підозри особі у встановлений проміжок часу та втрату права на його вручення, а також і втрату чинності самого повідомлення, оскільки воно вже не може бути вручене особі.

На підставі зазначеного вважаємо, що необхідно визначити строк, протягом якого має бути вручене письмове повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, на кшталт того, як це визначено у ч. 1 ст. 278 КПК України, якою регулюється питання вручення письмового повідомлення про підозру слідчим, прокурором, де чітко вказано, що письмове повідомлення про підозру вручається в день його складання слідчим або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України.

З урахуванням зазначеного пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 298 КПК України, абзацом такого змісту:

“Вручення письмового повідомлення про підозру здійснюється в день його складання дізнавачем або прокурором, а у випадку неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим Кодексом”.

Відповідно до положень ч. 2 ст. 301 КПК України, саме прокурор зобов'язаний не пізніше трьох днів після отримання матеріалів дізнання разом з повідомленням про підозру здійснити одну із зазначених дій: 1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження, 2) повернути дізнавачу кримінальне провадження з письмовими вказівками про проведення процесуальних дій з одночасним продовженням строку дізнання до одного місяця та звільнити затриману особу; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи про звільнення від кримінальної відповідальності; 4) у разі встановлення ознак злочину направити кримінальне провадження для проведення досудового слідства. При цьому, як вже зазначалось раніше, прийняти рішення про закриття кримінального провадження може й дізнавач.

Крім того, на переконання деяких науковців, поряд з дізнавачем і прокурором владні повноваження на ухвалення процесуальних рішень на етапі закінчення досудового розслідування, зокрема й у формі дізнання, має слідчий суддя. Так, автори методичних рекомендацій “Досудове розслідування кримінальних проступків”, підготовлених у 2019 році, слушно вказують на те, що слідчий суддя розглядає та вирішує скарги на рішення, дії чи бездіяльність посадових осіб під час досудового розслідування, зокрема й на рішення про закриття кримінального провадження (п. 3 ч. 1 ст. 303 КПК України), а також на відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. 9¹ ч. 1 ст. 284 КПК України (п. 11 ч. 1 ст. 303 КПК України) [3, с. 91–92].

Досліджуючи особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків, необхідно вказати на особливості складання обвинувального акта за результатами здійснення дізнання.

Відповідно до ст. 291 КПК України обвинувальний акт складається слідчим, дізнавачем, після чого затверджується прокурором. Обвинувальний акт може бути складений прокурором, зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем.

Із аналізу змісту зазначеної статті вбачається, що існують недоліки кримінального процесуального закону в частині визначення суб'єктів складання обвинувального акта. Так, законодавець при визначенні прокурора як суб'єкта, який може скласти обвинувальний акт, використовує слово “зокрема”, що вказує лише на приклад ситуації, за якої прокурор може самостійно скласти обвинувальний акт “зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим, дізнавачем”. Іншого переліку випадків, за яких обвинувальний акт може бути складений саме прокурором у КПК України немає. Це дає підстави вважати, що прокурор має право самостійно скласти обвинувальний акт лише в тих випадках, коли він не погоджується з обвинувальним актом, складеним слідчим, дізнавачем.

На думку І. Гловюк, О. Торбаса, таке тлумачення ч. 1 ст. 291 КПК України необґрунтовано обмежує повноваження прокурора як процесуального керівника на стадії досудового розслідування [4, с. 278]. За слушним твердженням О. Капліної, можливість складання прокурором обвинувального акта не обмежується тільки випадком, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, який був складений слідчим, дізнавачем. Ми поділяємо думку вченої про те, що прокурор може скласти його самостійно і у разі, якщо він вважатиме це за потрібне, адже саме з моментом складання обвинувального акта прокурором або його затвердження законодавець пов'язує виникнення публічного обвинувачення, яке має підтримуватися прокурором в судовому провадженні [5].

Звернення до суду з обвинувальним актом за результатами досудового розслідування у формі дізнання є повноваженням прокурора (п. 3 ч. 2 ст. 301 КПК України).

Так, встановивши під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою вину, не оспорує встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечують проти такого розгляду, прокурор має право надіслати до суду

обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні (ч. 1 ст. 302 КПК України). Як бачимо, особливість обвинувального акта за результатами дізнання полягає в тому, що в ньому може міститись клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Відтак, законодавець надає можливість розглядати обвинувальний акт у спрощеному провадженні.

Підставою для розгляду обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку у спрощеному провадженні є встановлення прокурором під час досудового розслідування, що підозрюваний беззаперечно визнав свою винуватість, не осперює встановлені досудовим розслідуванням обставини і згоден з розглядом обвинувального акта за його відсутності, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, не заперечує проти такого розгляду. У такому випадку прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення розгляду в судовому засіданні. Такого висновку дійшов Верховний Суд колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 397/784/20 [6].

Досліджуючи форму розгляду обвинувального акта у спрощеному провадженні, варто вказати на неузгодженість ст. 381 КПК України, в якій зазначено, що після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку суд невідкладно призначає судовий розгляд, та ч. 1 ст. 302 КПК України, в якій йдеться про розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні. За слушним твердженням Ю. Алєніна, таке буквальне тлумачення призводить до висновку, що судовий розгляд здійснюється без судового розгляду, що є недопустимим для вирішення питання про визначення обґрунтованості обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення [7, с. 623]. Тому ми поділяємо думку вченого про те, що судовий розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні все ж має місце.

Ще однією особливістю закінчення досудового розслідування кримінальних проступків є особливий порядок відкриття матеріалів дізнання іншій стороні у кримінальному провадженні.

Відповідно до вимог ч. 13 ст. 290 КПК України відкриття матеріалів дізнання сторонами кримінального провадження здійснюється в порядку, передбаченому ст.ст. 301 і 314 КПК України.

Так, згідно із положеннями ч. 5 ст. 301 КПК України в разі прийняття прокурором рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру прокурор зобов'язаний у межах строків, визначених у ч. 2 цієї статті, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень, зокрема шляхом надсилання копій матеріалів дізнання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. Зі змісту зазначеної статті вбачається, що особливістю відкриття матеріалів дізнання є те, що саме

прокурор здійснює відкриття матеріалів дізнання, у разі прийняття ним рішення про звернення до суду з обвинувальним актом, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 5 ст. 301 КПК України). Прокурор зобов'язаний у межах строків, визначених ч. 2 ст. 301 КПК України, забезпечити надання особі, яка вчинила кримінальний проступок, або її захиснику, а також потерпілому чи його представнику копій матеріалів дізнання шляхом їх вручення. У разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим кодексом для вручення повідомлень, зокрема шляхом їх надсилання за останнім відомим місцем проживання чи перебування таких осіб. У разі відмови чи зволікання з отриманням зазначені особи вважаються такими, що отримали доступ до матеріалів дізнання. Про відмову від отримання копій матеріалів дізнання чи їх неотримання складається відповідний протокол, який підписується прокурором та особою, яка відмовилася отримувати, або прокурором, якщо особа не з'явилася для отримання копій матеріалів дізнання (ч. 5 ст. 301 КПК України).

Досліджуючи положення цієї статті, О. Дроздов і О. Дроздова вказують на наявні прогалини. Зокрема, не зазначено, що має на увазі законодавець під неможливістю вручення копій матеріалів дізнання або під зволіканням з отриманням. Крім того, не зрозуміло, чому особа, яка вчинила кримінальний проступок, або її захисник, а також потерпілий чи його представник ознайомлюються з копіями матеріалів дізнання, а не з оригіналами. Також залишається невирішеним питання, яким чином має бути встановлено останнє відоме місцем проживання чи перебування зазначених осіб; яким чином має бути встановлена відмова вказаних осіб від отримання копій матеріалів [8]. Поділяючи думку зазначених авторів, вважаємо що всі окреслені проблемні питання потребують окремої наукової розвідки.

Також особливістю досудового розслідування кримінальних проступків є те, що у ст. 301 КПК України передбачено особливу форма закінчення дізнання, а саме направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства. Так, у п. 4 ч. 2 цієї статті визначено, що у разі встановлення ознак злочину кримінальне провадження направляється для проведення досудового слідства.

Відповідно до змісту положень ст. 301 КПК України таке рішення може прийняти лише прокурор. При цьому звертається увага, що установити необхідність направлення кримінального провадження для проведення досудового слідства прокурор може самостійно або за ініціативою дізнавача.

Підсумовуючи зазначене вище, можна дійти висновку, що закінчення досудового розслідування кримінальних проступків здійснюється відповідно до загальних правил закінчення досудового розслідування, встановлених КПК України, з урахуванням особливостей, визначених главою 25 КПК України.

Найбільш суттєві особливості закінчення дізнання стосуються: 1) визначеного кола суб'єктів, які уповноважені закінчити дізнання; 2) ухвалення процесуальних рішень; 3) складання відповідних процесуальних документів. У процесі дослідження було встановлено, що під час закінчення досудового розслідування кримінальних проступків залишається невирішеним коло проблем. Зокрема, потрібно: удосконалити статтю, якою регулюється питання вручення повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку; усунути недоліки кримінального процесуального закону в частині визначення суб'єкта складання обвинувального

акта; узгодити ст. 381 КПК України, в якій вказано, що після отримання обвинувального акта щодо вчинення кримінального проступку суд невідкладно призначає судовий розгляд, та ч. 1 ст. 302 КПК України, в якій йдеться про розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 № 2617–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19/print> (дата звернення: 05.11.2022).
2. Про затвердження Положення про організацію діяльності підрозділів дізнання органів Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 20.05.2020 № 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (дата звернення: 05.11.2022).
3. Досудове розслідування кримінальних проступків: метод. рек. / С.С. Чернявський, М.С. Цуцкірідзе, Р.М. Дударець та ін. Київ: Нац. акад. внутр. Справ, 2019. 160 с.
4. Гловюк І., Торбас О. Прокурор у системі суб'єктів, уповноважених на закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2020. № 3. С. 270–283.
5. Капліна О. Проблеми визначення компетенції слідчого та прокурора на етапі закінчення досудового розслідування. *Право України*. 2018. № 8. С. 72–84.
6. Постанова Верховного Суду колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 17 червня 2021 року у справі № 397/784/20 (провадження № 51-318 км 21). URL: plex.com.ua/doc.php?regnum=97771993&red=100003557d27acb6d8f86bf8d0f10080f45fc2&d=5 (дата звернення: 05.11.2022).
7. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С.В. Ківалова та С.І. Кравченко. Одеса: Фенікс, 2020. 924 с.
8. Дроздов О., Дроздова О. Як час на ознайомлення з матеріалами впливає на завершення досудового розслідування та інші дотичні питання. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/6727-yak-chas-na-oznajomlennya-z-materialami-vplivae-na-zavershennya-dosudovogo-rozsliduvannya-ta-inshi-dotichni-pitannya.html> (дата звернення: 05.11.2022).

REFERENCES

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen. “On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the simplification of pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses”: Law of Ukraine dated November 22, 2018 No. 2617–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19/print> (Date of Application: 05.11.2022) [In Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu diialnosti pidrozdiliv diznannia orhaniv Natsionalnoi politsii Ukrainy. “On the approval of the Regulation on the organization of the activities of the investigation units of the National Police of Ukraine”: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 05/20/2020 No. 405. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0491-20#Text> (Date of Application: 05.11.2022) [In Ukrainian].
3. Dosudove rozsliduvannia kryminalnykh prostupkiv. “Pre-trial investigation of criminal misdemeanors”: method. rec. / S.S. Cherniavskiy, M.S. Tsutskiridze, R.M. Dudarets and others. Kyiv: National. Acad. Internal Affairs, 2019. 160 p. [In Ukrainian].
4. Hloviuk I., Torbas O. (2020). Prokuror u systemi subiektiv, upovnovazhenykh na zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia. “Prosecutor in the system of entities authorized to complete pre-trial investigation”. Law of Ukraine. No. 3. P. 270–283 [In Ukrainian].
5. Kaplina O. (2018). Problemy vyznachennia kompetentsii slidchoho ta prokurora na etapi zakinchennia dosudovoho rozsliduvannia. “Problems of determining the competence of the investigator and prosecutor at the end of the pre-trial investigation”. Law of Ukraine. No. 8. P. 72–84 [In Ukrainian].
6. Postanova Verkhovnoho Sudu kolehiieiu suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu vid 17 chervnia 2021 roku u spravi № 397/784/20. “Resolution of the Supreme Court by the panel of judges of the Second Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court dated June 17, 2021 in case No. 397/784/20 (proceedings No. 51-318 km 21)”. URL: plex.com.ua/doc.php?regnum=97771993&red=100003557d27acb6d8f86bf8d0f10080f45fc2&d=5

97771993&red=100003557d27acb6d8f86bf8d0f10080f45fc2&d=5 (Date of Application: 05.11.2022) [In Ukrainian].

7. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy. “Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine” / Ed. S.V. Kivalova and S.I. Kravchenko. Odesa: Phoenix, 2020. 924 p. [In Ukrainian].

8. *Drozdov O., Drozdova O.* Yak chas na oznajomlennia z materialamy vplyvaie na zavershennia dosudovoho rozsliduvannia ta inshi dotychni pytannia. “How the time to review the materials affects the completion of the pre-trial investigation and other related issues”. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/6727-yak-chas-na-oznajomlennya-z-materialami-vplyvae-na-zavershennya-dosudovogo-rozsliduvannya-ta-inshi-dotychni-pitannya.html> (Date of Application: 05.11.2022) [In Ukrainian].

UDC 343.13

Ponomarenko Alla,

Candidate of Juridical Sciences, Senior Researcher,
Leading Researcher, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-6271-4485

PECULIARITIES OF COMPLETING A PRE-TRIAL INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

The article studies the peculiarities of completing a pre-trial investigation of criminal offenses. The most significant features of the completion of the inquiry relate to: 1) a certain range of subjects authorized to complete the inquiry; 2) adoption of procedural decisions; 3) drafting of relevant procedural documents.

The legal norms regulating the termination of the pre-trial investigation in the form of inquiry were analyzed to identify conflicts and inconsistencies. It was found that there are disadvantages in the provisions of the CPC of Ukraine in terms of determining the subject of drawing up an indictment on the results of the pre-trial investigation. It is specified on inconsistency of the Article 381 of the CPC of Ukraine, which states that upon receipt of the indictment on criminal offence the court shall immediately schedule the trial and the part 1 of the Article 302 of the CPC of Ukraine, which determines the possibility of consideration of the indictment by the simplified procedure without a trial in a court session. The necessity to improve the provision concerning the service of notice to a person suspected of committing a criminal offence is substantiated.

The analysis of Article 301(5) of the Code of Criminal Procedure of Ukraine reveals flaws in this article. In particular, the legislator does not specify what he means by the inability to serve copies of the materials of the inquiry or late receipt. Furthermore, the question is not clear why the person who committed the criminal offence or his defense counsel, as well as the victim or his representative acquaint themselves with copies of the materials of the inquiry, but not with the originals. Additionally, the question of establishing the last known place of residence or location of these persons remains unresolved, as well as how to establish the refusal of these persons to receive copies of materials.

Keywords: completion of inquiry, criminal offenses, indictment, simplified proceedings, opening of inquiry materials.

Отримано 01.12.2022

© Ponomarenko Alla, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).19](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).19)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravoohorona.com/>

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ ТА ПЕДАГОГІКА. ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.9

Остапович Володимир Петрович,доктор юридичних наук, старший дослідник, завідувач
науково-дослідної лабораторії ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0002-9186-0801

Барко Вадим Іванович,доктор психологічних наук, професор, головний науковий
співробітник ДНДІ МВС України, м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-4962-0975

ОСОБИСТІСНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРИДАТНОСТІ ДО ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наведені результати експериментального дослідження, в якому висвітлюються особистісні характеристики поліцейських Національної поліції України. Встановлено, що за показником особистісних характеристик найвищі індекси стеничного і гіпостеничного типу взаємодії зафіксовані у поліцейських патрульної поліції, а також поліції охорони. Доведено, що використання запропонованої у статті методики оцінювання й вимірювання особистісних характеристик професійної придатності особи допоможе психологам сформулювати обґрунтований прогноз щодо ефективності майбутньої професійної діяльності поліцейських при призначенні осіб на посади і підвищити ефективність психологічного супроводу службової діяльності.

Ключові слова: Національна поліція України, поліцейські, особистісні характеристики, професійна придатність, психологічна діагностика.

Важливим напрямом підвищення ефективності діяльності Національної поліції є вдосконалення методів вивчення особистісних характеристик поліцейського персоналу з метою покращання професійного добору персоналу і призначення поліцейських на посади з урахуванням рівня психологічної придатності особи до службової діяльності [1]. Науковці системи МВС України мають чимало досягнень у цьому напрямі, зокрема, в останні роки проведено українськомовну адаптацію низки поширених зарубіжних діагностичних методик, розроблено професіограми і психограми масових поліцейських професій, що дало змогу оптимізувати систему психологічного забезпечення діяльності поліції, зокрема, надавати психологам

науково обґрунтовані рекомендації при професійному доборі і призначенні поліцейських на посади. Проте проблема методів і засобів дослідження особистісних характеристик з метою діагностики професійної придатності поліцейських до службової діяльності поки що далека до остаточного вирішення, що обмежує можливості психологів у роботі з персоналом НПУ.

Вітчизняні науковці приділяли достатню увагу проблематиці діагностики професійної придатності працівників системи органів внутрішніх справ України. Упродовж двох останніх десятиліть В. Барко, І. Дубова, О. Євдокимова, В. Остапович, В. Криволапчук, Л. Кирієнко, І. Пампура, Т. Нещерет, О. Шаповалов та ін. розробляли методи і засоби психологічної діагностики особистості правоохоронців [2–10]. Дослідники зарубіжних країн також висвітлювали в публікаціях це питання (Barrett G.V., Miguel R.F., Hurd J.M., Lueke S.B., Tan J.A., Cochraine R.E., Tett R., Vandecreek L., Ono, M., Sachau, D.A., Deal, W.P., Englert, D.R., Taylor, M.D., Chibnall, J.T., Detrick, P., Luebbert, M.C., Wolfe S.E., Mclean K., Rojek J., Alpert G.P., Smith M.R.) [11–14].

З метою вивчення професійної придатності особистості в поліціях демократичних країн використовують різні психодіагностичні методи (опитувальники NEO-FFI і NEO-PI (Costa & McCrae), Hogan Resonal Inventory (HPI); Californian Psychological Inventory (CPI); Working Readiness and Adaptation Profile (WRAP); Survey of Life Experience (SOLE); Invalid Personality Inventory (IPI); Gilford-Zimmerman Temperament Survey (GZTS), Position Analysis Questionnaire (PAQ) та інші. Також застосовуються спостереження, інтерв'ю, кореляційний і факторний аналіз тощо [12–14]. Встановлені деякі кореляційні зв'язки між успішністю правоохоронної діяльності і ступенем прояву індивідуальних особливостей (інтроверсії, нейротизму, відкритості досвіду, сумлінності тощо). Проте цілеспрямованого вивчення особистісних характеристик поліцейських до цього часу не проводилось, що перешкоджає успішному діагностуванню рівня психологічної придатності до діяльності і призначенню на посади.

Метою дослідження є вивчення особистісних характеристик поліцейських як складової професійної придатності до професійного виду діяльності.

Для досягнення мети потрібно виконати такі завдання: а) визначити методологію дослідження і критерії вивчення професійної придатності поліцейського до діяльності; б) здійснити підбір психодіагностичного інструментарію для дослідження особистісного критерію професійної придатності працівників поліції до діяльності; в) сформулювати рекомендації щодо встановлення професійної придатності поліцейських до службової діяльності.

У цьому дослідженні вперше представлені результати вивчення особистісних характеристик поліцейських як складової професійної придатності до службової діяльності.

Наукове обґрунтування методології проведення дослідження. Дослідження проводилось упродовж 2019–2021 років з охопленням близько тисячі поліцейських за основними видами діяльності (патрульної, кримінальної поліції, дільничних офіцерів поліції, поліції охорони тощо) віком від 21 до 45 років із 15 областей України; 75 % респондентів становили чоловіки. Спеціальні звання працівників поліції становили від капрала до полковника поліції. За результатами експертного

оцінювання обстежувані охарактеризовані експертами як успішні працівники поліції. Враховуючи обсяг обстежених поліцейських і генеральну сукупність, кількісний показник вибірки є репрезентативним (при довірчому рівні ймовірності 0,95 із теоретичною статистичною похибкою 0,05).

Серед критеріїв профпридатності критерій особистісних характеристик розглядався як основний (додаткові становили критерії загальних здібностей і мотиваційної спрямованості). Психодіагностичне вивчення працівників поліції здійснювалось з використанням адаптованих українською мовою тестів дослідження особистісних характеристик – Опитувальників ІТО (Собчик, провідні тенденції), Великої п'ятірки (Джон, Науман, Сото, характерологічні особливості), структури темпераменту (Русалов, Леонгард). Також використовувався тепінг-тест для діагностики властивостей нервових процесів і адаптований опитувальник Діагностики міжособистісних відносин ДМО (Лірі). У статті представлені результати обстеження саме групи *успішних* працівників поліції.

Методи дослідження: вивчення і аналіз літературних джерел, присвячених теоретичним і прикладним аспектам вивчення професійної придатності поліцейських; психологічна діагностика; опитування та інтерв'ювання поліцейських, експертне оцінювання, кореляційний аналіз. Статистичний аналіз даних проводився з використанням програм Microsoft Excel та SPSS Statistics.

Об'єктом дослідження є професійна придатність поліцейських до службової діяльності; *предметом* – діагностика особистісної складової психологічної придатності поліцейських до службової діяльності.

У цьому дослідженні ми сконцентрувались на вивченні й оцінці професійної придатності поліцейських до діяльності. Професійна придатність традиційно розглядається як сукупність психологічних і психофізичних властивостей, спеціальних знань, умінь і навичок, необхідних для досягнення прийнятної ефективності праці. До поняття профпридатності також входить задоволення, яке переживає людина в процесі самої праці та в оцінці її результатів. Професійну придатність також визначають як взаємну відповідність людини та професії; рівень відповідності професійних можливостей людини вимогам професії, відношення рівня розвитку професійно важливих якостей до рівня її вимог. Під впливом вимог діяльності під час оволодіння професією формуються професійно важливі якості людини, які забезпечують розвиток необхідних навичок, знань, умінь, що визначають кваліфікацію, майстерність. На кожному етапі становлення професіонала професія також пред'являє певні вимоги до інтелекту, мислення, пам'яті, уваги, особистісних якостей та інших психічних функцій особистості. Психологічна придатність особи є складовою профпридатності і відображує саме відповідність індивідуально-особистісних особливостей людини вимогам службової діяльності (об'єктивний компонент придатності), а також узгодженість змісту діяльності з інтересами, потребами і схильностями особи (суб'єктивний компонент психологічної придатності).

Таким чином, професійна придатність поліцейських є об'єктом психологічного вивчення. Встановлено, що для успішного освоєння професійної діяльності поліцейському необхідно володіти комплексом індивідуально-психологічних особливостей (професійно важливих якостей), які зумовлюють психологічну придатність особи до служби в поліції. Серед них важливе місце належить особистісному критерію психологічної придатності, який визначає відповідність особистісних

характеристик людини вимогам поліцейської професії. Показник або критерій *особистісних характеристик* включає в себе особливості нервових процесів, темпераменту, характеру, міжособистісної взаємодії. Розглянемо його особливості.

Властивості нервових процесів. Поліцейським властивий сильний, середньо-сильний або середньо-слабкий тип нервової системи, висока або середня лабільність нервових процесів, висока психофізіологічна витривалість і працездатність. Їм притаманні декілька типових профілів за результатами виконання тепінг-тесту. У середньому приблизно половина обстежених демонструють середньо-сильний тип ВНД (41.9), майже третина (31.8) – виявляють профіль, характерний для середньо-слабкої нервової системи. Одна шоста частина обстежених (14.9) продемонстрували сильний тип нервової системи, незначна частка (11,5 %) респондентів мають слабкий тип. Практично половина поліцейських мають високі (53,45 %) показники лабільності нервових процесів, більше третини (36,0 %) – середні (проміжні) і лише 11% працівників мають низьку лабільність.

Найбільше працівників, що продемонстрували сильний тип нервової системи належать до підрозділів патрульної поліції (24,7 %), потім – до поліції охорони (18,0 %) і ДОП (13,1). Найбільша кількість поліцейських з сильним і середньо-сильним типами, які є предикторами успішності професійної діяльності працівника в особливих умовах, виявлена в підрозділах ДОП і аналітиків (по 60 %), далі йдуть слідчі (59 %), патрульні (55,2), оперуповноважені (53,6 %), поліцейські поліції охорони (53,2). Отже, за усіма видами поліцейської діяльності більша частина працівників характеризуються достатньо сильною нервовою системою, що, очевидно, пов'язано з необхідністю в процесі службової діяльності постійно витримувати значні емоційні і фізичні навантаження, долати почуття страху, невпевненості, невизначеності.

Стосовно лабільності нервових процесів можна зробити висновок про те, що найбільша кількість високолабільних поліцейських працюють оперуповноваженими карного розшуку в підрозділах кримінальної поліції (65,6 %), слідства (60,0 %), патрульної поліції (57,5 %) і аналітичних підрозділах (55,6 %). Очевидно, це свідчить про важливість для працівників зазначених підрозділів здатності до швидкого виникнення, протікання і припинення нервового процесу, переключення зі збудження до гальмування і, навпаки, швидкого мислення і реагування на події, інтелектуальної гнучкості тощо.

Таблиця 1

Розподіл за типами нервової системи і особливостями нервових процесів (%)

	1	2	3	4	5	6	7
Оперуповноважені	47.2	37.6	6.40	8.80	65.6	22.4	12.0
Слідчі	47	31	12.0	10.0	60.0	33.3	6.7
ДОП	46.9	27.4	13.1	12.6	31.9	56.3	14.3
Патрульні	30.5	29.3	24.7	12.7	57.5	29.3	13.2
Поліція охорони	35.2	34.7	18.0	12.1	50.1	39.4	10.5
Аналітики	45.0	30.5	15	9.5	55.6	35.2	9.2

Примітка. 1 – середньо-сильний тип; 2 – середньо-слабкий; 3 – сильний; 4 – слабкий; 5 – висока лабільність; 6 – середня; 7 – низька.

Характерологічні особливості. Дослідження особистісних характеристик із використанням Опитувальника Великої п'ятірки дозволило зробити висновок про те, що поліцейським властиві такі риси, як сумлінність (середнє значення – 35,6 балів); відкритість новому досвіду (32,9 балів); помірна поступливість (31,3 бали) та екстравертованість (30,0 балів), низький рівень нейротизму (14, 5 балів).

Таблиця 2

Розподіл поліцейських за характерологічними особливостями
(за результатами використання ОВП)

	1	2	3	4	5
Оперуповноважені	31.90	14.00	34.10	29.22	30.11
Слідчі	29.81	14.78	35.68	31.61	34.16
ДОП	30.00	15.08	34.92	33.19	33.21
Патрульні	30.03	15.56	36.92.	32.37	33.00
Поліція охорони	29.80	14.33	36.17	33.92	33.11
Аналітики	29.91	15.00	35.05	30.00	32.10

1 – екстраверсія; 2 – нейротизм; 3 – сумлінність; 4 – поступливість; 5 – відкритість досвіду.

Показники тестування поліцейських різних підрозділів є близькими між собою, відмінності статистично незначущі ($p=0,01$). Це означає, що поліцейським за усіма видами діяльності властиві контрольованість поведінки і діяльності, самовладання, наполегливість, старанність, точність у роботі, ретельність, відповідальність, організованість, дисциплінованість і відсутність тривожності. Вони також характеризуються неупередженістю, зацікавленістю, сприйнятливістю нової інформації та знань, наявністю широких інтересів, розвиненої фантазії, гнучкого розуму, незалежності та нестандартності мислення, орієнтованістю на пошук нових підходів, шляхів вирішення проблем, схильністю до самоаналізу і рефлексії, оригінальністю сприйняття. Поліцейським властива спрямованість на зовнішній світ, товариськість, комунікабельність, прагнення лідерства, енергійність, активність, імпульсивність, оптимістичність. Помірна *поступливість* свідчить про сензитивність, доброзичливість, довірливість, конформність, схильність підпорядковувати особисті інтереси потребам групи, орієнтованість на співробітництво. Простежуються також тенденції до раціоналізму, стресостійкості, витриманості, спокійного реагування і ставлення до подій і оточення.

Аналіз усереднених профілів особистості поліцейських, отриманих на основі використання Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО), дозволяє охарактеризувати їх як лінійні, розташовані у діапазоні 3–7 балів, що свідчить про гармонійність особистості поліцейських, врівноваженість особистісних якостей. Варіабельність профілів незначна (0,10–0,26), що свідчить про збалансованість різноспрямованих тенденцій. Усереднений профіль містить чотири підйоми за шкалами: 1 (екстраверсія), 8 (лабільність, емотивність), 2 (спонтанність), 4 (ригідність). Найнижчі індекси зафіксовано за шкалами 5 (інтровертованість) і 7 (тривожність).

Таблиця 3

Розподіл поліцейських за характерологічними особливостями
(за результатами використання ІТО

	1	2	3	4	5	6	7	8
Оперуповноважені	7.01	5.84	4.91	5.51	2.48	4.07	2.90	5.86
Слідчі	7.18	5.74	4.80	5.78	2.78	4.08	3.11	5.89
ДОП	6.88	5.51	4.74	5.33	2.46	3.96	3.0	5.68
Патрульні	6.82	5.64	4.87	5.39	3.0	4.35	3.51	5.72
Поліція охорони	6.77	5.68	4.71	5.57	2.69	4.08	2.71	5.35

1 – екстраверсія; 2 – спонтанність; 3 – агресивність; 4 – ригідність; 5 – інтроверсія; 6 – сензитивність; 7 – тривожність; 8 – емотивність.

Як і у випадку результатів, отриманих на основі ОВП, показники тестування дуже подібні, відмінності між даними статистично незначущі ($p=0,01$). Поліцейські є екстравертами з помірними показниками спонтанності, агресивності і ригідності. Сензитивність і емотивність представлені індексами в межах норми. Інтровертованість і тривожність є мало вираженими.

Найвищі показники стенічних шкал – спонтанності й агресивності властиві оперуповноваженим карного розшуку (5,84 і 4,91 відповідно), що є свідченням сильного “Я”, наступальних тенденцій, напористості, пошукової активності, здатності протистояти середовищним впливам тощо. Доволі високі показники цих шкал та ригідності (5,78) відзначені також у працівників органів досудового слідства, що свідчить про такі риси, як наполегливість, певну педантичність і схильність ретельно перевіряти отриману інформацію. Найвищі індекси шкали гіпостенічного типу 6 (сензитивність) виявлено у працівників патрульної поліції (4,35), що є свідченням певної емоційної теплоти поліцейських, чутливості, емпатії і тенденції до компромісів у міжособистісних стосунках.

Отже, усіх поліцейських можна характеризувати як людей зі стенічним типом реагування, високою активністю і високим рівнем домагань, високою лабільністю (емотивністю), проте контрольованістю емоційних реакцій. Їм притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до швидкого формування нових навичок, стійкість до стресу, тенденція до самореалізації, самостійності та протидії впливу середовища. Особистості поліцейського поліції властиві стійкі характерологічні особливості, як екстраверсія, спонтанність, емотивність, оптимізм, практичність. У міжособистісних стосунках фахівці прагнуть лідерської позиції, є активними і переконливими.

Аналіз особливостей індивідуальних профілів дозволив виокремити із вибірки декілька типових варіацій.

Першу групу (30 %) склали активні особи з профілем “1–2” (екстравертованість–спонтанність), таким поліцейським властиві пошукова активність, сміливість і рішучість, швидкість при прийнятті рішень. Друга за чисельністю група має в профілі підйоми за шкалами 1 і 8 (25 %). Такі поліцейські мають тенденцію до лідерства, вони старанні, відповідальні, послідовні та цілеспрямовані, прагнуть допомагати іншим, виявляють емпатію і розуміння людей. Наступна група (20 %) складається з поліцейських з психологічним профілем, у якому

домінують шкали 4 і 3 (ригідність і агресивність). Такі працівники активні і рішучі, дещо дратівливі і агресивні; схильні до протиставлення власних інтересів оточенню, вони самостійні й раціональні. Четверта група працівників поліції (15 %) характеризується підйомами за гіпостенічними шкалами 6 і 5; а також шкалою змішаного типу 4. Це інтровертно-ригідні особи, яким притаманні різноспрямовані тенденції. Такі особи дещо замкнені, індивідуалістичні, непоступливі і самостійні, іноді підозрілі і надмірно вперті. Далі йде незначна група осіб (10 %), які мають у психологічному профілі піки за 1 і 6 шкалою (екстраверсія і сензитивність). Такі поліцейські є активними, оптимістичними, комунікабельними, мають багато друзів і знайомих, вони чутливі й дружні, проте іноді нерозбірливі в соціальних контактах.

Результати, отримані за допомогою опитувальника Леонгарда–Шмішека, свідчать про відсутність акцентуацій характеру і темпераменту у поліцейських. В усередненому профілі поліцейських зафіксовані деякі підвищення за шкалами 5 (гіпертимність); 1 (демонстративність); 3 (педантичність). Показники тривожності, збудливості, дистимічності є незначними (у межах 4,80–9.0 балів).

Таблиця 4

Розподіл поліцейських за особливостями особистісних акцентуацій
(на основі використання опитувальника Леонгарда)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Оперуповноважені	14.14	12.46	8.06	6.17	15.69	8.27	4.80	9.74	8.60	9.86
Слідчі	14.29	12.61	8.53	6.03	15.28.	8.25	4.88	10.78	9.68	9.55
ДОП	14.58	12.43	8.81	7.13	14.76	9.07	5.76	10.02	9.35	10.27
Патрульні	13.47	9.60	12.36	5.33	17.31	6.85	4.76	10.87	11.43	11.00
Поліція охорони	12.73	10.75	10.73	5.15	14.66	7.68	5.71	9.20	10.95	10.90

Примітка. 1 – демонстративний тип; 2 – застрягаючий; 3 – педантичний; 4 – збудливий; 5 – гіпертимний; 6 – дистимний; 7 – тривожний; 8 – екзальтований; 9 – емотивний; 10 – циклотимний тип.

Найвищі показники гіпертимності (5 шкала) властиві оперуповноваженим і слідчим (15,69 і 15,28), найнижчі – дільничним і поліцейським поліції охорони (14,76 і 14,66); найвищі індекси демонстративності (1 шкала) – дільничним офіцерам і слідчим (14,58 і 14, 29), найнижчі – працівникам поліції охорони (12,73). Це означає, що усім поліцейським властиві такі індивідуальні риси, як: енергійність, активність, емоційна стійкість, урівноваженість і самовладання в конфліктних та стресових ситуаціях, рішучість, здатність брати на себе відповідальність, адекватно оцінювати свої сили і можливості, наполегливість, а також емоційність, вміння розпоряджатись, певний артистизм. Високі показники за шкалою 2 (застрягання) демонструють слідчі і оперуповноважені (12.61 і 12,46), найнижчі – працівники патрульної поліції (9.60). Отже, поліцейським (особливо слідчим і оперуповноваженим) притаманні такі риси, як принциповість, твердість переконань, стриманість, почуття обов'язку, обов'язковість. За шкалою 3 (педантичність) найвищі показники зафіксовано у поліцейських патрульної поліції (12.36), а також поліції охорони (10.73), у поліцейських інших підрозділів індекси

в межа коридору норми. Це свідчить про те, що працівники поліції (особливо патрульні) характеризуються пунктуальністю, надійністю, стабільністю настрою і відносин, акуратністю і сумлінністю. У поліцейських помірно виражені шкали емотивного (9) і циклотимного (10) типу (найбільше – у патрульних (10,87 і 11,43 відповідно) і слідчих (10,78 і 9,68)). Отже, поліцейським, особливо патрульним і слідчим, властиві риси змішаного типу реагування – доброзичливості, емоційності, виконавчої дисципліни і відповідальності, а також індивідуалістичності, серйозності.

Опитування з використанням ОСТ (В. Русалов) загалом підтвердили попередні дані і дають підстави стверджувати, що поліцейським властиві високі індекси за шкалами предметного і соціального темпу (4 і 5) – 10.07-8.12 відповідно; а також шкалами предметної та соціальної ергічності (1 і 2) – 10.18-7.10 відповідно (табл. 5). Це свідчить про високий темп поведінки і виконання операцій предметної діяльності, моторно-рухову швидкість і швидкість мовленнєвих дій у процесі спілкування, а також високу розумову працездатність, потребу в активній діяльності, лідерстві і освоєнні світу через комунікацію.

Таблиця 5

Розподіл поліцейських за темпераментними особливостями (на основі використання ОСТ)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Оперуповноважені	7.86	9.89	9.29	5.61	10.07	8.90	2.37	2.02
Слідчі	8.05	10.18	9.12	5.50	9.96	9.17	2.92	2.17
ДОП	7.13	9.71	9.19	5.79	9.53	8.72	2.82	2.44
Патрульні	7.10	9.22	9.10	5.51	9.19	8.35	2.30	2.55
Поліція охорони	7.33	9.40	9.31	5.52	9.10	8.12	2.35	2.10

Примітка: 1 – предметна ергічність; 2 – соціальна ергічність; 3 – предметна пластичність; 4 – соціальна пластичність; 5 – предметний темп; 6 – соціальний темп; 7 – предметна емоційність; 8 – соціальна емоційність.

Найвищі показники за зазначеними шкалами виявили працівники карного розшуку і слідчі (10.07–10.18), далі йдуть ДОП і працівники патрульної поліції (9.53–9.22). Також усім поліцейським властиві високі показники предметної пластичності (шкала 3) – 9.31–9.10, що свідчить про легкість переключення з одного виду діяльності на інший, швидкий перехід з одних форм мислення на інші, прагнення до різноманітності в предметній діяльності. Встановлено, що більшості працівників поліції притаманні невисокі показники емоційності (шкали 7 і 8) – 2.92–2.02. Це означає, що поліцейським загалом не властиві емоційність і чутливість, вони упевнені в собі в ситуаціях спілкування, емоційно стійкі в разі невдачі, їм не властиві тривожність і надмірне хвилювання з приводу службових ситуацій. Найстійкішими емоційно є оперуповноважені карного розшуку (2.02), працівники поліції охорони (2.10).

Таблиця 6

Розподіл поліцейських за типами міжособистісних відносин (на основі використання ДМО)

	1	2	3	4	5	6	7	8
Оперуповноважені	6.5	5.4	4.69	1.92	2.59	3.83	6.06	5.0
Слідчі	7.93	6.22	5.41	2.7	3.5	4.45	7.0	6.12
ДОП	6.88	5.51	4.74	5.33	2.46	3.96	3.0	5.58
Патрульні	8.33	6.78	6.09	3.36	4.18	5.60	7.59	6.89
Поліція охорони	7.9	6.2	5.5	3.15	4.15	5.4	7.6	6.6

Примітка. Октанти: 1 – владно-лідуючий; 2 – незалежно-домінуючий; 3 – прямолінійно-агресивний; 4 – недовірко-скептичний; 5 – покірно-сором’язливий;; 6 – залежно-слухняний; 7 – співпрацюючий-конвенційний; 8 – відповідально-великодушний.

Аналіз психологічних профілів, отриманих за методом ДМО (табл. 7), дозволяє зробити висновок про те, що більшість поліцейських є особами, у яких склалися гармонійні відносини з оточенням (більшість шкал не перевищують 8 балів). Октанти стенічного типу реагування (1–3), які відображують такі риси міжособистісної взаємодії, як лідерство, упевненість (1), незалежність, суперництво (2), прямолінійність, імпульсивність (3), найбільш виражені у поліцейських патрульної поліції (8,33–6,09), слідчих (7,93–5,41) і поліцейських охорони (7,90–5,50); в меншій мірі – у оперуповноважених карного розшуку (6,50–4,69). Октанти гіпостенічного типу (5 і 6), які свідчать про тенденції до поступливості, скромності, уникнення конфронтації, залежності від інших, нерішучості в міжособистісних стосунках загалом мало виражені і найбільше виявляються у патрульних (4,18 і 5,60), а також поліцейських поліції охорони (4,15 і 5,40); найменше вони виражені в оперуповноважених (2,59 і 3,83 відповідно). Зазначене може пояснюватись тим, що поліцейські патрульної поліції мають виявляти більше розуміння, емпатії і конвенційності у відносинах з громадянами, в той час як працівники кримінальної поліції, які мають справу переважно з криміногенним оточенням, є менш схильними до компромісів, більш агресивними і наступальними в стосунках. Те ж саме впливає із результатів, отриманих за шкалою змішаного типу реагування (8 – відповідально-великодушний тип). Найвищі значення демонструють працівники патрульної поліції і поліції охорони (6,89 і 6,60 відповідно), що свідчить про важливість для професійної діяльності таких рис, як готовність допомагати іншим, почуття відповідальності за доручену справу, альтруїзм тощо.

Дані цілком очікувані, адже поліцейський повинен бути наполегливим і переконливим у спілкуванні, надавати об’єктивну оцінку діям та вчинкам, впливати на співрозмовника, привертати увагу і зацікавлювати людей, викликати в них почуття довіри; швидко встановлювати контакти з людьми; знаходити необхідний тон розмови, переконувати, визначати індивідуальні особливості співрозмовника, досягати поставленої мети в процесі спілкування, відстоювати власну думку, працювати в колективі, планувати діяльність, прогнозувати результат діяльності, регулювати і контролювати власні дії, виявляти лідерські якості. Найвищі індекси стенічного і гіпостенічного типу взаємодії зафіксовані у поліцейських патрульної поліції, що може пояснюватись значним діапазоном їх обов’язків і, відповідно,

широким коридором комунікативних якостей особистості – від владних і домінуючих до компромісних тенденцій і навіть поступливості.

Таким чином, за показником особистісних характеристик найвищі індекси стенічного і гіпостенічного типу взаємодії зафіксовані у поліцейських патрульної поліції. Найбільше працівників із сильним типом нервової системи належать до підрозділів патрульної поліції (24,7 %), поліції охорони (18,0 %) і ДОП (13,1 %). Найбільша кількість поліцейських із сильним і середньо-сильним типами виявлена в підрозділах ДОП і аналітиків (по 60 %), далі йдуть слідчі (59 %), патрульні (55,2), оперуповноважені (53,6 %), поліцейські поліції охорони (53,2). Найбільша кількість високолабільних поліцейських працюють оперуповноваженими (65,6), у слідчих підрозділах (60,0 %), у патрульній поліції (57,5 %) і аналітичних підрозділах (55,6 %). Очевидно, це свідчить про важливість для працівників зазначених підрозділів здатності до швидкого виникнення, перебігу і припинення нервового процесу, його переключення тощо. Найвищі показники стенічних шкал – спонтанності й агресивності, – властиві оперуповноваженим карного розшуку, що є свідченням сильного “Я”, наступальних тенденцій, напористості, пошукової активності. Високі показники цих шкал, а також ригідності (5,78) відзначені також у працівників досудового слідства. Найвищі індекси шкали гіпостенічного типу (сензитивність) виявлено у працівників патрульної поліції (4,35); гіпертимності – в оперуповноважених і слідчих, найнижчі – в дільничних і поліцейських поліції охорони; найвищі індекси демонстративності властиві дільничним офіцерам і слідчим, найнижчі – поліції охорони. Високі показники за шкалою застрягання демонструють слідчі і оперуповноважені, найнижчі – працівники патрульної поліції. За шкалою педантичності найвищі показники зафіксовано у поліцейських патрульної поліції, а також поліції охорони. Найстійкішими емоційно є оперуповноважені карного розшуку. Октанти стенічного типу реагування (1–3 за опитувальником ДМВ), які відображують лідерство, упевненість, незалежність, суперництво, прямолінійність, імпульсивність, найбільш виражені у патрульних, слідчих, поліцейських охорони та оперуповноважених. Октанти гіпостенічного типу (5 і 6), які свідчать про тенденції до поступливості, скромності, залежності, мало виражені і частково виявляються у патрульних, а також у поліції охорони; найменші вони в оперуповноважених. Використання запропонованої у статті методики оцінювання й вимірювання особистісної складової професійної придатності особи допоможе психологам НПУ сформулювати обґрунтований прогноз щодо ефективності майбутньої професійної діяльності поліцейських при призначенні осіб на посади, таким чином підвищити ефективність психологічного супроводу їх службової діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 21.01.2019).

2. Барко В.І., Криволапчук В.О., Остапович В.П. Психолого-правові засади вдосконалення професійного відбору персоналу Національної поліції України. Психологічний часопис. № 1. Вип. 21. 2019. С. 22–40.

3. Барко В.І., Ірха Ю.Б., Нещерет Т.В. та ін. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ: РВЦ КНУВС; ДП “Друкарня МВС”, 2007. 100 с.

4. Методики психологічної діагностики індивідуально-психологічних особливостей працівників Національної поліції України: методичні рекомендації / Криволапчук В.О., Сизоненко А.С., Остапович В.П., Барко В.І.; Київ: ДНДІ МВС України, 2020.

5. Професійно-психологічна готовність поліцейського до службової діяльності: науково-практичний посібник / В.П. Остапович, В.І. Барко, В.Г. Бабенко, Л.А. Кирієнко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф. В.О. Криволапчука. К.: ДНДІ МВС України, 2017. 180 с.

6. Кобзар О.Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

7. Козут Я.М. Визначення кола суб'єктів поліцейської діяльності. Науковий вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. 2014. № 1. С. 173–180.

8. Лошицький М.В. Теоретико-правові засади адміністративно-поліцейської діяльності держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини “Україна”. К., 2014. 403 с.

9. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О. Криволапчука. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.

10. Проневіч О.С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2011. 36 с.

11. Bouchard C., Blair S., Haskell W. Physical activity and health. Champaign: Human Kinetics, 2007. 410 p.

12. Cochaine R.E., Tett R., Vandecreek L. Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537 · October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (дата звернення: 25.10.2022).

13. Dunnette M.D., Borman W.C. Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. 1979. Vol. 30, No. 1. Pp. 477–525.

14. Ono, M., Sachau, D.A., Deal, W.P., Englert, D.R., Taylor, M.D. (2011). Cognitive Ability, Emotional Intelligence, and the Big Five Personality Dimensions as Predictors of Criminal Investigator Performance. *Criminal Justice and Behavior*, 38 (5): 471–91.

REFERENCES

1. Pro Natsionalnu politsiiu. “On the National Police: Law of Ukraine dated 10.12.2015 No. 889-VIII”. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2015. No. 40–41 (October 9, 2015). Art. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (Date of Application: 21.01.2019) [In Ukrainian].

2. Barko V.I., Kryvolapchuk V.O., Ostapovych V.P. (2019). Psykholoho-pravovi zasady vdoskonalennia profesiinoho vidboru personalu Natsionalnoi politsii Ukrainy. “Psychological and legal principles of improving the professional selection of personnel of the National Police of Ukraine”. Psychological magazine. Science Magazine. No. 1. Iss. 21. P. 22–40 [In Ukrainian].

3. Barko V.I., Irkhin Yu.B., Neshcheret T.V. etc. (2007). Profesiografichnyi opys osnovnykh vydiv diialnosti v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy. “Professional description of the main types of activities in the internal affairs bodies of Ukraine”. / V.I. Barko, Yu.B. Irkhin, T.V. Neshcheret etc. Kyiv: RVC KNUVS; SE “MV Printing House”. 100 p. [In Ukrainian].

4. Metodyky psykholohichnoi diahnostyky indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy. “Methods of psychological diagnosis of individual and psychological characteristics of employees of the National Police of Ukraine: methodological recommendations” / V.O. Kryvolapchuk, A.S. Syzonenko, V.P. Ostapovych, V.I. Barko; Kyiv: State Research Intitute MIA Ukraine, 2020 [In Ukrainian].

5. Profesiino-psykholohichna hotovnist politseiskoho do sluzhbovoi diialnosti. “Professional and psychological readiness of a police officer for official activities: a scientific and practical manual” / V.P. Ostapovych, V.I. Barko, V.H. Babenko, L.A. Kyriienko and other; under the ed. Doctor of Jurid. Sciences, Prof. V.O. Kryvolapchuk. K.: State Research Intitute MIA Ukraine, 2017. 180 p. [In Ukrainian].

6. *Kobzar O.F.* (2015). *Politseiska diialnist v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt*. “Police activity in Ukraine: administrative and legal aspect: monograph”. Kharkiv; Dnipropetrovsk: Panov. 316 p. [In Ukrainian].

7. *Kohut Ya.M.* (2014). *Vyznachennia kola subiektiv politseiskoi diialnosti*. “Definition of the range of subjects of police activity”. Scientific Bulletin of Lviv State Internal University Affairs. No. 1. P. 173–180 [In Ukrainian].

8. *Loshytskyi M.V.* (2014). *Teoretyko-pravovi zasady administratyvno-politseiskoi diialnosti derzhavy*. “Theoretical and legal foundations of administrative and police activity of the state: dissertation”. Doctor of Juridical Sciences: 12.00.07. International University of Human Development “Ukraine” was opened. K. 403 p. [In Ukrainian].

9. *Profesiohramy za osnovnymy vydamy politseiskoi diialnosti*. “Professional profiles for the main types of police activity: science-practice manual” / V.P. Ostapovych, I.O. Dubova, V.I. Barko and others; gen. ed. Prof. V.O. Kryvolapchuk. Kyiv: State Research Institute MIA Ukraine; FOP Kandyba T.P., 2018. 244 p. [In Ukrainian].

10. *Pronevych O.S.* (2011). *Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti politsii (militsii) Nimechchyny, Polshchi ta Ukrainy*. “Organizational and legal principles of police (militia) activity in Germany, Poland and Ukraine: comparative legal analysis”: autoref. thesis ... Dr. of Jurid. Sciences: 12.00.07. Khark. National University of Internal Affairs. 36 p. [In Ukrainian].

11. *Bouchard C.* (2007). *Physical activity and health* / C. Bouchard, S.N. Blair, W.L. Haskell. Champaign: Human Kinetics. 410 p. [In English].

12. *Cochrane R.E., Tett R., L. Vandecreek* (2003). *Psychological Testing and the Selection of Police Officers* A National Survey. *Criminal Justice and Behavior*, 30(5):511-537 · October 2003. URL: <https://www.researchgate.net/publication/247743668> (Date of Application: 25.10.2022) [In English].

13. *Dunnette M.D., Borman W.C.* (1979). *Personnel Selection and Classification Systems*. Annual Review of Psychology. Vol. 30, No. 1. P. 477–525. [In English].

14. *Ono M., Sachau D.A., Deal W.P., Englert D.R., Taylor M.D.* (2011). *Cognitive Ability, Emotional Intelligence, and the Big Five Personality Dimensions as Predictors of Criminal Investigator Performance*. *Criminal Justice and Behavior*, 38 (5): 471-91 [In English].

UDC 159.9

Ostapovych Volodymyr,Doctor of Juridical Sciences, Senior Researcher, Head of the
Research Laboratory, State Research Institute MIA Ukraine,
Kyiv, Ukraine,

ORCID ID 0000-0002-9186-0801

Barko Vadym,Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Chief Researcher,
State Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4962-0975

PERSONAL CHARACTERISTICS OF POLICE OFFICERS AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL APTITUDE FOR ACTIVITY

The article is devoted to the results of an experimental study, which highlights the personal characteristics of police officers of the National Police of Ukraine. They are considered as one of the components of professional fitness of a personality for service. In the course of the study, a set of methods of psychological diagnostics of personal professional suitability of police officers for a certain type of activity and the choice of police specialization was substantiated and developed. The study was

© Ostapovych Volodymyr, Barko Vadym, 2022

DOI (Article): [https://doi.org/10.36486/np.2022.4\(58\).20](https://doi.org/10.36486/np.2022.4(58).20)

Issue 4(58) 2022

<http://naukaipravookhrona.com/>

conducted during 2019–2021 with coverage of more than a thousand police officers in the main types of activities (patrol, criminal police, precinct police officers, security police, etc.) from 15 regions of Ukraine, which are characterized by experts as successful. According to the indicator of personal characteristics, the highest indices of the sthenic and hyposthenic type of interaction were recorded among police officers of the patrol police, as well as the security police. The largest number of policemen with strong and medium-strong types was found in the divisions of precinct police officers, followed by investigators, patrol officers, operatives and security police officers. The largest number of highly labile policemen work as operatives, investigators, and patrol policemen. Obviously, this testifies to the importance for the employees of these units of the ability to quickly arise, flow and stop the nervous process, its switching. The highest indices of stenic scales – spontaneity and aggressiveness – are characteristic of criminal investigation officers, and high indices of these scales, as well as of rigidity, are also observed in pre-trial investigation officers. High indices of the hyposthenic scale were found among patrol police officers; the lowest indices were typical of district police officers and security police officers; the highest indices of demonstrativeness were typical of district officers and investigators, and the lowest were typical of security police officers. Octants of the stenic type of response, reflecting leadership, confidence, independence, rivalry, directness, impulsiveness are most pronounced in patrol officers, investigators, police officers, and detective operatives. Hyposthenic-type octants, indicative of tendencies toward pliability, modesty, dependence are not expressed much and are partially manifested in patrol officers, as well as in security police; they are the least in operatives. The article shows that the use of the proposed methods of evaluation and measurement of a personal component of the professional fitness of personality will help the psychologists of National Police of Ukraine to formulate a reasonable forecast about the effectiveness of the future professional activity of policemen when appointing persons to posts, thereby to increase the effectiveness of psychological support of their official activity.

Keywords: National Police of Ukraine, police officers, personality characteristics, professional suitability, psychological diagnostics.

Отримано 28.11.2022

Процик Любов Сергіївна,

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0002-5440-5826

Бурбій Анастасія Вікторівна,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник ДНДІ МВС України,
м. Київ, Україна,
ORCID ID 0000-0003-4866-321X

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ В ОРГАНАХ СИСТЕМИ МВС

У статті наголошується на важливості проведення психологічної діагностики працівників органів системи МВС й прогнозування їх поведінки як складової психопрофілактичної роботи в окресленій сфері. Авторами проаналізовано основні національні нормативно-правові акти, які забезпечують правову основу здійснення психопрофілактичної роботи в органах системи МВС. Констатовано відсутність єдиного підходу до тлумачення зазначеного поняття. Виявлено, що в окремих органах, підпорядкованих МВС України, взагалі не реалізовується цей напрям і відсутнє відповідне нормативне підґрунтя.

Ключові слова: *правове забезпечення, нормативно-правовий акт, психопрофілактична робота, діагностика, прогнозування.*

Умови діяльності підрозділів Міністерства внутрішніх справ України останнім часом ускладнені впливами емоційних і фізичних стресових факторів, пов'язаних із бойовими діями на території держави, постійним зростанням різних надзвичайних ситуацій, загостренням кримінальної обстановки. Зазначені обставини висувають нові вимоги до особистості фахівців екстремального профілю та виконання ними посадових обов'язків. При цьому зростає роль психопрофілактичної роботи як складової системи заходів, орієнтованих на забезпечення високої ефективності діяльності працівників МВС України.

Дослідження проблеми методичного забезпечення психопрофілактичної роботи в правоохоронних органах здійснювали такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Д. Александров, В. Андросюк, В. Барко, М. Бентон, А. Воллмер, Д. Горбенко, Ю. Ірхін, В. Казміренко, В. Криволапчук, І. Клименко, В. Лефтеров, М. Мескон, І. Охріменко, М. Свон, О. Тімченко, О. Хохліна, С. Яковенко та інші. Проте, незважаючи на високий інтерес до теми психопрофілактичної роботи в правоохоронних органах, зокрема органах системи МВС, та значну кількість праць з цього питання, систематизація форм, методів і засобів є недостатньо розробленою. Для

ефективного подолання цієї проблеми необхідно передусім дослідити нормативно-правову основу організацію діяльності із психопрофілактичної роботи у сфері, що досліджується.

Метою статті є дослідження нормативно-правових актів, які забезпечують організацію психопрофілактичної роботи в органах системи МВС.

У процесі реформування МВС України сформовано пакет нормативно-правових актів, які регулюють діяльність системи психологічного забезпечення та профілактичний напрям в окремих підрозділах МВС України, зокрема: у Національній поліції України, Державній службі України з надзвичайних ситуацій, Національній гвардії України, Державній прикордонній службі України. Ці документи акцентують увагу керівників усіх рівнів на необхідності збереження життя і здоров'я особового складу, підвищення рівня загальної та психологічної культури, своєчасної профілактики деструктивної поведінки й самогубств працівників. Розглянемо детальніше особливості організації психопрофілактики у кожному із зазначених підрозділів МВС України відповідно до чинних нормативних документів.

Згідно із наказом МВС України від 17.04.2020 № 345 “Про затвердження Положення про Департамент персоналу Міністерства внутрішніх справ України” одним із основних завдань Департаменту персоналу МВС України є організація психологічного забезпечення персоналу апарату МВС, ЗВО, наукових установ та за дорученням Міністра в межах своїх повноважень – персоналу ЦОВВ та НГУ [1]. Але проблема організації психопрофілактичного напрямку психологічного забезпечення у системі МВС пов'язана з тим, що немає єдиного нормативного документа та сформованого структурного підрозділу, який організовував би та контролював виконання поставлених актуальних завдань, адже кожен орган системи МВС керується окремим наказом. Частково завдання психопрофілактики у системі МВС реалізує відділ психологічного забезпечення Департаменту персоналу, зокрема, напрям роботи з психологами закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Кожен орган системи МВС України, який здійснює психологічне забезпечення, реалізує власні заходи психопрофілактики, враховуючи специфіку поставлених перед ним завдань. При цьому не можна оминати увагою той факт, що у Державній міграційній службі України та Головному сервісному центрі МВС України, які також підпорядковуються МВС України, психологічне забезпечення загалом і профілактичний напрям зокрема не реалізовані, відповідно не мають власного нормативно-правового регулювання.

На Національну поліцію України та заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання поширюється дія наказу МВС від 06.02.2019 № 88, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 04 квітня 2019 за № 348/33319 “Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських” [2]. Відповідно до цього наказу одним із ключових завдань системи психологічного забезпечення є психопрофілактична робота щодо об'єктів системи психологічного забезпечення – поліцейських, працівників поліції, а також членів

їх сімей, кандидатів на службу до НПУ, поліцейських ЗВО, курсантів, слухачів ЗВО, ад'юнктів та докторантів. Тобто ми спостерігаємо комплексний підхід до суб'єктного охоплення цього напрямку роботи, що має позитивно впливати на ефективність психопрофілактики. Психопрофілактична робота визначається як комплекс організаційних, психологічних, просвітницьких, психопрофілактичних заходів, що проводяться з метою підтримки оптимальної працездатності працівників поліції, курсантів (слухачів), поліцейських ЗВО, зведення до мінімуму впливу на них несприятливих чинників службової діяльності, збереження їх психологічного та фізичного здоров'я. Цей напрям у НПУ реалізується шляхом комплексу психологічних, діагностичних, просвітницьких, практичних заходів та передбачає проведення цільових психодіагностичних досліджень, експрес-діагностики, консультування, заходів психокорекції, функціонування психотренінгових комплексів, кімнат психологічної саморегуляції, сприяння в організації та проведенні психологічної реабілітації працівників поліції, які перебували в екстремальних ситуаціях.

Для здійснення комплексу психопрофілактичних заходів у психологічній практиці наявний широкий діапазон методик, прийомів, способів, технологій та інших форм роботи. Обираючи конкретний метод, важливо зважити усі показники розвитку особистості та фактори середовища і застосувати інструмент, який допоможе оптимізувати життєву активність особистості, навчить її опановувати психоемоційний стан і допоможе змінити деструктивні стратегії поведінки. Для ефективної психопрофілактичної роботи цим наказом також передбачені кімнати психологічної саморегуляції, які комплектовані релаксаційними кріслами, музичним центром, акустичною системою, освітлювальною системою реостата (з різнокольоровим забарвленням), аромалампою, а також стільцями та журнальним столиком.

Таким чином, напрям психопрофілактичної роботи у НПУ та закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, має на меті підтримку оптимальної працездатності об'єктів психологічного забезпечення, зведення до мінімуму впливу на них несприятливих чинників їх діяльності, а також збереження психологічного та фізичного здоров'я.

Організація психологічного забезпечення у Національній гвардії України здійснюється відповідно до:

- наказу МВС України від 08.12.2016 № 1285, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 19.01.2017 за № 80/29948 “Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в НГУ”;

- наказу МВС України від 14.01.2019 № 10, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 30.01.2019 “Про затвердження норм належності майна підрозділів психологічного забезпечення в НГУ” в редакції наказу МВС від 18.03.2021 № 200;

- наказу МВС України від 01.09.2017 № 749, “Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення опитування особового складу Національної гвардії України з використанням поліграфа”;

- наказу командувача НГУ від 17.02.2017 № 101 “Про затвердження Тимчасової програми психологічної реабілітації військовослужбовців НГУ в системі медичної реабілітації на базі медичного центру “Нові Санжари” НГУ”;

© Protsyk Liubov, Burbii Anastasiia, 2022

– наказу командувача НГУ від 04.04.2016 № 188 “Про затвердження Методичних рекомендацій про засади побудови та порядок експлуатації психологічної смуги імітації екстремальних (бойових) умов службово-бойової діяльності підрозділів Національної гвардії України”;

– наказу командувача НГУ від 01.09.2017 № 555 “Про затвердження Інструкції з організації психологічного супроводу виконання службово-бойових завдань особовим складом Національної гвардії України”;

– наказу командувача НГУ від 31.03.2017 № 196 “Про затвердження інструкцій з професійно-психологічного відбору та вивчення соціально-психологічного клімату у військових колективах, психологічних аспектів надзвичайних подій”;

– директиви командувача НГУ від 28.05.2019 № Д-11 “Про вдосконалення роботи з профілактики суїцидів серед особового складу Національної гвардії України”.

Відповідно до наказу МВС України “Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в НГУ” психопрофілактика – це комплекс організаційних, службових, правових, просвітницьких, соціально-економічних, психологічних та медичних заходів, спрямованих на попередження виникнення та розвитку психічних розладів, негативних психологічних станів за допомогою створення сприятливих психологічних умов для навчання, виконання службово-бойових завдань, попередження психологічного виснаження, зниження рівня психологічної безпеки особистості, професійного вигорання та деформації особового складу, надання психологічної підтримки військовослужбовцям, особливо в період їх адаптації до військової служби, та військовослужбовцям, віднесеним до групи посиленої психологічної уваги, з метою забезпечення їх високої працездатності та ефективності службово-бойової діяльності [3].

Суб'єктами психологічного забезпечення в НГУ, які реалізують психопрофілактичний напрям роботи, є підрозділи психологічної служби (відділ, відділення, служби) та посадові особи (психологи), які входять до їх складу. Заходи психопрофілактики спрямовані на об'єкти психологічного забезпечення в НГУ: військовослужбовці та працівники (особовий склад), резервісти НГУ, члени їх сімей, а також кандидати для проходження військової служби (навчання) та служби у військовому резерві НГУ. Організація методичної підготовки психологів покладається на начальника відділу психологічного забезпечення Головного управління НГУ. Порядок її проведення визначається командувачем Національної гвардії України. Для здійснення професійної діяльності психологам виділяються окремі робочі кабінети, персональна електронно-обчислювальна техніка, аудіо- та відеотехніка, засоби зв'язку та організаційна техніка, програмне забезпечення, допоміжні технічні засоби згідно з Нормами належності [4]. Свою діяльність загалом та психопрофілактичний напрям зокрема підрозділи психологічної служби НГУ організовують на підставі планів психологічного забезпечення службово-бойової діяльності військової частини на рік.

Державна прикордонна служба України реалізує психологічне забезпечення відповідно до наказу МВС від 09.03.2021 № 179, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 20 квітня 2021 р. за № 533/36155 “Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України”.

Психопрофілактика ДПСУ має багато спільних рис із цим же напрямом в НГУ, адже воєнізована організація цих підрозділів МВС України та характер завдань, які вони виконують, мають певну специфіку.

Це також комплекс організаційних, службових, правових, просвітницьких, соціально-економічних, психологічних та медичних заходів, спрямованих на запобігання виникненню та розвитку психічних розладів, негативних психологічних станів за допомогою створення сприятливих психологічних умов для навчання, виконання завдань з охорони державного кордону, запобігання психологічному виснаженню, зниженню рівня психологічної безпеки особистості, професійного вигорання та деформації особового складу Держприкордонслужби, надання психологічної підтримки особовому складу, особливо в період адаптації до військової служби. З метою диференційованого розподілу заходів психопрофілактики утворюється група індивідуальної соціально-психологічної допомоги шляхом визначення (вибірки) кола осіб, які потребують першочергової психологічної допомоги у зв'язку з особливостями впливу на них стрес-факторів оперативно-службової і позаслужбової діяльності [5].

Суб'єктами психологічного забезпечення, які реалізують психопрофілактичний напрям у ДПСУ, є психологи органів та підрозділів Держприкордонслужби, профільні фахівці закладів охорони здоров'я органів та підрозділів Держприкордонслужби, підрозділи психологічного забезпечення Держприкордонслужби. Їх діяльність спрямована на об'єкти психологічного забезпечення: особовий склад Держприкордонслужби, члени їх сімей, кандидати для проходження військової служби (навчання) в Держприкордонслужбі. Організація методичної підготовки психологів покладається на начальника підрозділу психологічного забезпечення Адміністрації Держприкордонслужби. Для здійснення професійної діяльності психологам виділяються окремі робочі кабінети, персональна електронно-обчислювальна техніка, аудіо- та відеотехніка, засоби зв'язку, організаційна техніка, програмне забезпечення, допоміжні технічні засоби.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) здійснює організацію психологічного забезпечення, керуючись наказом МВС від 31.08.2017 № 747, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 листопада 2017 р. за № 1390/31258 “Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій”. Відповідно до цього наказу психопрофілактика є комплексом організаційних, службових, просвітницьких та психологічних заходів, спрямованих на збереження, відновлення соціально-психологічного благополуччя та здоров'я осіб рядового і начальницького складу, рятувальників та працівників з метою забезпечення їх ефективної діяльності [6].

Підсумовуючи, зазначимо, що психопрофілактична робота в органах системи МВС України зосереджена на соціально-економічних, правових, організаційних, службових, психологічних, педагогічних та медичних заходах, спрямованих на збереження, зміцнення і відновлення психологічного благополуччя та здоров'я працівників, попередження виникнення соціально-психологічної та особистісної дезадаптації. Проведений аналіз сучасного стану нормативно-правового забезпечення психопрофілактичної роботи в органах системи МВС України засвідчив, що кожен орган системи МВС України, який здійснює психологічне забезпечення,

має свої особливості у трактуванні поняття “психопрофілактика” та реалізує власні заходи психопрофілактики, враховуючи специфіку поставлених перед ним завдань. Як зазначалось вище, у Державній міграційній службі України та Головному сервісному центрі МВС України, які також входять до підпорядкування МВС України, психологічне забезпечення загалом і профілактичний напрям зокрема не реалізовані. Це частково пояснюється цивільним напрямом роботи цих установ, відповідно, меншим ризиком для життя і здоров’я їх працівників. Проте така робота зустрічається з постійним стресом та потребою працювати з великою кількістю людей, таким чином, існує об’єктивна потреба у запровадженні напряду психопрофілактики в цих установах та розробці власного нормативно-правового регулювання.

Дискусійним є питання організації психопрофілактичного напряду психологічного забезпечення у системі МВС України. Нині немає єдиного нормативного документа та сформованого структурного підрозділу, який би організовував і контролював виконання поставлених актуальних завдань, адже кожен орган системи МВС керується окремим наказом. З одного боку, наявність такого нормативно-правового документа дасть можливість уніфікувати та відпрацювати як термінологію, так і систему психопрофілактики на всіх рівнях. А з іншого – особливості організації кожного підрозділу МВС України та поставлених перед ними завдань відмінні між собою, відповідно, є ризик, що єдиний нормативно-правовий документ, який регулюватиме механізм психопрофілактики, не зможе охопити всі запити.

На нашу думку, є доцільною організація більш чіткої взаємодії у напрямі психопрофілактики між різними службами і підрозділами МВС України та розробка науково обґрунтованої моделі психопрофілактичної роботи, систематизація форм, методів і засобів психопрофілактики з використанням сучасних стандартизованих методик, а також психоедукація персоналу правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про Департамент персоналу Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України від 17.04.2020 № 345. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.10.2022).
2. Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із спеціальними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських: наказ МВС від 06.02.2019 № 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (дата звернення: 07.10.2022).
3. Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в НГУ: наказ МВС України від 08.12.2016 № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> (дата звернення: 11.10.2022).
4. Про затвердження Норм належності майна підрозділів психологічного забезпечення в НГУ: наказ МВС України від 14.01.2019 № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-19#n13> (дата звернення: 11.10.2022).
5. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України: наказ МВС від 09.03.2021 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text> (дата звернення: 05.10.2022).
6. Про затвердження Порядку психологічного забезпечення в Державній службі України з надзвичайних ситуацій: наказ МВС від 31.08.2017 № 747. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text> (дата звернення: 12.10.2022).

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Departament personalu Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. "On the approval of the Regulations on the Personnel Department of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 04.17.2020 No. 345". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (Date of Application: 10.10.2022) [In Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii systemy psykholohichnoho zabezpechennia politseiskikh, pratsivnykiv Natsionalnoi politsii Ukrainy ta kursantiv (slukhachiv) zakladiv vyshchoi osvity iz spetsyfichnymy umovamy navchannia, yaki zdiisniuiut pidhotovku politseiskikh. "On the approval of the Procedure for organizing the system of psychological support for police officers, employees of the National Police of Ukraine and cadets (students) of higher education institutions with specific learning conditions that train police officers": Order of the Ministry of Internal Affairs of February 6, 2019 No. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text> (Date of Application: 07.10.2022) [In Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykholohichne zabezpechennia v NHU. "On the approval of the Regulation on psychological support at NSU: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 08.12.2016 No. 1285". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0080-17#Text> (Date of Application: 11.10.2022) [In Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Norm nalezhnosti maina pidrozdiliv psykholohichnoho zabezpechennia v NHU. "On the approval of the Norms of Property Ownership of Psychological Support Units at NSU": Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated January 14, 2019 No. 10". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-19#n13>. (Date of Application: 11.10.2022) [In Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavnii prykordonnii sluzhbi Ukrainy. "On the approval of the Procedure for Psychological Support in the State Border Service of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs dated 09.03.2021 No. 179". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0533-21#Text> (Date of Application: 05.10.2022) [In Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Poriadku psykholohichnoho zabezpechennia v Derzhavnii sluzhbi Ukrainy z nadzvychainykh sytuatsii. "On the approval of the Procedure for Psychological Support in the State Emergency Service of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs dated 31.08.2017 No. 747". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-17#Text>. (Date of Application: 12.10.2022) [In Ukrainian].

UDC 340.13:159.9:351.74

Protsyk Liubov,Candidate Sci. (Psychology), Senior Researcher of the State
Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0002-5440-5826**Burbii Anastasiia,**Candidate Sci. (Law), Senior Researcher of the State
Research Institute MIA Ukraine, Kyiv, Ukraine,
ORCID ID 0000-0003-4866-321X**ANALYSIS OF THE REGULATORY AND LEGAL PROVISION OF
PSYCHOPROPHYLACTIC WORK IN BODIES OF THE MIA SYSTEM**

Any social relations need appropriate legal regulation, which provides their form and organizes them. The relationships that directly affect human life and health, public order, and public safety requirements require special vigilance. The Ministry of Internal Affairs of Ukraine is a multidisciplinary service-oriented institution that

forms the state's law enforcement and security policy. Various institutions fall under his authority, including those of a paramilitary nature, whose employees constantly face difficult and often stressful situations, which can have a direct negative impact on the quality of their duties and on their state of health. Therefore, in the process of functioning of the Ministry of Internal Affairs and its subordinate institutions, an important place is occupied by psychological support, in particular, the direction of psycho-prophylactic work, which aims to support the optimal working capacity of law enforcement officers, to minimize the impact on them of adverse factors of their activities, and to preserve psychological and physical health.

The authors stated that the authorities had formed a package of legal acts that provide the basic principles for the organization of psycho-prophylaxis activities, in particular, determining the tasks, goals, types, and terms of activities, expected results, and indicators of the quality of the activities carried out.

In the process of analyzing them, we found that that psycho-prophylaxis in the bodies of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is focused on socioeconomic, legal, organizational, official, psychological, pedagogical, and medical measures aimed at preserving, strengthening, and restoring the psychological well-being and health of employees, preventing the occurrence socio-psychological and personal maladaptation.

However, it should be noted that the adopted normative legal acts relate to individual divisions of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: the National Police of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the State Emergency Service of Ukraine, and the State Border Guard Service of Ukraine. The psychological support of each of the mentioned subdivisions of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is regulated by separate regulatory acts. Accordingly, it was established that this area has no single systematic document of a unified nature and formed a structural division that would organize the psycho-prophylaxis activities. Ergo, there is also no single external control over the implementation of psycho-prophylaxis in the bodies of the Ministry of Internal Affairs. This provokes a situation when each body of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which provides psychological support, has its own peculiarities in the interpretation of the concept of "psycho-prophylaxis" and implements its own psycho-prophylaxis measures, taking into account the specifics of the tasks assigned to it.

On the one hand, the existence of a single legal document would make it possible to unify and refine both terminology and the system of psycho-prophylaxis at all levels. On the other hand, the specifics of the organization of each unit of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and their assigned tasks vary so much that there is a risk that a single legal document that will regulate the psycho-prophylaxis mechanism might not be able to cover all requests.

The article states that it is expedient to organize a clearer interaction in the field of psycho-prophylaxis between various services and divisions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and to develop a scientifically based model of psycho-prophylaxis work, systematization of forms, methods, and means of psycho-prophylaxis using modern standardized methods, as well as psychoeducation of law

enforcement personnel.

Keywords: legal support, normative legal act, psycho-prophylactic work, diagnostics, forecasting.

Отримано 30.11.2022

РЕЦЕНЗІЇ

ТАЄМНИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦСЛУЖБ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ: ІСТОРІЯ В ОСОБИСТОСТЯХ. РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ЯРМИША О.Н., БЕРНАДСЬКОГО Б.В. “ЛИЦАРІ ПЛАЩА Й КИНДЖАЛА” (УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦСЛУЖБ)

З-поміж монографічних видань, що останнім часом привертають увагу читачів, які цікавляться питаннями історії таємної дипломатії, історії спеціальних служб, вітчизняної історії держави і права, не має жодного шансу лишитися непоміченою книга “Лицарі плаща й кинджала” (українська історія крізь призму діяльності спецслужб)¹. Її авторами є знані в Україні та за її межами, завдяки своїм попереднім публікаціям, фахівці у царині історії права – доктори юридичних наук О.Н. Ярмиш та Б.В. Бернадський.

Таємниці зачаровують і манять читачів. Особливо це стосується таємниць, пов’язаних із діяльністю секретних служб, розвідки. Автори спробували підійняти завісу часу, зазирнути в минуле і розкрити деякі з них. Тематика дослідження становить значний інтерес і тому, що знаходиться на перетині історико-правової науки, зокрема такої її підгалузі, як юридична біографістика, а також історії міжнародних відносин, історії дипломатії та історії воєнного мистецтва. Надзвичайної актуальності монографії додає й те, що її вихід у світ відбувся в часи переростання розв’язаної росією “гібридної війни” проти суверенної держави України у широкомасштабну агресію, яка завдала українському народу тяжких страждань і має наслідком не лише знищення цивільної інфраструктури, а й величезні жертви серед комбатантів та мирного населення.

Автори цілком справедливо наголошують, що відносно середньовіччя й раннього нового часу в жодному разі не можна вести мову про наявність якихось спецслужб (с. 10). Але безперечно, що вже тоді доволі активно використовувалися методи розвідки, контррозвідки та політичного розшуку, які з плином часу склалися у певну систему. Вже з найдавніших державних утворень, що існували на теренах сучасної України (Скіфії, античних полісів – Ольвії, Херсонесу, Боспорського царства), а також Київської Русі (з її Руською Правдою) та Литовсько-Руської держави (з її Статутами), венеційських та генуезьких самоврядних міст і поселень, котрі у своєму повсякденному житті керувалися октройованими статутами та іншими джерелами права (Кафи, Чембало, Солдайї, Воспоро, Джинестри, Монкастро), завдяки працям античних та середньовічних авторів, літописам та іншим документам до нашого часу збереглися згадки про розвідувальні й контррозвідувальні заходи, інформаційно-психологічні операції тощо. Пізніше,

¹ Ярмиш О.Н., Бернадський Б.В. “Лицарі плаща й кинджала” (українська історія крізь призму діяльності спецслужб). Харків: Фоліо, 2022. 445 с.

у міру того, як все більш нагальною ставала необхідність надати такій діяльності чітких організаційних форм, у складі державного апарату створювалися відповідні органи – насамперед, розвідка в інституційному розумінні (тобто організація, основним завданням якої є ведення таємної війни). Водночас разом із нею у реалізації подібних функцій брали участь також інші державні відомства – дипломатичне, фінансове, військове, поліційне тощо.

Варто відзначити легкий для сприйняття стиль викладу матеріалу книги О.Н. Ярмиша та Б.В. Бернадського. Мистецтво вченого полягає, на нашу думку, насамперед у тому, щоб складне пояснити просто й зрозуміло. У даному випадку ми маємо повчальний для багатьох інших авторів приклад того, як це варто робити.

Вже після прочитання перших сторінок відчувається, що, незважаючи на науково-популярний стиль викладення, за текстом стоїть глибокий аналіз величезного кола літератури з історії України, її держави і права, історії міжнародних відносин та історії спецслужб як сучасної, так і виданої понад сторіччя тому. І той перелік джерел з дослідженої тематики, який автори додатково рекомендують для ознайомлення зацікавленим читачам (с. 439–441), становить лише невеликий відсоток від загального обсягу, опрацьованого авторами.

Привертає увагу також те, що під час роботи було використано й чимало архівних матеріалів. О.Н. Ярмиш та Б.В. Бернадський вперше ввели до наукового обігу цілу низку цікавих та інформативних документів із фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, а також Державного архіву Житомирської області. Завдяки їхньому використанню читачеві надається унікальна можливість віртуально перегорнути пожовклі сторінки з таємницями минулих часів, разом з авторами відчувати азарт пошуку раніше невідомих фактів.

Після прочитання книги стає остаточно зрозумілим, що таємна дипломатія і “гібридні війни” не є якимось новим явищем для українських земель, що розвивувальна та контррозвідувальна діяльність, використання агентів впливу, подвійних агентів, застосування перлюстрації, основ криптографії та криптоаналізу, інформаційно-психологічних операцій, інших “класичних” методів, притаманних діяльності спеціальних служб, мають на цих теренах глибокі історичні корені, так само, як і на теренах інших розвинених держав світу.

Привертає до себе увагу чіткість та продуманість як структури дослідження загалом, так і кожного з його розділів. У кожному з періодів історичного розвитку України автори виокремили по одному або декілька показних персонажів, діяльність яких яскраво ілюструє розвиток таємної дипломатії, зовнішньої чи внутрішньодержавної розвідки, контррозвідки, політичного розшуку на теренах сучасної України від часів Русі й до початку XX ст. Біографія як форма наукового дослідження зустрічається в різних науках соціального та гуманітарного спрямування, у тому числі юридичній. Історію, зокрема й історію спецслужб, творять люди. Саме тому все більшої популярності, як окремий напрямок історичних та історико-правових досліджень, набуває біографістика. Наслідком такої роботи є процес “залюднення” історії, зокрема й перебігу становлення та розвитку спецслужб.

О.Н. Ярмиш та Б.В. Бернадський розлого та всебічно висвітлили життєвий шлях та діяльність цілої низки яскравих особистостей: сина бунтівного

древлянського князя Мала, дядька великого київського князя Володимира – боярина Добрині Нискинича, що вдавався у своїй діяльності до методів таємної дипломатії та розвідки; сподвижника Б. Хмельницького – Лавріна Капусти, якого автори порівнюють з “сірим кардиналом” отцем Жозефом (Франсуа Леклером дю Трамбле), котрий, перебуваючи на посаді начальника канцелярії Рішельє, здійснював важливі розвідувальні та контррозвідувальні місії, виконував таємні доручення кардинала. Полковник гадяцький та суботівський, городовий отаман Лаврін Капуста виявив свої здібності взимку 1649 р. у вдалому протистоянні польській агентурі в Корсуні. Тих, хто готував замах на гетьмана на користь Варшави, а також їхнього очільника – полковника М. Федоровича, Л. Капуста особисто супроводжував до Суботова, де над зрадниками козаки вчинили суд. Після цього Б. Хмельницький поклав на Л. Капусту здійснення розвідувальної діяльності та, відповідно, приведення до ладу і підвищення ефективності діяльності козацької агентурної мережі, передусім у Москві, Стамбулі, Варшаві та Вільному.

Привертають увагу й нариси, присвячені діяльності на українських теренах представників карального апарату російського самодержавства – Василя Новицького, Олександра Мезенцева, Феофіла Рожанова. Зокрема, цікаво, що останній набув відомості не стільки завдяки своїй практичній діяльності, скільки роботою над історією революційного руху і масонства в Російській імперії. Його опублікований у 1914 р. не надто значний за обсягом посібник, що є зразком жандармської історико-правової думки, спеціальним циркуляром по Особливому відділу було рекомендовано до використання усім “пп. офіцерам Окремого корпусу жандармів”. Але показово, що про жодну свободу наукової діяльності на імперських теренах не йшлося і продовжувати дослідження Ф. Рожанову було заборонено. У лютому 1915 р. директор Департаменту поліції В. Брюн де Сент-Іполіт визнав за доцільне роботу припинити, мотивуючи це стрімкими змінами в оперативній ситуації, у процесі яких навіть успішно закінчена робота буде “позбавлена будь-якого практичного значення, оскільки революційний рух проявляється нині шляхами, котрі нічого спільного з більш чи менш віддаленим минулим не мають”.

Загалом варто наголосити, що рецензована праця містить ще чимало цікавих фактів, спостережень, думок та висновків, але, на жаль, рецензія не надає можливості у повному обсязі розкрити цінність роботи. Підсумовуючи, хотіли б зазначити, що книга О.Н. Ярмиша та Б.В. Бернадського, безперечно, знайде свого читача не лише в особі фахівця-історика держави і права, історика спецслужб, а й усіх, хто цікавиться вітчизняною історією загалом. Кожен, хто візьме до рук цю книгу, не просто заповнить лакуни у своїх знаннях із визначеної тематики, він побачить та відчує дух перетворень історичної матерії у соціальному, національному контексті, зможе наочно спостерігати трансформації суспільних цінностей, а також зміни у підходах до їхнього висвітлення.

Головко О.М., проректор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України.

Гавриленко О.А., професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор.

НАУКА І ПРАВООХОРОНА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

NAUKA I PRAVOOKHORONA

SCIENTIFIC JOURNAL

Випусковий редактор
Лелет С.М.

Редакційна група:
Кожухар О.В.,
Якубчик Т.В.,
(переклад на англійську мову)
Гура Я.М.

Комп'ютерна верстка
Мухіна Т.М.

Issuing Editor
Lelet S.M.

Editorial Group:
Kozhukhar O.V.,
Yakubchik T.V.,
(English interpreter)
Hura Ya.M.

Makeup
Mukhina T.M.

Підписано до друку 14.12.2022.
Формат 60х80 ¹/₈. Гарнітура Petersburg. Друк офсетний.
Папір офсетний. Ум.-друк. арк. 9,8.
Наклад 50.

Видавець ФОП Горбенко Ю.В.
м. Харків, вул. Ахсарова, 3, корп. В, кв. 168.
Дата та номер запису в ЄДР
01.08.2017 № 24800000000198912.